

É P I T O M E
D O C T R I N Æ
M O R A L I S

Ex decem libris Ethicorum *Aristotelis* ad *Nicomachum* collecta per

THEOPHIL. GOLIVM.

Adjectus est ad calcem aureus ejusdem *Aristotelis* Libellus,

ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΚΙΩΝ,
De Virtutibus & Vitiis.

Hujus editionis marginibus accessit Textus Aristotelicus.

L O N D I N I,

Ex Officina *Rogeri Danielis*, pro *Edwardo Story* Bibliopola *Cantabrigiensis*, 1662.

10

100
101

Florentissimarum

CANTABRIGIENSIS
ET
OXONIENSIS

Academiarum Juventuti

ROGERUS DANIEL

S. P. D.

Inter hos, qui, vestros ut promoverent conatus
literarios, summas contenderunt vires animi,
memet nec postremum fuisse, nec ignobilem, pro-
fitear necesse est. Quippe qui nec segnem in-
ertemve dedi operam, nè, si quàm nostrâ arte præstanda forent,
vobis deerint quacunque eò collimare intellexerim. Hoc
ipsa res clamat, & testatum faciunt omne genus libri à
me vel editi, vel recusati, dum Academia Cantabrigiensi in Ty-
pographia adornandâ, & sumptu meo proprio procurandâ, in-
servirem. Quæ res, ut mihi molestias creaverit, & di-
spendia æquæ ac impendia, vobis modò si fuerit compendio,
& studiis vestris, habeo tamen quod mihi met inde seriò gra-
tutor. Non etenim is sum, qui privatum lucrum vestris
posthabuerim commodis, nec (credite) posthabeam unquam.
Præclara siquidem mihi in arte nostrâ proposuerim exempla,
Stephanos, Plantinum, Raphelengium, ceterosque, at quales
viros! quibus compendiosior ulla ad famam apud posteros
acquirendam visa via est, quàm quâ nulla priorum duxere
vestigia; contemnendo scilicet divitias, & publico usui
inserviando. Constantiæ & laboris huiusce mei en novum
istud specimen! Divendita & distracta prorsus Ethicorum

à G O L I O conscriptorum exemplaria clamitant Biblio-
 pola : tunc, *Mea res agitur, inquam; ecquis enim pri-
 or vestra inde resarciret damna? Libro isti pretium addi-
 dit Scholarum exterarum usus, Academiarumque do-
 mesticarum estimium; & omni ferè domi forisque manu-
 teritur. Sat Auctor habuit Senatus Argentinenſis Acade-
 mici mandatis morè gerere, & Sturmianis insiſtendo veſtigiis
 Nicomachica delibare Aristotelis, & inde novâ methodo vo-
 lumen hocce conſarcire novum. Prodiit, & (quod dixi) ſe-
 met probavit ſatis: at ipſe tamen, cùm mihi procudendum
 fuſſet, non tulerim; ſed, quod moris ſemper noſtri in edendis
 libris fuit, addendum curavi ſuperpondium; Textum ſcili-
 cet Aristotelis Græcicum marginibus volui appoſitum.
 Cujus id ope fecerim, habete: Radulphus iſ erat Win-
 tertoniſ, Medicinæ Doctör, & Profeſſor Reginus, qui auxili-
 atrices mihi porrexit manus, Heros (itâ enim appellandum
 meritò cenſuerim) juvandis & promovendis Græcis literis
 natus, ſi quis unquàm alius, & ut itâ dicam, exaſciatus.
 Quantâ fide & curâ quod in ſe ſuſceperat negotium præ-
 ſtitit, vos penès judicium eſto: quod ad me attinet, vix
 diſplicuiſſe mereor, qui, ut vobis placerent, quas curandas
 ſuſcipio, editiones, ſummâ vi enitor, & Ad ardua per aſpe-
 ra tendo. Valete è Typographeio noſtro, Calend. Octobr.
 Anno reparata à Chriſto ſalutis MDCLXII.*

QUÆSTIONES IN PROLEGOMENA

Ethicorum ARISTOTELIS ad
NICOMACHUM.

Quo nomine Doctrina Moralis à Græcis appellatur?

ARISTOTELES in libro secundo Ethicorum, cap. 1. ait hanc deest inam à Græcis nominatam esse Ἠθικὴ, ὡς αὐτὸς ἔχει, *Ab assuefactione*: vel ὡς ἡ δὲ ἡθικὴ, *A moribus*, mutata vocali brevi in vocalem longam. Quoniam per assuefactionem & consuetudinem mores paulatim formantur & mutantur.

Quot modis vocabulum τὴν ἡθικὴν accipitur?

Vocabulum ETHICÆ duobus modis usurpatur: vel enim accipitur *Generatim*, pro tota Philosophiæ Practicæ; vel *Specialiter*, pro ea parte Philosophiæ, qua singulorum hominum mores & actiones secundum virtutem informantur.

Quot sunt partes Philosophiæ Practicæ?

Philosophia Practica in tres partes distribuitur. Quarum Una speciali nomine ἨΘΙΚΗ appellatur: qua ostenditur, quodnam sit officium viri boni. Altera vocatur ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ, qua ostenditur, quod sit officium boni patris familiæ. Tertia nominatur ΠΟΛΙΤΙΚΗ, qua traditur officium boni civis, & boni magistratus.

A

Quid

Quid est Ethica?

ETHICA, *ἠθικὴ*, est doctrina seu præceptio de externis moribus & actionibus secundum virtutem ita instituendis: ut, quoad fieri possit, homo in hac civili vita bene beateque vivat. Cic. lib. 1. & 5. de Finibus, eam breviter definit, *Quod sit Ars vivendi*; aut, *Doctrina bene vivendi*.

Quis est Scopus hujus Doctrinae?

Scopus hujus doctrinae est, tradere præcepta recte & secundum virtutem vivendi: & ostendere quid in actionibus sit honestum, vel turpe; quid naturæ hominis conveniens, aut repugnans.

Quis est Finis hujus Doctrinae?

Finis hujus doctrinae est: ut homines his præceptis obtemperantes, in hac civili societate bene beateque inter se vivere possint.

Quod est Objectum hujus Doctrinae?

Objectum circa quod hæc doctrina versatur, sunt mores & actiones totius vitæ humanæ secundum virtutem conformandæ.

Quæ est Utilitas hujus Doctrinae?

Et si hæc doctrina de vita recte instituenda, & de ratione consequendæ Beatitudinis, admodum sit imperfecta, si ad normam Christianæ Ethicæ, hoc est, sacrarum literarum examinetur: tamen permagna & multiplex est ejus *Utilitas* in vita civili; adeo ut Cic. in lib. 3. *Offic.* scribat, *Nullum esse in Philosophia locum feraciorem, nec uberiores, quam hunc, qui est de officiis: à quibus constanter honesteque vivendi præcepta ducuntur.*

Quæ sunt ergo Præcipuæ Utilitates hujus Doctrinae.

Tres. Quarum *Prima* utilis est homini quoad seipsum: ut inde cognoscat, quid naturæ, præstantiæ, atque excellentiæ hominis maxime sit conveniens, aut repugnans; & hoc modo discat id, quod, ut Cicero ait, difficillimum est, *ἑαυτοῦ ἵκεαι τὸ βέλτιον, ἑαυτὸν νοεῖν*.

Quæ est Altera utilitas?

Deinde, *Utilis* est hæc doctrina homini quoad alios, cum

cum quibus vivit, & conversatur. Ostendit enim quodnam sit officium viri boni erga alios, tam in privata & quotidiana conversatione, quam in publica & civili vita : quibus nimirum officiis vinculum civilis societatis sit conservandum.

Quæ est Tertia utilitas ?

Tertio, Habet hæc doctrina etiam peculiare quasdam utilitates in aliis scientiis & facultatibus : veluti in *Theologia*, in explicatione secundæ tabulæ Decalogi. Præcipue vero in *Iurisperitendia* : continet enim fontes, & primas demonstrationes juris atque legum. Eam ob causam *Cic.* in lib. 1. de Legib. inquit, *Iuris disciplinam non à Prætoris edicto, neque à XII Tabulis, sed penitus ex intima Philosophia hauriendam esse, eamque ab hominis natura repetendam : & qui aliter jus civile tradunt, eos non tam justitia, quam litigandi tradere vias.*

Existimasne hanc partem Philosophiæ, ab Ethnico Philosopho traditam, posse in Scholis Christianorum utiliter retineri, & explicari ?

Maxime. Etsi enim recte vivendi præcepta purius & salubrius hauriantur ex fontibus Israel; hoc est, ex sacris literis : nihilominus tamen possunt etiam hæc Ethnicorum Philosophorum præcepta utiliter retineri : ea videlicet conditione, ut divina seu Christiana Ethica, tanquam domina, præluceat, & præcedat ; hæc autem profana & Philosophica Ethica, tanquam famula & ministra subsequatur, ac illius lumine regatur.

Suntne hi decem libri, qui in Scholis explicantur, ab ipsa Aristotele conscripti ?

Etiam si Cicerò in libro quinto de Finibus videatur aperte affirmare, hos libros non ab ipso Aristotele, sed ejus filio Nicomacho fuisse conscriptos : tamen non solum ipsa inventio, methodus, *ὑπόθεσις*, *περίεξις*, ac probandi ratio repræsentant Aristotelicum ingenium & acumen ; verum etiam ipse Aristoteles videtur hos libros pro suis agnoscere. Nam & in aliis suis scriptis etiam istorum librorum mentionem facit : & in his ipsis libris lectorem

remittit ad posteriora *Analytica* : denique in fine hos libros connectit cum *Politiciis* ; quos ab ipso Aristotele conscriptos esse, extra controversiam est. De his consule lib. 2. cap. 1. lib. 7. *Pol.* cap. 1. lib. 1. *Metaph.* cap. 1. lib. 5. *Eth.* cap. 2. lib. 6. *Eth.* cap. 2.

Quare igitur inscribuntur Ethica Nicomachia, si non sunt à Nicomacho conscripta?

Hoc factum est ad differentiam reliquorum duorum voluminum, quæ inter opera Aristotelis recensentur ; in quibus idem argumentum tractatur : quorum unum continet octo libros, qui appellantur *Ethica Eudemia* : alterum continet duos libros, qui dicuntur *Magna Moralia*. Hi autem inscribuntur *Nicomachia*, quia ab Aristotele scripti sunt ad filium Nicomachum.

Quod est argumentum horum librorum?

Argumentum horum librorum ex ipsa inscriptione, seu titulo facile intelligitur. Inscribuntur enim *ἠθικά* quia in illis agitur *ἡθικῶς*, de moribus, & virtutibus moralibus, earumque actionibus.

Quot sunt præcipua capita omnium eorum, quæ in his libris explicantur?

Aristoteles in postremo libro, capite sexto, & nono, totam hanc doctrinam restringit ad quatuor capita. Quorum Primum est de BEATITUDINE, & felicitate Politica seu Civili, tanquam Fine hujus doctrinæ : De hac autem agitur in toto primo libro, & in fine postremi libri. Alterum caput est de VIRTUTE, tanquam Causa Efficiente Beatitudinis : de hac agitur à secundo libro usque ad undecimum caput septimi libri. Tertium caput est de AMICITIA quæ virtuti admodum est similis : de ea agitur in octavo & nono libro. Quartum caput est de VOLUPTATE, quæ est individua comes & socia Beatitudinis : de hac agitur partim in fine septimi, partim in principio decimi libri.

Quæ

*Quæ autem methodo utitur in horum omnium
explicatione?*

Methodo ἀναλυτικῇ. Nam initium facit à Fine hujus doctrinæ, tanquam à toto, nempe à Beatitudine: atque hunc Finem proponit primum per Definitionem; deinde per ἀνάλυσιν omnes partes Definitionis examinat, investigando causas, modos, & rationes, quibus iste Finis possit ab homine comparari. Tandem rursus in hoc ipso toto, hoc est, in Beatitudine hanc doctrinam claudit: ita ut ipsa ἑγχαῖα, tractatio, sit quodammodo κυκλική, circularis, & proinde perfecta.

LIBER I.

*Quod est argumentum, & quæ sunt partes
primi libri?*

N primo libro Aristoteles agit de Fine Doctrinæ Moralis, qui vocatur BEATITUDO, seu felicitas Civilis. Dividitur in tres partes: in ἀρχαίον, Exordium; in ἔκθεσιν, Expositionem; & in ἐπίλογον, Conclusionem.

Quid agit in Exordio?

Exordium continetur tribus primis capitibus: in quibus hæc tria explicantur. Primum, *An sit ultimus aliquis finis actionum humanarum.* Deinde, *Quæ methodo & ratione hic finis sit explicandus.* Tertio, *De idoneo auditore hujus doctrine.*

Quid agit in altera parte hujus libri?

A quarto capite usque ad postremum caput continetur Explicatio ultimi finis hujus doctrinæ: Nempe, *Quod sit ejus nomen: Quæ hominum de eo opiniones: Quæ ejus Definitio, tam Nominis, quam Rei: Quæ ejus Causa Efficiens: Quale denique bonum.*

Quid in Epilogo agit ?

In postremo capite hujus libri claudit quæstionem de *Ultimo Fine* : & præmissa duplici divisione, una, *Animi humani*, qui est subjectum virtutum ; alterâ ipsius *Virtutis* : aditum sibi facit ad Virtutum explicationem.

CAPUT I.

Quare Aristoteles auspicatur Doctrinam Moralem à quæstione de Fine ?

Quia doctrina hæc est *Practica*, hoc est, referenda est ad actionem : *Finis* autem in omni actione præcipue consideratur ; utpote à quo actio ipsa informatur, æstimatur, & denominatur. Præterea *Finis* in actionibus habet rationem principii, ut inquit *Aristoteles*, infra lib. 6. c. 5. 'Αὐτὸ ἀρχὴ καὶ τέλος τῶν πραγμάτων, τὸ δ' ἐν ᾧ τὰ πράγματα, id est, *Principium in rebus gerendis est ipse Finis, cujus gratia actiones suscipiuntur.*

Estne aliquis Finis rerum & actionum humanarum ?

Ἡ αὐτὴ τὴν
χρὴν καὶ
πάντα μὲν
οὐδὲν.

Est : quod sic probo. *Quicquid* in omni arte, doctrina, seu docendi ratione, electione, & actione, præcipue ab hominibus spectatur, & expetitur : illud necesse est esse in rebus humanis. Siquidem ejus quod non est nulla potest esse expeditio : quemadmodum etiam vulgo dicitur, *Ignorant nulla cupido*. Sed *Finis*, tanquam bonum quoddam, in omni arte, doctrina, seu docendi ratione, electione, & actione expetitur. Igitur necesse est esse *Finem* aliquem in rebus humanis. *Minor* probatur ex utriusque, nempe **BONI & FINIS** definitione. **BONUM** enim definitur esse id, *quod omnia expetunt*. **FINIS** autem est, ut *Aristot.* inquit. in lib. 2. Post. cap. 9. *Bonum quoddam, cujus gratia aliquid fit, vel à natura, vel ab arte.*

Estne tantum unus, an vero sunt plures Fines rerum humanarum ?

Quia plures & diversæ sunt res, actiones, artes, atq; scientiæ ;

LIBER I.

7

tia; quarum singulae habent suos proprios fines : ideo etiam necesse est, plures & diversos esse fines in rebus humanis.

Quae est finium differentia?

Primum, Fines alii dicuntur *εἰρηναί*, qui in sola operatione conquiescunt & terminantur ; ut est contemplatio, meditatio, deambulatio ; Alii dicuntur *ἔργα*, id est, opera, quae ex operatione sunt effecta ; ut domus est opus architecti, olla est opus figuli.

*Διαφορὰ
δὲ πρὸς τοὺς
ἑτέροις ὅτι
τὰ ἑνὸς.*

Deinde, Fines alii sunt *ἄλτιμοι*, qui vocabulo metaphorico *Architectonici* nominantur ; quia instar architecti gubernant totam actionem : alii sunt *Intermedii*, per quos ad ultimum finem pervenitur.

Qui fines ex his sunt praestantiores ?

Primum, τὰ *ἔργα* sunt praestantiora ipsis operationibus : in iis nimirum artibus, in quibus operationes propter opera suscipiuntur. Deinde *ἄλτιμοι* fines semper sunt praestantiores finibus intermediis : quoniam illi propter se, hi autem propter illos expetuntur.

CAPUT II.

Estne unus aliquis ultimus finis rerum & actionum humanarum ?

EST.

*Ἐστὶ δὲ τὸ
ἓν ὅσον
τῶν ἀνθρώπων
κρίναι.*

Quomodo ille definitur ?

Ultimus finis est, qui propter se expetitur, & omnia propter illum. Atque ideo dicitur esse finis bonorum, & summum bonum. De hoc fine Cic. lib. I. de Finibus, ait, *Querimus hic quid sit extremum, quid ultimum bonorum : quod omnium Philosophorum sententia tale esse debet ; ut ad omnia referri oporteat, ipsum autem nusquam.*

Quare necesse est statuere ultimum aliquem finem.

Quoniam, nisi talis aliquis esset finis, tum appetitus humanus

ETHICORUM

humanus progredetur in infinitum, semper unum bonum propter aliud expetendo: atque hoc modo redderetur i ritus atque vanus; qui nihil haberet, in quo conquireret: & per consequens, videretur frustra homini à natura esse datus. Quod est absurdum: siquidem *Deus & Natura nihil faciunt frustra.*

Estne hujus finis cognitio homini utilis?

Ad hoc quod dicitur
Cognitio ultimi finis magnum momentum habet ad vitam recte instituendam. Est enim veluti scopus, ad quem homo suas actiones, atque adeo totam vitam debet dirigere. Ideo Cic. lib. 4. Academ. ait, *Omnis ratio vite definitione summi boni continetur.*

Ad quam scientiam proprie pertinet ultimi finis inquisitio & explicatio?

Ad politicam: quæ quia est præstantissima, ideo etiam meritiò ad eam pertinet præstantissimi finis inquisitio & explicatio.

Quare Politica dicitur esse præstantissima scientia?

Propter tres causas. Primum, Quia Politica cæteris omnibus artibus & scientiis quodammodo præest; & præfata quatenus, & quomodo in civitatibus sunt tolerandæ & excolendæ. Deinde, Quia sub se complectitur honoratissimas scientias. Oeconomicam dico, Rhetoricam, & Imperatoriam: quarum opera & ministerio in administratione Reipub. utitur. Tercio, Quia omnium aliarum artium & scientiarum fines ad finem Politicæ scientiæ sunt referendi. Non enim Politica tantum considerat privatum unius aut alterius hominis, sed commune & publicum omnium civium, imò totius alicujus vel civitatis, vel regni, vel nationis bonum.

CAPUT III, & IV.

Potestne hæc doctrina exquisitis rationibus & demonstrationibus explicari?

Ad hoc quod dicitur
Quia in tradendis artibus & disciplinis, omnis ratio docendi & probandi accommodanda est materiæ subjectæ,

LIBER I.

subjectæ; hæc autem doctrina est tantum rerum contingentium & probabilium: ideo non admittit accuratas & exquisitas demonstrationes; quemadmodum Mathematicæ scientiæ: sed contenta est populari forma docendi, & probabilibus argumentis atque rationibus, ex quotidiana vita desumptis.

Quenam sunt illa contingentia & probabilia, circa quæ hæc doctrina versatur?

Sunt τὰ ἀγαθὰ τὰ κακά, καὶ τὰ δίκαια, h. e. bona honesta, & in universum τὰ κοινὰ, ea quæ in hac vita sunt agenda. Quorum omnium, propter circumstantias, & diversa hominum judicia, tanta est varietas & incertitudo; ut quibusdam videantur solum consuetudine, & hominum opinione, non autem sua natura, talia esse: quorum tamen sententia falsa est.

Qua via, & quo ordine progrediendum est in hujus doctrinæ explicatione?

Duplex est πορεία, h. e. via & ratio tradendi artes & disciplinas: una dicitur ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ὁδός, id est, via qua à principiis progredimur ad principiata, à simplicibus ad composita, à causis ad effecta, ab universalibus ad singularia: & omnino à prioribus & natura notioribus ad posteriora & nobis notiora. Atque hæc ratio docendi & probandi accommodata est disciplinis & demonstrationibus Mathematicis: quibus scientia comparatur. Altera via dicitur ἡ ἐκ τῶν ἀρχῶν ὁδός, qua contrario ordine, à posterioribus ad priora, à compositis ad simplicia, à singularibus ad universalia progredimur. Atque hic ordo docendi & probandi in hac doctrina tenendus est.

Μὴ λανθάνειν
τίτω δὲ ἡ-
μεῖς.
Cap. 4.

Quam ob rem?

Quia omnis doctrina & probatio debet fieri per notiora. Actiones autem, tanquam effectus virtutum, nobis sunt notiores, quàm ipsæ virtutes; quia incurrunt in sensus: ideo ex illis virtutum natura est investiganda, & cognoscenda.

Quotuplicia

Quotuplicia sunt Notiora ?

Duplicia. Alia enim dicuntur ἀπλῶς καὶ τῇ φύσει γνωστότερα, *Simpliciter*, & Naturæ notiora : cujusmodi sunt universalia, principia, & causæ rerum ; quæ mente percipiuntur. Alia vero dicuntur γνωστότερα πρὸς ἡμᾶς, ἢ ἡμῖν, *Quoad nos*, seu nobis notiora : cujusmodi sunt singularia, composita, & causarum effectus ; quæ à sensibus nostris primo percipiuntur.

Quare dicit juvenes non esse idoneos Ethicæ auditores ?

Τῆς πολι-
τικῆς καὶ
ἐστὶν οἰκείας
ἀκροατικῆς,
ὁ νόμος.

Cap. 3.

Primum, Quia destituti sunt usu & experientia rerum agendarum : ideoque non possunt de his præceptis recte judicare. Deinde, Quia propter animi perturbationes & affectus, quibus agitantur & indulgent, non student ea, quæ hic præciipiuntur, in usum transferre ; & secundum ea, mores, actiones, & vitam suam instituere : propter quam causam etiam hæc doctrina redditur inutilis.

Num igitur simpliciter excludit ab hac doctrina omnes juvenes ?

Διαφέρει
δὲ τὸν
νόμον πρὸς
ἡλικίαν, ἢ
τὸ ἰσχυρὸς
ναεῖν.

Cap. 3.

Nequaquam : sed tantum eos, qui ingenio & moribus juvenilibus sunt præditi, etiam si ætate & annis sint adulti. Reperiuntur enim etiam prudentes quidam juvenes : qui licet paucos habeant annos, tamen ingenio & judicio prope senili sunt præditi.

In quibus igitur consistit officium auditoris Ethici ?

Τὸν αὐτὸν
ὅς πρότερον.
Cap. 3.

In tribus. Primum, Ut in hac doctrina non postulet exquisitas demonstrationes, sed contentus sit & acquiescat argumentis probabilibus. Est enim hominis imperiti & inepti aliud genus probationis requirere, quam materia ipsius artis patitur : veluti si quis ab Oratore velit exigere demonstrationes ; aut in Mathematicis disciplinis acquiescere probabilibus argumentis.

Quod

Quod est alterum?

Ut de præceptis rerum agendarum, quæ hic traduntur, recte possit judicare. Quam ad rem requiritur usus & experientia circa actiones civilium negotiorum: quibus comparatur rerum cognitio, & confirmatur judicium.

Quod est tertium?

Ut præcepta, quæ hic traduntur, cupiat quoque transferre ad usum, h. e. secundum illa mores, actiones, & vitam suam instituere: quoniam hujus doctrinæ præcipuus scopus & finis est, ut secundum virtutem agentes & viuentes, viri boni, & beati, atque felices in hac civili vita evadamus.

Qualis igitur debet esse idoneus hujus doctrinæ auditor?

Qui futurus est idoneus hujus doctrinæ auditor, debet secum adferre animum aliquo modo præparatum ad præcepta ista utiliter percipienda.

Διὸ δεῖ
τοῖς ἰδεῖν
ἐχθρα κα-
λῶς.

In quibus consistit hæc preparatio?

Cap. 4.

In tribus. Primum, Ut habeat notitiam honestorum & turpium; ac possit ea à se mutuo discernere. Deinde, Ut sit amans honestatis, alienus autem à turpitudine. Tertio, Ut cupiat bonis præceptis & admonitionibus obtemperare: facere nimirum ea, quæ honesta & recta sunt; quæ autem turpia & vitiosa sunt vitare. Qui hoc modo affectus est, is idoneus est Ethicæ auditor, eique hæc præcepta plurimum poterunt prodesse. Qui vero talis non est, is ab hac doctrina est arcendus: quoniam absque fructu hæc præcepta audiet.

Quomodo hæc confirmat Aristotelis?

Autoritate, & testimonia Hesiodi: qui in libro primo τῶν ἔργων, tria commemorat hominum genera. Unum eorum, qui ex seipsis non solum intelligunt, sed etiam cupiunt agere ea quæ sunt recta & honesta. Alterum eorum, qui licet ex seipsis non intelligant quid rectum & honestum

Ὅστις ἀπὸ
παρὰ
ἑαυτοῦ
Cap. 4.

honestum sit : tamen cum ex aliis ea audiunt, student illis obtemperare. Tertium eorum, qui neque ex seipsis sapiunt, neque bene monentibus cupiunt obtemperare. Quod genus hominum est plane inutile.

CAPUT IV, & V.

Quoniam in hac doctrina de ultimo fine, seu summo bono quaeritur : quo nomine illud appellatur ?

Ὅτι μὲν πᾶσι
ἐν τῇ
ἐν τῇ
πλείων
ὁμολογῶσι.
Cap. 4.

OMnes fere tam docti quam indocti bonum illud nominant, *βιδαμονία*, hoc est felicitatem seu beatitudinem : nam τὸ βιδαμονεῖν, idem est quod τὸ εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ ποιεῖν, bene vivere & bene agere : *βιδαμονία* nihil aliud est quam *εὖ ζῶν καὶ εὖ ποιεῖν* quemadmodum etiam infra cap. 8. Aristoteles indicat.

In qua re autem summum illud bonum, seu beatitudo hominis consistit ?

Περὶ δὲ τῆς
βιδαμονί-
ας, τίς ἐστίν,
ἀμείβεθη-
ται.
Cap. 4.

De hac quaestione variae ac discrepantes non solum vulgi & imperitorum hominum, sed etiam Philosophorum & doctorum virorum fuerunt sententiae : adeo ut Cicero in libris de *Finibus* bonorum affirmer, de nulla quaestione majorem, etiam inter summos viros, fuisse dissensionem, quam de ea qua quaeritur, quænam res sit hominis summum bonum. Et *Augustinus* lib. 19. de *civitate Dei* scribit, Varronem annotasse, suo tempore fuisse circiter ducentas octuaginta octo opiniones Philosophorum de summo bono. Neque solum diversorum hominum diversæ sunt de summo bono opiniones ; sed etiam unus idemque homo non semper eodem modo de eo judicat & statuit. Etenim in morbo, sanitatem ; in paupertate, divitias, in captivitate, libertatem ; in exilio, patriam ; in naufragio, portum ; in bello & militia, prædam vel victoriam ; in fame & siti, cibum & potum tanquam summum bonum expetit.

Sed

Sed quæ est præcipua causa, quod adeo diversa sint hominum de summo bono opiniones?

Hæc opinionum diversitas præcipue proficiscitur ex diverso vitæ genere, quod homines sectantur: quorum unumquodque peculiarem & proprium finem sibi habet propositum, ad quem respicit. Quisque enim id putat esse bonum, propter quod amplexus est certum vitæ genus: veluti mercator lucrum & quæstum; miles, prædam; literarum studiosus, doctrinam & eruditionem; Orator, eloquentiam; ambitiosus, honorem; agricola, fertilitatem agrorum: & sic de cæteris.

Τὸ γὰρ αἰχμαρ-
δὲν καὶ τὴν
διδασκαλίαν
καὶ τὴν ἀλό-
γως διοικη-
σιν ὁ δὲ
βίον ὑπο-
λαμβάνειν.
Cap. 5.

Quot sunt præcipua vitæ genera, quæ homines sectantur?

Aristoteles quatuor vitæ genera enumerat, quæ dicit esse præ cæteris *μέλιστα περὶ χροῖτα*, maxime conspicua. Quorum unum genus nominat *ἀπλυστικόν*, voluptuari-um, delicatum, & nolle: eorum nimirum hominum, qui in voluptate summum bonum collocant; ideoque solum voluptates sectantur; & cupiunt tantum *ἀπλυσίην* frui voluptatibus & hujus mundi bonis: qui sunt, ut Horatius ait, *Numerus, & fruges consumere nati*; solum in curandacute occupati: quorum Deus venter est; semperque Epicureum illud in ore habent, *Ede, bibe, lude: post mortem nulla voluptas*.

Οἱ μὲν
πολλοὶ καὶ
φορτικώτα-
τοι ἡδον-
γῶν.

Quod est alterum genus?

Πολιτικὸν καὶ παγκρατικόν, civile & actuosum: eorum hominum, qui honestatis, laudis, & gloriæ sunt studiosi, utiles ad juvandam & conservandam civilem societatem, in Reip. negotiis administrandis: ideoque etiam nominantur *χαρίεις*, quasi gratiosi, elegantes, & politi. Horum alii summum bonum ponunt in honore: alii in virtute, quam comitatur honor, qui virtutis est præmium.

Οἱ δὲ χα-
ρίεις καὶ
πανκρατικὸν
πρῶτον.

Quod est tertium genus?

Θεωρητικόν, contemplativum seu speculativum: eorum
videlicet

Τῶν τοῦ αἵ-
σθητοῦ θεω-
ρητικῶν.

videlicet hominum, qui amore veritatis flagrant, totos se tradunt contemplationi & inquisitioni rerum tam divinarum quam naturalium; conanturque veritatem in profundum demersam iterum eruere, & in lucem producere. Atqui hi ponunt summum bonum in scientia & cognitione rerum, maxime vero in contemplatione BONI per se, quod Platonici *Ideam bonorum* nominant.

Quod est quartum genus?

Ὁ δὲ χρηματιστὴς φιλοκέρδης, lucro & quaestui deditum eorum scilicet hominum, qui omnes suas cogitationes, studia, & actiones eo dirigunt, ut possint opes atque divitias cumulare; in quibus ipsi suam felicitatem positam esse existimant.

Quid tibi de his opinionibus videatur?

Οἱ μὲν ἔνιοι πολλοὶ πανταλῶς ἀνδραποδιστῶδες φαίνονται. Prima opinio, quæ est de voluptate, ejusmodi est, teste Cicer. in lib. I. de *Fin.* ut nihil homine videatur indignius: siquidem eum Natura ad majora quam ad voluptatem genuit. Magis autem ea convenit bestiis, quæ non ratione, sed sensuum judicio summum bonum æstimant. Hanc ob causam Aristoteles istorum opinionem, tanquam per se absurdam, non refutat argumentis & rationibus, sed potius eos reprehendit tanquam φορτικῆς, h. e. importunos, molestos, & ineptos homines, & ἀνδραποδιστῶδες, id est, mancipiis similes, eo quod toti dediti sunt, & serviunt voluptatibus atque cupiditatibus suis.

Sed quare major fere hominum pars hanc opinionem de voluptate approbat?

Hoc fit partim, quia voluptas naturæ est amica, grata sensibus, ac prope per omnes corporis partes diffusa: partim etiam, quia decipiuntur exemplo magnatum, regum, & principum, quorum aulæ & mensæ, omniaque reliqua studia, & exercitia, solum ad voluptates & delicias sunt comparata: quo nomine etiam homines solent eos, tanquam felices & beatos, admirari & prædicare.

Quid

*Quid dicis de honore? Potestne in eo summum hominis
bonum poni?*

Nequaquam. Primum, Quia summum bonum debet esse *δικαίον*, h. e. proprium ejus qui illud possidet: Honor autem non est proprium bonum ejus cui defertur: quemadmodum dicitur, *Honor est honorantis & non honorati*. Deinde, Quia summum bonum est *δυσσώφιστον*, h. e. difficulter potest auferri ab eo, qui illud est adeptus: Honor autem facile iterum potest ab aliquo auferri; quoniam solum pendet ex hominum voluntate, quæ est inconstans, & in singulas horas potest mutari. Tertio, Quia summum bonum propter se expetitur: Honor autem non propter se, sed propter opinionem virtutis expetitur; unde etiam dicitur esse præmium virtutis.

φαίνεται
δὲ ὅτι πο-
λλοὶ τὸν
εἶναι τὸ ζῆ-
ν τε μὴ.

*Cur non in habitu virtutis collocari potest summum
hominis bonum?*

Quoniam talis habitus potest etiam esse in homine dormiente, vel otioso, & nihil agente; item in misero & calamitoso, aut alio aliquo modo afflicto; talem autem nemo dixerit actu beatum & felicem esse.

φαίνεται
δὲ ἀπλῶ-
ς ὅτι ἐν
τῷ ἡγῶν
αἰσθῆ.

*Quid videtur tibi de eorum opinione, qui summum bonum
collocant in divitiis?*

Falsa est hæc opinio. Primum, Quia absurdum est, id summum bonum vocare, quod est violentum. Divitiæ autem dicuntur esse violentum bonum, non solum quia plerunque violenter per fas & nefas cum aliorum injuria acquiruntur & possidentur: sed etiam quia plerosque homines reddunt violentos, petulantes, & contumeliosos adversus alios. Deinde, Quia constat, summum bonum semper propter se, & nunquam propter aliud esse expetendum. Divitiæ autem, opes, & pecuniæ nunquam propter se sunt experendæ; sed tantum propter usum, quem habent in vita humana; extra quem ne inter bona quidem sunt numerandæ.

ὅτι ὁ χρῆ-
ματις
ἐστὶν ὁ
πλεονε-
κτὴς
καὶ τὸ
ζῆν
αἰσθῆ.

Quid sentis de postrema opinione eorum, qui hominis beatitudinem seu summum bonum collocant in contemplatione Ideæ bonorum?

Τὸ δὲ καὶ
καὶ βέλτιον
ἢ τὸ κατὰ
τὴν φύσιν.

HUjus opinionis auctores fuerunt Socrates & Plato, qui sicut omnium aliarum rerum singularium statuerunt universales ideas; ita etiam omnium bonorum unam quandam communem fixerunt esse Ideam, sive formam essentialem, per se alicubi existentem, à qua omnia reliqua singularia bona habeant suam essentiam & notitiam: atque in hujus contemplatione dixerunt positam esse hominis beatitudinem. Quam opinionem Aristoteles in hoc capite aliquot argumentis impugnatur.

Sed quia DEUS est fons & causa omnium bonorum, atque adeo ipsissima Idea omnis boni, & summum bonum: an non recte in ejus contemplatione & cognitione statuitur hominis beatitudo?

Maxime. Nam etiam ipse Christus Servator noster Joan. 17. cap. idem affirmat, cum ait, *Hec est vita æterna, ut cognoscant te solum Verum DEUM, & quem misisti JESUM CHRISTUM.* Sed quia hunc verum DEUM patrem Domini nostri JESU CHRISTI Plato Philosophus Ethnicus ignoravit, non potest ejus opinio hoc modo defendi.

Quo nomine autem Aristoteles eam improbat?

Quia Plato videtur per Ideam bonorum intellexisse communem aliquam formam essentialem, extra DEUM seorsum alicubi per se existentem, ad cujus exemplar & imaginem omnia reliqua singularia bona sint creata.

Estne autem talis aliqua Idea?

Nullam talem Ideam esse, probat Aristoteles quatuor argumentis.

Quod

Quod est primum argumentum?

Primum argumentum sumitur ex dogmate Platonico-
rum: qui dicebant, ideo numerorum non posse dari com-
munem Ideam, quia in illis est PRIUS & POSTERI-
us. Hinc ergo sic commentatur: In quibus est prius & po-
sterius, eorum non potest esse communis Idea. Sed in bonis est
& prius & posterius. Ergo bonorum non potest dari communis
Idea. Minor declaratur. Quia Bonum est in Substantia, &
in Qualitate, & in Relatione: Substantia autem semper est
prior Accidentibus: & id quod per se est, prius est eo quod ad
aliud refertur.

Dic alterum argumentum.

Que in diversis sunt Predicamentis, eorum non est una com-
munis Idea: quia non possunt habere idem genus in De-
finitione. Bona autem sunt in diversis predicamentis. Ergo non
omnium bonorum est una communis Idea. Minor declaratur,
Quia Bonum est in Substantia, ut DEUS, Mens: in Quali-
tate, ut Virtus, Ars, Sanitas: in Quantitate, ut Æquale,
Mediocre: in Relatione, ut Utile: in Actione, ut Vivere,
orare, scribere: in Passione, ut Erudiri, sanari: & sic de
cæteris Predicamentis: Bonum enim æque late patet ac ip-
sum ENS, quod per omnia Predicamenta est diffusum.

Da tertium argumentum.

Quorum una & communis est Idea, eorum etiam una est
scientia: quemadmodum inquit Aristoteles lib. 2. Po-
ster. cap. 2. τὸ ἐν ἑκαστῷ ἐν μίᾳ ἐπιστήμῃ. Sed non omnium
bonorum est una scientia. Ergo non omnium bonorum est
una communis Idea. Minor declaratur, Primum enim, Bo-
norum, quæ sunt in diversis Predicamentis, etiam diver-
sa est scientia: ut alia scientia est ejus boni, quod est in
Substantia: alia ejus, quod est in Qualitate, aut in Quanti-
tate, aut in cæteris Predicamentis. Deinde etiam, Bono-
rum, quæ sunt in eodem Predicamento, diversa est scien-
tia: ut alia est scientia virtutis, alia sanitatis, alia artis

Grammaticæ, aut Arithmeticæ, aut Musicæ, aut alicujus artis. Imo sæpe ejusdem boni, quatenus diversa ratione consideratur, etiam diversa est scientia : ut mediocritatis diversa est scientia in singulis virtutibus ; diversa in ratione victus ; diversa in exercitiis, in laboribus, in studiis, & aliis rebus atque actionibus.

Quod est quartum argumentum ?

Απορίσεις Si Ideæ sunt diversum quid ab eo singulari seu individuo
 ὃ ἄν τις, cuius sunt Ideæ ; tum necesse est, ut habeant quoque diversam
 τί ποτε ἢ ab illis Definitionem. Sed Idearum non sunt diversæ Definiti-
 βύλονται ones à suis singularibus, quarum Ideæ esse dicuntur. Ergo
 λέγειν αὐ- Ideæ non sunt diversum quid à suis singularibus : & per con-
 τίνεσθαι. sequens, inane est Idearum figmentum. Minor declaratur,
 quia hominis & Ideæ hominis, ἀνθρώπου ἢ αὐτοῦ ἀνθρώπου,
 eadem est Definitio : Sic mensæ aut lecti, & Ideæ mensæ
 vel lecti, eadem est Definitio.

At Plato Ideas Statuit esse sempiternas ; Res vero singula-
 res, quarum sunt Ideæ, caducas : igitur Ideæ, & Res
 quarum sunt Ideæ, non possunt habere
 easdem Definitiones.

Αλλὰ μὴ Negatur Consequentia : Nam discrimen hoc tantum
 ὃ ἐπὶ αἰ- est ratione temporis, quod est Accidens. Accidentia au-
 διον εἶναι, tem non possunt Definitiones sive formas essentielles re-
 μέλλειν αὐ- rum mutare.
 γὰρ αὐτόν.

Sed videtur Plato tantum eorum bonorum, quæ per se bona dicuntur, statuere unam communem Ideam, ideoque male ab Aristotele reprehendi, quasi simpliciter omnium bonorum statuerit unam Ideam.

Τοῖς ἢ λε- Etiam si hoc concedatur : tamen neque talium bono-
 χεῖσιν run potest esse una communis Idea ; siquidem eorum non
 ἀμφοτέρω- est Definitio : Exempli gratia, Virtutes, artes, omnesque
 πρὸς τὴν earum species ; item religio, honor, libertas, sanitas, & simi-
 ὑποταίειν. lia alia, sunt quidem per se bona, non tamen habent ean-
 dem Definitionem, ideoque etiam non potest eorum esse una communis Idea.

*Cum autem sint tam multa & varia bonorum genera, qua-
rione fit, ut conveniant in nomine BONI, si eorum
non est una aliqua communis Idea?*

Hoc fit propter certam quandam ἀναλογίαν, id est ratio-
nem & similitudinem, qua id quod BONUM dicitur,
affectum est erga illud, cuius BONUM esse dicitur: qua-
tenus nimirum illud vel perficit, vel conservat & propterea
sui appetitum in animo excitat. Exempli gratia, *Virtus &
doctrina* dicuntur esse BONUM animi, quia animum me-
liorem reddunt, & perficiunt. Sic *Sanitas, robur, pulchri-
tudo, vigor sensuum*, dicuntur BONUM corporis, quia
corpus in suo statu conservant.

*Quid si concedamus esse talem aliquam communem bono-
rum Ideam, qualem Platonici fingunt? Poteritne
ideo in ejus contemplatione summum hominis
bonum collocari?*

Nullo modo. Primum, Quia hic quaeritur ejusmodi
bonum, quod hominis studio & industria agendo potest
acquiri: Idea autem Boni Platonica non potest agendo
comparari, cum vix mente possit percipi. Deinde, Quia
hic quaeritur felicitas seu beatitudo Politica & practica:
quæ considerat singulare aliquod bonum, quod in actio-
nibus, earumque circumstantiis consistit. Idea autem Pla-
tonica nihil confert ad felicitatem Politicam: est enim
Bonum universale ab actionibus remotum, in sola con-
templatione consistens. Denique, Si Idearum considera-
tio & notitia hominibus utilis esset ad civiles actiones me-
lius obeundas, aut ad opera suæ artis perfectius elaboran-
da, nequaquam ejus consideratio hactenus à tot viis sapi-
entibus, & peritis artificibus fuisset neglecta: qui cum re-
liquas artes, vitæ humanæ utilissimas, summo studio &
magno labore invenerunt, & posteris suis tradiderunt;
Idearum tamen contemplationem tanquam inutilem præ-
terierunt.

Ἀλλὰ πῶς
δὴ λέγεται
ὡς ὅτι ἰσχυρὰ
τοῖς γὰρ δὲ
πῶς οὐκ
ἐννοεῖται.

Τὰ γὰρ δὲ
τὰ δὲ
αὐτὸ βέλτιον
ἐν αὐτῇ
εἶναι αὐτῇ
αὐτῇ τῇ
κατὰ τὴν
κατὰ τὴν
αὐτῇ τῇ
αὐτῇ τῇ
αὐτῇ τῇ

Quomodo definitis ευδαιμονίαν, hoc est, felicitatem Politicam?

Πάλιν οὖν ἡ **A**ριστοteles duas in hoc capite ejus adfert descriptiones, aut definitiones: quarum una est τῆς ποιότητος, qualitatatis, qua ostenditur quale bonum sit ipsa felicitas: & nominatur ὁρῶν ἐννοητικὸς. Altera est τῆς οὐσίας, ἢ τῆς ἀρετῆς, ἢ τῆς ἐκείνης, ipsius rei & essentiae: & vocatur ὁρῶν εὐσώδης.

Quae est prior Definitio?

Εὐδαιμονία ἐστὶν ἀκρότατον, καὶ τελειότατον τῶν ἀγαθῶν, hoc est, Felicitas seu Beatitudo est ultimum sive extremum, & perfectissimum actionum humanarum bonum.

Quare dicitur ἀκρότατον ultimum sive extremum bonum?

Quia ejus gratia omnes omnia suscipiunt & agunt: & in eo omnia cætera bona concurrunt.

Quare dicitur esse τελειότατον, id est, perfectissimum bonum?

Primum, Quia semper propter se, & nunquam propter aliud expetitur. Deinde, Quia est bonum αὐτοαρκούν, id est, seipso contentum. Complectitur enim simul omnia bona, quæ homo potest expetere. Tertio, Quia beatitudo non potest accessione aliorum bonorum, ratione essentiae suae, melior & perfectior fieri: licet per ejusmodi accessionem interdum reddatur splendidior, & magis expetenda.

Quotuplicia sunt bona?

Triplicia, ut est apud Platonem lib. 2. de *Repub.* & Cic. lib. 2. de *Invent.* Quædam enim sunt *Imperfecta*; quæ nunquam propter se, sed semper propter aliud aliquod commodum, quod in se habent, expetuntur: ut *pecunia*, *opes*, & *divitia*. Quædam sunt *Perfecta*, quæ partim propter

pter se, partim propter aliud expetuntur: ut *virtus, honor, sanitas, doctrina, voluptas, &c.* Quædam sunt *Perfectissima*, quæ semper propter se, nunquam autem propter aliud expetuntur: cuiusmodi est ἡ εὐδαιμονία, felicitas, de qua hic agitur.

Quid est αὐτάρκεια?

Ἀὐτάρκεια est affluentia & sufficiens copia omnium eorum bonorum, quæ ad vitam commode degendam sunt necessaria. Θίνεται δὲ ἐν τῇ αὐτάρκειᾳ

Quot modis ea consideratur?

Duobus modis: Vel enim αὐτάρκεια *Simpliciter* & absolute consideratur; atque ea soli DEO tribuitur: qui solus vere est αὐτάρκης, id est, seipso contentus, nullaque alia re indigens: quemadmodum *Lucretius* scribit, Naturam divinam suis pollere opibus, nihil indigam nostri: Vel consideratur *Comparisonem* cæterorum bonorum: ac tale bonum est *Felicitas*, de qua hic inquiritur.

Quomodo hæc αὐτάρκεια est æstimanda?

Quoniam Non nobis solum nati sumus, ut *Plato* scribit, sed etiam ortus nostri partem aliquam sibi vendicat patria, partem parentes, partem ceteri qui ad nos pertinent: Ideo αὐτάρκεια illa non ex nostra solum persona æstimanda est; sed etiam eorum quibus vel lege naturæ, vel ratione officii in civili societate tenemur benefacere: quales sunt parentes, liberi, conjuges, fratres, propinqui, domestici, & cives. Quam ob causam homo dicitur τῇ φύσει εἶναι ζῶον πολιτικόν, καὶ κοινωνικόν. Sed tamen etiam in hac parte modus tenendus est, ne αὐτάρκεια in infinitum extendatur, & hoc modo cupiditas in immensum excreseat.

Quæ est altera Definitio felicitatis, quam dixisti essentiali & substantialem?

Εὐδαιμονία ἐστὶν ἐνέργεια ψυχῆς λογικῆς κατ' ἀρετὴν ἀείδω καὶ πλεονεκτήω, ἐν βίῳ τελείῳ. Beatitudo est operatio seu functio animi rationalis, secundum virtutem optimam & perfectissimam, in vita perfecta. Ἄλλ' ἵπως πλεονεκτήω δὲ δαιμονίαν τὸ ἀείδω λέγειν, ὁμολογῶν τὸ φέρειν.

*Explica hanc definitionem secundum
ejus partes.*

Genus in hac Definitione est *εὐτυχία*, operatio seu functio. *Differentia* sunt tres: Prima est *causa Efficientis*, unde operatio illa proficiscitur: nempe ab animo rationali. Altera est *causa formalis*: nempe quod dicitur esse operatio secundum virtutem præstantissimam & perfectissimam. Tertia differentia sumitur à *circumstantia temporis*, nimirum in vita perfecta.

*Quare beatitudo definitur τῇ εὐτυχίᾳ, operatione
seu functione?*

Ἐπεὶ γὰρ
ἀλλήτῃ καὶ
ἀγαθὰ πο-
τεῖται ἐν τῷ
ἑαυτοῦ δόξει
τὸ ἀγαθόν
εἶναι, καὶ τὸ
δύ.

Quoniam uniuscujusque rei bonitas & perfectio præcipue ex ejus operatione & opere æstimatur; si nimirum potest munere suo, ad quod condita est, recte fungi. Ideo beatitudo, quæ est hominis bonum & perfectio, recte ex propria ejus operatione, proprioque opere definitur.

Quo pacto id probas?

Inductione. Nam si omnes res ad certum aliquid opus & munus sunt conditæ; si faber, si sutor, si textor, & quilibet alius artifex habet proprium aliquod opus, quod efficere debet; si denique oculi, aures, manus, pedes, omniaque membra corporis propriam habent functionem: Certe etiam homini, quatenus homo est, propriam actionem, propriumque munus attribuere oportet.

*Quenam est illa propria functio, seu
actio hominis?*

Id ex tribus differentiis, quæ in Definitione Generi sunt adjectæ, intelligi potest. Dicitur enim quod sit *operatio animi rationalis, secundum virtutem optimam & perfectissimam, in vita perfecta.*

*Quare beatitudo dicitur esse functio
animi rationalis?*

Τὸ εἶναι δὲ
αὐτὸ τὸ αὐτὸ
ἴδιον.

Primum, Quia beatitudo non est bonum corporis, sed
animi

animi : Deinde, Quia reliquæ potentia seu facultates animi, videlicet vegetativa & sentiens, communes sunt homini partim cum plantis & stirpibus, partim cum brutis animalibus. Hoc autem loco agitur de proprio bono hominis : ideo non potest illud considerari nisi secundum propriam potentiam animi humani ; ea autem est rationalis. Sed hæc potentia rursus est duplex : vel enim ex se ipsa rationem habet, & intelligentia est prædita, ut *MENS*, cujus *εἰσπρη* nominatur *θεωρία* contemplatio : vel ex se ipsa quidem rationem non habet, potest tamen rationi obedire, ut *APPETITUS* ; cujus *εἰσπρη* dicitur *πράξις* actio. Utriusque partis operatio hic est intelligenda. Unde etiam infra duplicem hominis beatitudinem facit : unam *θεωρητικὴν*, contemplativam ; alteram *πρακτικὴν*, activam.

Quare autem beatitudo dicitur operatio secundum virtutem perfectam ?

Hæc differentia est *ειδική*, Specifica ; qua hæc *εἰσπρη* separatur ab omnibus aliis actionibus, quæ non ex virtute proficiuntur : plurimum enim differunt, *AGERE*, & *SECUNDUM VIRTUTEM AGERE* : Illud enim est cujusvis hominis : hoc vero est tantum viri boni, & virtute præditi. Etenim quia beatitudo est summum bonum hominis, ideo non qualibet actione seu functione definitur ; sed tantum ea, quæ virtute perficitur.

Τὸ δὲ αὐτὸ
τὴν φάρμακον
ἔργον εἶναι
τῶν γὰρ τῶ-
δε, καὶ τῶδε
αὐτοδαι.

Quam autem optimam & perfectissimam virtutem intelligis ?

3

Quidam hoc loco intelligunt *Prudentiam* : quia ea in singulis virtutibus ostendit rectam rationem, & mediocritatem, quæ in omnibus virtutum actionibus est observanda : propter hanc causam etiam *Plato* *Prudentiam* in lib. 3. de *Legibus* Principem omnium virtutum nominat : Et *Crito* *Pithagoreus* eam *Ducem* & matrem omnium virtutum appellat. De cujus dignitate & præstantia infra lib. 6. cap. 12. prolixius agitur. Aliqui vero intelligunt *Iustitiam universalem*, quæ sub se complectitur omnes alias virtu-

tes : ut infra lib. 5. cap. x. ostenditur. Potest tamen per virtutem perfectam hoc loco intelligi quævis virtus in summo gradu : quæ longo usu & crebris actionibus in animo hominis est confirmata.

Cur additur, In vita perfecta ?

Ἐπὶ δὲ τῇ
εὐφροσύνῃ.

Quia ad veram beatitudinem requiritur, non solum diuturnitas quædam temporis ; sed etiam constantia, & perseverantia in actionibus virtutum ; ne fiat aliqua interruptio per turpes actiones, & scelera ; quibus ista civilis felicitas inquinatur, & labefactatur.

Quo pacto Aristoteles hoc declarat ?

Μία γὰρ
χελιδὼν
ἕρπ' ἔποιεῖ,
ὅτι μίαν
ἡμέραν.

Similitudine desumpta à communi proverbio : Quemadmodum *Vna hirundo non facit ver, nec una dies* : ita nec una aut altera actio secundum virtutem, aut breve aliquod tempus, facit beatum ; sed oportet studium & actiones virtutum per omnem vitam continuare, nihilque de iis remittere. De qua re Cicer. lib. 2. de *Finibus* sic scribit, *Neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis vita beata duci solet : neque appellatur omnino vita, nisi confecta & absoluta : neque potest quisquam alias beatus esse, alias miser.*

CAPUT VIII.

*Consistentie definitio beatitudinis Aristotelica cum
iis, quæ alii saniores Philosophi de beatitu-
dine scripserunt ?*

Συμπίπτον
δὴ πρὸς αὐ-
τὴν ἡ μό-
νη ἐν τῷ
συνεχῶς
ᾧ κατὰ.

MAXIME. E. imum enim, Quod beatitudinem, quæ est ultimus finis hominis, definit esse εὐφροσύνην id consentit cum eo quod omnes sani fateri coguntur ; videlicet hominem non ad otium & ignaviam, sed ad certas aliquas functiones esse natum : quarum sunt duæ præcipuæ ; contemplatio, & actio : quæ quoniam finis rationem habent, ideo etiam recte in Definitione ultimi finis ponuntur. Imo ipsum etiam vocabulum βίαιμονίαν actionem quandam denotat. Nam βίαιμονίαν est βίαι μετέπειτα καὶ ζῆν, id est, bene

bene agere & bene vivere: *εὐδαιμονία* est *εὐμεγέθια καὶ εὐζωία*.

Deinde, Quod dicitur esse *actio* seu *functio animi*, & non corporis: id facile concedunt saniores Philosophi, qui ex tribus bonorum generibus, *animi*, *corporis*, & *fortune*, bonis animi primas partes tribuunt: qui autem beatitudo est præstantissimum hominis bonum; ideo etiam merito præstantissimæ ejus parti, nempe animo, attribuitur.

Tertio, Quod dicitur esse *actio secundum virtutem*: *Φαίνεται ὅτι* etiam hoc non est alienum à veterum Philosophorum sententia; qui omnes in summi boni descriptione, etiam virtutis mentionem fecerunt. Quorum aliqui simpliciter in virtute illud posuerunt; quidam in certa aliqua virtute, veluti in sapientia, ut *Bias*, *Anaxagoras*, *Socrates*: aut in prudentia, ut *Plato* in *Phedone*. Aliqui verò virtuti quoque adjunxerunt vel voluptatem, vel bona externa corporis & fortunæ. Qui autem virtutem à beatitudine & summo hominis bono prorsus excluderunt, hi ne quidem Philosophi nomine digni sunt judicandi.

Sed quare Aristoteles potius in actione, quam in habitu virtutis, summum bonum hominis collocat?

Quoniam actio & usus virtutis præstantior est, quam virtutis habitus & possessio. Potest enim habitus virtutis etiam esse in dormiente, aut ægroitante, aut alias misero & calamitoso, & similibus hominibus: quos tamen nemo vere & actu beatos & felices esse dixerit. Declarat hoc Aristoteles exemplo certantium. Nam quemadmodum olim in ludis Olympicis coronabantur, non qui habitu solum corporis pulcherrimo & robustissimo essent præditi, sed qui fortiter pugnando vincebant: ita beatitudinem consequuntur, non qui habitu solum virtutis sunt præditi; sed qui ex virtute agunt & vivunt.

Quare

Quare nulla fit mentio voluptatis in definitione beatitudinis : cum tamen ea sit perpetua ejus comes ; & à plerisque philosophis ei quoque adnumeretur ?

Ἐστὶ καὶ
ὁ βίος αὐ-
τῶν καὶ
αὐτῶν ἡδὺς

Et si Aristoteles voluptatem, tanquam Accidens, noluerit in Definitione beatitudinis ponere : tamen eam non omnino à beatitudine excludit. Loquor autem de voluptate animi : quæ sola vera voluptas est. Nam voluptati corporis cum virtute, & summo hominis bono, nullum potest esse commercium.

Quibus rationibus probas Aristotelem voluptatem non excludere ?

Τοῖς δὲ φι-
λοσόφοις
ἔστιν ἡδέα
τὸ φύσει
ἡδέα.

Primum, Quia actiones virtutum non solum sua natura, sed etiam viro bono sunt jucundæ, quatenus in illis sese oblectat : ita ut non opus habeat alia aliqua aliunde accersita voluptate. Deinde, Quia si actiones virtutum sunt bonæ & honestæ : necesse est ut etiam sint jucundæ. Neq; enim hæc tria, τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν, καὶ τὸ ἡδύ, in virtutum actionibus ita à se mutuo sunt separata, ut alterum sine altero esse possit : sicut Deliacum epigramma ea videtur se jungere : τὸ καλόν tribuit justitiæ, τὸ ἀγαθόν sanitati, τὸ ἡδὺ ademptioni rei desideratæ.

Annon etiam ad felicitatem requiruntur bona externa : quorum tamen Aristoteles in Definitione non meminit ?

Ἡ εὐνοία
ἡ ὁμολογία
καὶ ἡ ἐκ-
τὸ ἀγα-
θὸν πορεῖ-
σθαι.

Ad perfectam Felicitatem etiam externa bona requiri, manifestum est ex ejus Definitione, licet verbo non exprimantur. Si enim felicitas consistit in actione secundum virtutem : omnino etiam externis illis bonis, tanquam adjuvantibus & instrumentis, ad ejusmodi actiones commode præstandas, opus est : quibus qui destituti sunt, non possunt suam virtutem erga alios declarare. Unde Aristoteles lib. 7. Polit. cap. 13. ait, Τὸ καλὸς ζῆν δεῖται χρημάτων πλείονος : Ad honeste vivendum opus est rerum aliquæ copiz, Etenim ad-

ad *Fortitudinis* actiones requiritur *robur corporis, sanitas, arma, & id genus alia instrumenta* : Ad *Liberalitatem* exercendam requiruntur *opes & facultates* ; sine quibus liberalis suam virtutem erga alterum exercere non potest. Sic ad multas actiones melius obeundas plurimum nos juvare possunt amici partim consilio, partim auxilio : sine quibus alioqui illas actiones non possemus perficere. Neque vero bona externa solum adjuvant hac in parte felicitatem ; sed etiam eam exornant & splendidiorem reddunt : quandoquidem eorum defectu ipsa felicitas veluti obscuratur. Hanc ob causam etiam quidam τὴν εὐδαιμονίαν felicitatem, & τὴν εὐτυχίαν fortunæ prosperitatem eodem numero & loco habuerunt ; licet multum differant : existimantes neminem vere felicem dici posse, cui etiam fortuna non saveat.

CAPUT IX.

Hæc ergo felicitas, de qua hic loquimur, contingitne homini divinitus ? an potest comparari humana. na industria ? an vero pendet à fortuna ?

Quoniam DEUS omnium aliorum, etiam minimo-
rum bonorum est autor & largitor : ideo statuendum est, eum quoque felicitatis, tanquam summi boni, esse primam & summam causam. Quia autem hic de hominis felicitate quæritur, existimo humanam industriam, ad eam comparandam, tanquam causam secundam, plurimum valere. Quod vero ad fortunam attinet, cum sit omnium causarum infima, & ignobilissima : non potest ei felicitas, res præstantissima, attribui.

Quare autem primæ causæ, nempe DEO, etiam adiungitur secundariam causam, hominum industriam ?

Quia DEUS sua bona non plane immediate hominibus largitur ; sed vult accedere etiam hominum laborem & industriam ; quemadmodum etiam Adamo primo nostro parenti

parenti dixit, *In sudore vultus tui comedes panem tuum* : & in Psal. 128. dicitur, *Labores manuum tuarum comedas*. Unde dicitur, quod *Vnusquisque sit faber sue fortunæ*. Et notum est dictum Epicharmi, ὅτι πόνον πωλεῖσιν ἡμῖν πάντα τὰ γὰρ οἱ θεοί.

Si humana industria felicitas potest comparari, quomodo igitur est divinum donum ?

Φαίνεται ὅτι
καὶ ἐν ταῖς
θεοποιήσεσιν
ἐστίν.

Primum, Quia Felicitas dicitur esse præmium virtutis, ideo necesse est ut sit virtute præstantior. Cum vero in rebus humanis nihil sit virtute præstantius, necesse est felicitatem esse divinum quiddam. Præmium enim præstantius est eo, cujus est præmium. Deinde, Ideo dicitur esse divinum bonum, quia est πολὺ κοινόν, multis commune : communicatur enim omnibus hominibus, qui ad colendam virtutem non sunt à natura inepti facti. Nam ad virtutis adeptionem etiam requiritur quædam θεοῦ εἰς, id est, naturæ bonitas, quæ non est in nostra potestate, sed divinitus nobis contingit, quemadmodum infra lib. 10. cap. 9. dicitur : atque hoc modo rursum efficitur, quod felicitas sit divinum bonum.

Quare autem fortunæ non potest felicitas adscribi ?

Τὸ δὲ μέγιστον ἐκ αἰτίας τῶν ἀνθρώπων τὴν ἡμετέραν πόλιν. Τὸ γὰρ τῆς πολιτικῆς τέλει αἰετὶς ἐστὶν ἡ δόξα.

Primum, Quia fortuna est solum causa per accidens, ideoque infirmum locum inter causas obtinet ; est enim bruta, incerta, mutabilis, & inconstans : Felicitas vero est bonum cum ratione, mente, & virtute conjunctum, firmum, constans, & stabile.

Deinde, Quia Felicitas est finis scientiæ politicæ, & omnium legumlatorum, qui hoc unum in suis legibus spectant, ut cives suos virtutis studiosos, & inde beatos efficiant. Quod si Felicitas à Fortuna homini contingeret, frustra de ea consequenda leges & præcepta traderentur : frustra etiam boni magistratus in eo omnem curam & diligentiam adhiberent, ut cives suos viros bonos, & ad res præclare gerendas idoneos reddant. De hoc fine scribit Plato libro quinto de Leg. Ἡμῖν δὲ ἡ πόλις νόμων ὑποθέσται ἐν ταῦτα

ἐταῦθα ἔχουσιν ὅπως αἱ βιδαίμονές τε ἴσονται, καὶ ὅτι μέλιστα ἀλλήλοις φίλοι. Et *Aristoteles* infra cap. 3. βέλτεται γὰρ ὁ πολιτικός τῶς πολίτας ἀγαθὸς ποιεῖν, καὶ ἡ δὲ νόμῳ ὑποκίεσθαι.

Suntne bestiae & pueri hujus felicitatis capaces?

Quia bestiae omnino ratione sunt destitutae, ideo secundum virtutem agere non possunt & per consequens neque hujus Felicitatis esse capaces, quae in virtutum actionibus consistit. * Pueris autem Felicitatem attribuerē non possumus, propter duas causas. Primum, Quia licet non prorsus destituti sunt ratione, quemadmodum bestiae: tamen propter aetatis imbecillitatem carent usu rationis; ideoque etiam nondum idonei sunt ad virtutum actiones obeundas, ad quas requiritur rectum iudicium, certa voluntas, & firma electio. Deinde, quia in definitione Felicitatis dictum est, ad eam requiri virtutem perfectam, in vita Perfecta; propter varias fortunae vicissitudines, quibus vita hominum nonnunquam ita agitur & concutitur, ut etiam ex felicissimo statu deiciantur in maximas calamitates & miseras: adeo ut tales nemo possit revera beatos & felices praedicare. Quemadmodum poetae fabulantur, Priamo, regi alioquin fortunatissimo, in extrema senectute accidisse.

Sed tamen interdum etiam pueros aliquos beatos esse praedicamus.

Hoc fit, non quia jam actu ipso sunt beati; sed tantum propter spem, quam de se praebent, quod aliquando tales sint futuri: quia cernimus in illis praecellam indolem, & alia signa futurarum virtutum.

CAPUT X.

Potestne aliquis in hac vita beatus nominari? an juxta Solonis responsum, Cræso Lydorum regi datum, expectandus est ultimus vitae terminus?

Quoniam vita hominis variis casibus & vicissitudinibus fortunae, infinitis etiam miseriis & calamitatibus singulis

Πότερον ἐν
ἐσθ' ἀλλοι
εἶναι αἰ-
δρωμένων
βιδαίμωνι-
σίων, ἢ οὐ
αἰδρῶν;

singulis prope momentis exposita est ; ut nunquam homo aliquid certi sibi de sua felicitate polliceri possit : ideo à multis dubitatum fuit, utrum homo possit in hac vita beatus dici. Hinc sunt illa dicta, *Nescis quid serus vesper ferat : Nondum sol omnium dierum occidit : In fine videbitur cujus tibi.* Cic. 2. de Fin. *Nemini exploratum esse potest, quomodo sese habiturum sit corpus, non dico ad annum, sed ad vesperrum.* Hanc incertitudinem conditionis vitæ humanæ videtur Solon respexisse : cum Cræso interroganti, utrum ipsum beatum judicaret, respondit ut refert Ovid. lib. 3. *Metamorph.*

——— *Ultima semper*
Expectanda dies homini est : dicitque beatus
Ante obitum nemo, supremæque funera debet.

Quæ est hujus responsi sententia ?

Ἐὶ δὲ οὐ
 καὶ περὶ οὐ
 ἔτι, ἀλλ'
 γὰρ καὶ ἐστὶν
 ὁ δαίμων
 τίτε περὶ
 δὲν δόξα
 δόξα ;

Dupliciter potest hoc Solonis responsum accipi : Primum, Quod beatitudo non possit tribui viventibus, sed tantum mortuis. Quam sententiam Aristoteles unico argumento refutat, ex Definitione beatitudinis supra posita. *Beatitudo est actio secundum virtutem.* Mortui autem non possunt agere secundum virtutem. Ergo mortuis non potest beatitudo attribui.

Quæ est altera hujus responsi sententia ?

Ἐὶ δὲ μὴ
 λίσσεται
 τὸν δαίμονα
 ἰσχυρῶς.

Altero modo potest hoc responsum ita accipi : quasi Solon voluerit dicere, etiamsi fortasse contingat aliquem esse, cui per totam vitam omnia ex animi sententia & voto succedant ; quique omnibus bonorum generibus abunde ornatus sit, ut beatus & felix videri possit : tamen beatitudinem de eo quamdiu vivit non posse certo affirmari ; quia adhuc variis casibus fortunæ sit obnoxius : postquam vero etiam in eadem Felicitate est mortuus, tum demum de eo vere affirmari posse, quod in vita fuerit beatus : quoniam per mortem jam exemptus sit ab omnibus fortunæ malis & injuriis. Siquidem Mors est ultima linea rerum, quæ finem imponit omnibus malis. Quæ sententia tali posset Syllogismo comprehendī :

Cui

qui nihil mali amplius potest accidere, is vere potest dici beatus. Nam ut Cic. lib. 2. de Fin. ait, Qui existimat se posse miserum esse, is beatus non est. Mortuis autem nihil mali amplius potest accidere. Ergo Mortui possunt dici beati. Minor probatur duabus rationibus. Primum, Quia mortui nulla neque bona neque mala possunt sentire. Deinde, Quia per mortem exempti sunt ab omnibus malis.

Quid respondet Aristoteles ad hanc sententiam?

Tribus modis eam refutat. Primum, Negat minorem propositionem ejusque rationes: & exemplo simili ostendit, posse etiam mortuis eorumque posteris multa tam bona quam mala accidere, quæ ad ipsos pertinent, etiamsi ipsa ea non sentiant. Quemadmodum viventibus, licet ignorantibus, & non sentientibus, possunt vel bona vel mala contingere: veluti si absenti aut dormienti decernitur honor aliquis in magistratu, aut obtingit hæreditas, aut nascitur filius vel filia; aut contra moriuntur parentes, liberi, vel amici; corrui, aut incendio perit domus, diripiuntur bona, vastantur agri, aut aliæ ejusmodi calamitates accidunt: ista bona vel mala etiamsi absens aut dormiens non sentiat, tamen nihilominus ad illum pertinent. Non igitur valet consequentia, Mortui non sentiunt bona vel mala: Igitur mortuis nihil potest boni vel mali accidere.

Δουκὶ γὰρ
εἶναι τὴν τοῦ
τιθιμένου
καὶ κακόν,
καὶ ἀγαθόν,
εἴθε καὶ
τοῦ ζῶντος,
μὴ αἰσθάνεσθαι.

Quæ est altera refutatio?

Ea sumitur ex analogia, quæ debet esse inter veritatem rei, & veritatem orationis. Etenim si post alicujus mortem vere possum de eo pronunciare, quod in vita fuerit beatus: igitur necesse est, ut etiam de eodem, antequam mortuus esset, vere id ipsum licuerit aliquando pronunciare. Et si de aliquo, dum adhuc viveret, non licuit vere affirmare in tempore præsentis, quod sit beatus: igitur etiam de eodem jam mortuo non licebit in præterito tempore

ἢ δὴ τί-
λαθὼν ὁρᾶν
δὲ εἶ, καὶ
τοῦτο μακά-
ριον ἢ κα-
ρὸν, ἢ χ. ας
ὄντα μα-
καροῦ,
καὶ ἀκα-
ροῦ, ὅτι
καρὸν τιθέν.

ἔσθ', πῶς ἐκ ἀπειρίας, εἰ ὅτι ἐστὶν εὐδαίμων, μὴ ἀληθεύοντι καὶ αὐτῷ τὸ ὡς ἀρετῶν,
διὰ τὸ μὴ βέλουςται τοῦ ζῶντος ἐν δαίμονι, διὰ τὰς μεταβολὰς;

vere

vere affirmare, quod aliquando fuerit beatus. Nam si Prædicatum nunquam potuit Subjecto in præsentī tempore vere attribui; etiam nunquam poterit eidem in præterito tempore attribui: Quia nihil dicitur præteritum, quod non antea fuerit præsens.

Quæ est tertia refutatio?

Δῆλον γὰρ αἷς εἰ σὺν-
ακολουθεῖ-
μεν ταῖς
τοῦ γὰρ, τὸν
αὐτοῦ δι-
δαίμονα, καὶ
πάλιν αἰ-
θλίον ἐστὶν
μὴ πολ-
λὰ μὲν.

Ea sumitur ex absurdis consequentibus. Nam si propter fortunæ casus, beatitudo non potest viventibus attribui: igitur beatitudo posita esset in manu fortunæ: & in fortuna posita esset ratio bene vel male vivendi: & beatus similis esset Chamæleonti, aut Polypo, qui subinde in varias formas mutantur. Sed hæc omnia falsa esse, ex supra dictis patet.

Explicasti aliquo modo Solonis responsum de proposita questione: expone mihi quoque Aristotelis de ea sententiam.

* Ἡ τὸ
μὴ ταῖς
τοῦ γὰρ ἐ-
πικολο-
θεῖν ἐδὲ
μὴ ὁρῶν;

* Aristoteles negat in hac quæstione spectandam esse fortunæ inconstantiam; sed potius considerandam esse naturam beatitudinis; & virtutis, quæ est ejus, causa efficiens. Itaque affirmat posse aliquem etiam in hac vita beatum nominari: idque probat argumento desumpto ex loco Causarum & Effectorum: quorum hæc est natura, ut posita causa absoluta, ponantur etiam effectus. Est autem causa absoluta felicitatis politicæ actio secundum virtutem. Quia vero de viro bono, dum vivit, vere affirmari potest, quod vivit & agit secundum virtutem: Igitur de eodem etiam adhuc vivo existente vere affirmari potest, quod sit felix & beatus.

Sed tamen vir bonus æque obnoxius est fortunæ casibus, ac alii homines.

Μαρτυρεῖ
ὅτι τὸ λόγος
καὶ τὸ νῦν
ἀπορροῖν.

Verum quidem est: Sed fortunæ non tanta vis est, ut possit virum bonum de suo honesto proposito dimovere, aut ex beato miserum facere. Est enim in quavis fortuna πρὸς ἀγωνίαν, h. e. firmus & constans in proposito recte agendi, instar lapidis quadrati: qui firmam habet basim.

nec

nec facile potest loco moveri. Et sicuti Virtus, quæ est beatitudinis effectrix, est firmum & stabile bonum : ita etiam Felicitas viri boni est firma & stabilis ; neque patitur se à quovis fortunæ vento concuti.

Estne igitur vir bonus, in utraque fortuna prospera & adversa, æque beatus ?

Si Stoicorum more mihi respondendum esset, simpliciter hoc affirmarem : qui sapientem etiam rotæ affixum, aut tauro Phalaridis inclusum, nihilominus tamen propter virtutem beatum esse asserunt. Sed magis mihi placet Aristotelis distinctio, qua in hoc loco utitur : & ostendit fortunæ casus non quidem posse viro bono suam felicitatem plane auferre ; sed tamen interdum solere eam affligere, & nonnihil obscurare.

Πολλὰν δὲ
χρὴ μέντοι
καὶ τὴν
καὶ διαφ-
ερῶν με-
τὰ καὶ
μικρῶν π.

Quæ est illa distinctio ?

Τὰ πλεονα, h. e. Ea quæ homini à fortuna solent accidere, distinguuntur duobus modis : Vel τῇ ποιότητι, qualitate ; quod alia sunt *Bona*, alia *mala* : Vel τῇ ποσότητι, quantitate ; quod alia sunt *Multa* & *Magna*, alia *Pauca* & *Parva*.

Responde mihi igitur secundum has duas distinctiones ad propositam questionem.

Primum, ea quæ sunt *Parva* & *Pauca*, sive sint *Bona* sive *Mala*, non possunt adferre aliquam mutationem in vitam beati. Deinde ea, quæ sunt *Magna* & *Multa*, si sunt *Bona*, reddunt vitam beati beatiorē : quia adferunt majus ornamentum ejus beatitudini ; & plures ei præbent occasiones ad exercendam virtutem. Si vero fuerint *Mala*, affligunt quidem, & quodammodo labefactant beatitudinem boni viri, quia adferunt ei aliquem dolorem, & impediunt eum in exercitio virtutis : non tamen beatitudinem ei prorsus adimunt, ut ex beato fiat miser.

Quamobrem ?

Quoniam vir bonus omnem fortunam fert ἀγχιμόως,
C decen-

decenter ; adeo ut etiam in adversa fortuna ejus virtus eluceat, quæ prohibet, ne quid turpe aut odio dignum admittat ; sed potius ut in omni negotio, circa quod versatur, ea quæ honestissima & pulcherrima sunt agat : non secus ac bonus sutor, ex quovis corio sibi oblato artificio-
 sissimum & pulcherrimum calceum conatur conficere. Proinde vir bonus in tali fortuna constitutus, licet non possit perfecte beatus non inani, quem Græci μακάριον vocant ; tamen non poterit etiam miser aut infelix dici : sed appellabitur βδαιμων ὡς ἀνδραπῶ, felix seu beatus tanquam homo existens, non autem tanquam Deus, cui soli competit perfecta beatitudo.

* Τί ἐν
 καλῶς λή-
 γειν βδαι-
 μων τὸν
 κατ' ἀρε-
 τὴν πλει-
 ονέστερον
 τα, καὶ πῶς
 ἐκ τούτων ἀγα-
 θοῖς ἡγε-
 νῶς καὶ ἡγε-
 γημένον,
 μὴ τὸν τυ-
 χόντα χρο-
 νος, ἀλλὰ
 τίλειον
 εἶναι ;

*Quomodo ergo ex jam dictis definitis virum
 beatum ?*

* BEATUS est, qui ex virtute perfecta agit, in vita perfecta, ad easque actiones obeundas sufficienter bonis externis est instructus. Huic autem Definitioni existimat Aristoteles propter Solonis sententiam, & Priam i exemplum, etiam adjici posse hanc particulam, Qui etiam mortem vite antea congruentem est habiurus.

CAPUT XI.

*Quare Aristoteles existimat posterorum fortunam, tam
 secundam quam adversam, etiam ad
 defunctos pertinere ?*

Τὰς δὲ τῶν
 ἀπογόνων
 τύχας, καὶ
 τῶν φίλων
 ἀπάντων
 τὸ μὲν με-
 δετ' ἐν συμ-
 βάλεισθαι,
 λῆαν ἀφ' οὗ
 λειφάμεναι,

Duas hujus rei adfert causas. Primum, Quia illud negare esset omnino ἀλλοτ'ον, id est, alienum ab eo amore, quo, dum adhuc viverent, inter se erant conjuncti. Est enim verorum amicorum officium, mutuis commodis affici. Hæc autem συμπίπτειν non est in corpore, quod moritur ; sed in animo, qui non plane interit. Itaque etiam verisimile videtur, hunc affectum etiam adhuc remanere in demortuorum animis.

Quæ est altera causa ?

Quia hæc sere est communis omnium hominum opinio ;

nio; quasi mortui adhuc habeant intelligentiam aliquam eorum, quæ hic in terris sunt; & solliciti sint de adversis casibus suorum posterorum; eosque interdum præmoneant: ut *Anchises Æneam* filium moner, ne maneat in *Asiæca. Virg. Æneid. 6.* Imo hæc opinio etiam apud Christianos in Papatu invaluit: ut inde exortæ sint plurimæ Idololatricæ superstitiones de *Purgatorio*, de *Invocatione Sanctorum*, de *Missis*, *Vigiliis*, *Tricesimis*, *Centesimis*, multisque aliis ceremoniis: quas superstitiones etiam Diabolus conatus fuit variis spectris comprobare, ut homines in ejusmodi Idolatria magis confirmaret.

Verum ista mala, quæ posteris accidunt, possuntne defunctorum beatitudinem ledere?

Nequaquam, sicut ex distinctione paulo ante allata facile intelligi potest. Nam si levia sunt; ea ut vivos leviter afficiunt, ita mortuos plane non attingunt: Si vero sunt magna; ea quidem vivos vehementer afficiunt, propterea quod ea in seipsis & suis sentiunt & experiuntur: mortuos autem tantum leviter, veluti umbræ quædam, aut tragica spectacula afficiunt; ita ut propter illa ipsorum status nihil mutetur.

Ἐὰν δὲ καὶ
δεῖται καὶ
τοῦ αὐτοῦ ἀ-
πὸ τῆς ψυχῆς
τῶν.

CAPUT XII.

Estne felicitas bonum laudabile, an honorabile?

Aristoteles in hoc cap. & in lib. 1. *Mag. Moral. cap. 2.* tria bonorum genera facit. Quædam enim nominat *πρὸς ἀγαθόν*, quasi *Honoranda bona*, quæ honore aliquo sunt digna: cujusmodi sunt *Deus*, *Animus*, *Mens*, & omnia divina bona. Quædam vocat *κατὰ ἀγαθόν*, *bona Laudabilia*: quæ laudantur propter utilitatem, quam habent ad aliquod aliud majus bonum comparandum: ut *virtus* laudatur propter felicitatem, quæ per eam comparatur. Quædam vocat *ἐνδιάμεσση*, *Neutra seu intermedia*: quæ per se neque laudem neque honorem merentur: sed eatenus solum talia sunt, quatenus homines illis bene vel male

Διακρίνει
τοὺς τρεῖς
γενεῖς τῶν
ἀγαθῶν. ὅτι
οὐκ αὐτὰ κατὰ
τὴν οὐσίαν
ἀγαθὰ, ἀλλὰ
πρὸς τὸν ἄνθρωπον
κατὰ τὴν ὁμιλίαν
καὶ τὴν τιμὴν.

utuntur : propterea quod illorum interdum potest esse aliquis abusus, ad nocendum. Atque Aristoteles ideo hæc bona appellat *δυνάμεις*, facultates ; quia illis possumus uti in utramque partem : ut sunt artes, divitiæ, robur, forma corporis, potentia, &c.

Ex quo igitur genere horum trium bonorum existimas beatitudinem esse ?

Ἄλλων καὶ
ὅτι ἡδὺ γὰρ
δυνάμειων
ἐκ ἐστ.

Primum manifestum est, eam non esse ex postremo genere eorum bonorum, quæ appellantur *δυνάμεις* dictum enim est in Definitione ejus, quod sit *εὐρύτα*. præterea nemo beatitudine potest abuti ad suam, vel aliorum perniciem ; semper enim ea prodest suo possessori. Deinde etiam non est in numero eorum bonorum, quæ vocantur *ἐπαινήτα*, laudabilia : Quia non laudatur respectu alterius alicujus rei, cui ipsa sit utilis ; sed quia per se est utilis. Neque enim ad aliud refertur : cum ipsa sit ultimus finis, & summum bonum. Relinquitur ergo, quod beatitudo sit bonum *πρῶτον*, honorandum : Primum, Quia est præstantissimum bonum, omniique laude majus ; quemadmodum supra fuit demonstratum : Honor autem tantum debetur rebus maximis & præstantissimis ; unde etiam proprie solum Deo & divinis rebus debetur, sicut infra lib. 4. cap. 3. ostenditur. Deinde, Quia est & principium sive causa & finis omnium aliorum bonorum. Nam ad illud omnia reliqua referuntur : & illius causa omnia alia expetuntur.

An non etiam DEO competit laus ?

Maxime : Imo laudandus est super omnia ; sed tamen hæc laus nondum correspondet ejus præstantiæ & excellentiæ : Quia ut Siracides c. 43. ait, Deus est omni laude major. Neque enim potest ad aliud aliquid præstantius referri : alioquin enim non esset summum bonum.

* Ἐπειδὴ
ἐστὶν ἡ δυνάμει
δυναμίας
ἡδὺς ἐκ
ἐπαινήτα
καὶ ἐπαινήτα
πλεονεξία
ἐκ ἀρετῆς
ὁπποῦντι
ον.

CAPUT XIII.

* Quoniam beatitudo definitur, quod sit operatio animi secundum virtutem : quæ per hoc hic sunt consideranda ?

DUO ; quorum unum est de Virtute, alterum de Animo, qui est virtutis subjectum.

Quare

Quare de virtute hic est considerandum?

Propter duas causas. Primum, Quia Felicitas, de qua in hac doctrina agitur, consistit in actione virtutis. Deinde, Quia scientiæ politicæ, cujus hæc quoque pars est, præcipuus scopus est, efficere cives bonos, & legibus obtemperantes: quod certe sine virtutis doctrina fieri non potest.

De qua autem virtute hic queritur?

Quoniam cujuscunque rei est propria quædam virtus, per quam perficitur; hic autem de hominis perfectione queritur: Ideo de humana virtute, & ea quidem, qua animus hominis perficitur, agitur. Sunt quidem etiam corporis quædam virtutes: ut sanitas, robur, sensuum integritas, &c. Sed in illis non consistit hominis summum bonum: quia etiam homini communes sunt cum quibusdam aliis bestiis.

Περὶ ἀρε-
τῆς δὲ ὅτι
συνίστην
ἀνθρώποι-
νός ἐστιν ὅτι.

Quare de animo etiam in hac doctrina est considerandum?

Quia animus est subjectum virtutum: per quas ipse perficitur. Etenim sicut Medico, qui corpus humanum, aut aliquam ejus partem, veluti oculum, pulmonem, ear, aut aliquod aliud membrum, curaturus est, necessarium est, ut habeat aliquam cognitionem constitutionis corporis humani, ejusque partium: ita etiam Philosophus moralis, qui animum hominis curare vult, (est enim Philosophia hæc quasi animi quædam medicina) etiam animi aliquam cognitionem, quantum quidem ad hoc institutum satis fuerit, habere debet.

Ἐστὶ δὲ ταῦθ'
ὅπως ἵκεν
δὴλον ὅτι
δὲ τὸν νο-
μιστικὸν εἰ-
δέναι πως
τὰ περὶ ψυ-
χῶν.

Quomodo cognoscitur animus?

Ex variis suis operationibus, quæ proficiscuntur à diversis ejus potentiis, sive facultatibus, quæ vulgo improprie partes nominantur: quia animus est incorporeum quiddam, quod non potest in plures partes dividi.

* Οὐκ ὁλον τὸ
ἀπὸ δλον
αὐτῆς ἵδν.
τὸ δὲ λόγον
ἵκεν.

Quæ est igitur divisio animi?

+ Animi humani duæ sunt principales potentiæ: Una

λογική, *Rationalis*; altera ἀλογική, *Irrationalis*; Rationalis
 rursum duæ: una ἐπιστημονική, qua res earumque causas
 cognoscimus; altera λογιστική, qua de rebus vel agendis vel
 faciendis consultamus & deliberamus. *Irrationalis* etiam
 duplex est: vel enim plane nihil habet cum ratione com-
 mune; ea dicitur φυτική, *Vegetativa*: hujus tres sunt facul-
 tates, θρεπτική, *Nutriens*; αἰετική, *Augens*; & γεννητική, *Ge-
 nerans*. Vel aliquo modo est rationis particeps, quatenus
 potest ratione regi: & nominatur ὁρεκτική, *Appetitiva*; qua
 res objectas aut persequimur aut fugimus: cujus duæ sunt
 potentiae: συµποειδής, *Irasebilis*; & ἐπιθυμητική, *Cupiscens*.

*Quæ ex potentiis propriè ad Esbicum
 pertinet?*

Ἡ ὁρεκτική præcipue ad hanc doctrinam pertinet: qua
 ostenditur quo pacto ira, cupiditas, & reliqui affectus sint
 ratione regendi, ut non excedant modum. Ea vero quæ
 φυτική, *Vegetativa*, nominatur, ad hanc doctrinam non
 pertinet; quia plane non potest ratione regi: ideoq; etiam
 nulla est ejus virtus quæ propria sit hominis. Præterea
 hæc facultas suas operationes maxime exercet in somno
 quando mens & ratio hominis quiescunt: ita ut homo
 dormiens à cæteris animalibus tum nihil fere differat;
 neque bonus à malo discerni possit: propter quam causam
 etiam aliqui dixerunt virum bonum à malo, beatum à mi-
 sero, dimidio vitæ tempore nihil differre.

*Quare autem τὴν ὁρεκτικὴν dixisti aliquo modo etiam
 rationalem esse: cum tamen ea homini com-
 muni sit cum bestis?*

Ἐπειδὴ δὲ
 καὶ ἄλλαι
 τινὲς φύσεις
 τῆς λογικῆς
 ἀλλοτρίαι
 εἰσὶν.

Ἡ ὁρεκτική quatenus est in bestiis, eatenus plane est ir-
 rationalis: quatenus vero est in homine, eatenus partim
 rationalis, quia potest ratione regi, ejusque imperio ob-
 temperare.

Trima

*Primâ autem & præstantissima animi potentia, quæ λογική,
h. e. rationalis, nominatur, pertinetne
quoque, ad hanc doctrinam?*

Proprie quidem ejus consideratio non pertinet ad Ethicum, sed magis ad Metaphysicum: quoniam ejus vis non in moribus aut actionibus, sed in sola contemplatione & cognitione rerum versatur & cernitur. Quia autem ejus potentia sunt quoque habitus quidam laudabiles, per quos ea perficitur, qui etiam virtutes nominantur: Ideo non potest ea plane ab hac doctrina excludi.

*Quotuplices igitur sunt virtutes juxta prædictas
animi potentias?*

DUPLEXES: quædam enim pertinent ad animam rationalem: quæ, quoniam ^{Διότι τὰς} διάνοιαν, id est, intellectum, perficiunt, dicuntur ^{διανοητικῆς} διανοητικῆς, *Intellectuales*. A Cic. appellantur *Virtutes mentis & rationis*: quarum sunt quinque; *Scientia, Ars, Prudentia, Sapientia, Intelligentia*. [*Ἐπιστήμη, Τέχνη, Φρόνησις, Σοφία, Νῦν.*] De quibus in 6. libro peculiariter agitur. Quædam vero pertinent ad animam irrationalem, quæ nominantur ^{ἠθικῆς} ἠθικῆς, *Morales*; quoniam secundum eas mores hominum æstimantur: harum sunt undecim, de quibus à secundo usque ad sextum librum agitur; *Fortitudo, Temperantia, Liberalitas, Magnificentia, Magnanimitas, Modestia circa honores, Mansuetudo, Veritas, Humanitas seu Comitas, Urbanitas, & Justitia*. [*Ἀνδρεία, Σοφροσύνη, Εὐδαιμονία, Μεγαλοψυχία, Μεγαλοχρημία, Μισοῦς ἀπὸ τῶν πλεόντων, Πράτης, Ἀλήθεια, Φιλία, Εὐεργεσία, Δικαιοσύνη.*]

LIBER II.

Quid est argumentum, & quæ sunt partes secundi libri?

In hoc libro generatim agitur de *Virtute Morali*, ac primum de ejus *causa efficiente*, in primo, secundo, & quarto capitibus. Deinde, de ejus *Obiecto* seu materia circa quam versatur, in ter-

tio capite. Tercio, de ejus *Definitione*, in quinto & sexto capitibus. Quarto, enumerantur ejus variae *Species*, cum eatum extrenis sive contrariis vitiis, in septimo capite. Quinto, explicanter duæ quæstiones de *Mediocritate*, in duobus ultimis capitibus.

CAPUT I.

Estne virtus natura nobis insita? an vero vel doctrina, vel usu & consuetudine est comparanda?

Διτῆς δὲ
τῆς ἀρετῆς
ἑκῆς, τῆς
ἢ διανο-
τικῆς, τῆς δὲ
ἠθικῆς.

AD hanc quæstionem respondeo per distinctionem, hoc modo: Virtutes quæ διανοητικαί, id est, *Intellectuales*, nominantur, magna ex parte ortum & incrementum suum habent à natura. *Morales* usu & assuetudine comparantur: Unde etiam ἠθικαὶ ἀπὸ τοῦ ἔθους vel ἥους, hoc est, à consuetudine & moribus sunt dictæ. Nulla vero virtus moralis natura nobis est insita.

Quare Aristoteles dicit virtutes intellectuales majore ex parte doctrina comparari?

Quia ad eas sola doctrina non sufficit, sed requiruntur etiam naturæ dotes, ut ingenii acumen, docilitas, bona memoria; item usus rerum, & experientia præceptorum: sine quibus parum in discendis artibus & disciplinis possumus proficere: quemadmodum dicitur,

Tu nihil invita dices faciesve Minerva.

Horat. Art. Poet. vers. 385.

Quare Morales non possunt doctrina comparari?

Quia sunt in animo irrationali: qui quoniam caret intellectu, nihil potest discendo percipere.

* Οὐδὲν
γὰρ ἦν πο-
τὶ οὐ πῶς
ἀλλ' αὖτις
ἔστι.

Quomodo probas nullam Moralem virtutem natura nobis esse insitam?

Quatuor ab Aristotele adferuntur argumenta: quorum primum est tale: * *Quæcunque naturaliter rebus insunt, ea nulla*

Nulla assuefactione possunt mutari, ut aliter se habeant. Sed mores & morum habitus possunt assuefactione & consuetudine mutari. Ergo morum habitus, hoc est, Morales virtutes, non insunt nobis à natura. Major probatur ab Aristotele exemplo lapidis & ignis: quorum illius natura est deorsum, hujus autem sursum ferri; quem naturalem motum perpetuo servante, neque ulla assuefactione mutant, aut amittunt. Unde de natura scribit *Horatius*,

Ep. lib. r.
Ep. 10.
vers. 24.

Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Et *Juvenal.* ---- tamen ad mores natura recurrit

Damnatos, fixa, & mutari nescia----

Minor manifesta est ex quotidiana experientia. Videmus enim multos homines suos mores sola conversatione & consuetudine aliorum ita mutasse, ut quodammodo alii eff. cti sint, quam antea fuerint. Unde *Consuetudo* dicitur esse altera natura. Et sanè nili mores assuefactione possent corrigi & mutari, frustra hæc præcepta de moribus traderentur.

Quod est alterum argumentum ?

Quæ naturâ nobis insunt, eorum potentia & instrumenta prius nobis adsunt, antequam possimus earum functiones & operationes producere. Sed in virtutibus Moralibus diverso modo se res habet: nam ex actionibus præcedentibus habitus virtutum in animis nostris generantur. Ergo virtutes Morales non naturâ nobis insunt. Major declaratur exemplo sensuum: quorum potentias & instrumenta natura prius nobis dedit, antequam possint functiones & actiones suas edere: sicut apparet in infantibus recens natis, qui secum in hanc lucem adferunt potentiam & instrumenta vivendi, audiendi, & alia agendi, antequam actu ipso videant, vel audiant. Minor declaratur similitudine Epagogica desumptâ ab habitibus intellectus, hoc est, ab artibus: quarum habitus comparantur ex actionibus antecedentibus. Etenim quemadmodum ædificando sapius effici mur ædificatores; canendo, Musici, nun. erando, Arithmetici, disputando, Dia-

lectici:

licitici : ita frequenter iusta agendo, aut temperanter vivendo, efficitur iusti, aut temperantes ; istarumque virtutum habitum consequimur.

Quod est tertium argumentum ?

Μαρτυρεῖ ὅτι καὶ τὸ γὰρ νόμιμον καὶ τὰς πόλεις οὐ γὰρ νομοθετοῦντες πολῖταις ἐξ ὧν τίς ποιεῖται ἀγαθός.

Quæ natura nobis insunt, de iis acquirendis non necesse est leges ferre. Sed de acquirendis virtutibus, & bonis moribus, necesse fuit leges ferre. Ergo. Minor probatur à scopo bonorum legumlatorum : qui hoc præcipue in legibus suis spectant, ut cives suos assuesfaciant ad virtutem & bonos mores, ut hoc modo viri boni, hoc est, iusti, fortes, temperantes, & similibus aliis virtutibus præditi efficiantur,

Quod est postremum argumentum ?

* Ἐπὶ οὖν τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ γίνονται πάντα ἀπὸ τῆς φύσεως.

* *Quæ ex iisdem & per eadem generantur & corrumpuntur, ea non sunt à natura. Sed habitus morum, seu virtutes Morales ex iisdem & per eadem generantur & corrumpuntur. Ergo. Major nota ex doctrina Physica, in qua dicitur, quod idem eodem modo se habens, semper idem soleat producere. Aristoteles lib. 2. de Generat. τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ αὐτὸς ἔχει, αὐτὸ αὐτὸ πάλιν ποιεῖν. Minor declaratur exemplis : Nam ex crebris actionibus, si sunt bonæ, generantur virtutum habitus ; rursus ex crebris actionibus, si sunt vitiosæ, corrumpitur virtus, & in ejus locum succrescit vitium. Exempli gratia, Sæpius bene scribendo, pingendo, canendo, &c. efficitur bonus scriba, pictor aut cantor : Male autem ista agendo, efficitur malus scriba, pictor, aut cantor. Similiter sese res habet circa actiones habituum Moralium. Nam ex frequentibus actionibus iustis, temperatis, aut fortibus, generantur talium virtutum habitus ; qui postea rursus corrumpuntur per crebras actiones vitiosas. Ex quibus apparet virtutem & generari & corrumpi per actiones.*

Quo pacto istud amplius probas ?

Aristoteles infra cap. 4. id confirmat argumento à contrario : Nam, inquit, qui nunquam agit ea quæ sunt iusta, aut temperata, aut fortia, is nunquam comparabit sibi habitum

rum iustitiæ, temperantiæ, aut fortitudinis : Et qui agit quæ sunt iniusta, intemperata, aut timida, is ex talibus actionibus comparat sibi habitum iniustitiæ, intemperantiæ, & timiditatis.

Quid ex his est discendum

Duo monet Aristoteles ex jam dictis notanda esse. Αἱ δὲ τὴν ἐκπαίδευσιν ποιεῖται διδόντες.
 Unum est de educatione; ut magna cura & diligentia adhibeatur circa primam educationem : propterea quod ex ea fere tota reliqua vita dependeat. Nam ut Horat. *Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu*, Alterum est de consuetudine & assuefactione; ut diligenter quisque consideret, quibusnam studiis, exercitiis, & actionibus assuescat : nam qualia illa sunt, talis quoque ipse paulatim quodammodo ignorans evadit; vel bonus, si ea circa quæ occupatur, sunt bona; vel malus, si ea fuerint mala. De utroque monet Quintil. lib. 1. perpetuo in animo habendum esse *Virgilianum* illud dictum, *Georg. 2. vers. 172. --- adeo in teneris consuescere multum est.*

Si virtus non natura nobis est insita : estne παρὰ φύσιν contra naturam?

Etiamsi natura nobis non ingeneravit habitum virtutis; tamen ipsa virtus non est propterea παρὰ φύσιν. Imo maxime est naturæ consentiens; & magis quam ipsa vita, aut voluptas : ut inquit Cicer. lib. 3. *Off.* Etenim natura tribuit nobis quandam *ἐνδεσμένην* aptitudinem, & habilitatem, ad virtutem suscipiendam : quam Cic. vocat *virtutum igniculos & semina*; quæ diligenti studio sunt excitanda, amplificanda & perficienda. De qua quaestione consulatur Cic. in lib. 1. & 3. *Offic.* & lib. 5. de *Fin.* Οὐτ' ἀπὸ φύσιν, ἀπὸ παρὰ φύσιν ἔστιν ἡ ἀρετή.

CAPUT. II.

Quoniam dixisti habitus virtutum moralium generari ex frequentibus actionibus : dic mihi [quales] istæ actiones esse debeant.

Actiones, ex quibus habitus virtutum generantur, debent constare mediocritate.

Quomodo

Quomodo hoc Probas ?

Τὸ γὰρ τοῦ
αὐτοῦ πρὸς
τοὺς αὐτοὺς
ἐν τῇ αἰσθητικῇ
ἐνέργειᾳ.

A contrario. Nam actiones, quæ non constant mediocritate, hoc est, quæ vel modum excedunt, vel à modo deficiunt, seu in quibus est Nimium, vel Parum, nihil habent rectum, vel laudabile. Ideoque potius virtutibus ad-versantur, easque corrumpunt, quam ut ex illis boni habitus possint gigni.

Declara mihi hoc aliquo exemplo.

Ὡς γὰρ ὁ
πορὶς ἐκ τοῦ
ἐκείνου ὑπερ-
εἰς ὁρᾷται.

Quemadmodum nimio exercitio & labore vires corporis debilitantur & franguntur; nullo autem exercitio existente, lauescunt & extinguuntur; moderato denique exercitio conservantur & augentur; quem admodum sanitas moderato cibo ac potu recreatur, & conservatur; nimio obruitur; nullo extinguitur; ita etiam habitus morum generantur ex actionibus, quæ mediocritatem servant; corrumpuntur vero ex iis actionibus, quæ vel modum excedunt, vel à modo deficiunt.

An non actiones, quæ consequuntur habitum virtutis, etiam constant mediocritate ?

Ἀλλ' οὐ
μόνον αἱ
ἐκ τῆς ἀρετῆς
αἱ ἀντιθέται
ἐκείνῃ, ἀλλὰ καὶ
αἱ αὐτὴς αἰ
ἐκ τῆς ἀρετῆς.

Maxime: Verum sunt longe prestantiores & perfectiores iis, quæ habitum virtuti antecedunt; quoniam non constant nuda mediocritate, sed ea quæ est definita recta ratione viri prudentis.

CAPUT III.

Quod est signum, unde possit aliquis cognoscere, se habitum virtutis jam adeptum esse ?

Συμμετρὸν δὲ
τῇ φύσει
αὐτοῦ τὸ
ἐκ τῆς ἀρετῆς
ἐκείνης
ἐκείνῃ τὴν
ἀρετὴν ἔχειν.

EX seipso signum illud quilibet capere potest: nimirum ex voluptate & dolore seu molestia, quam animo percipit ex honestis actionibus. Si enim alicui jucundum est, ex aliqua virtute agere; illa voluptas indicium est, eum virtutis habitum consecutum esse: si vero idipsum ei est molestum, certe nondum sibi polliceri potest, se ad virtutis habitum pervenisse.

Quare

Quare ex voluptate & dolore signum hoc capiendum est?

Quia voluptas & dolor sunt generalia seu communia objecta omnium virtutum & vitiorum. Ex objectis autem optime judicari potest de bonitate & perfectione potentialium & habituum.

Ποιὰ ἴδιον
να εἶναι καὶ
ἀπορίας ἴδιον
ἀπὸ τῆς
ἀρετῆς.

Quibus argumentis probat Aristoteles, virtutem versari circa voluptatem & dolorem?

Septem argumentis id ostenditur. Quorum primum videtur tale esse. Quae homines alliciunt ad vitia, & abstrahunt ab honestis actionibus, circa ea versatur virtus: cujus munus est, hominum animos excitare ad honestas actiones, à turpibus autem avocare. Sed voluptate homines plerumque incitantur ad vitia & turpes actiones; dolore vero & molestia absterrentur à bonis & honestis actionibus. Ergo circa voluptatem & dolorem versatur virtus.

Διὰ τὴν
τὴν πλὴν
δὲν τὰ
φάσμα
πράττοντες.
διὰ τὴν
ἀπορίας
καὶ ἀπὸ
ἐχθροῦ.
Διὸ δὲ
τὸ καὶ πᾶσι
ἐστὶν ἐκ
τῆς αἰτίας
Πλάτων
φανερὸν, ὅτι
χαίρειν τι
καὶ λυπεῖν
διὰ τοῦτο δὲ.

Minor propositio confirmatur autoritate Platonis, qui in lib. 4. de Rep. affirmat voluptatem & dolorem tantam vim habere in excitandis hominibus ad suscipiendas actiones, ut praecipua pars rectae educationis in eo videatur esse posita, ut homines statim à primis animis assuescant gaudere actionibus honestis, dolere autem turpibus. Magna enim est vis voluptatis in promovendis animis hominum: adeo ut Cic. in Catone Majore dicat, Nullum esse malum facinus, nullum scelus, ad quod suscipiendum non libido voluptatis homines impellat.

Alterum Argumentum?

Virtus versatur circa actiones & affectus: iis autem perpetui comites sunt voluptas, vel dolor. Quoniam omnis actio agenti aut jucunda est, aut molesta: Sic enim omnium affectuum sunt haec duo summa capita, voluptas, & dolor; quemadmodum ostendit Aristoteles lib. 2. Rhetoricorum. Ergo virtus etiam circa voluptatem & dolorem versatur.

Ἐπὶ εἰ ἀρετῇ
ταῖς εἰσι
πρὸς τὰς
ἐκείνους καὶ
παύσει.

Tertium

Tertium Argumentum ?

Μανύσσι δ' *Virtutis munus est mederi vitiis. Atqui medela vitiorum*
 καὶ αἱ νο- *fit partim per pœnas, in quibus est dolor ; partim per præmia,*
 λασοὺς γι- *in quibus est voluptas. Ergo virtus occupata est circa volu-*
 τήσων & *ptatem & dolorem : siquidem dolore pœnarum homines*
 διὰ τούτων. *à vitiis avocare, & præmiorum jucunditate ad honestas*
actiones invitare conatur.

Quartum Argumentum ?

Ἐν αἷσιν δ' *Qua re habitus morum aut meliores fiunt, aut corrup-*
 πορτεῖν *puntur, circa eam etiam virtutes Morales versantur : quo-*
 εἰποῦν, *niam habitus & potentia à suis objectis, circa quæ ver-*
 πᾶσα ψυ- *santur, interdum adjuvantur & perficiuntur ; interdum*
 χὲς ἔξω, *vero læduntur. Sed voluptate, & dolore, habitus morum*
 ὅφ' οἷον *sunt aut meliores, aut deteriores, quatenus, in illis expeten-*
 πέφυκα γι- *dis, aut fugiendis, modus & reliquæ circumstantiæ ser-*
 νήσας χεί- *vantur vel non servantur. Ergo circa voluptatem & dolorem*
 ρων καὶ βέλ- *virtus Moralis versatur.*
 τιαν, πορ- *teῖν*
 ταῦτα καὶ *πορτεῖν*
 πορτεῖν ταῦτα *πορτεῖν*
 τὴν φύσιν *τὴν φύσιν*
 ἔχει. *ἔχει.*

At Stoici dicunt virtutem esse ἀπάθειαν, id est, va-
cuitatem Affectuum, & ἡσυχίαν, id est, ani-
mi tranquillitatem.

* Διὸ καὶ
 ὁρίζονται
 τὰς ἀρετὰς
 ἀπαθείας
 πινὰς, καὶ
 ἡσυχίας.

* Si omnes affectus simpliciter essent vitiosi ; quemad-
 modum quidam volunt Stoicos sensisse : tum virtuti cum
 affectibus nullum esset commercium. Quia vero à natu-
 ra utiliter hominum animis insiti sunt ; ut essent quasi sti-
 muli ad aliquid vel expetendum & fugiendum, vel susci-
 piendum & agendum : Ideo nequaquam à virtute plane
 sunt removendi ; sed potius virtute regendi, & ad me-
 diocritatem redigendi : ut rectæ rationi obtemperent : quod
 cum fit, tum existit in animo non ἀπάθεια, sed ἀνάθεια,
 & μετριοπάθεια.

Quintum argumentum ?

Γίνονται δ'
 αἱ ἡμέτ' ἐν
 αἷ τούτων
 φύσει.

Qua expetenda, aut fugienda sunt, circa ea versatur virtus
Moralis : quoniam ejus proprium munus est regere appe-
titum, ut modum circa ea servet. Sed voluptas & dolor
sunt in numero expetendorum, & fugiendorum. Etenim
voluptatis

voluptatis appetitus communis est omnibus animalibus, quemadmodum etiam dolorem omne animal averfatur. Præterea cum tria fint expetendorum genera, *Honestum, utile & Iucundum* : omnibus illis tribus inest quædam voluptas. Denique, voluptas ita est naturæ quasi congenita, ejusque fensus per omnes corporis partes ita diffusus, ut difficile fit hunc affectum iterum abstergere.

Sextum argumentum ?

Qua re homines actiones suas solent metiri & aestimare, καὶ νῦν
circa eas quoque versatur virtus Moralis. Sed voluptate & εἰς τὴν
molestia homines solent maiore ex parte actiones suas aestimare
& metiri. Ergo. Minor nota est ex ipsa experientia: τῶν κατὰ
Quotiescunque enim de actione aliqua suscipienda co-
gitamus; simul etiam in mentem nobis venit, quid ex
illa actione iucunditatis aut utilitatis, quid etiam mole-
stiae & laboris aut incommodi inde simus habituri. ἀπὸ τῆς

Καὶ νῦν
 ἰδοὺ τὸ πνεῦμα
 καὶ τὰς λέξεις
 αὐτῆς, οἱ ἀδελφοί,
 μνησθέντες, ὅτι
 ὑμεῖς ἐστίν·
 ὡς καὶ
 ἔλεγε·

Septimum argumentum:

Virtutis proprium munus est, docere quò pacto circa res arduas & difficilissimas nos gerere debeamus : quia in talibus ejus vis & præstantia maxime conspicitur. Atqui difficile est circa voluptatum & dolorem se rectè gerere : adeo ut Heraclitus dixerit, Difficilius esse voluptati resistere, quàm ire ; cum tamen hic affectus sit vehementissimus. Et Archias Tarentinus apud Cic. ait, Nullam capitaliorem pestem à natura hominibus datam esse, quàm corporis voluptatem.

Ἐπὶ τῇ χα-
 λικῇ τῇ
 ἡδονῇ μὲν
 χαλῇ, ἡ
 θυμῷ, χα-
 λικῇ ἐν
 τῇ ἡδονῇ
 χαλῇ.

CAPUT IV.

* *Quomodo intelligendum est hoc, quod Aristoteles dicit, Iusta
agendo, aliquem iustum fieri? Annon oportet aliquem prius
esse iustum antequam iuste possit agere; quemadmodum
oportet aliquem prius esse Grammaticum, aut
Musicum, antequam possit Grammatice
loqui, aut Musice canere?*

* Απορί-
σας εἰς αὐ-
τὸν, πῶς
λέγωντες
ὅτι οἱ τὰ
ἐξ ὁρᾶς
αὐτοῦ ἐκεί-
νης ἐκεί-
νης ἐκείνης.

Non eadem sunt hæc duo, **J**us **T**A agere, & **J**us **T**E
agere: illud enim potest quocunque modo, etiam
absque

အသံ ခံရသည့်-
အသံ ခံရသည့်။

absque habitu iustitiæ à quovis fieri; hoc autem non nisi ex habitu iustitiæ, ab eo qui iustus est, proficiscitur. Quemadmodum etiam potest quispiam Grammaticum quippiam in sermone proferre, licet non sit Grammaticus, neque artem Grammaticam teneat: Grammaticæ autem loqui nemo, sine cognitione artis Grammaticæ, potest.

Quod est discrimen inter actiones quæ præcedunt & quæ consequuntur habitum virtutis?

Τὰ δὲ κατὰ
ταῖς ἀρεταῖς
γινόμενα,
ἐκ τῶν αὐ-
τῶν πως ἴ-
σῃ, διὰ τὴν
αὐτὴν οὐ-
στέραν
κατὰ τὴν.

* Πρῶτον
μὲν τὸν
ἐκ τῶν ἐν-
δεσίων ἐκεί-
νων ἐκεί-
νων, καὶ
ἐκ τῶν ἐκ-
είνων
ἐκ αὐτοῦ.

Actiones quæ præcedunt habitum virtutis, solum constant nuda & simplici mediocritate. Quæ autem ab habitu virtutis proficiscuntur, constant ea mediocritate, quæ est secundum rectam rationem: & præcipue æstimantur ex persona agentis.

Quæ sunt autem illæ notæ secundum quas actiones virtutum æstimantur?

* Quinque Quarum prima est, Si egit sciens, τὸν ἐκείνους. Altera nota est, Si egit certo animi proposito, & consilio, τὸν κατὰ τὸν. Tertia nota est, Si propter se, hoc est, propter amorem virtutis, & non propter aliam aliquam causam actionem illam suscepit, τὸν κατὰ τὸν δι' αὐτό. Quarta nota est, Si firma & constanti animi voluntate egit: ita ut neque deinceps cupiat aliter agere, τὸν κατὰ τὸν καὶ ἀμετακινήτως ἔχων. Quinta nota ex præcedentibus quasi resultat, Si egit cum animi quadam oblectatione & voluptate, τὸν ἡδύως.

Requirunturne omnes hæ notæ & conditiones ad actionem virtutis?

Maxime: Nam si una solum defuerit, tum ipse agens non poterit vere propter actionem suam laudari, aut ex virtute cognomentum viri boni, hoc est, iusti, fortis aut temperantis accipere.

* Ταῦτα δὲ
κατὰ τὸν
τοῖς ἀρε-
ταῖς τέχνας
ἔχοντες ἐκ
ταῖς αὐτῶν.

Solentne etiam eadem hæ conditiones considerari in examinandis artium operibus?

* Minime. Quoniam opera artium & artificum consi-
derantur

derantur extra personam agentis : neque in illis spectatur, quo consilio, aut quo fine, aut qua animi voluntate vel affectione opus fecerit ; sed tantum utrum ipsum opus scite & secundum artem sit factum.

Quamobrem ?

Quia artium opera suam perfectionem & commendationem habent in seipsis ; virtutum autem opera & actiones commendationem suam habent à persona agentis ; quæ si non talis est, qualis esse debet, tum ejus actio, quantumvis videatur secundum externam faciem speciosa, & præclara, tamen non potest jure laudari. Itaque in artibus, opus probat seu commendat artificem : In virtutibus vero, animus & persona agentis commendat actionem.

Quid ex his colligis ?

Ex his, quæ jam dicta sunt, intelligo posse fieri, ut aliquis quidem agat ea quæ iusta, temperata, fortia, aut cæteris virtutibus consentanea sunt ; qui tamen nondum propterea sit justus, fortis, aut temperans, aut simili aliqua virtute præditus dicendus : nisi illa quoque eo quo dictum est animo, consilio, fine & modo egerit.

Τὰ μὲν ἐν
κατασκευαίᾳ
δικαία, καὶ
σωφρονεῖα
λὴν, ὅταν
ᾖ πρὸς τὰ
εἰς τὸν ὁδὸν
καὶ τὸ καὶ
σωφρονεῖν
καὶ τὸ εἶναι.

CAPUT V.

*Quoniam de causa Efficiente & Materiali seu
objecto virtutum dictum est, quid
jam sequitur ?*

UT de *Causa Formali*, in qua ipsa vis, natura, & essentia virtutis consistit, dicatur. Ea autem ex ejus Definitione cognoscitur.

Μετά δὲ
ταῦτα, τί
ἐστὶν ἡ ἀρετή,
τὴν οὐκ
ἔστιν.

Desine igitur Virtutem.

Duo sunt Definitionum genera apud Dialecticos ; unum ὀνομαστικόν, καὶ ἐννοηματικόν, *Nominale*, ut ita loquar, & *Notionale* ; quo vocabuli vis & significatio solum explicatur ; alterum ἐστὶν καὶ κατασκευαστικόν, *Substantiale* & *Reale* ; quo natura & essentia rei explicatur.

D

Respon-

Responde mihi ergo primum de nomine virtutis.

Virtutis vocabulum, teste Cicerone lib. 2. Tusc. apud Latinos à viro videtur deductum esse: unde etiam sæpe pro fortitudine, quæ viri propria virtus est, καὶ ἰσχὺς accipitur. Apud Græcos vero, ut Plato in Cratylo ait, ἀρετὴ dicta est, quasi αἰρή, expetenda; vel ἡ μὲν ἀρετὴ litterarum, quasi ἡ ἀρετὴ, amabilis; vel ἀπὸ τοῦ αἰρῆν, ab attollendo, quoniam animum hominis erigit & attollit ad summa: quidam etiam eam ἀπὸ τοῦ Ἀρεῖ, à Marte, hoc est, bello, dictam volunt; quoniam in bello virtutis vis præcipue conspicitur & elucet.

Quæ est igitur Nominis definitio?

Virtus generatim considerata nihil aliud est, quam cuiusque rei perfectio; secundum quam ipsa res optime se habet, & munere suo rectissime fungitur. Atque hoc modo etiam Pythagorei eam definiunt, ἡ ἀρετὴ ἔστιν ἀκρότης, καὶ τελειότης ἐκάστη φύσεως: cui consentit ea quæ est apud Cic. lib. 1. de Eegibus. Virtus nihil aliud est, nisi in se perfecta, & ad summum perducta natura.

* Πῶς ἐν
ἐπὶ πάσῃ
ἀρετῇ, ὅτι
αὐτὴ ἡ ἀρε-
τὴ αὐτῇ τι
ὅτι ἔχει
δοκιμασίαν.
Cap. 6.

Quæ est virtutis Essentialis definitio?

Virtus est habitus agendi aliquid cum consilio, consilium in mediocritate quoad nos relata, & ratione definita, sicut vir prudens eam definiret: Ἀρετὴ ἔστιν ἕξις θεωρητικὴ, ἐν μέσῳ ὅσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡς ἐκείνη λόγῳ, καὶ ὡς αὐτὴ ἐφ' ἑαυτὴν ὁρίσσει.

* Ἐστὶν ἡ
ἡ ἀρετὴ ἕξις
θεωρητικὴ
καὶ ἐν μέσῳ
τῇ πρὸς ἡμᾶς
τῇ πρὸς ἑαυ-
τὴν ὁρίσσει.
Cap. 6.

Quare dicis Virtutem esse Habitum?

Quoniam Virtus est animi qualitas, ideo necesse est, ut sit vel Habitus, vel Potentia, vel Affectus. Nam hæc tria sunt in animo, ἕξις, δύναμις, καὶ πάθος. Sed virtus neque est affectus, neque potentia. Igitur relinquitur quod sit habitus.

* Ἐπεὶ ἐν
τῷ ἐν τῇ
ψυχῇ τὰ τρι-
μέγεθ' ἔστιν.
ἐστὶν.

Quo pacto probas Virtutem non esse

Affectum, πάθος;

*Quatuor argumentis Aristoteles id ipsum probat. Quo-
rum*

rum

rum primum est ratio. Propter affectus neque boni neque mali dicimur. At propter virtutes dicimur boni, propter vitia autem mali. Ergo.

Alterum argumentum. a Propter affectus simpliciter neque laudari, neque vituperari possumus. Propter virtutes autem laudamur, propter vitia vero vituperamur. Ergo.

Tertium argumentum. b Affectus sunt repentini motus animi absque consilio, id est, consilio & electione non strati, excitari. Virtutes autem non sunt animi, consiliosae. Ergo.

Quartum argumentum. c Propter affectus dicimur aliquo modo commoveri, quoniam illis animus nonnihil perturbatur, & quasi mutatur: Propter virtutes autem non dicimur commoveri; sed potius aliquo modo disponi, & quasi conformari ut apti & idonei ad aliquid agendum efficiamur. Ergo.

Quo pacto probas Virtutes non esse Potentias,
δυναμεις.

Tribus id Aristoteles argumentis probat: quorum duo priora eadem sunt cum jam dictis. Quia nimirum propter potentias neque boni neque mali dicimur: ideoque etiam propter illas, neque laudari, neque vituperari possumus. Tertium argumentum sumitur a Causa efficiente. d Potentiae naturaliter nobis insunt. Virtutes vero & vitia non natura nobis insunt; sed usu & assuetudine comparantur. Ergo non sunt δυναμεις.

NOTA. Quod dicitur vitia non natura nobis inesse, id Philosophice est intelligendum; quatenus vitia dicuntur esse habitus longo usu acquisiti. Alioquin S. S. litera contrarium affirmant: nimirum figmentum humani cordis esse malum ab adolescentia sua. Genes. 8. cap. Et Psal. 51. fatetur David, se in peccatis conceptum

Et natum esse : atque ideo Paulus ad Ephes. 4. cap. dicit, nos natura esse filios iræ. Verum de hac corruptione natura humana Philosophi nihil sciverunt : atque ideo dixerunt hominem neque bonum neque malum nasci, sed ὁδὸν τε, neutro modo se habentem, qui possit bonus vel malus fieri. Hanc ob causam Aristoteles, l. 3. de Animo, comparat animum hominis nudæ tabulæ, cui nihil adhuc sit inscriptum ; possit tamen aliquid vel boni vel mali inscribi.

CAPUT. VI.

Quoniam explicasti Genus, quod in Definitione virtutis positum fuit : perge etiam ad Differentias.

Virtus est **P** R I M A Differentia est, quod dicitur esse ἡ ἐκ προαιρέσεως, *Habitus*, ut in Scholis loquuntur, *Electivus*, hoc est, conjunctus cum animi electione, proposito, & consilio aliquid agendi. Hac differentia virtus *Moralis* separatur à virtutibus *Intellectus* : in quibus non spectatur προαίρεσις, quoniam sunt in animo rationali, cui non tribuitur voluntas, aut appetitus. Per hanc differentiam quoque excluduntur omnes aliæ actiones, quæ vel temere, casu, & fortuito ; vel naturaliter, vel denique necessitate quadam ab invitis suscipiuntur aut fiunt.

Quæ est altera Differentia ?

Altera Differentia est, quod habitus iste dicitur consistere in Mediocritate. Hæc Differentia est Specifica, continens causam formalem virtutis, sine qua nulla virtus esse potest ; & per quam virtus revera separatur à vitio : in quo non est mediocritas, sed excessus, vel defectus.

* Εἰδὼ πᾶ-
σα ὁμοιότη-
τα τῶν ἐν
τοῖς ἀν-
θρώποις.

Quomodo probas Virtutem esse in Mediocritate ?

Primum, *Ex comparatione* artium, & virtutum. * Si enim in artibus & artium operibus perfectio & bonitas as-
timatur

matur ex mediocritate: multo magis hoc faciendum est in virtutibus, & earum actionibus, quæ illis longe sunt præstantiores. Deinde, *A contrario*: Nam si affectus, & actiones ideo judicantur esse virtuosæ, & solent reprehendi, quia vel plus vel minus illis adest quam oportet, hoc est, quia à mediocritate recesserunt: necessario sequitur, virtutem, ejusque actiones ideo laudari, quod non plus vel minus habent quam oportet; hoc est, propter mediocritatem, in qua earum rectitudo & laus præcipue consistit.

Tertio, Ostenditur hoc ex *Analogia Virtutis*, & Medii: Quemadmodum medium in qualibet re est tantum unum; ita etiam uno tantum modo ex virtute recte agere possumus: multipliciter vero circa unam eandemque actionem peccare. Ex quo efficitur, virtutem in mediocritate potius quam extra eam esse positam. Atque hæc ipsa causa est, cur adeo difficile sit ex virtute agere; & cur tam pauci sint boni: contra vero facillimum sit peccare, & plurimi reperiantur mali. Itaque *Plato* in lib. 4 de *Rep.* ait, Ἐν μὲν αὖτῃ τῆς ἀρετῆς, ἀπειρα ἢ τῆς κακίας. Et *Theognis*, Ἐθλοὶ μὲν γὰρ ἀπλῶς, παντοδαπῶς ἢ κακοί. Quo etiam pertinet *Aristot.* in lib. 1. *Mag. Moral.* sententia, τὸ μὲν γὰρ κακὸν, πολυειδές: τὸ δὲ ἀγαθόν, μονοειδές.

Quis debet esse Mediocritas in Virtute?

Id *Aristoteles* duabus particulis explicat; cum adjicit τῇ ποσὶ ἡμέτε, ea quæ nos respicit, ὡς ἑαυτὴν λόγῳ, definita ratione viri prudentis.

Cur dicit ποσὶ ἡμέτε;

* Quia *Mediocritas*, seu *Medium* dupliciter consideratur: vel quoad rem ipsam, & dicitur μέσον τῷ μεγέθει, medium rei, vel quoad personam, sive respectu nostri & dicitur μέσον ποσὶ ἡμέτε.

Quid vocas Medium rei?

* *Medium rei* est, quod utrinque æqualiter distat à suis extremis, secundum proportionem Arithmeticam. Hoc

Ἐν δὲ τῇ ποσὶ ἡμέτε ἡ ἀρετὴ ἡμετέρα.

Ἐν τῇ αὐτῇ ἀμαρτανῇ πολλὰ καὶ ἕνα ποσὶ ἡμέτε.

* Καὶ ταῦτα ἢ κατὰ αὐτὴν τὴν ποσὶ ἡμέτε.

* Λέγω δὲ τὸ μὲν τὴν ποσὶ ἡμέτε μέσον: τὸ ἵσον ἀπὸ τῶν ἀσχετῶν κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀμεσότητα.

medium semper unum & idem est, eodemque se modo ad sua extrema habet: veluti sunt quatuor inter duo & sex, item sex inter duo & decem. Tale medium est centrum in circulo.

Quid vocas Medium Personæ?

Προς ἑαυτὸν
ἢ ὁ ἑαυτὸν
ὡς πρὸς ἑαυτὸν
μὴ πρὸς ἄλλον
πρὸς.

Medium Personæ, quod uni extremorum vicinius est, alteri vero remotius, secundum Proportionem Geometricam; neque tamen plus, vel minus habet quam decet; sed accommodatum est cuique personæ, pro ratione circumstantiarum loci, temporis, & aliarum, quæ circa actionem sunt considerandæ.

Quod Medium in virtute & virtutis actionibus consideratur?

Hoc posterius, quod refertur ad personam, & circumstantias actionis: idque propter duas causas. Primum. Quia virtus non æquali prorsus intervallo à suis extremis distat; sed interdum cum uno, interdum vero cum altero extremo maiorem habet cognationem. Deinde. Quia virtus se accommodat circumstantiis: in quibus omnis vis actionis versatur.

ὅτι ἡ ἀρετὴ
λόγῳ, καὶ
ὡς ἀνὴρ ὁ
ἐν ἑαυτῷ
ὁ δὲ λόγος.

Cur additur altera particula in Definitione, definita ratione, sicut vir prudens eam definirer?

Quoniam maxima est varietas circumstantiarum in singulis actionibus: adeo ut quæ actiones alioqui secundum externam speciem viderentur esse similes, tamen in circumstantiis adeo variant, ut prope diverso & contrario modo de illis sit iudicandum.

In tanta autem varietate, non est cuiusvis ipsum medium videre, sed tantum viri prudentis: qui solus ex longo rerum usu in omnibus actionibus, quid singulis personis locis, temporibus, atque aliis circumstantiis conveniat, intelligit. Unde etiam infra in libr. 6. affirmat, *Nullam virtutem Moralem sine prudentia posse esse perfectam.*

Si Virtus est μέσότης, Mediocritas, quare à Pythagoreis dicitur esse ἀκρότης, Extremitas?

Hæc non inter se pugnant. Virtus enim duobus modis Διδὲν γὰρ μέσῳ τῶν εἰσίων, secundum suam naturam τῶν εἰσίων, & essentiam, & tunc dicitur esse μέσότης, mediocritas; καὶ τὸ λόγον τὸ πρὸς τὸν εἶναι λέγοντα, vel γὰρ τῶν ποιότητων, secundum qualitatem suam, hoc est, μέσῳ τῆς ἐκείνης ἐκείνης ἀρετῆς, bonitatem & perfectionem, & tunc recte quoque dicitur ἀκρότης, extremitas. Quia ipsa in rebus humanis supremum locum in ordine bonorum obtinet: quemadmodum γὰρ τὸ ἀκρότης ἐστὶν ἐν τοῖς ἀρεταῖς, Virtute nihil est præstantius. In hanc sententiam etiam scribit Plutarchus in libello de virtute morali; Ἡ ἀρετὴ ἀκρότης ἐστὶν ἐν τῇ συντάξει, καὶ τῇ ποιότητι τοῦ ποσὶ ὃ μέσότης γίνεσθαι, τὸ ὑπερβαίνειν καὶ τὸ ὑποβαίνειν, καὶ τὸ ἁπλοῦς.

Quorum autem respectu Virtus dicitur esse Mediocritas?

Respectu duorum extremorum, quæ sint vitiosa, & non solum virtuti, sed etiam sibi mutuo opposita: Quorum unum dicitur habere τὸ μᾶλλον, magis; & nominatur ὑπερβολή, excessus, à Cic. Nimum. Alterum dicitur habere τὸ ἧττον, minus: & vocatur ὑποβολή, defectus, à Cicerone Parum.

Omnesque affectus & actiones sunt hujus Mediocritatis capaces?

Pro hujus quæstionis explicatione notanda est hæc distinctio. * Affectiones & actiones aliæ sunt PER SE & sua natura BONÆ; quæ etiam propter se, & non propter mediocritatem laudantur: ut Amor erga Deum, patriam, parentes, & conjuges; Item Timor Dei, Dilectio proximi, Odium vitiorum: Sic in actionibus, Deum recte colere, Parentes honorare, Veritatem dicere, Honestè vivere, &c. Quædam sunt PER SE & sua natura MALÆ ac vitiosæ: adeo ut nunquam possint admitttere laudabilem medio-

γὰρ τῆς φαυλοτήτος, εἴς, ἐπιχαίρειν καὶ ἀναισχυντία, φθόνος, καὶ ἐπὶ τῇ περὶ τὴν μοιχείαν, κλοπὴν ἀνδραγαθία.

critatem:

critatem : ut *Invidia*, *Malevolentia*, *Immisericordia*, *Odium bonorum*. Sic in actionibus, *Furari*, *scortari*, *pejorare*, *latrocinari*, *injuriam facere*, &c. Hæc & hujusmodi nunquam possunt ita mediocriter fieri, ut laudem mereantur. Aliæ derique sunt sua natura **INDIFFERENTES**, per se neque bonæ, neque malæ; sed tantum bonæ propter mediocritatem, vitiosæ autem, si à mediocritate recedunt; ut *Voluptas*, *Dolor*, *Amor*, *Gaudium*, *Metus*, &c. item in actionibus, *Edere*, *bibere*, *dormire*, *dare*, *accipere*, *operi acquirere*, *honores expetere*, &c. Atque circa ejusmodi affectus & actiones proprie versatur virtus *Moralis*; ostendendo quo pacto modus in illis sit observandus, & vitandus excessus, vel defectus.

Quare in affectibus & actionibus per se malis non potest dari mediocritas aliqua laudabilis?

Οὐκ ἔστιν
ἐν ἡθελότητι
μέτ' αὐτὴν
κατορθῶν,
ἀλλ' αἰεὶ
ἀμερτάνη.

Primum, Quia, cum per se sint malæ, nunquam possunt aliqua mediocritate effici bonæ: quandoquidem earum vitiositas non est propter excessum, vel defectum; aut propter alias circumstantiās; sed propter ipsarum naturam: ideoque etiam nunquam licet in illis κατορθῶν, recte agere. Deinde, Si in talibus posset dari bona aliqua mediocritas, tum istius mediocritatis etiam alia quærenda essent extrema; non enim potest esse mediocritas sine extremis: & vice versa. Et sic istorum extremorum rursus alia essent quærenda extrema; & hoc modo progressio abiret in infinitum: quod est absurdum.

CAPUT VII.

Estne una tantum virtus, an vera sunt plures ejus Species?

Αἱ δὲ τὸ το
μὴ μόνον
καθ' αὐτὴν
γὰρ αὐτὴν, ἀλλ'
καὶ ἐν
τοῖς καθ' αὐτὴν
κατὰ ἐξαρ-
μότιον.

Zeno, Menedemus, Aristo, & alii Stoici, ut refert *Plutarchus* in libello *De virtute morali*, dixerunt **UNAM** tantum, quoad essentiam, esse **VIRUTEM**: quæ postea varias fortitur appellationes, prout variis objectis applicatur,

LIBER II.

37

applicatur, & varias producit actiones. Exempli gratia, Unus idemque habitus animi, quando mediocritatem servat circa metum & fiduciam, appellatur *Fortitudo*; circa voluptates corporis, *Temperantia*; circa iram, *Mansuetudo*; circa pecuniarum transactionem, *Liberalitas*; circa contractus, *Iustitia*: Et sic de cæteris.

Quid tibi de hac opinione videtur?

Hæc opinio de unitate virtutis, si recte intelligatur, non omnino est absurda. Quia una est tantum recta ratio, quæ ostendit mediocritatem in omnibus actionibus servandam: ex qua etiam dimanant omnes virtutes. Ea autem est ipsa *Prudentia*, quæ propterea à Pythagoreis *Mater omnium virtutum*, & à Platone *Oculus virtutum* nominatur. Plato tamen, *Aristoteles*, *Cicero*, & alii, ut virtutum natura & proprietates melius possent cognosci, & à se mutuo distingui, recte PLURES virtutum SPECIES constituerunt.

Quot Plato & Cicero faciunt virtutum Species?

Quatuor: quæ vulgo *Cardinales* appellantur: veluti sunt, *Prudentia*, *Iustitia*, *Fortitudo*, & *Temperantia*; quibus alias quoque subjecerunt Species, tanquam earum socias.

Quæ sunt illæ?

PRUDENTIÆ adiunguntur reliqui habitus *Intellectus*, & *Ars*.

FORTITUDINI subjiunguntur, *Magnanimitas*, *Confidentia*, *Patientia*, *Constantia*, *Tolerantia*, *Perseverantia*.

IUSTITIA sub se complectitur *Liberalitatem*, *Magnificentiam*, *Gratitudinem*, *Pietatem*, *Veritatem*, *Observantiam*, &c.

TEMPERANTIÆ cognatæ sunt, *Continentia*, *Castitas*, *Abstinencia*, *Sobrietas*, *Modestia*, *Mansuetudo*, *Humilitas*, *Urbanitas*, &c.

Quot

Quot Aristoteles in his libris ponit Virtutum
Moralium Species ?

Undecim : quas ordine in hoc capite una cum earum extremis enumerat ; ut veluti in tabula ostendat, verum esse quod dixit, Omnem virtutem consistere in mediocritate ; hoc est, medium habere locum inter duo extrema.

Quot sunt in singulis consideranda ?

Quatuor. Primum, Earum Nomina, seu appellationes. Deinde, Objecta, circa quæ versantur. Tertio, Propria cuiusque actiones. Quarto, Singularum virtutum Extrema.

Enumera mihi illas Species.

Περὶ μὲν
τῶν φόβου
καὶ δειρίας
ἀνδρείᾳ
μεσότης.

Prima Species est, ἡ ἀνδρεία, Fortitudo. Ejus objecta sunt, Metas & fiducia in rebus periculosis. Actiones sunt ; Adire & perferre pericula & labores cum ratione. Extremum in excessu δρασύτης, Audacia seu temeritas ; item ἀφοβία, Metus vacuitas ; in defectu, δειλία, Timiditas, seu ignavia.

Altera Species est, ἡ σωφροσύνη, Temperantia. Ejus Objecta sunt, Voluptates & dolores corporis. Actiones sunt, Moderate voluptates expetere, illisque frui : dolores autem fugere. Extremum in excessu dicitur ἀκολασία, Intemperantia : in defectu vero proprio nomine caret ; quia est rarissimum : potest tamen appellari ἀναιδησία, Sensuum stupor.

Tertia Species est, ἡ εὐδαιμονία, Liberalitas, vel Beneficentia. Objecta sunt ; τὰ χρήματα, pecunia, opes, atque divitiæ. Actiones, δίδου καὶ λαμβάνειν, dare & accipere. Extremum in excessu ἡ αἰσωπία, Profusio, seu prodigalitas ; in defectu ἀναιδουσία, Illiberalitas.

Quarta Species est, ἡ μεγαλοψυχία, Magnificentia. Objecta sunt, μεγάλα χρήματα, magnæ opes. Actio, δαπανᾶν, sumptus facere. Extremum in excessu, ἀπειροχρεία, Luxus ; in defectu, μικροπρέπεια, Indecora parsimonia, Sordes.

Quinta Species est, μεγαλοψυχία, Magnanimitas. Objecta

jecta sunt, honores magni. Actiones, expetere, vel respuere magnos honores. Extremum in excessu, χαλάρωσις, Fastus, seu animielatio; in defectu, μικροψυχία, Pusillanimitas, seu animi defectio.

Sexta species est, Modestia circa honores: apud Græcos est ἀναισχος, id est, proprio nomine destituta; interdum tamen appellatur φιλοτιμία, Honoris studium. Objecta sunt, Honores parvi, & vulgares. Actiones, expetere aut, respuere parvos honores. Extremum in excessu est, φιλοτιμία, Ambitio, seu, nimium honoris studium, in defectu, ἀφροτιμία, Contemptus honorum.

Septima Species est, temperantia, Mansuetudo. Objectum est ira. Actiones sunt, iram cohibere & frenare. Extremum in excessu, ὀργή, Iracundia: in defectu, ἀναισχος, Ira vacuitas: à Cicerone vocatur Lenitudo.

Octava Species est, ἀφιλία, Humanitas, seu Comitatus, & Affabilitas. Objectum est, τὸ ἄνδρ, iucundum in seruis congressibus & negotiis. Actiones sunt, iucunde & amico, citra offensionem, cum aliis conversari. Extremum in excessu, ἀπικονία, Assentatio, καὶ κολακεία, Adulatio; in defectu, συζαλία, Morositas.

Nona Species est, ἀλήθεια, Veritas, aut Veracitas, seu Candor. Objectum, τὸ ἀλὲς, καὶ τὸ ψῶδες, Verum, & fulsum. Actiones sunt, Veritatem profiteri tam in dictis quam in factis. Extremum in excessu, ἀπαγορευία, Arrogantia, jactantia; in defectu, ἐπαισία, Dissimulatio.

Decima Species est, ἀνὺργαμία, Urbanitas. Objecta sunt, ludi & joci. Actiones, ludere, jocari. Extremum in excessu, χαμωρεχία, Scurrilitas; in defectu, ἀνὺργαμία, Lurbanitas.

Vndecima Species est, ἡδυσπραγία, Injustitia. Objecta sunt, quævis bona vel mala, quæ cum aliis sunt communicanda. Actiones sunt, Communicare, & distribuere. Extremum in excessu, & alterum in defectu, uno vocabulo appellantur ἀδίκη, Injustitia, quæ in utroque, nempe in excessu & defectu, simul peccat: cum nimirum uni plus, alteri vero minus quam ei debetur, tribuitur.

Quid

Quid autem tibi videtur de Verecundia, & Indignatione? Suntne quoque virtutes?

Ἐστὶν ὅτι καὶ
ἐν τοῖς πα-
σι, καὶ ἐν
πῶς περὶ
τὰς παλαιάς,
μὴ οὐκ ἔστι.

Duo hi affectus magnam cum virtute habent cognationem, propterea quod habent & laudabilem medietatem, & utrinque viriosa extrema. Sed tamen proprie loquendo non possunt virtutes Morales nominari; quia non sunt constantes animi habitus, nostro studio & longa assuefactione acquisiti; sed sunt repentini quidam motus, ἀνὰ περὶ σφίγας, h.e. circa nostram voluntatem aut electionem excitati. Verecundia nominatur αἰδώς. Ejus extremum in excessu est κατὰ πλεονεξίαν, Stupor, seu Consternatio: In defectu, ἀναισχυντία, Impudentia; quæ est omnium virtutum expultrix; quemadmodum Verecundia à Cicerone dicitur esse omnium virtutum custos.

Indignatio appellatur νίμισις. Ejus extremum in excessu vocatur φθόνος, Invidia, levior, in defectu est ἡ ἀποχρημασία, Malevolentia.

CAPUT VIII.

Quoniam dixisti virtutem medium locum habere inter duo extrema vitia: dic mihi, Quo pacto illa tria erga se mutuo sunt affecta?

Τρεῖς ὅτι
διαφέροντες
ἐπ' αὐτῶν, δύο
μὲν κατὰ
τὴν τῶν
κατὰ τὸν
βόλῃν, τῶν
δὲ κατὰ
ἐκπερισ-
μίας δὲ
αἰρετῶν τῶν
μὲν οὐκ ἔστι,
πῶς οὐκ ἔστι
αὐτῶν ἀντι-
κείμενα πῶς.

Triplex hoc loco notanda est ἀντίθεσις, *Oppositio: Una, Medii & Extremorum*, hoc est vitiorum; *Altera, Extremorum inter se*; *Tertia, Extremorum cum medio.*

Quæ est medii seu virtutis, & extremorum, hoc est, vitiorum, ἀντίθεσις?

* Virtus suis extremis non Simpliciter, sed tantum ratione τῶν ἐκπερισσῶν, id est, Exuperantiæ, opponitur: quatenus nimirum ab uno superatur, alterum vero superat. Quia virtus participat utrumque extremum, hoc est, cum utroque extremo habet aliquam similitudinem; non tamen eodem modo: sed cum uno majorem, cum altero minorem.

* Ὡς περὶ τὸ ἴσον, πρὸς μὲν τὸ ἡλικίον, μᾶλλον πρὸς ὃ τὸ μᾶλλον, ἡλικίον. ἔτι οὕτως αἱ μέσαι ἔξουσιν, πρὸς μὲν ταῖς ἡλικίαις, ἐκπερισσῶς πρὸς ὃ ταῖς ἐκπερισσῶν, ἡλικίαις.

Quid

Quid ex hac oppositione consequitur ?

Hinc fit, ut extrema nonnunquam conentur succedere re in locum medii, & cupiant haberi pro virtutibus. Exempli gratia, Audax vult haberi fortis, respectu timidi : quia audacia maiorem habet cognationem cum fortitudine, quam timiditas. Et prodigus vult haberi liberalis, respectu avari : quia propius ad liberalem accedit in dando, quam avarus.

Quare hec aversionis est notanda ?

Ut vitia à virtutibus melius possint discerni. Nam, ut Horat. ait, sæpe fallit vitium specie virtutis. Et Ovid. lib. 1. de Remed. amor. Et mala sunt vicina bonis : errore sub illo, Pro vitio virtus crimina sepe tulit. De qua re etiam Cicero in Part. nos admonet : Cernenda, inquit, diligenter sunt ; ne fallant nos ea vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam prudentiam malitia, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur : & patientiam durities immanis, & iustitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas.

Quæ est extremorum, hæc est, vitiorum, inter se oppositio ?

* Extrema sibi mutuo magis adversantur, quam ipsi medio, seu virtuti : Primum, Quia longius à se mutuo distant, quam à medio. Deinde, Quia major est inter extrema dissimilitudo, quam inter medium & extrema. Exempli gratia, Parvum à magno magis distat, quam ab æquali : Item tria & novem longius à se distant, quam tria & sex. Sic etiam audax à timido magis differt, quam à forti.

Quæ est affectio extremorum erga medium, id est, virtutem ?

* Extrema non æqualiter medio, hoc est, virtuti, opponuntur ; sed unum magis, alterum vero minus ei adversatur : interdum excessus, interdum vero defectus. Exempli gratia,

* Οὗτω δ' ἀντικειμένων ἀλλήλοις τῶν πλείονι ἐναντίον ἐστὶ τοῖς ἄλλοις ἀλλὰ, ὡς τοῖς πλείονι. * Πῶς δ' τὸ μέσον ἀντίκειται ἐφ' ὃν μὴ μέλλον ἢ ἔκθεσις, ἐφ' ὃν δ' ἡ ἀφθονία.

gratia, Fortitudini magis adversatur timiditas, quæ est in defectu; quam audacia, quæ est in excessu. Mansuetudini vero magis adversatur iracundiâ, quæ est in excessu; quam lenitas, quæ est in defectu.

Quæ est hujus oppositionis ratio?

Διὰ δύο ὅτι· **Præ** adferuntur ab Aristotele rationes. Quorum prima sumitur ex *ἡ φύσις τῶν πραγμάτων*, Ex rerum natura. Nam quæ sibi mutuo magis sunt similia, eæ etiam minus inter se pugnant. Altera sumitur ex *ἡ μὲν αὐτῶν, ἂν ὀβρισιῖς*. Nam ea extrema seu vicia, ad quæ depravata & corrupta nostra natura magis est propensa; sunt etiam deteriora; & propterea virtuti magis adversantur. Quoniam, ut in lib. i. dictum est, Appetitus noster semper adversatur rectæ rationi. Exempli gratia, Quia natura prodiviotes sumus ad intemperantiam, ignaviam, avaritiam, & similia vicia, quam ad eorum contraria: ideo illa quodque sunt deteriora.

Excessusne, an defectus medio, h. e. virtuti, magis adversatur?

Non in omnibus eadem est ratio. Interdum enim Excessus, interdum vero Defectus virtuti magis adversatur. Plerumque tamen magis vitandus est Excessus, quam Defectus. Ratio hujus est, quia excessus plus potest nocere, & minus corrigi, quam defectus: quemadmodum Cic. de Orat. ait, *Suis enimque modus est: tamen magis offendit Nimum, quam parum.* Et Isocrates ad Nicoclem scribit, *Optimum est servare modum: quoniam virtutem in cognoscendo facile non potest, potius eligere debes defectum, quam excessum.* Nam mediocritates magis in defectu, quam in excessu vigent: *οὐ γὰρ μὲν ἁπλῶς τὸ πλεονέκτην καὶ τὸ ἐλάττω, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν μέσῳ.*

CAPUT. IX.

Quoniam difficile est medium in agendo attingere, quæ hic observanda sunt præcepta?

Aristoteles tria generalia præcepta tradit consequendæ mediocritatis in actionibus: quorum primum est tale.

Ab

LIBER II.

Ab extremo, quod medio magis adversatur, etiam magis est recedendum; & declinandum ad illud, quod videtur medio esse propinquius. Ratio est, quia in illo magis peccatur, quam in altero. Atqui inter duo mala semper semper minus malum est eligendum. Et, quemadmodum in Proverbio dicitur, Si prima navigatione uti non licet, arripienda est secunda.

Δεῖ τὸν
ἐν χαζοῖς
τοῦ τῆ μέ-
σης, πρῶ-
τον μὲν
ἀποχρῶν
τῷ μᾶλλον
ἐναγνίσ,

Quomodo Aristoteles hoc præceptum confirmat?

A præcepto simili, quod Circe Nympha dederat Ulyssi in patriam redituro, ut est apud Hom. lib. 12. *odys.* Cum enim ei inter duos scopulos periculosos, Scyllam & Charybdim, in mari Siculo esset præternavigandum: monuit eum Circe, ut navem magis deflecteret à Charybdi, tanquam periculosiore scopulo.

Quid autem hic cavendum est?

Ne, dum ab uno extremo nimium nobis cavemus, incidamus in alterum: quemadmodum stultis accidere solet, secundum illud, *Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.* Neve objici nobis possit illud Poetæ.

Incidit in Scyllam cupiens vitare Charybdim.

Quod est alterum præceptum?

Ad quæ vitia natura sumus procliviores, ab iis magis est recedendum, & ad contrarium contendendum. Declaratur exemplo simili eorum, qui ligna distorta & curva volunt rectificare; hi enim solent ea in contrariam partem flectere. Ut qui videt se propensum esse ad avaritiam, debet contendere ad prodigalitatē: & sic paulatim incipiet fieri liberalis.

Σπουδὴν
δὲ τῶν
ἀντικειμένων
ἐν τῇ φύσει
ἐστὶν ἀπαραίτητον.

Quod est tertium præceptum?

In omnibus actionibus, & negotiis suscipiendis, cavendum est, ne æstimeinus illas ex voluptate, ut ejus causa quicquam suscipiamus. Ratio, Quoniam naturam nostram voluptas ita infecit, & corruptit, ut, si eam adhibeamus in consilium, nunquam possimus recte de rebus agendis judicare.

Ἐν παντὶ
ἡ μαλίστη
βουλα κτῆτος
τὸ ἡδονῆς
πρὸς ἀρετῆς.

care: Sicut inquit Cic. in Catone, *Impedit consilium voluptas, rationi inimica, & mentis perstringit oculos.* Et lib. 2. *Offic. Voluptates blandissima domina saepe majores partes animi à virtute detorquent.*

Quo pacto Aristoteles hoc præceptum confirmat?

A præcepto simili, quod *Homerus*; lib. 3. *Iliad.* scribit seniores Trojanorum dedisse regi Priamo: ut *Helenam* potius ad Græcos ablegaret, quam ut propter eam totum regnum suum in periculum conjiceret. In quam sententiam *Cicero* lib. 3. de *Fin.* scribit: *Voluptatem dimittamus, & suis se finibus tenere jubeamus; ne blanditiis ejus illecebrisque capiamur.*

LIBER III.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes Tertiæ libri?

Τὸς ἀρετὰς
δὲ πρὸς
τὸν θεόν
καὶ πρὸς
τὸν ἑαυτοῦ
καὶ πρὸς
τὸν ἄλλον
καὶ πρὸς
τὸν πόλιν
καὶ πρὸς
τὸν οὐρανόν.

QUÆ sunt partes hujus libri. Nam in primis quinque capitibus agitur de quibusdam adjunctis actionum, quæ solent considerari, quando vere & recte de illis judicare & pronunciare volumus; utrum bonæ, & laude dignæ sint; an vero vitiosæ, & reprehensione atque pæna dignæ. In altera parte hujus libri, inspecie agit de duabus virtutibus: nempe Fortitudine, usque ad decimum caput; & de Temperantia, usque ad finem libri.

CAPUT I.

Quæ sunt illa adjuncta, secundum quæ dixisti actiones solere aestimari?

Quinque: τὸ ἑκείνου καὶ αὐτοῦ, *Sponsaneum & Invitum*; ἡ ἀρετή, *Electio*; ἡ βέλαισις, *Consultatio*; ἡ βέλαισις, *Voluntas*: Et τὸ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἄλλου, *Liberum arbitrium.*

Quo

Quo referuntur hæc quinque?

Ad duo, quæ in omni vera actione sunt necessaria: nempe *Notitia rei agendæ*, & *Voluntas agentis*. Oportet enim agentem & scire quid agat, & idiptum quoque velle.

*Quomodo distinguuntur actiones secundum
hec duo?*

Ratione cognitionis, actiones dicuntur fieri vel à scientibus, vel ab ignorantibus. Ratione autem voluntatis, actiones dicuntur fieri à volentibus; unde existunt voluntariæ & spontaneæ actiones: vel dicuntur fieri à non volentibus, hoc est, ab invitis, aut coactis; unde existunt actiones invitæ, aut coactæ, quæ interdum vocantur violentæ.

Quid est Spontaneum, τὸ ἐκείνον;

Spontaneum dicitur, cujus principium est in ipso agente, ὅν Δόξαι ἡ
 sciente singulas actionis circumstantias: ἡ ἁπλῆ ἐν αὐτῷ οὐδὲν ἀν τοῖς ἰσχυ-
 τοῖς καὶ ἀποδοῦναι ἐν οὐκ ἡ ἀποδοῦναι. στον ἰσχυρῶς ἡ

Quid est Invitum, τὸ ἀχέστον;

Invitum dicitur, quod quispiam vel vi coactus, vel per peccis-
ignorantiam admisit, το βίη, ἢ δι' ἀγνοίας προέμενον.

Quotuplex est τὸ ἀκρόστον;

Duplex est: Violentum, βίαιον. vel profectum est Ex ignorantia, & nominatur αἰσθησις διὰ τὴν ἀγνοίαν γινώσκοντος.

Quid est Violentum, τὸ βίαιον;

Violentum est, cujus principium est extra agentem, adeo ut is qui agit, aut patitur, plane nihil adjumenti ad illam actionem conferat: ἡ ἀρχὴ ἐξ ἑαυτοῦ, τοιαύτη δὲ οὐ, ἐν ᾧ μὴδὲν συμβέλλει ὁ παθὴν, ἢ ὁ ποιῶν. Veluti cum Antiochus rex Judæos hedera coronatos vi pertraxit ad sacrificia Bacchi: aut cum vehemens ventus navim abripit, & violenter impellit in scopulos, nauclo retinente.

Quot requiruntur ad demonstrandam actionem violentam?

Tria. Primum, *Ut principium seu causa movens sit extra agentem.* Deinde, *Ut principium illud sit satis validum ad motum illum perficiendum.* Tertio, *Ut agens vel patiens plane nihil adjumenti conferat ad illam actionem.* Veluti cum duo aut plures robusti lictores aliquem ligatis manibus & pedibus deportant in carcerem.

Quotuplex est violentum?

*Ὅσα δὲ
διὰ φόβου
μειζόνων
κακῶν
(κατὰ Αἰ.),
ἢ διὰ κα-
λὸν π.
Et paulo
post, τὰ
δὲ ποῖα
φαιτέον
ῥητέα;

Duplex. Unum dicitur *Absolute & Simpliciter violentum*: cujusmodi est illud, de quo modo dictum est. Aliud autem dicitur *Violentum secundum quid*: quando vel metu evitandi alicujus mali, vel spe consequendi alicujus boni, vel aliqua alia necessitate urgente movemur ad aliquid suscipiendum, vel agendum, quod alias nunquam faceremus. Ut cum mercator, oborta tempestate, ad evitandum naufragium, & ad salvandum se, atque ceteros, qui simul in navi sunt, merces suas in mare projicit. Aut si viator latronibus, pro redimenda vita, pronitit certam summam pecuniæ.

Quomodo nominantur tales actiones?

Μίαν ὡς
ἐν εἰσιν αἱ
τοιούται
ἀρεταί.

Aristoteles ait eas posse nominari *mixtas*; quia sunt partim voluntariæ, partim invitæ.

Quot modis igitur considerantur?

Duobus modis: vel *Simpliciter*, & ex seipsis; vel *Respectu cause finalis*, aut *temporis*, cur, & quando fiunt. Quando simpliciter considerantur, tum videntur magis *invitæ*, quam voluntariæ esse: quia nemo ultro & sua sponte eas susciperet, si voluntas ejus plane esset libera. Quando vero considerantur ratione finis propter quem, & temporis quo suscipiuntur; tum magis sunt voluntariæ, quam invitæ nominandæ.

Quare

*Quare autem tunc videntur esse magis
voluntaria?*

Primum, *Quia earum fines & circumstantia sunt in no-* Ἀλλ' ὅδε ἐστὶν
στὴν ἐκλογήν, ὅτι
ἡ ἐκλογή ἐστὶν ἐν
τῷ ἄλλῳ.
stra electione & potestate. Et si enim tunc voluntas no-
stra non plane sit in illis libera: tamen quia datur agenti
optio, ut alterutrum eligat & faciat, ideo dicuntur vo-
luntaria. Nam, ut Iureconsulti aiunt, *Voluntas coacta*
etiam est voluntas. Deinde, *Quia earum principium & cau-*
sa, unde motus proficiscitur, est in agente. Nam etiam ip-
se mercator admoveat manus mercibus, quas in mare pro-
jicit: & aliis, ut idem faciant, autor est. Tertio, *Quia pro-*
pter ejusmodi actiones interdum recte possumus laudari & ex-
cusari, aut reprehendi, & puniri: quod certe fieri non
posset, si prorsus essent invitæ.

Quæ sunt hujusmodi actionum Differentiæ?

Variæ & multiplices sunt mixtarum actionum differen- Ἐν ταῖς
ἡμετέροις ἐστὶν
ταῖς ποταμῶ-
ν ἐνίοτε
καὶ παρὰ τὴν
ἐξουσίαν, ὅταν
αἰχρῶν τι
ἢ λυπηρὸν
ὑπομείν-
σιν αὐτῇ
μεγάλῃ καὶ
καλῇ.
Ἀλλ' ἀνέ-
παλιν, ὅτε
ῥοντα.
tia: possunt tamen fere ad quatuor redigi species. Qua-
rum prima species est earum, quæ merentur laudem;
quando propter magnum aliquod bonum consequendum
indecorum quippiam, attamen sine scelere, admittimus:
ut *Solon* simulavit infaniam, & furibundo similis in fo-
rum procurrat, ut legem quandam perniciosam abrogaret.
Zopyrus turpiter faciem suam dilaceravit & fœdavit, ut pos-
set regi *Dario* Babylonem prodere.

Quæ est altera Species?

Est earum, quæ merentur reprehensionem: quando, exi-
gui alicujus commodi gratia, turpe aliquid admittimus:
ut *Esau* propter pulmentum vendidit fratri suo *Iacobo* jus
primogenituræ. Imperator *Vespasianus*, propter turpe lu-
crum, tributum exegit à Iodio.

Quæ est tertia Species?

Est earum, quæ merentur excusationem & veniam: Ἐν ἐνίοτε
δ' ἐπαρ-
σθῆναι γὰρ.
quando indecorum aliquid admittimus gravissimis cau-

sis impulsu; quas contemnere aut sustinere non potuimus: ut si servus gravi tortura heri sui consilia prodit. Hoc modo Cicero excusat Pub. Rutilium, quod vestitus mutatione effugit crudelitatem Mithridatis.

Quæ est quarta Species?

Ἐστὶ δὲ ἡ
ὅσως δὲ ἴσιν
ἀναγκασθῆναι
γὰρ.

Est earum, quæ nullam merentur excusationem aut veniam: quando, vel in gratiam aliorum, vel ad evitandas poenas, supplicia, aut mortem, facinus aliquod admittimus, quod est cum impietate aut scelere conjunctum: veluti si quis metu carceris, amissionis bonorum, exilii aut mortis, abnegat fidem & agnitam veritatem; si pecunia corruptus prodit patriam, falsum dicit testimonium, injustam pronunciat contra innocentes sententiam, aut aliud aliquod flagitium & scelus admittit.

Sed quoniam voluntatis magna est vis ad permovendos animos hominum in actionibus suscipiendis:

Estne verum, quod quidam dixerunt,

Jucunda esse violentia?

Ἐστὶ δὲ περὶ
τῶν ἰδιῶν
τῶν καλῶν
φαινομένων
τῶν ἀναγκῶν
καὶ τῶν
ἰδιῶν ὅσως
πρὸς τὴν
ἐν τῷ
βίῳ.

Nequaquam. Primum, Si jucunda sunt violenta: igitur omnes actiones hominum, quas ultro & volentes suscipiunt, essent violentæ nominandæ: & sic nulla esset libertas hominum in agendo. Nam omnibus actionibus, quas homines ultro suscipiunt, videtur inesse aut præsens, aut subsequutura aliqua voluptas.

Deinde, Omne violentum est molestum. Quod autem jucundum est, id non est molestum. Ergo jucunda non possunt dici violenta.

Tertio, Quæ violenta sunt, ad ea difficulter pertrahimur, Sed à jucundis ultro nos ipsos præbimus capiendos. Igitur jucunda non sunt violenta.

Quarto, Si omnia jucunda essent violenta: igitur etiam honestæ actiones essent violentæ nominandæ. Quoniam honestis actionibus vera & maxima inest voluptas.

Explicasti

Explicasti unum membrum τὸ ἀκούσι, *Inviti*:

Quod est alterum?

Alterum membrum τὸ ἀκούσι, *Inviti*, nominatur τὸ δι' ἀγνοίας, *Factum per ignorantiam*.

Quare ad *Invitum* etiam *ignorantia* refertur?

Quoniam ad spontaneam seu voluntariam actionem τὸ δ' δι' ἀγνοίας ἐκείσιν μὴ ἀπαρτίζετο, non solum requiritur agentis voluntas, verum etiam notitia: ut sciat finem suæ actionis; & media, quibus possit finem illum assequi.

Omniſne ignorantia reddit factum ἀκούσι, id est, *Invitum*?

Minime. Alioquin etiam omnis ignorantia mereretur excusationem & veniam.

Quæ igitur hic notandæ sunt *Distinctiones*?

Tres. Quarum prima sumitur ex consequente. Factum per ignorantiam, vel subsequentem habet dolorem & poenitentiam, & nominatur ἀγνοία ἐπιλυσιμὴ atque ejusmodi factum potest dici *Invitum*. Nam, quia agentem poenitet sui errati, indicium est, eum præter animi sui voluntatem egisse. Vel non habet subsequentem poenitentiam, & vocatur ἀγνοία ἀλυσιμὴ hæc non reddit factum invitum. Quoniam enim agentem non poenitet sui errati, indicium est, ejus voluntatem non prorsus à facto abhorreere. Itaque prior meretur excusationem & veniam: posterior autem minime.

Quæ est altera *distinctio*?

Ea sumitur à personæ Agentis. *Agens* enim dicitur vel *Ignorans agere*, vel *Per ignorantiam*.

Quis dicitur *Ignorans agere*?

Ignorans agere dicitur is, qui tum, quando in actione versatur, ignorat quidem quid agat; sed tamen illa ipsa

E 3

ignorant-

ignorantia non est causa malæ actionis; sed aliud quidam, quod ignorantiam illam induxit. Exempli gratia, Ebrius ignorat quidem se peccare: sed tamen ignorantia illa non est causa peccati, verum ipsa ebrietas, per quam sibi ignorantiam illam accersivit.

Quis dicitur per ignorantiam agere?

Per ignorantiam agere dicitur is, cui simpliciter ipsa ignorantia fuit causa malæ actionis.

Vter ex his duobus meretur veniam?

Posterior, si eum peccati sui pœnitet. Prior autem non meretur veniam: quatenus propria sua culpa sibi ignorantiam advocavit. Hinc *Pistatus* eos, qui ex ebrietate peccassent, judicabat duplici pœna afficiendos esse: partim propter ipsum peccatum; partim propter ebrietatem, per quam sibi ipsis ignorantiam accersivissent.

Quæ est tertia Distinctio?

Tertia distinctio sumitur *Ab ipsis rebus & circumstantiis*, circa quas agens, ejusque actio versatur. Ignorantia alia est *καθόλου*, rei universæ, sive *Universalis* ignorantia: vulgo nominatur *Ignorantia JURIS*: alia est *κατά μέρος*, rerum singularium, seu *Ignorantia particularis*: alias dicitur, *Ignorantia FACTI*.

Quid est Ignorantia universalis, seu IURIS?

Τὸ δὲ ἀλλο-
θον βέλε-
ται λέγε-
σθαι ἐκ τῆς
τοῦ ἀγνοεῖ-
ν τοῦ συνει-
σέναι.

Cum in universum ignoramus, quid in actione, circa quam versamur, sit honestum aut inhonestum, justum aut injustum, utile aut inutile, eligendum aut fugiendum: hoc est, ut brevius dicam, Cum quis ignorat finem suæ actionis.

Quid est Ignorantia particularis, seu FACTI?

Ἄλλ' ἢ κα-
τά μέρος, ὡς
δὲ, ἐπεὶ
ἀπὸ τοῦ
ἐκείνου.

Quando ignoramus singulares quasdam circumstantias in quibus totius actionis vis præcipue consistit: quas ipse agens, ante actionem, non potuit prævidere, aut præcavere.

Quæ

*Quæ ex his duabus reddit factum Inuitum , &
meretur veniam ?*

Ignorantia universalis, seu *JURIS*, non reddit factum inuitum, neque meretur excusationem aut veniam: quia causa peccati non est proprie ipsa ignorantia, sed potius voluntas & perversitas agentis, qui noluit ea scire, quæ potuisset & debuisset scire, antequam actionem suscipere; si saltem mediocrem diligentiam adhibere voluisset. Et enim actionem suscipere, & non prius de fine aut qualitate ejus cogitare, non solum stultum & temerarium est, verum etiam gravi reprehensione dignum.

Hæc Ignorantia quibus aliis nominibus appellatur ?

Affectata, Supina, Crassa: ab Aristotele nominatur ἀγνοια ἢ ἐν παρρησίᾳ, ἀγνοια πρὸς τέλος, πρὸς χάριν, πρὸς συμπεριφοράν.

*Quando Ignorantia FACTI excusat, &
meretur veniam ?*

Si ignorantia circumstantiæ unius aut plurium caret dolo, nec fuit nostra culpa accersita, & subsequentem habet pœnitentiam ob admissum peccatum.

*Quæ sunt illæ circumstantiæ, quarum ignorantia
potest factum reddere inuitum ?*

Aristoteles octo enumerat: quarum quædam sunt *Principales*: nempe *Res ipsa* seu objectum circa quod actio versatur; & *Finis* propter quem actio suscipitur. Quædam vero sunt *Minus Principales*: ut *locus, tempus, instrumenta*, & *modus agendi*. Neque tamen omnes simul possunt ignorari: nisi forte agens sit plane stultus aut μωρότατος, furiosus.

Quare harum circumstantiarum ignorantia reddit factum inuitum ?

Quia voluntas agentis per eam impeditur: aliud enim volebat agere, quam egit.

E 4

Suntne

ἴσως ἐν τῇ
χρεῖν διό-
ρισται αὐτῇ,
τίνα ἐπὶ
σα ἐστὶ, τίς
το δὲ ἐπὶ
καὶ αὐτῇ, ἢ
ἐν τίνι
παρρησίᾳ,
αὐτῇ καὶ
τίνι, ὅς ἐστι
γὰρ καὶ ὁ
νεκρὸς τίνος.
ὅς παρρησί-
ας καὶ πῶς,
ὅς ἡρώς ἢ
σφοδρῶς.

Suntne ea facta quoque ἀκρίστα nominanda, quæ ex ira, aut cupiditate, aut aliqua alia vehementi animi perturbatione sunt admissa?

Cicero quidem in *Topicis* & *Partitionibus* ait, in ignorantem quoque cadere metum, cupiditatem, & alias animi perturbationes. Verum, si diligentius rem perpendere voluerimus, non possunt prorsus invita nominari, quæ hoc modo fiunt.

Quo pacto id probatur?

Ἰσως δ' ἔ
καὶ λῆ-
γεται τὰ
ἀκρίστα ἐ-
ναι τὰ δια-
δυμόν, ἢ
δὲ ὅτι δι-
μύει.

a Πρῶτον
μὲν γὰρ ὁ
δὲν ἐν ᾧ
ἀλλαν ξα-
ν ἡν σίαι
καὶ ἐξ
ἢ δ' οἱ αἰ-
δῆς.
b Ἔστι,
ἐν τῷ
δὲν ἐκασ-
τος καὶ τ-
ποῦν ᾧ
δὲ ὅτι δι-
μύει ἢ δι-
μύει; ἢ τὰ
καὶ αἰ-
δῆς, ἢ
τὰ αἰ-
δῆς ἀκ-
ρίστα; ἢ γ-
λαίαν ἢ
τῶν; ἢ
τῶν δὲ ἢ
σῶν τὰ αἰ-
κρίστα φέ-
ναι ὅν δ' εἰ
ἐρίαν δ' εἰ
δ' ἐν τῇ
ἐρίαν δ' εἰ
δ' ἐν τῇ
ἐρίαν δ' εἰ

a *Primum*, Si ea, quæ ex ira, cupiditate, aut alio aliquo vehementiore affectu fiunt, sunt invita; tum omnia, quæ à pueris & brutis animalibus fiunt, erunt invita nominanda: quia nihil ex ratione, sed omnia ex affectu agunt, b *Deinde*, Non solum turpes, sed etiam multæ honestæ actiones, quæ ex bono affectu fiunt, essent invitæ dicendæ. Præterea, Sequeretur, quod vir bonus invitus faceret officium: cum expetit virtutem, eruditionem, laudem, honorem & gloriam, salutem patriæ, sanitatem & felicitatem tam suam, quam suorum: item cum amat patriam, parentes, liberos, viros bonos: denique cum irascitur sceleratis & improbis, gaudet rebus prosperis, dolet adversis, &c. Omnia enim hæc proficiuntur ex affectu. c *Insuper*, Omnia quæ ex ira & cupiditate fiunt, essent molesta, λυπηρά, quia omne ἀκρίστον ἐστὶ λυπηρόν. cum tamen non solum ea, quæ expetimus videantur esse jucunda; sed etiam in ira sit quædam jucunditas, propter vindictæ cupiditatem, cujus prohibitio etiam est irato molesta. d *Ad hæc*, Si ea quæ per iram aut cupiditatem fiunt, ideo sunt invita nominanda, quia sunt mala & vitiosa; igitur etiam ea, quæ ratione peccantur, potuerunt eodem modo excusari: quod tamen falsum esse etiam ipsimet fatentur. *Postremo*, Quo-

niam

niam invita proprie dicuntur ea , quorum principium est extra agentem; ira autem & cupiditas, reliquique affectus, licet sint irrationales, tamen non sunt extra hominem, suumque principium habent in animo hominis : igitur actiones, quæ inde proficiuntur, non possunt invitæ nominari.

ἡ ἀρετὴ ἐστὶν τῷ ἀνθρώπῳ ὅπου θυμὸς καὶ ὁρμητικὴς. αὐτῶν δὲ τὸ πρῶτον αἰτία ταῦτα.

CAPUT II.

Quoniam de Spontaneo & invito explicatum est: Quid jam sequitur?

UT etiam περὶ προαίρεσις, de Electione dicatur; Primum, Quia virtuti valde est cognata; ponitur enim in ejus Definitione: & supra dictum fuit, virtutem aut esse προαίρεσιν, ἢ ἐν αἰσῶ προαίρεσις. Deinde, Quia ex ea mores hominum magis cognoscuntur, quam ex ipsis actionibus: Siquidem actiones possunt esse simulatae & fictæ, quales sunt hypocritarum; ut ex illis interdum vir bonus à malo vix possit discerni. Multi enim sunt, ut Persius ait, Qui Curios simulant & Bacchanalia vivunt: Introversus turpes, & summa pelle decari.

Vocabulum προαίρεσις: quomodo à Latinis exponitur?

Plerique Electionem, alii Animi consilium, vel Propositum, vel Institutum, vel Delectum vertunt. Multi quoque Græcam appellationem tanquam magis accommodatam retinent. Apud Ciceronem ἐν προαίρεσις ἀρετὴ ἐστὶν. est consultatio & cogitatio, item de industria, & data opera aliquid facere.

Quid est προαίρεσις?

Προαίρεσις ἐστὶν πρæmeditata appetitio eorum quæ in nostra sunt potestate, aut per nos possunt fieri: Græce, Προαίρεσις ἐστὶν ὁρμητικὴ βουλευτικὴ ἢ ἐφ' ἡμῶν. infra cap. 3. Item Προαίρεσις ἐστὶν ἐκύστην προβλεβυλῶμενον, Est spontaneum prius deliberatum, ad finem hujus capituli. Et in lib. 6. cap. 2. Προαίρεσις ἐστὶν τῷ ὁρμητικῷ, ἢ ὁρμητικῷ διαλογικῷ.

Estne

*Ἰστέ προαίρεσις ἰδὲν ὅτι ἐπιθυμία,
ἢ θυμὸς, ἢ βούλησις;*

* Οὐ γὰρ
τοῖς ἀν-
θρώποις ἐπιθυ-
μία, ἢ θυ-
μὸν ἢ βού-
λησιν, ἢ τι-
να διέξαι,
ἐκ τοῦ ἰστέ-
σιν ὅτι οὗτος
λίγην.

* Οὐ γὰρ
κοινὸν ἢ
προαίρεσις
καὶ τῆς ἀλό-
γως. ἐπι-
θυμία γὰρ
καὶ θυμὸς
* Καὶ ὁ
ἀκρατής
ἐπιθυμῶν
μὴ ἀπάτ-
τει, προαι-
ρέωντος δὲ
ὁ ἐγκρα-
τής δὲ
ἀντιπαλιν.
* Καὶ σω-
αίρεσις μὴ
ἐπιθυμία
ἐστὶν πᾶσι.
ἐπιθυμία
δὲ ἐπιθυ-
μία γάρ.

* Καὶ ἡ
μὴ ἐπιθυ-
μία ἡδὲ
καὶ ἐπιθυ-
μία ἡ προ-
αίρεσις δὲ ἔτι λυσιτερεῖ ἢ ἡδὲ
καὶ προαίρεσις ἐστὶν ἀνεκ-
τή.

Et si *Electio, Cupiditas, Voluntas*, videantur esse confi-
miles affectiones; nam aliquid velle, expetere & eligere,
fere sunt Synonyma: tamen non propterea prorsus sunt
eadem.

Quare προαίρεσις non est eadem cum ἐπιθυμία;

* Primum, Quia ἐπιθυμία etiam tribuitur bestiis;
προαίρεσις autem minime: conjuncta enim est cum ratione
& consilio. Deinde, ab exemplo Continentis & In-
continentis: * Contingens enim dum resistit pravis cupi-
ditatibus, dicitur illud facere καὶ προαίρεσις, id est certa
ratione, certoque animi propositio & consilio: Inconti-
nens vero, dum indulget pravis cupiditatibus, dicitur
facere contra suam προαίρεσιν. Ex quo apparet, προαίρεσιν
& ἐπιθυμίαν non esse eadem. * Præterea, Quia cupidi-
tas cupiditati circa eandem rem, eodemque tempore nun-
quam adversatur; προαίρεσις autem sæpe cupiditati ad-
versatur circa eandem rem, idque eodem tempore: sicut
apparet in exemplo Continentis & Incontinentis. Deni-
que, * Quoniam versantur circa diversa objecta, non
possunt esse eadem. Etenim προαίρεσις versatur circa ho-
nesta & utilia, eorumque contraria: cupiditas autem circa
ea, quæ sensibus sunt jucunda aut molesta.

Quare προαίρεσις non est eadem cum θυμὸς;

* Quoniam προαίρεσις conjuncta est cum ratione &
consilio: ideoque etiam requirit aliquam temporis mo-
ram: quæ omnia ab ira sunt remota. Nam, ut Cicero
lib. 1. *Offic.* ait, Cum ira nihil velle, nihil: considerate fieri
potest: & Euripides, ἢ εἰς μὲν ὁρῶν ἢ δὲν εὐβουλύεται.

* Θυμὸς δὲ ἐν ἡρώων. ἡμισυ γὰρ τὸ διὰ θυμὸν
καὶ προαίρεσιν ἐστὶν ἀνεκ-
τή.

Quare

Quare προαίρεσις non est idem quod Voluntas?

Προαίρεσις magnam quidem habet cum Voluntate cognationem; quoniam hæc ab illa nunquam plane potest separari: sed tamen non prorsus eadem est cum illa. Primum, Quia * Voluntas etiam potest esse ἢ ἀδυνάτων Cujusmodi votum illud senis Evandri apud Virgil. lib. 8. *Aeneid. O mihi prateritis referat si Iuppiter annos!* Προαίρεσις autem non potest esse ἢ ἀδυνάτων quoniam talia etiam non cadunt in deliberationem.

Deinde, * προαίρεσις est tantum earum rerum, quæ ad nos pertinent, & putantur per nos posse fieri. Voluntas autem se etiam extendere potest ad aliena: ut Præceptor vult discipulum suum fieri doctum: Magistratus voluntas est, ut subditi obediant legibus.

* Postremo, Voluntas præcipue respicit finem actionis: προαίρεσις autem est de mediis, per quæ existimamus nos posse finem consequi.

Estne προαίρεσις idem quod δόξα. hoc est opinio?

Minime, Primum enim, * Opinio potest concipi de omnibus rebus, quæ vel esse, vel non esse possunt: προαίρεσις autem solum est de rebus agendis. Deinde, * Opinio æstimatur & distinguitur veritate aut falsitate earum rerum, de quibus est apud animum concepta: atque hinc opinio alia dicitur esse vera, alia falsa. Electio autem æstimatur & distinguitur bonitate & pravitate rerum agendarum: quæ si sunt honestæ, & bonæ; earum electio quoque dicitur bona: si autem sunt turpēs, & vitiosæ; earum electio etiam dicitur mala, & vitiosa. Tertio, * Propter Opinionem nemo dicitur talis esse, qualem habet opinionem: non enim quia opinatur aliquis se bonum, sapientem, justum, doctum, aut divitem esse, ideo talis quoque est. At propter Electionem dicimur tales esse, qualia sunt ea quæ eligimus: ut qui eligit ea quæ sunt bona, vel iusta, is

ἵσ' ἡμῶν. * Καὶ τὰ ψυλοῦσι καὶ ἀλλοθ' εἰ διαίρεσι, ἔ τὰ κακὰ καὶ ἀγαθὰ * Τὸ γὰρ προαίρεσιν ταῦτα, ὃ τὰ κακὰ, ποῦντι πῶς ἰσμεν τὰ ὃ δόξα-ζεν, ἔ.

etiam

Καὶ ἐρ-
μηνεύει
μὲν λα-
βεῖν, ἢ συ-
ζῶν, ἢ π-
ρὶ τοῦ
πάν· ὁ δὲ αἰ-
ζοῦν δὲ
πὶ δέν, ἢ
πρὸς συμ-
φῆρι, ἢ
πρὸς.

* Καὶ ἡ
μὲν ἐρ-
μηνεύει· ἢ π-
ρὸς τῆς
τῆς εἶναι
δὲ εἰς μὲν
λόν, ἢ τῶ
ἐρδῶν, ἢ
ἢ δὲ αἰ-
τῶ αἰν-
δῶς.

* Καὶ ἐρ-
μηνεύει μὲν αἰ
μάλιστα ἵσμεν ἀγαθὰ ὄντα. ὁ δὲ αἰζοῦν ἢ αἰ
πρὸς τὴν ἐχ
οὐ αὐτοὶ περὶ αἰρεῖσθαι τὸ αἰρεῖσθαι καὶ ὁ δὲ αἰζοῦν αἰ
αἰρεῖσθαι, διὲν καὶ αἰ
αἰρεῖσθαι ἐχ
αἰρεῖσθαι.

etiam dicitur esse bonus, vel justus: qui autem contra-
ria eligit, dicitur malus & injustus. Quarto, *Opinionis*
finis est ἡ διαπλά, καὶ γὰρ ὁ δὲ αἰ, rei alicujus contemplatio & co-
gnitio, quid ea sit, aut cui, & quomodo conducatur;
*Electio*nis autem finis est ἡ ἀρετή, ἢ φύσις, hoc est, ut ali-
quid prosequamur, aut fugiamus in agendo. Quinto,
Opinio laudatur propter veritatem, vituperatur propter
falsitatem: *Electio* laudatur propter rectitudinem, seu
bonitatem, vituperatur propter pravitatem. Sexto,
Opinio est de rebus incertis, quarum nondum habemus
firmam & certam notitiam: unde etiam definitur, quod
sit imbecillus assensus: *Electio* autem est eorum, de qui-
bus propter antegressam consultationem aliquo modo
sumus certi. Septimo, Si *Opinio* plane idem esset, quod
Electio: tum sequeretur, ut qui optimas habent opi-
niones, etiam optima eligerent, & per consequens
quoque essent optimi. Sed videmus id non fieri: pluri-
que enim habent quidem bonas opiniones, sed non pro-
pterea sunt eo meliores; qui, ut *Medea* apud *Ovidium*
conqueritur, vident quidem meliora probantque, sed
deteriora sequuntur.

CAPUT. III.

Ut autem bene & recta fiat alicujus rei *Electio*,
Quid eam debet precedere?

Βουλῶν-
ται ὅτι
τις περὶ
πάντων,
καὶ πᾶν βου-
λοῦν τὸν ἰ-
στῶν ἢ περὶ
αἰσίων ἐκ ἑστῶ
βουλῶν.

Consultatio, seu deliberatio, ἡ βούλῃσις. Siquidem
nihil sine consilio eligere, suscipere, aut agere debe-
mus. Idem quoque monet *Cicero* lib. 1. *Offic.* In om-
nibus negotiis priusquam aggrediare, adhibenda est diligens
preparatio.

Quid est Consultatio, ἡ βούλῃσις;

Consultatio est diligens inquisitio mediolorum, per quæ in
agendo ad finem propositum perveniri posse viderur. ἢ
βούλῃσις

Εἰς τοὺς ἀποφασιστικοὺς λόγους οὗτος ὁ ἀποφασιστικὸς ἔχει τὸν ὄνομα. *Ejus Obje-*
ctum nominatur *βουλευτόν*, id est, consultabile.

Licetne de omnibus rebus & negotiis Consulta-
tionem instituere?

Duo sunt genera rerum & negotiorum hic considera-
da. Quædam enim possunt cadere & venire in delibera-
tionem: quædam vero non possunt.

Quæ sunt quæ non cadunt in Deliberationem?

Ea, in quibus vel consequendis & efficiendis, vel aver- *Ποιὶ δὲ*
tendis aut mutandis, humana ratio atque industria nihil *ἡ ἀνθρώπου*
videtur posse præstare. *ἡ ἀνθρώπου*
ἀδυνατεῖ.

Quæ sunt talia?

Primum, Omnia Præterita: Deinde, Omnia Naturalia,
Fortuita, Necessaria.

Quare Præterita non cadunt in Deliberationem?

Quoniam Præterita non amplius ita sunt in nostra *ἀλλ' οὐδὲ*
potestate, ut possint per nos aut mutari, aut infecta fieri. *περὶ τοῦ ἐν*
κινήσει.
Infra lib. 6. cap. 2.

Quare Naturalia, Fortuita, & Necessaria non ca-
dunt in Deliberationem?

Quoniam ea, quæ talia sunt, aut semper eodem modo
se habent, & fiunt: aut, etiamsi non semper eodem modo
se habeant, tamen non possunt humano consilio vel præ-
videri, vel mutari.

Quæ sunt igitur ea de quibus potest suscipi
Deliberatio?

+ Humana negotia quæ in vita sunt agenda: in quibus *• Βουλευ-*
vel consequendis & efficiendis, aut declinandis & mutan- *μεθα δὲ*
dis, humana ratio atque industria videtur aliquid posse *περὶ τοῦ*
præstare. *ἐφ' ἡμῶν*
σφαπτῶν.

Licetne de omnibus illis consultare?

• Non; sed tantum de iis, quæ proprie ad nos pertinent, *• Ἀλλ' οὐ-*
δὲ περὶ ἀν-
θρωπικῶν
παπτῶν.
&

& quæ per nos videntur posse effici: denique quorum exitus nonnihil est incertus atque dubius.

Qua de causa?

Quia de alienis negotiis, quæ ad nos non pertinent, aut quæ per nos non possunt effici, aut quæ per se sunt certa, & manifesta; quatenus vel sensibus possunt dijudicari, vel certis præceptis & regulis sunt definita, quo pacto fieri debeant: de talibus, inquam, nemo sana mente præditus deliberat.

Cum ad Deliberationem est perventum, Quæ sunt considerata?

Tria sunt observanda, si recte consultationem aliquam instituere voluerimus: quorum unum pertinet ad *Inisium* consultationis; alterum ad ipsam *Consultationem*; tertium ad *Finem* & effectum consultationis.

Quæ circa initium Consultationis habes præcepta?

Συμβέλλας δὲ παραλαμβάνοντες εἰς τὰ μέγιστα.
Duo. Primum est, In rebus arduis & gravibus assumendi sunt σύμβουλοι, consultores, hoc est, socii consiliorum, qui sua quoque consilia nobis communicent.

Quare?

Quia nemo debet nimium sibi & suæ prudentiæ fidere: quasi ipse solus possit rem aliquam perfecte cognoscere & dijudicare. Nam, ut Euripides ait, Ἔτις ἀνὴρ πάνθ' ὀρεῖ. Et in Proverbio dicitur, *Oculi plus vident, quam oculus.*

Qui autem sunt adhibendi in consilium?

Primum, Qui sunt *Viri boni*. Nam, ut Solomon Proverb. 9. inquit, *Consilia impiorum sunt fraudulenta.* Deinde, Qui sunt *Prudentes*; hoc est, qui rem, de qua deliberare volumus, possunt recte intelligere, & dijudicare. Quod etiam præcipit Siracides cap. 8. inquit, *Cum factis consilium non habeas.* Tertio, Qui sunt nobis *Amici* &

& benevoli. Ab inimico enim nunquam fidele habebimus consilium. Ideo Solomon Proverb. 29. inquit, *Ami- ma recreatur bonis consiliis amici.*

Quod est alterum præceptum?

Initio Consultationis, proponendus est certus ali- quis finis: ad quem, tanquam ad scopum, tota dirigen- da est consultatio. Idem præceptum tradit *Aristoteles* in lib. 2. ad *Eudem.* cap. 10. Ὁ βουλευόμενος αἰεὶ βουλευόμενος περὶ τῶν βικαλῶν καὶ ἵσθαι σκοπὸς τις αἰεὶ τοῦ βουλευομένου, πρὸς ὃν σκοπεῖ. πρὸς τὰ τίλη, καὶ τὸ συμφέρον.

Quare Finis initio est proponendus?

Quia alioqui tota consultatio esset vaga & incerta; imo infinita: quippe quæ nihil haberet, in quo tandem conquiesceret. Finis autem ille debet esse certus, & non vocari in deliberationem; sed potius eam regere & guber- nare, ne evagetur à proposito.

Quid de ipsa Consultatione præcipitur?

Fine & scopo ad hunc modum proposito, omnis dein- cept consultatio instituenda est de mediis, quibus finem illum possimus consequi.

Quæ hic sunt consideranda?

Duo. Primum, *Quanam sint illa media, per quæ ad fi- nem propositum est perveniendum.* Deinde, *Quo pacto illis mediis sit utendum.*

Circa Media quor sunt consideranda?

Tria. Primum, * *Numerus* seu multitudo *mediorum*: utrum uno, an pluribus, vel paucioribus mediis, possi- mus id, quod volumus, consequi. Deinde, *qualitas* *medio- rum*: utrum sint facilia, honesta, licita, possibilia; an ve- ro contra. Tertio, ἡ εὐλογία, *Delectus* *mediorum*: qui fit per σύγκρισιν, comparisonem. Nam facilia difficiliori- bus,

βουλευόμε-
σα ἢ πρὸς
τὴν τι-
λήν, ἀλλὰ
περὶ τῶν
βικαλῶν
καὶ ἵσθαι
σκοπὸς τις
αἰεὶ τοῦ
βουλευο-
μένου, πρὸς
ὃν σκοπεῖ.
πρὸς τὰ
τίλη,

Ἀλλὰ δι-
αφορε-
τικῶς πρὸς
τὴν τι-
λήν, καὶ
διὰ τὴν
ἴσθαι, σκο-
πὸν.

* Καὶ διὰ
τὴν εὐλο-
γίαν
μὲν φαι-
νόμενα γίν-
ονται, διὰ
τὴν ῥα-
τὴν καὶ
καὶ ἡ
ἐπιση-
μῶς.

bus, honesta inhonestis, pauciora pluribus, licita illicitis sunt præferenda.

Circa usum Mediorum quot habes præcepta?

Tria. Primum, Media eo usque inquirenda sunt, donec ad ultimum aliquod, sine quo cætera haberi non possunt, perventum fuerit. Nam ab eo actionis initium est faciendum.

Quod est alterum præceptum de Mediis?

Δι' ἑνὸς δὲ
ὅπῃ τὰ μὲν
μὴν, πῶς
διὰ τὰ τε
ἑστῶν, καὶ
καὶ ἐν ὁδῷ
τῶν ἐν ὁδῷ
ἀνὰ τὴν ὁδὸν
συνὸν ὅπῃ τὸ
συνὸν
αἰών.

Considerandum etiam est, utrum negotium propositum possit per nos solos geri & effici, necne. Nam si per nos solos effici non potest, debemus nobis adiungere *ὑπομαχῶν*, adjutores & socios laborum, qui sunt industrii & fideles. *Μυλῶν* enim manus, ut in proverbio dicitur, levant onus. Et *Homerus* lib. 12. *Iliad* vers. 412. ait, *ἄλλοι δὲ τοὶ ἔργον ἀμείνον*. Opus quod à pluribus efficitur, est melius. Eam ob causam etiam *Diomedes*, apud *Homer.* lib. 10. vers. 224. *Iliad.* noluit solus explorare castra Trojanorum; sed postulavit sibi adjungi *Ulysssem*, inquit, *Σὺν πῶς ἔρχομαι*.

Quod est tertium præceptum de Mediis?

Ζητεῖται
ὅτι μὲν
ἔργα, ὅτε
ἢ χρεῖα
αὐτῶν.

Quærendum etiam est de instrumentis, quibus ad actionem aliquam perficiendam est utendum. Sunt *Instrumenta αἶνα σώματα ἢ ἀσώματα* eaque sunt duplicia, ut est apud *Aristotelem* lib. 1 *Polit.* quædam sunt *ψυχικά*, Animata; ut sunt amici, servi, jumenta, quorum opera nonnunquam in negotiis expediendis utimur: quædam sunt *ἄψυχα*, Inanimata; ut securis, malleus, culter, gladius & similia.

Quid post consultationem faciendum?

Καὶ μὲν
ἀδύνατον
ἐπύχον
ἀφίσταται.

Videndum est, utrum negotium illud, de quo consultavimus, sit *δυνατόν*, vel *ἀδύνατον*, h. e. possit, vel non possit per nos & nostros fieri. Nam si videtur esse *ἀδύνατον*, debet.

debemus ἀποσπᾶν, h. e. à proposito nostro discedere. Nam, ut Demosthenes ait, Μαρία ἰσὺν ἑαυτὴν δύναμιν ποιεῖν τῇ, Infamia vel stulticia est, supra vires aliquid velle suscipere aut agere.

Si vero videtur esse δύναμις, h. e. posse per nos & noscros fieri: debemus ἐχθρῶν, id est, negotium illud in manus suscipere; & quidem mature, ne occasio rei gerendæ amittatur. Servandum ergo præceptum Isocr. ad Demonium, ubi ait, Βουλὴν μὲν βραδύως ἐπιτίλει ὁ ταχέως τὸ δέξασθαι. Et illud Salustii, ANTEQUAM incipias, consilio, & postquam consulueris, mature factò opus est.

Quod est discrimen inter Consultationem & Inquisitionem βουλευσιν καὶ ἐξέτασιν;

Triplex est discrimen. Primum, Differunt ut Genus & Species: Omnis enim Consultatio, etiam est Inquisitio: non autem contra. Deinde, Differunt Objectis. Inquisitio potest de quacunque re institui: Consultatio autem tantum suscipitur de rebus agendis. Tertio, Differunt Fine. Nam Inquisitionis finis est scientia & cognitio rei quaeritæ: Consultationis autem finis est actio.

ὁ αἰσιν καὶ ἡ μὲν ἐξέτασις ἐστὶν πᾶσι τῶν βουλευσιν: βουλὴ δὲ οὐκ ἐστὶν πᾶσι τῶν ἐξέτασιν.

Quod est discrimen inter βουλευσιν καὶ ἐκλογισμὸν, Consultationem & Electionem?

Tribus modis differunt; Materia, Tempore, & Subiecto.

Quomodo differunt Materia?

Quoniam, de quibus deliberamus, sunt adhuc incerta: ea autem, quæ eligimus, jam sunt aliquo modo manifesta, & certa, propter præcedentem deliberationem.

Quomodo differunt Tempore?

Quia naturali ordine Consultatio debet Electionem antecedere. Nemo enim debet aliquid eligere, nisi prius ejus causam apud animum suum diligenter perpenderit.

Quomodo differunt Subiecto?

Quia βουλευσις est solius mentis ἐργασία, neque opus habet

habet appetitu ; imo sæpe ab affectibus impeditur : *προαιρεσις* autem non est solius mentis *διάνοια* , verum etiam conjunctam habet voluntatem , quæ est in appetitu ; volentes enim aliquid eligimus. Ideo *Aristoteles* infra lib. 6. cap. 2. scribit , Ἀρχὴ προαιρεσιῶς ἐστὶν ὁρεξίς , καὶ λόγος . Item προαιρεσις ἐστὶν ὁ ἀνθρώπινος , Electio est mens aliquid appetens.

Quomodo differunt Consultatio & Electio à Voluntate ?

Consultatio & Electio à Voluntate in eo potissimum differunt , quod illæ versantur circa media , per quæ ad finem actionis possumus pervenire : *Voluntas* vero est solum ipsius finis , quem simpliciter , tanquam bonum quoddam , volumus ; non autem de eo consultamus. Exempli gratia , Imperator exercitus simpliciter vult & expetit victoriam : de mediis autem , quibus possit eam consequi , consultat & deliberat cum suis ducibus ; eademque illa media , finita deliberatione , eligit , & arripit.

CAPUT. IV.

Quoniam Voluntas non est eadem cum Electione : dic mihi , Quid est Voluntas ?

Ἡ δὲ βέλους ἐστὶν ἐν λόγῳ καὶ τῷ πάλιν ἐστὶν, εἴρη. **V**oluntas, Græce βέλους dicitur , est BONI , vel veri vel apparentis , cum ratione appetitio : Βέλους ἐστὶν τὸ ἀγαθόν , ἢ φαινομένον ἀγαθόν , μὴ λόγος ὁρεξίς.

Quare Voluntas etiam in hac doctrina consideratur ?

Primum , Quia *Voluntas* ita τῇ προαιρεσίᾳ est conjuncta , ut hæc sine illa nunquam esse possit. Omnia enim quæ eligimus , ea etiam volumus : quam ob causam ea quoque refertur inter actionum principia. Deinde , Quia non minus ex voluntate , quam ex electione actiones æstimantur : unde *Cicer.* lib. 1. *Offic.* ait , Id quod recte sit , ita justum est , si est voluntarium. Et *Seneca* in *Epistolis* , *Actio recta non est*,

est nisi recta fuerit voluntas. Præterea, Quia interdum sola voluntas bene vel male agendi, non minus laudari vel reprehendi solet, quam ipsæ actiones quemadmodum dicitur, ut desini vires, tamen est laudanda voluntas

Quod est Objectum Voluntatis?

De Objecto voluntatis, quod Græce βουλευόμενον nominatur, diversæ fuerunt veterum Philosophorum opiniones. Nam Socratici dixerunt, solum VERUM BONUM esse objectum voluntatis. Academici autem dixerunt, voluntatem solum versari circa APPARENS BONUM, τὸ φαινόμενον ἀγαθόν. Aristoteles vero utramque opinionem coniungit, & affirmat, UTRUMQUE BONUM, tam verum, quam apparens, esse voluntatis objectum.

Quomodo refutatur Socraticorum opinio?

Ex tribus absurdis consequentibus.

Quod est primum absurdum?

Si solum verum bonum est objectum voluntatis: igitur omnia ea, quæ homines mali & improbi volunt, aut sunt veræ bona nominanda; aut non sunt objectum voluntatis ipsorum: ex quo rursus sequeretur, quod posset aliquis quippiam velle, quod tamen non cadit in ejus voluntatem.

Quod est alterum absurdum?

Si solum verum bonum est objectum voluntatis: igitur quando homines volunt & agunt ea quæ sunt mala, faciunt hoc contra suam voluntatem; atque hoc modo poterunt excusari, quasi nolentes & inviti peccarint.

Quod est tertium absurdum?

Si solum verum bonum est objectum voluntatis: igitur nemo potest male velle; & sic nulla voluntas esset mala: imo ne ipsi quidem homines possent esse mali; quatenus non possent velle ea quæ sunt mala.

Quomodo refutatur Academicorum opinio?

Ex duobus absurdis consequentibus.

Quod est primum?

Τοῖς δ' ὡ-
τὸ φανε-
ρὸν ἀγα-
θὸν τοῦ βε-
βαιου ἀπο-
σπεύδουσιν,
μὴ εἶναι εὖ οὐ-
βελήτων,
ἀλλ' ἐκεί-
νων πρὸς
κακόν.
* ἄλλο δ'
ἐκείνων φαν-
ερὸν καὶ
εἰς αὐτοὺς ἵ-
στῶν, τὴν
αἰτίαν.

Si solum apparens bonum est objectum voluntatis; igitur nihil sua natura est bonum, aut expetendum; sed omnia quæ homines volunt aut expetunt, tantum opinione, non autem revera sunt bona.

Quod est alterum?

Si solum apparens bonum est objectum voluntatis: igitur voluntas nullum habebit certum objectum; siquidem id, * quod uni videtur bonum, potest alteri videri non bonum: imo sæpe idem, diverso tempore, alicui videtur bonum, & non bonum.

Sed quare Aristoteles affirmat, omne BONUM, siue sit Verum, siue Apparens, esse Objectum Voluntatis?

Quia nemo, qui modo sana mente præditus est, vult, MALUM, quatenus est malum: propterea quod malum est φθαρτὸν, h. e. adfert interitum suo Subjecto cui adest. Unde recte Plato in Menone sic concludit, καὶ αὖτε βέλτεται τὸ κακόν, ὡς Μῆραν, εἰς εἰς.

Videntur ne omnibus eadem esse BONA, vel MALA?

Εἰ δ' οὐ
ταῦτα μὲν
ἀριστοὶ δὲ
ἐκ φαίνον
ἀπλοῦς μὲν
καὶ ἀλλή-
λους βελή-
των εἶναι τὸ
γαθόν, ἐκεί-
νων δ' τὸ
φανερὸν οὐκ
ἐν ἀπλοῦς,
τὸ καλὸν αὖ
ἀριστοὶ εἶναι
τὸ δ' ἐκεί-
νων λφ, τὸ τῶ
κακόν.

Nequaquam. Sed quisque de Bono & Malo iudicat ex proprio suo habitu. Itaque viro bono, quia secundum rectam rationem iudicat, id videtur esse bonum vel malum, quod revera tale est. Viro autem malo, quia per voluptatem depravatum habet iudicium, id bonum vel malum videtur, quod revera tale non est. Proinde etiam voluntatis utriusque non est idem Objectum. Nam voluntatis viri boni Objectum est verum bonum: voluntatis autem viri mali Objectum est apparens bonum. Qua de re Plato lib. 2. de Legib. ita scribit, Τα μὲν κακὰ λεγόμενα, ἀγαθὰ τοῖς ἀδικοῖς ἐστὶ· τοῖς δ' ἀδικοῖς, κακὰ. τὰ δ' ἀγαθὰ, τοῖς ἀφ' ἀγαθοῦς ὄντως ἀγαθὰ· τοῖς δ' ἡκανοῖς, κακὰ.

gere, & agere : etiam penes ipsum erit, ea non velle, non eligere, & non agere. Atqui honesta non velle, non eligere, neque agere, nihil aliud est quam esse malum & improbum. Ex quo efficitur, quod utrumque sit penes hominem : nimirum ut pro suo arbitrio possit bonus vel malus, probus vel improbus esse.

Ἐφ' ἡμῶν ἵ-
στ' τὸ ἰ-
πικίστο καὶ
φαιλοῖς ἑ-
ναι.

*Sed hæc libertas voluntatis bene vel male agendi, estne
semper eadem in omnibus hominibus ?*

Nequaquam. Nam in iis, qui sibi jam habitum bonum vel malum contraxerunt, aliter se res habet : quia non possunt aliter velle, aut agere, quam secundum eum habitum, quo præditi sunt. Exempli gratia, Qui habitu iustitiæ præditus est, non potest nisi velle & agere ea quæ iusta sunt : sic qui habitum iniustitiæ contraxit, non potest nisi iniusta velle & agere. Similiter etiam iudicandum est de cæteris virtutibus & vitiis.

*Cur igitur Plato scribit in Timæo, Menone, &
aliis locis, Neminem sponte esse ma-
lum & improbum ?*

Plato hoc dicto non voluit omnino tollere libertatem humanæ voluntatis circa malas & pravas actiones, sed tantum ostendere, rectam rationem in ejusmodi actionibus, aliquo modo invitam, & contra naturæ ordinem subijci vitioso appetitui, & ad peccandum pertrahi. Ideoque passim monet, hujusmodi vitiosis affectibus fortiter esse resistendum, eosque partim legibus, minis atque pœnis propositis coercendos : partim etiam disciplina & honestis exercitiis corrigendos, & ad virtutem assuescendos. Atq; hoc modo Platonis sententia intellecta, est vera. Si vero ita accipiat, quasi voluerit dicere homines invitos peccare, eorumque peccata prorsus esse ἀνίστα· tum est falsa.

τὸ δὲ λέ-
γειν, ὡς
ὁ δὲ εἰς τὸν
πρῶτον
ἔστι δὲ ἀκων
μακρῶς,
τοῖς τοῖς ἀν-
θρώποις τὸ
οὐδὲν αἰ-
σῶν· κα-
ὲν αἰ-
σῶν γὰρ
δὲ εἰς αἰ-
σῶν δὲ μο-
χθῆρας ἱ-
κνῶν· ὁ
ἀρχὴν τῆς
καὶ μὴ ἐξελθῆναι εἰς ἀλλὰ ἀρχὴν ἀναστῆναι πρὸς τοὺς ἰσθμῶν· ὅν καὶ αἱ ἀρχαὶ
ἰσθμῶν καὶ αὐτὰ ἰσθμῶν καὶ ἰσθμῶν.

Quia

Quia eorum causa quærenda esse extra hominem ; neque homo posset dici esse principium omnium suarum actionum : quod tamen etiam falsum est. Siquidem tam bonæ quam malæ actiones ab eodem fonte & principio proficiuntur ; nempe ab hominis Voluntate, & Electione, quæ sunt in ipso homine.

Quod est alterum argumentum, quo probatur in hominis voluntate & arbitrio positum esse, bene vel male agere ?

Alterum argumentum sumitur à fine legum, & facto Legumlatorum. Nam si virtutes & vitia, item bene vel male agere, non sunt in hominis arbitrio & potestate : igitur frustra feruntur leges ; quarum finis est, homines exhortari ad virtutes, dehortari à vitiis. Injuste quoque bonis præmia & honores, malis vero pœnæ & supplicia proponuntur, siquidem in ipsorum arbitrio & potestate non positum est talia agere.

Quid vero judicandum est de iis, qui dicunt, se non posse aliter agere, quam agunt : veluti sunt homines intemperantes, injusti, avari, & similes, qui non possunt nisi intemperanter, injuste, & avarè agere ?

* Et si verum sit, eos, qui habitum alicujus vitii contraxerunt, non posse postea aliter quam vitiose agere : non propterea eorum peccata dicuntur esse necessaria. Nam quia ipsi ultro & volentes ex crebris vitiosis actionibus sibi ejusmodi habitus vitiosos compararunt : ideo etiam eorum peccata, quæ inde proficiuntur, recte dicuntur esse voluntaria. Quemadmodum etiam ii, qui, licet sciant intemperantiam nocere valetudini, sua tamen intemperantia sibi morbum aliquem contraxerunt, dicuntur voluntario morbo laborare ; etiam si eo tempore inviti ægrorent, nec possint pro suo arbitrio iterum ab ejusmodi morbo liberari.

ἄνθρωποι αὐτοὶ, ζῶντες ἀντημένως, καὶ τὴν αἰτίαν ἢ ἀκολούτους εἶναι.

Quod si vero quis circa aliquam actionem falsa imaginatione seu φαντασία deceptus peccet, existimans se recte & propter bonum finem agere: Estne hoc ejus peccatum voluntarium, an invitum nominandum?

Εἰ δὲ πε-
λάγοι, ὅτι
πάντες ἐπι-
νταὶ τῷ
φαντασίᾳ
ἀγαθῆς τῆς
δὲ φαντα-
σίας ἢ κω-
λοῖ, ἀλλ'
ὁπωσὶς σὸς
ἵκετος ἐστὶ
τοῦτο καὶ
τὸ τὰ φαν-
τασίᾳ
αὐτῆς. Εἰ
ἐν τῇ
ἐν αὐτῇ
τῆς ἵκετος
ἐστὶ τῆς αἰ-
τιᾶς, καὶ
τῆς φαντα-
σίας ἵκετος
αὐτῆς
αἰτιᾶς.

Ad hanc objectionem videtur Aristoteles respondere per distinctionem hoc modo: *Phantasia* duobus modis consideratur: Primum, *Simpliciter & per se*; quatenus est sensus interioris quædam facultas, qua externæ rerum species à sensibus oblata, animo concipiuntur: Atq; hoc modo considerata, est omnino à natura, neque in hominis potestate; ac proinde non solum malæ, verum etiam bonæ actiones, quarum ipsa causa dici posse videtur, invitæ essent nominandæ. Deinde, Consideratur *Phantasia cum Adjunctione*; quatenus alia dicitur esse bona & vera, alia mala & falsa: Hoc autem modo considerata, non est omnino à natura; sed existit à bono, vel malo habitu; quem quia assidua consuetudine ultro & sponte contraximus; ideo, quæ per talem Phantasiam peccantur; non possunt invita nominari. Prout enim quisque bono vel malo habitu sive ingenio præditus est, ita etiam habet bonas vel malas de rebus agendis imaginationes seu opiniones. Sic *Aristoteles* supra lib. 1. cap. 13. de somniis loquens dixit, Τὰ φαντάσματα τῶν ἐν τῷ βέλτιον γινώσκοντι τῶν τυχόντων, id est, Bonorum somnia meliora esse quam quorumlibet aliorum.

Suntne Actiones, ex quibus habitus generantur,
& ipsi Habitus, eodem modo in nostra potestate?

Οὐχ ὁμο-
ως δὲ αἱ
ἀγαθῆς ἢ
κακοῦ ἐστὶ
καὶ αἱ ἵκετος.

Minime. Nam actiones, ex quibus generantur habitus, ita sunt in nostra potestate, ut eas utroque modo bene vel male agere, aut non agere possimus: Habitus autem ratione quidem principii, dum adhuc in nobis generantur, sunt in nostra potestate; postquam vero jam sunt generati, & confirmati, non amplius ita sunt in nostra potestate:

LIBER III.

39

testate, ut possimus eos, pro nostro arbitrio, iterum vel mutare, vel omnino deponere, aut aliter agere quam ipsi postulant.

Omnia autem hæc, quæ hætenus de libertate voluntatis humanæ circa actiones dicta sunt, de quibus actionibus sunt intelligenda?

De actionibus externis, & civilibus, ad hanc vitam pertinentibus. Nam in actionibus spiritualibus, & ad animæ salutem pertinentibus, longe aliter se res habet: in illis enim nullum est hominis liberum arbitrium, nulla naturalis facultas, qua possit homo ex se ipso, & suis propriis viribus, absque Spiritus sancti auxilio, aliquid eorum, quæ ad salutem ejus pertinent, præstare. Sed hic locum habet illud Apostoli Pauli dictum in secunda epistola ad Corinth. cap. 3. vers. 5. *Non sumus, inquit, idonei de nobis ipsis cogitare quicquam tanquam ex nobis ipsis: sed si ad aliquid idonei sumus, id ex Deo est.* Imo quicquid boni etiam in his civilibus externis actionibus præstamus, id quoque divinæ gratiæ & benignitati est adscribendum, & non nobis ipsis: quemadmodum idem Apostolus 1 Cor. 4. vers. 7, ait, *Quid habes, quod non accepisti? Quod si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?*

CAPUT VI.

Quoniam de virtutibus, earumque causis & effectibus generatim dictum est; cupio jam mihi explicari de singulis: Et primum quero, cur Aristoteles initium fecerit à Fortitudine.

Quo ordine virtutes explicentur, non multum refert: liquidem nec Plato, nec Aristoteles, nec Cicero eundem ordinem servarunt. Cur autem Aristoteli placuerit à Fortitudine initium facere, variæ ab interpretibus adferuntur rationes: ex quibus hæc quatuor videntur esse præcipuæ. Prima, Quia hæc virtus versatur circa res arduas & difficillimas: Virtutis autem proprium est, versari circa difficilliora, quemadmodum lib. 2. cap. 3. dictum fuit. Altera

Altera causa est, Quia Fortitudinis usus est in rebus maximis, ad tuendam & conservandam inter homines civilem societatem pertinentibus. Tertia causa est, Quia, ut Cic. 1. Tuscul. ait, Fortitudo est viri propria virtus. Nam quemadmodum apud Latinos virtus à viro, ita apud Græcos ~~ἡ ἀνδρεία~~ ἀνδρεία, à viro, dicta est ἀνδρεία, Fortitudo. Quarta causa est, Quia Fortitudinis actiones maxime splendent, & in oculis & admirationem cadunt. Unde Plato in Lachete dixit, ἡ ἀνδρεία ἐστὶ τῶν κραιπνῶν. Et Cicero lib. 1. Offic. ait, Splendidissimum videtur, quod animo magno factum est.

Quomodo ab Aristotele definitur?

Ὁπ μὲν
 ἔν μισότης
 ἐστὶ παρὰ
 φόβος, καὶ
 δάριον, ἢ δὴ
 καὶ ἀφ' ἑ-
 ὅθεν ἔστιν
 πᾶσι.

Ἡ ἀνδρεία ἐστὶ μετρίτης περὶ φόβου καὶ θάρρους. Fortitudo est mediocritas circa metum & fiduciam: h. e. Fortitudo est virtus, quæ mediocritatem servat in iis, quæ metum aut fiduciam animo adferre possunt, in adeundis & perferendis laboribus & periculis, honestatis & publicæ utilitatis gratia.

Quæ sunt Objecta Fortitudinis ?

[illegible]

In Genere sunt omnia φοβος καὶ θάρραλα, h. ē. quæ metum aut fiduciam homini in periculis adferre possunt : in Specie vero, proprium objectum fortitudinis sunt belli pericula, & mors bellica.

Quæ dicuntur esse potiori;

Omnia ea, quæ sunt mala. Nam φῆσι, hoc est, metus, definitur, quod sit προσδοκία τοῦ κακοῦ, expectatio seu opinio mali impendentis.

Versaturne Fortitudo circa omnia mala?

* Non. Quædam enim mala talia sunt, ut ab omnibus sint metuenda: quia honestum est ea metuere; turpe autem ea non metuere. Veluti sunt offensio & ira Dei; amissio veræ religionis, aut libertatis; excidium patriæ, infamia

famia & dedecus nostri, vel nostrorum. Quædam vero sunt talia, ut citra reprehensionem metui vel non metui possint: nimirum si non nostra culpa nostroque vitio nobis contingant; ut paupertas, morbus, orbitas, captivitas, servitus, exilium, invidia, inimicitia, & similia: in quibus omnibus Fortitudinis nullus est locus.

Quodnam est igitur illud malum, circa quod Fortitudinis vis maxime conspicitur?

Est ipsa **MORS**, quæ dicitur omnium malorum esse maxime formidabile malum.

Φοβεύμε-
τον δ' ὁ
θάνατος
πῶς γὰρ

Quare mors dicitur esse maximum malum?

Quia non solum omnibus bonis hominem spoliatur; sed etiam omnem spem, quæ in cæteris malis unicum est solatium, homini adimit: Secundum quod à Theophrasto dictum est, *Ἐμὴς ἐστὶ θάνατος, ἀνέλπιτος δὲ θάνατος* hoc est, *Spes est in vivis. non est spes ulla sepultis.*

Cum autem variae sint mortis differentiae, quænam mors dicitur esse proprium Obiectum Fortitudinis?

Mors bellica.

Quamobrem?

* Ἀδίκως
δ' αὖ ἐστὶ
μετὰ θάνα-
τον τὸν ἐν
παύσει δ' αὖ-
τοῦτο ἐστὶ
νῆα. ὁμοῦ
ἐστὶ δὲ θά-
νατος, ὃς
ἐν πόσει.
ἐν τῷ ἐν
ἡρώεσσι
κατασκευ-
τοῦτο ἐστὶ
ὁ ἐν αὐτῇ
ἀμνη-
σιν

* Quia hæc mors est honestissima, & pulcherrima; quodnam causa, propter quam appetitur, est honesta: nempe pro defensione patriæ, religionis, libertatis, legum, parentum, conjugum, liberorum, amicorum, & cæterorum civium; ac ut una verbo dicam, pro Lege & pro Grege. Hanc ob causam etiam olim Græci & Romani maximis præmiis, honoribus, & laudibus dignos esse judicaverunt, qui hoc genere mortis vitam suam finiissent. Imo felices & fortunati passim à scriptoribus prædicantur, quibus contingit hoc inodo mori. Ut Aeneas apud Virgil. *Aeneid. l. Terque quaterque beatos prædicat eos, quibus contingit in*

acie & pugna ante T. ojam mortem oppetere. Et Cic. in 14. Philipp. inquit, *O fortunata mors, quæ natura debita, pro patria potissimum est reddita!*

Sed in aliis periculis & mortis generibus, quo pacto vir Fortis se gerit?

Οὐ μὲν
ἐλλὰ καὶ ἐν
δυσχερεσι
καὶ νόστοις
καὶ φόβοις, ὅ
τι οὐδέ ποτε.

In cæteris periculis, & mortis generibus, vir Fortis quidem etiam se decenter gerit, & animi sui præsentiam & constantiam ostendit: sed tamen dolet ejusmodi morte sibi pereundum esse, ex qua neque ipse laudem & gloriam reportare, neque aliis utilitatem aliquam adferre possit.

CAPUT VII.

*Dixisti Fortitudinem versari circa Formidabilia:
Quotuplicia sunt ea?*

Τὸ δὲ φοβε-
ρὸν πᾶσι
μὲν τὸ αὐ-
τὸ λέγεται
ἀπὸ τοῦ
ἀνθρώπου.

Tὸν φοβερὸν sunt duo genera: quædam enim dicuntur esse κατὰ ἀνθρώπον, supra hominem, hoc est, quæ majora sunt, quam ut possint ab humana natura contemni, aut sustineri: sed merito quemvis hominem sana mente præditum perterrefaciunt, & attonitum reddunt. Veluti sunt terræ motus, exundationes fluminum, magnæ & inusitatæ tempestates, fulgura, fulmina, item alia portenta, & prodigia, quæ Dei iram & publicas calamitates denunciant.

Estne in hoc primo genere Formidabilium Fortitudinis aliquis usus?

Τὴν μὲν
ἐν φοβερῶν
ἐπαινεῖ τὸ
γενέσθαι.
* Τὰ δὲ
κατὰ ἀν-
θρώπου
διαφέρει
μικροῦ καὶ
τοῦ μεγ-
αλὸν καὶ τὸ
ἐπαινεῖ.

* In his Fortitudo non habet locum. Nam qui ea contemnunt, aut sunt mente destituti, aut plane ἄδικοι.

Quod est alterum Genus Formidabilium?

* Alterum genus τὸν φοβερὸν est eorum, qui dicuntur esse κατὰ ἀνθρώπον, secundum hominem, h. e. quæ possunt à viro forti & cordato sustineri, & contemni; atque ex his alia sunt majora, alia minora: ideoque alia magis, alia minus solent nos perterrefacere; cujusmodi sunt ea, de quibus in præcedenti capite dictum est, Atque circa hæc viri fortis virtus potest conspici.

Quod

Quod est officium viri Fortis in periculis, & rebus Formidabilibus?

Primum, Vir fortis in periculis est quidem impavidus, sed ut homo, non autem ut brutum animal, aut ut lapis, vel truncus: in quibus nullus est intellectus, aut sensus periculorum. Deinde, Non temere quævis adit pericula: sed tantum ea, quæ sunt honesta, & in quibus potest aliquid laude dignum, quodque aliis utile sit, præstare. Tertio, Adit pericula cum consilio & ratione, h. e. eo modo, loco, & tempore, quo & quando oportet: idque firmo animi proposito. Quarto, Omnia hæc facit, ut & ἡ καλὴ ἔτιχα. honestatis gratia: hic enim est præcipuus finis omnium actionum virtutis.

ὁ δ' ἀν-
δρῆς αἰ-
ἐκπαλατός
ὡς ἀνδρα-
πος ποσὶ
σται μὴ
ἂν καὶ τὰ
τοιαῦτα
ὡς εἰ δέ,
καὶ ὡς ὁ λό-
γος ὑπομέ-
νει, τὴν καλὴν
ἔτιχα τὸ το
γδ' τίλη
τῆς ἀρετῆς.

Quoi sunt Extrema, sive vitia, quæ Fortitudini opponuntur?

* Duo: unum est in excessu, Audacia, sive Temeritas, ἡ θεασύτης, cui cognata est ἡ ἀπορία Metus vacuitas. Alterum est in defectu, Timiditas, ἡ δειλία.

* Τῶν δ'
ὑπερβαλ-
λόντων, ὁ
μὴ τῇ ἀ-
πορίᾳ ἀνα-
γυμ.

Audaces & Fortes in quo conveniunt, & in quo differunt?

a Conveniunt in eo, Quod utrique pericula intrepide adeunt: Audaces vero id faciunt temere, & ex quadam arrogantiâ. Deinde, Quod Fortes in periculis sustinendis præstant constantiam: Audaces vero nullam præstant constantiam. Tertio, Fortes ante pericula sunt ἡσύχοι, id est, quieti, non clamosi, aut minaces, neque contumeliosi adversus hostem: in ipso vero periculo & certamine sunt ὀξεῖς, acres, animosi, & strenui. Contra, Audaces ante pericula sunt ὀξυπλοῖς, præcipites, clamosi, minaces, & jactabundi: in ipso vero periculo & certamine, animum remittunt, resiliunt, & in fugam se conjiciunt; habentes, ut Virgilius lib. II. Æneid. ait, Martem in lingua ventosa, & pedibus fugacibus. Unde etiam θεασύδελτοι nominantur, eo quod habent timiditatem cum audacia conjunctam.

a Περὶ
ταῦτα μὴ
ἐν ἰσχνῷ
τι δειλός.
καὶ ὁ δρα-
σύς, καὶ ὁ
ἀνδρῆς
διαφύλα-
ξις ἡ
αὐτοῦ.

Suntne

*Suntne etiam Fortes nominandi, qui sibi ipsis
manus violentas afferunt?*

Τὸ δὲ δὲ
δύο κεν
φύσει τε
παιαν. ὅ
ἔρωτα, ὅτι
λαμπρὸν
καὶ ἀνδρείον
αἰμα μὲν
λαὸν δ' αἰδέε.

Tales etiam si videantur quoque mortem contem-
nere, tamen non possunt fortes nominari: quia non fa-
ciunt illud honestatis aut publicæ alicujus utilitatis gra-
tia; sed tantum ex quadam impatientia, ut liberentur ab
iis rebus, quæ ipsis sunt molestæ. Est autem viri fortis
proprium labores, dolores, & molestias magno animo
sustinere & perferre.

CAPUT VIII.

Quotuplex est Fortitudo?

Διζοῦνται
ἡ ἰσχυρία
καὶ πάντα
αἰσῶν.

Duplex est Fortitudo: Una Vera; quæ sola honestate
excitatur, & nitetur, de qua hætenus est explicatum:
altera non vera, sed Apparens fortitudo; quæ etiam
propter alias causas, quam propter honestatem, quosdam
impellit, ut labores, pericula, mortemque ipsam audent
adire & sustinere.

*Quot sunt hujus non veræ Fortitudinis
Species?*

Quinque: quarum prima nominatur ἀνδρεία πολιτική,
Fortitudo Politica. Altera, ἀνδρεία διὰ τὴν ἱμπερίαν,
Fortitudo ab experientia nata, seu ἱμπερικὴ, Experi-
mentalis. Tertia, ἀνδρεία διὰ τὴν ὀργὴν, Fortitudo ab
ira excitata, seu ὀργιστικὴ, Iracunda. Quarta, ἀνδρεία διὰ
τὴν ἰσχυρίαν, Fortitudo propter spem: ab aliquibus nomi-
natur Fiduciaria, ἀνδρεία ἰσχυρικὴ. Quinta, ἀνδρεία διὰ τὴν
ἀγνοίαν, Fortitudo propter ignorantiam periculi; quali
Insensata Fortitudo.

Quid est Fortitudo Politica?

Πρῶτον
ἀπὸ νόμου
πολιτικῆς.

Fortitudo Politica dicitur ea, quam leges à singulis ci-
vibus requirunt in defendenda & propugnanda patria:
propositis præmiis vel pœnis, honoribus aut ignominia
iis, qui sese in defensione civitates strenuos vel ignavos
præbuerint.

Quare

adeundis periculis sequitur rectam, rationem & servat modum : Hæc autem rapitur ab affectu , neque audit rationem. Quarto, *Causa Finali*. Vera fortitudo solum honestatis causa pericula adit & sustinet : Hæc autem vindictæ causa omnia agit.

Quid est Fortitudo δια τῶ ἐνδοῦ ?

Ὁυδ' οὐ
οἱ ἐνδοῦ
ἀλλ' ὅτι
ἀνδρείου

Fortitudo propter spem, est animositas in adeundis periculis , excitata propter spem evasioneis aut victoriæ

Quomodo hæc differt à vera Fortitudine ?

* Ἀλλ' οἱ
μὴν ἀν-
δρείου δια-
τὰ τοῦ ἐν-
δοῦ
ἀνδρείου

* Quatuor modis. Primum, *Causa Efficiente*. Nam in vera Fortitudine spes & fiducia proficiscitur à bonitate causæ , & recta conscientia : in hac autem omnis spes & fiducia consistit in præsidiiis & externis auxiliis. Deinde, *Causa Materiali*, seu ipsis periculis circa quæ versantur. Sunt enim duplicia pericula : quædam sunt prævisa ; quædam autem repentina. Veri fortes in utroque genere periculorum sunt animo præsentis , & fortiter se gerunt. Qui autem sola spe fortes sunt , hi solum in prævisis periculis sibi constant : in repentinis autem animum despondent. Tertio, *Causa Formali*. Veri fortes in periculis per omnia decenter se gerunt , & usque ad mortem constantiam præstant : Hi autem, cum primùm vident , se frustrari sua spe, & destitui iis auxiliis, in quibus confidebant, animum despondent , & turpiter fugiunt. Quarto, *Causa Finali*. Veri fortes omnia agunt honestatis causa , etiam si de victoria non possint sibi multum polliceri : Hi autem tantum ideo se in periculis animosos & cordatos ostendunt , quia sibi certam spem de victoria conceperunt.

Quid est Fortitudo δια τῶ ἐξωτερικοῦ ?

Ἀνδρείου
ἐξωτερικοῦ
καὶ οἱ
ἀνδρείου

Fortitudo propter ignorantiam, est animositas in adeundis periculis , profecta ex periculi ignorantia. Talis fortitudo plerumque est in Tyronibus seu novitiis militibus : qui , quoniam ignorant belli mala & pericula , interdum alacriores esse videntur , cum ad bellum aut pugnam eun-

dum

dum est, quam veterani milites. Unde natum est Proverbium, *Dulce bellum inexpertis.*

CAPUT. IX.

Versaturne Fortitudo magis circa τὰ φοβία, an circa τὰ δαρπάλια;

Fortitudo magis versatur circa formidabilia : quia in illis magis potest ejus vis & propria natura conspici ; quatenus ea magis solent animos hominum perturbare. Unde etiam vulgo fere solum ii fortes solent nominari, qui in ejusmodi rebus sunt præsenti & magno animo.

Sed quia afflictiones Fortitudinis conjunctæ sunt cum molestia & dolore : quomodo vera sunt ea, quæ supra dicta fuerunt de jucunditate, quæ virtutum actionibus inest?

Actiones virtutum considerantur vel Solæ, & per se : vel Ratione finis. Quando Solæ considerantur, conjunctæ sunt cum labore, dolore, & molestia. Est enim, ut Hesiodus ait, Virtutis, via aspera, ardua, & difficilis, cum multo sudore conficienda. Si vero Ratione Finis considerantur, tum demum vera earum apparet jucunditas, ipsa nimirum beatitudo, quæ per eas comparatur; quemadmodum in lib. I. dictum fuit.

Adferuntne vulnera & mors viro Forti quoque dolorem, & tamen nihilominus potest nominari Fortis?

Maxime. Nam si instar lapidis aut trunci nullum inde sentiret dolorem; nulla esset ejus laus, quod ea pateretur, & sustineret : imo quo majorem inde percipit dolorem, & tamen honestatis causa ea perfert; eo etiam majorem inde consequitur laudem.

Ergone licet viro Forti mortem metuere?

Omnino. Primum, * Quia dignissimus est vita : quoniam

ἀνδρεία καὶ ἀκοντι εἶναι. * Καὶ ὅσοι ἀνὴρ πολλὸν τιμὰν ἀντιλήψεται, καὶ ὅσοι δαίμονες ἔχουσιν, καὶ ὅσοι δαίμονες ἔχουσιν, καὶ ὅσοι δαίμονες ἔχουσιν.

¶

quamdrum

quamdiu vivit, potest sua virtute pluribus prodesse. Deinde, Quia scit se per mortem spoliari multis & maximis bonis, quæ ei merito charissima esse debent.

Suntne milites mercenarii etiam fortes dicendi, qui sæpe propter prædam, aut exiguum stipendium, maxima subeunt pericula: videntur enim etiam hi mortem contemnere.

Στρατιώ- Nequaquam. Etsi enim tales in bello interdum non sint
τας, δ' ἄδην inutiles; propterea quod patiuntur sibi ea imponi mu-
ῖους καὶ ἄλ-
μὴ τὰς
πρατίσας
ἢ ἄλλα
τὰς ἡπὶ
αὐτὰν ἀνδρα-
γίας, ἀλλὰ δ'
ἀγαθὸν μὴ
εἶναι ἔχοντας.

CAPUT X.

Temperantia quomodo definitur ab Aristotele?

Μετὰ δ' ἡ
ταύτην π-
εὶ σωφρο-
σύνης λίγω-
μεν.

Ἡ Σωφροσύνη ἐστὶ μεσότης πρὸς ἡδονὰς καὶ λύπας. *Temperantia est mediocritas circa voluptates & dolores: h. e. Temperantia est virtus, quæ mediocritatem servat in expetendis & fruendis voluptatibus, aut perferendis iis doloribus, qui ex rei jucundæ privatione animo concipiuntur.*

Quæ sunt propria Objecta Temperantia?

Περὶ ποι-
ας ἐν τῷ
ἡδονῶν καὶ
ἀπολαύ-
ματι.

Voluptates corporis, quæ afficiunt gustum, & tactum: præcipue vero quæ afficiunt tactum: & percipiuntur ex cibo, potu, & Venere. Hinc aliqui tres Species constituunt *Temperantia*: quarum una est cibi, & nominatur *Abstinentia*; altera potus, & dicitur *Sobrietas*; tertia est Venenis, & vocatur *Castitas*. Plato lib. 3. de Republica, Ἡ σωφροσύνη ἐστὶ τῷ ἡδονῶν πρὸς ἡδονὰς, καὶ πόνους, καὶ ἀπολαύματα.

Quare solum hæ voluptates dicuntur esse proprium Objectum Temperantia?

Propter quatuor præcipue causas. Primum, Quia hæ voluptates

voluptates sunt homini communes cum brutis animantibus. Deinde, Quia solum propter earum moderatum vel immoderatum usum, homines proprie dicuntur esse temperantes, aut intemperantes. Tertio, Quia ab homine expetuntur non quatenus est homo, id est, ratione & mente præditus; sed quatenus est animal sensu præditum. Quarto, Quia temperantiæ proprium officium est, appetitum hominis moderari, ne in illis expetendis aut perfruendis modum excedat, ac bestiis similis evadat.

Quare voluptates animi, aut reliquorum sensuum, non sunt proprium Obiectum Temperantiæ?

Quoniam propter illas nemo proprie & per se temperans vel intemperans dici potest: etiam si in illis expetendis modum servet aut non servet.

CAPUT XI.

Quomodo dividantur voluptatum cupiditates?

EAdem est cupiditatum, quæ voluptatum divisio atque varietas; quandoquidem illæ ab his excitantur.

Quenam est illa?

Voluptates, earumque Cupiditates, aliæ sunt Naturales & Communes: aliæ Accersitæ & Propriæ, sive Pecuniaræ.

Quæ dicuntur Naturales?

Quibus naturaliter non solum homo, sed omne animal afficitur: ut est voluptas & cupiditas cibi, potus, & Veneris. Has Cicero lib. 2. de Finib. & Aristoteles infra lib. 7. & 10. vocant *Necessarias*: quia pertinent ad conservationem vel Speciei, vel Individui.

Quæ dicuntur Accersitæ?

Quæ non à natura, sed quadam consuetudine, aut prava affectione, aut morbo, aut propria voluntate existunt. Has Cicero lib. 1. de Finib. vocat *Inanes*, & *Non-necessarias*; & ait, earum neque modum, neque finem inveniri.

Οις χαί-
ροντες τοῖς
δὲ τῆς
δύσεως, οἱ
χεύματα,
καὶ χρεῖσται.
καὶ χρεῖσται,
ἐπὶ σωτη-
ρίᾳ, ἐπὶ ἀ-
κόλαστοι λί-
γονται.

Τῶν δὲ ἰ-
πιδυμένων
αἱ εὐδὲ καὶ
καὶ δούκται
εἰναι, αἱ δὲ
ἰδύται & ὅτι
δοτοί.

*Quo pacto peccatur circa Voluptates & earum
Cupiditates?*

Ἐν μὲν γὰρ
ταῖς φυσικαῖς
ἐπιθυμίαις ὁλίγοι
ἀμάρτανυν
σι καὶ ἐν τῷ
πολλῷ.

Circa Naturales voluptates uno fere solum modo ab hominibus peccatur; nempe in eo, quod est Nimium, sive in excessu: quod plus illis indulgent, quam debebant; quando plus cibi vel potus assumunt, quam natura postulat. Circa privatas vero & proprias voluptates & cupiditates, multis & variis modis ab hominibus delicatis & intemperantibus peccatur. Ideoque etiam in iis moderandis & coercendis, proprie Temperantiæ munus versatur.

Quæ sunt Extrema Temperantiæ?

Duo: quorum unum consideratur in excessu, & nominatur ἀκολασία, Intemperantia. Alterum consideratur in defectu, & nominatur improprio vocabulo ἀναίδυσια, Sensuum stupor.

Quid est Intemperantia?

Ὁ μὲν γὰρ
ἀκόλαστος
ἐπιθυμῶν
ἢ ἰδίαν
πάντων, ἢ
ἢ μάλιστα.

Est vitium, quo circa delectum quævis voluptates, nulla habita ratione honestatis, immoderate expetuntur.

Quid est ἀναίδυσια?

Ὁ δὲ σώφρων μίσους
πρὸς ταῦτα
ἔχει ὥστε
ἢ ἰδίαν
ὅτι μάλιστα
ἀκόλαστος,
ἀλλὰ μὲν
λογισθεὶς
ἐκείνους
πᾶσι οἷς
μὴ δέ, ὥστε σφόδρα πικρὰ ἐδενί, ὥστε ἀπὸ πάντων λυπῶνται, ὥδ' ἐπιθυμῶν
μὴ ἢ μητρίας, ὥδ' ἢ μητρίας ἢ δέ, ὥδ' ὅτι μὴ δέ, ὥδ' ὅπως ἢ πικρὰν ἐδενός,

Est, ut Cicero in Partitionibus ait, immanitas quædam in aspernandis omnibus etiam necessariis & honestis voluptatibus. Hoc vitium, quia alienum est à natura humana, quæ ut doloris, ita etiam voluptatis sensu est prædita, ideo etiam certo & proprio nomine caret.

Quod est officium Temperantis circa voluptates?

Officium Temperantis circa voluptates in duabus potissimum partibus videtur consistere: Nempe in moderata absentium voluptatum expetitione, & præsentium frui-

tionem.

tione. Est enim hominis Temperantis, Primum, Honestas solum & licitas voluptates moderate expetere; turpes vero & illicitas averfari. Deinde, Voluptatibus honestis & licitis ita uti & frui, ut propter illas nihil committat, quod vel famæ & existimationi officere, vel valitudinem & corporis vires lædere ac debilitare, vel rei familiari damnum aliquod adferre possit.

CAPUT XII.

Virum vitium magis est reprehendendum, Intemperantiane an Timiditas?

Intemperantia est *ἡ πολεμικότης*, id est, magis reprehendenda, quam Timiditas: idque propter duas causas.

Quæ est prima causa?

Quoniam magis est voluntaria. Nam Intemperans *ἑκαστος* sciens, ultro, & volens intemperanter agit, propter voluptatem, quam in se habet: ad quam naturaliter omnes homines sunt procliviores. Timidus vero, quia terrore & metu periculi animum habet perturbatum, videtur aliquo modo inficius & invitus aliter quam proposuerat agere: nempe arma abjicere, turpiter ex acie fugere, hosti supplex fieri. Quæ actiones, quoniam cum dolore sunt conjunctæ, non videntur omnia à volentibus proficisci.

Quæ est altera causa?

Quia Intemperans potest facilius, & minori periculo, imo cum magno suo commodo, à voluptatibus sibi temperare, quam Timidus possit à suis actionibus abstinere. Nam, si velit in acie & pugna constanter perseverare, & fortiter pugnare, non solum multæ molestiæ, plagæ, & vulnera ei sunt perferenda: verum etiam singulis momentis ei mors est metuenda.

Quare vitium Intemperantiæ à Græcis nominatur ἀκολασία?

* Vocabulum *ἀκολασία* translaturum est à pueris malè educatis; quorum petulantia nondum est castigata, domita, &

* Τὸ ἡ νόμος τῆς ἀκολασίας ἐστὶ τὰς παιδικὰς ἀναρτίας φέρων.

& repressa: à particula privata α, & à verbo καλῶς, ἀπολασθῶ, quasi μὴ κακολαζμένῳ, non punitus, effrenis, & indomitus: & ἀκολασία eorum quorum cupiditates & inordinati affectus nondum sunt domiti; sed ultra modum, nulla habita ratione honestatis, ad quævis obvia feruntur.

LIBER IV.

Quod est argumentum Quarti libri?

N quarto libro explicantur ordine octo Virtutes Morales: quibus in fine adjiciuntur duo alii laudabiles affectus; *Verecundia* nimirum, & *Indignatio*.

Quæ sunt illæ octo virtutes?

Liberalitas, Magnificentia, Magnanimitas, Modestia circa honores, Mansuetudo, Veritas, Comitas, & Urbanitas.

CAPUT I.

Quid est Liberalitas?

Διγλωμῶν δ' *Liberalitas* est virtus, quæ medioeritatem servat in dando & accipiendis sive erogandis, & accipiendis pecuniis: Ἐλαδιδερότης ἰσὶ μισότις πρὸς τὰ χρήματα. Et Ἐλαδιδερότης, ὁ ἔχων πλὴν πρὸς τὸ δοκεῖν τὰ χρήματα ἀρετῆς. δ' εἶναι πρὸς χρήματα μισότις.

Quæ sunt ejus Objecta?

Τὰ χρήματα, id est, Pecuniæ, & omnes res, opes, atque possessiones, quæ pecunia æstimantur, & quarum est aliquis usus ad vitæ sustentationem. Χρήματα λέγεται πάντα ὅσων ἡ ἀξία νομίζεται μετατρέψαι.

Quare Pecunie dicuntur Liberalitatis esse Objectum?

Quoniam propter solam hanc causam aliquis Liberalis dicitur, & laudatur; quia se recte gerit in accipiendis & erogandis pecuniis: quemadmodum etiam solum propter earum malum tractationem, aliqui tanquam prodigi & avari

vari vituperantur. Unde etiam Aristoteles Liberalem definit, ὅς ἐστι χρηστὴ τῆς ἀλλοτρίου, eum qui recte divitiis utitur.

Quæ sunt actiones Liberalitatis ?

Dare sive erogare, & Accipere : διδόναι καὶ λαμβάνειν magis tamen ejus vis cernitur in dando, quam in accipiendo.

Quibus argumentis id probas ?

Primum, Quia usus divitiarum consistit in Dando, & in faciendis sumptibus ; non autem in Accipiendo, aut Custodiendo : quæ duo ad possessionem magis quam ad usum earum pertinent. Deinde, Quia virtutis magis proprium est, Bene facere & honesta agere, quam Beneficium pati aut turpia non agere. Præterea, Quia potius debetur gratia beneficium Danti, quam Accipienti. Ad hæc, Quia laudabilius est Dare, quam Accipere ; Et Quia virtus versatur circa difficiliora : difficilius autem est Dare, quam Accipere. Huc accedit, Quod nemo Liberalis appellatur, quia Accipit, sed quia Dat beneficium. Denique, Quia virtutis proprium est, Aliis prodesse : atqui Liberalis solum Dando aliis prodest, non autem Accipiendo.

Χρηστὴ δ' εἶναι δοκεῖ, χρημάτων διαπύνη καὶ δόσις· ἢ ὅτι λήψας καὶ ἢ φυλάκῃ, κτήσις μὲν λόγ.

Quæ sunt in exercenda Liberalitate consideranda ?

Duo præcipue. Primum, *Finis* propter quem Liberalitas exercetur. Deinde, *Modus* qui in exercenda liberalitate est observandus.

quo fine exercenda Liberalitas ?

* *Solius honestatis gratia.* Proinde qui beneficia sua aliis conferunt, vel ostentationis gratia ; vel ut majora beneficia iterum ab illis reportent ; vel ut sibi eorum favorem & gratiam concilient ; vel ut per ea ad honores in magistratu perveniant ; vel ut ab importunitate petentium liberentur ; vel denique propter quamcunque aliam causam, quam propter honestatem : hi non sunt Liberales nominandi.

* Αἱ δὲ καὶ ἀμειψόμενοι καλὰ, καὶ τὰ καλὰ ἐνικῶς καὶ ἐλευθέρως καὶ δὲ τὰ καλὰ ἐνικῶς.

De modo exercendæ Liberalitatis quid præcipitur?

Dare oportet ἰσῶς, id est, recte.

Ut autem Liberalitas recte exerceatur, quæ sunt consideranda.

Οὐκ γὰρ
δίδωμι, καὶ ὁ-
σα, καὶ ὅτι,
καὶ πόσα
ὅσα ἐπιτα-
τῇ ὁρᾷ ὁ δ-
σιν.

Quinque potissimum circumstantiæ hic sunt considerandæ; *Persona*, *Quantitas*, *Qualitas*, *Tempus*, & *Locus*.Quid de *Persona* præcipitur?*Persona* dupliciter consideratur: vel enim est *ipsius Dantis*, vel est *Accipientium*, hoc est, eorum, quibus beneficium confertur.Quid de *Persona Dantis* præcipitur?In *Persona Dantis* præcipue spectandus est *animus*, ut det ἡδύως καὶ ἀλύπως, libenter, cum quadam animi iucunditate, & sine molestia: quemadmodum etiam *Siracides* inquit, *Hilarem datorem diligit Deus*.Quid præcipitur de *Persona Accipientium*?

Οὐδὲ πῶς
τυχῶσι δ' αὖ-
σαι ἵνα ἔχῃ
διδόναι ὅτι
δίδωμι, καὶ ὅτι,
καὶ ὅσα
λόν.

In *Persona Accipientium* considerandum est, *Virum digni* *sine nostris beneficiis*: ideo *Aristoteles* inquit, non dandum esse πῶς τυχῶσι, id est quibuslibet sine discrimine; sed solum iis, quibus oportet.Quid de *Quantitate beneficiorum* præcipitur?

* Τὸ μὴ
ἐπιβλέπειν
εἰς αὐτόν,
ἐλευθερίαν
καὶ τὴν ἀσ-
κίαν ὅτι
ἐλευθερίαν
ἀνθρώπων.

* Duo hic sunt consideranda. Primum, *Facultates Dantis*: cavendum enim est, ut *Cic.* præcipit, *ne benignitas major sit, quam facultates*: & , ut *Apostolus Paulus* ait, *Ne aliis sit relaxatio, nobis vero angustia*. Deinde, *Conditio Accipientis*: ut cuique pro dignitate & necessitate detur; quia *Liberalitas est pars Iustitiæ*.

Quod

*Quod est præceptum de Qualitate
beneficiorum?*

Talia danda sunt, quæ Accipienti possunt prodesse, & non nocere: ideo Aristoteles monet, non esse danda deteriora, & nobis servanda meliora.

Quomodo beneficia sunt æstimanda?

Beneficia Non ex magnitudine, aut numero, sed ex animo & facultatibus Dantis, & utilitate Accipientium solent æstimari. Atque hinc fit, ut interdum liberalior habeatur, qui pauciora dedit: quemadmodum etiam Christus pronunciat de vidua, Luc. 21.

Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλοῦ καὶ ἐκ τοῦ ὀλίγου, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀντιθέου καὶ ἀπὸ τοῦ ἀποδοῦναι.

Quid de Tempore præcipitur?

Beneficia Non sunt procrastinanda, sed tempestive danda, ut magis possint prodesse: Nam ut dicitur, Bis dat, qui cito dat: Ὅτι καὶ γὰρ ῥαπιδῶς γλυκυτέρα.

Quid de Loco præcipitur?

Aristoteles inquit, dandum esse ἐν καλῶν, id est, Vbi est honestum. Nam quæ honoris gratia dantur, ea palam possunt dari: quæ autem dantur ad sublevandam alterius egestatem, ea clam debent dari; ne Accipientem pudefaciamus coram aliis.

Haftenus ostendisti, quod sit officium hominis Liberalis πρὸς τὸν δόντα. Ostende jam quo pacto se gerat πρὸς τὸν λαμβάνοντα, in accipiendo.

a 'Οὐδὲ λαμβάνει δὲ δόντα μὴ δέει
b 'Οὐκ αὖτις ἀποδοῦναι
c 'Οδὲν δὲ δέει λαμβάνοντα ἰδίῳ καὶ τῷ ἑαυτοῦ.

De hac parte officii Liberalis quatuor sunt præcepta. Primum, a Liberali non accipit, unde non est accipiendum: quia non magni facit pecunias. sicut homines avari: quibus etiam turpe lucrum est dulce. Deinde, b Liberalis non est petax, αἰτητικός: magis enim cupit benefacere, quam ab aliis beneficium accipere. Tertio, c Liberalis accipit de suis proventibus,

Οὐδὲ ἀλλο-
λῆται ἄλλοις
ἰδίαν, βε-
λόμηνος γὰρ
διὰ τῶν
ποσὶν ἰπαρ-
κεῖν.
α Πλεῖν
δὲ ἢ ῥῆδον
τὴν ἐλδύ-
δέον, μι-
τι ληπτι-
κὸν ὄντα,
μήτε φυ-
λακτικόν,
περὶ τὸν
δὲ
b Εὐν δὲ
παρὰ τὸ
δόν, καὶ τὸ
καλῶς ἰ-
χόν, συμ-
βαίνει αὐ-
τῷ ἀνα-
λίσκειν, λο-
πὴν ὁσὶν
μὴ τῶν
δὲ, καὶ αἱ
δ' εἰ.
c Εἰρηται
δὲ ἡμῖν ὅτι
ὁποῖα καὶ
καὶ ἐλλεί-
ψει εἰσὶν
ἢ ἀσωτία
καὶ ἢ ἀνα-
λδύδεια.
d Ἡ μὲν
ἀσωτία,
τῷ δίδωαι
καὶ μὴ
λαμβάνειν
ὡς ἂν ἀλ-
λει, τῷ ὅ
λαμβάνειν
ἡλείπει.

proventibus, quando aliis vult benefacere, & non de alie-
nis. *Quarto*, Liberalis honestis rationibus studet suas
facultates augere: non ut magnas opes cumulet; sed ut
habeat unde possit de propriis suis bonis & se suosque ale-
re, & aliis benefacere. *In summa*, a Liberalis non est
ληπτικός, propensus ad accipiendum; sed potius περιτικός,
propensus ad largiendum: atque ideo neque vult, neque
etiam facile potest ditescere.

*Quando committitur error circa
Liberalitatem?*

Duobus modis. b *Dando*, & *Non Dando*. *Dando*,
quando datum est indignis: *Non dando*, quando non da-
tum est dignis. Verum Liberalis propter hunc postero-
rem errorem magis dolet, quam propter priorem. Exi-
stimat enim, satius esse indignis dare, quam dignos præ-
tereire. Quemadmodum Hadrianus Imperator dicere so-
lebat, *Melius esse nocentem absolvere, quam innocentem*
condemnare.

Quæ sunt Extrema Liberalitatis?

c *Duo*: Unum in excessu, quod nominatur *Profusio*,
sen *Prodigalitas*, ἀσωτία. Alterum in defectu, quod ap-
pellatur *Illiberalitas* seu *Avaritia*, ἀνελδύδεια.

Quid est Profusio?

d *Profusio* est vitium, quo in dando modum excedimus,
nulla habita ratione earum circumstantiarum, de quibus
paulo ante in Liberalitate dictum fuit.

Quare hoc vitium nominatur ἀσωτία?

Quia, dum prodigus non servat, sed temere profun-
dit suas facultates, quæ sunt vitæ sustentandæ & conser-
vandæ instrumenta, seipsum quasi perdit: ut ab inopia
salvari nequeat. *Ασωτία* ἐστὶν ἀπώλεια τῆς αὐτοῦ, καὶ ἢ τῆς ἐσθίας
φθορά. *Ασωτία* ἐστὶν, ὁ φθείρων τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ὁ δι' αὐτὸν ἀπολλόμενος.

Quotuplex est vitium Prodigalitatis?

Duplex, unum simplex & solitarium: eorum qui re-
mere

mere absque ullo suo commodo facultates suas in quaslibet res profundunt : nihil autem vicissim accipere cogitant. Alterum est *Conjunctum cum pluribus aliis vitiis*, eorum scilicet, qui non solum temere & inutiliter suas facultates profundunt in voluptates & alias res, in quas non oportet, verum etiam vicissim aliis sua bona per injuriam auferunt; ut habeant unde possint aliis iterum largiri: atque ideo non solum sunt prodigi, sed etiam illiberales, avari, rapaces, injusti, intemperantes.

Quid est Avaritia?

a *Avaritia* est vitium, quo in accipiendo modum excedimus; nulla habita ratione iustitiæ, aut æquitatis.

Quot sunt genera Avarorum?

*Tria. Unum est eorum, b Qui dando solum deficiunt: b Πολλοὶ ἰnterea tamen nemini sua dolo aut vi auferunt. Hi variis ἡδ' ὅπως δὲ τῶν ποτὶς appellatur nominibus: videlicet φειδωλοί, Parci; γλίχιοι, δίκαιοι τῆς Tenaces; κίμειοι ἢ ῥυπαροί, Sordidi. ἀνιδωδε-
ται*

Quod est alterum genus Avarorum?

Alterum genus est eorum, c *Qui solum accipiendo mo-* c Oi δ'
dum excedunt : & quacunque ratione possunt, per fas &
 nefas opes congerunt. Hi omnes uno nomine vocantur αὐχρῆς, *Turpi lucro dediti* : ut sunt ii, qui lucri gratia
 exercent artes illiberales, foeneratores, usurarii, leno- λασι, τῶ
 nes, propolæ, aleatores, impostores, & similes. πάντες
 ἀποκαλεῖται

Quod est tertium genus Avarorum?

Tertium genus est eorum, *Qui in utroque peccant*, hoc est, qui & dando deficient, & accipiendo modum excedunt. Quod genus avaritiæ est pessimum : de quo vere potest dici id, quod est apud Cicer. in oratione Quintiana, *Nullum officium esse tam sanctum, atque solenne, quod non avaritia comminuere atque violare soleat.*

quomodo

Quomodo differt à Liberalitate?

Quatuor modis. *Primum*, Quia *Liberalitas* versatur circa mediocres expensas: *Magnificentia* autem circa magnas, unde etiam à magnitudine nomen accepit. *Deinde*, Quia *Liberalitatis* actiones sunt *Dare & Accipere*, διδόναι καὶ λαμβάνειν. *Magnificentiae* autem solum est *δαπανᾶν*, sumptus facere. *Tertio*, Quia omnis *Magnificus* etiam est *Liberalis*: non autem omnis *Liberalis* est *Magnificus*. *Quarto*, Quia nemo potest dici *Liberalis* erga se & suos, sed tantum erga alios: potest autem aliquis etiam in se & suos esse *Magnificus*.

Ὁὐχ ὅς-
ἐσθ' ὃ ἢ
ἐκδοτέ-
της δια-
τεῖ καὶ
παῖται τὰς
ἐν χοίμα-
σι παρέρ-
χεται, ἀλλὰ καὶ
τὰς δαπα-
νας ἐν μί-
νον' ἐν τῇ-
τοῖς ὃι'
ὑπὲρ ἡ-
τῆς ἐλίου

Quod est officium Magnifici?

a *Officium Magnifici* præcipue in eo consistit, ut habeat scientiam, & rationem decori in faciendis magnis sumptibus. Inde enim quoque nomen habet apud Græcos, nempe δὲ τὸ τῷ μεγέθι καὶ ἀρίστων, à magnitudine, & à decore.

τεροῖτος
μεγέθους
α' ὅ ὃ μ-
γαλοπρε-
πῆς ὅτι-
σησιν
ἰοικα' τὸ
ἀρίστον γὰρ

Decorum autem illud in quibus rebus spectatur?

b *Decorum Magnificentiae* spectatur vel in ipsis *Sumptibus*, vel in *Operibus*, in quæ sumptus illi fiunt.

δωμάτων
δωρῶσαι,
καὶ δαπανᾶ-
σαι μεγάλα
ἐμμελῶς.
b Αἰὶ τὸ

Quoiuplicia sunt illa opera?

c *Duplicia*: Vel enim sunt *Sacra*, quæ ad divinum cultum pertinent: ut templa, altaria, sacrificia, imagines, statuae, vestes sacræ, anathemata, & his similia. Vel sunt *Profana*: atque ea rursus vel sunt *Publica*, quæ ad publicum civitatis usum & ornatum pertinent; ut triremes, propugnacula, mœnia, theatra, porticus, aquæductus, ludi, spectacula, epulæ publicæ, &c. Vel sunt *Privata*, quæ pertinent ad ipsum *Magnificum*, & ejus familiam: ut nuptiæ, privata convivium, quibus excipiuntur propinqui, amici, aut

μεγαλοπρε-
πῆς δαπα-
ναι, μεγάλα
καὶ πρέτω-
σαι' ποι-
αῖτα καὶ τὰ
ἐργα. ὅτι
γὰρ ἐστὶν μέ-
γα δαπάνη
καὶ
πρέτων τῷ
ἐργῳ.

c Ἔστι δ' ἢ τῶν δαπανημάτων, ὅσα λίγιστον τὰ τίμια ὄντων, τὰ καὶ τὸς θεοὺς ἀνα-
θήματα, καὶ κατὰ σκευαί, καὶ θυσιά, καὶ ὅσα πρὸς τὸ κοινὸν βουλομένη μνηστῆ
ἔστιν ὄντων εἰ καὶ χρηρῆν ὄντων δὲ ἐν λαμπρότε. Τῶν δ' ἰδίαν, ὅσα ἰσοτάξ γί-
νεται. ὄντων γὰρ μέγας, καὶ ἐν τῷ αὐτῷ, καὶ εἰ καὶ ἐν πᾶσι ἢ πόλεις σπουδαίει.

hospites;

Μεγαλο-
 αρχος ὁ
 καὶ ὁ οἶκον
 κατασκευ-
 αίνοντι
 ἀρεπόντως
 ἡν πλέττα.

hospites ; idem ædes, horti, prædia, suppellectilia, vestes,
vasa aurea, & argentea, &c.

Quod est Decorum in Sumptibus ?

Decorum in Sumptibus est, si conveniunt ei personæ, à qua fiunt : & ipsi operibus, in quæ fiunt. Neque enim cuilibet competit magnos facere sumptus, etiam si habeat unde possit : neque etiam in quævis opera, seu in quavis res magni sumptus sunt faciendi.

Quibus igitur Personis competit Magnificencia?

Magnificentia solum decet eos, qui non solum opibus honeste acqulitis abundant; sed etiam vel genere, vel virtute, vel dignitate & autoritate cæteris hominibus antecellunt: ita ut eorum status & conditio etiam possit operi aliquem splendorem adferre. Ex his apparet neque pauperes, neque homines obscuros, & ignobiles, revera posse esse Magnificos.

Quod est Decorum in Operibus ?

Decorum in Operibus est, si respondent magnitudini sumptuum, qui in illa sunt facti.

Quomodo aestimatur Magnitudo Operis?

Magnitudo Operis æstimatur ex ejus perfectione & præstantia. Tunc enim vere dicitur opus aliquod esse magnum, quando perductum est ad suam perfectionem; etiam si mole & quantitate sua sit parvum.

Dic ergo in universum, Qualem se gerit Magnificus in faciendis sumptibus?

* *Magnificus sumptus magnus facit prudenter, decen-
ter, largiter, & libenter, non ostentationis sed honestatis
gratia, in res honestas, necessarias, utiles, & diuturnas,
tam privatas quam publicas: habita ratione conditionis
sue personæ, suarumque facultatum, & aliarum circum-*

stantiarum:

stantiarum : idque ea dexteritate , pulchritudine , & elegantia , ut ipsius opera sumptibus , & sumptus operibus respondeant ; nemoque possit iisdem sumptibus opera illa perfectius aut magnificentius efficere.

Quid ex his colligis ?

Ex jam dictis constat , *Primum* , non posse dici Magnificos homines vulgares , plebeios , & imperitos : quorum persona , & vitæ conditio talis est , ut affectatio alicujus splendoris & Magnificentiae ipsis non conveniat. *Deinde* , non esse Magnificos eos , qui magnos sumptus inepte faciunt , in res non necessarias , abjectas , inanes , & momentaneas ; quarum aut perexiguus est usus , aut memoria cito peritura.

Quæ sunt Extrema Magnificentiae ?

* *Duo* : Unum quod peccat in excessu , & duobus nominibus ab Aristotele appellatur , videlicet ἀπειρηκαλία καὶ βαναυσία , à Latinis *Luxus* nominatur. Est inepta & inutilis magnorum sumptuum in res viles & non necessarias profusio , ostentationis solum gratia facta. *Frasmus Roter.* in quodam loco videtur appellare *Sordidam opulentiam*.

Quod est alterum Extremum ?

a Alterum extremum peccat in defectu : quod vocatur μικροπρέπεια , à Latinis *Sordes*. Est indecora & intempestiva in magnis & splendidis operibus efficiendis par-
timonia.

CAPUT III.

Quæ virtus jam sequitur ?

H Μεγαλοψυχία , *Magnanimitas* , quæ à Cicerone etiam *Animi Magnitudo* , & altitudo nominatur.

Quotuplex est Magnanimitas ?

Duplex ea à Cicerone lib. 1. Offic. esse traditur. Una quæ versatur in suscipiendis & gerendis rebus magnis , ar-

* 'Ο ὅς τινας ἀλλοίων καὶ βαναύσους, τὰς παρὰ τὸ δέον ἀναλίσκετο, ὡς ἡμεῖς ἀλλοίους, αἰσχροῦ ἔργου.
a 'Ο ὅς μικροπρεπὲς οὖν οὖν ποιεῖται ἐλλείψει, καὶ ταῖς μεγαλοπρεπείαις ἐν μικρῷ, τὸ καλὸν ἀπολεί.

Ἡ δὲ μεγαλοψυχία οὖν καὶ καλὴ καὶ ἐν τοῖς μεγάλαις καὶ ἐν τοῖς μικραῖς.

duis, plenisque laborum & periculorum, tum vitæ, tum aliorum, quæ ad vitam pertinent. Atque hæc fere nihil aliud est, quam Fortitudo illa, de qua supra dictum fuit. Altera spectatur in rerum externarum desipientia: qua nihil, nisi quod honestum, decorumque sit, aut admiramur, aut optamus, aut expetimus; nullique neque homini, neque perturbationi animi, neque fortunæ succumbimus. Atque de hac præcipue hic agitur.

Quid est Magnanimitas?

Magnanimitas est virtus, quæ modicritatem servat in magnis & debitis honoribus moderate vel expetendis, vel contemnendis.

Quis dicitur Magnanimus?

Magnanimus dicitur is, qui, cum magnis sit dignus, etiam magnis se dignum judicat: *Græce* μεγαλόφρων nominatur.

Quis huic opponitur?

a *Magnanimo* primum opponitur is, qui, cum parvis dignus sit, etiam parvis se dignum judicat; & vocatur *σαφρων*, *Modestus*: de quo in sequenti capite explicabitur. Deinde, is qui, cum magnis, aut mediocribus dignus sit, tamen minoribus se dignum judicat, dicitur *μικρόφρων*, *Pusillanimus*. Tertio, is qui magnis se dignum judicat, cum tamen non sit dignus, appellatur *χαλνός*, *Elatus*, & *Superbus*.

Quæ sunt Magnanimitatis Objecta, circa quæ versatur?

Generatim Magnanimitas versatur circa ea, quæ in rebus & actionibus videntur hominibus esse *Magna*: *Specialiter* vero versatur circa magnos *Honores*.

Quare Honor est speciale & proprium Objectum Magnanimitatis?

b Quia *Honor* inter externa bona, quæ homini tribui & contingere possunt, censetur esse *Maximum bonum*.

Quare

δοκῇ δὲ
μεγαλόφρων
εἶναι,
ὁ μεγαλόφρων
αὐτὸν ἀξίον, ἀξι-
ος εἶναι.
α' Ὁ γὰρ
μικρόφρων
ἀξίος, καὶ
ταπεινὸν ἀξι-
οῦν αὐτόν,
σάφρων.
Ὁ δὲ ἐλατ-
τός, καὶ χαλνός
αὐτὸν ἀξίον
εἶναι, ἢ ἀξι-
ος, μικρόφρων.
Ὁ δὲ μεγαλόφρων
αὐτὸν ἀξίον
εἶναι, ἀνάξιον
αὐτὸν χαλνόν.
b Τὸ δὲ
ποῖς καλ-
λίστοις ἀδ-
λοφόν, ἢ τιμῇ
μέγιστον γὰρ
ἢ ἐκείνους
ἀγαθόν.

Quare ?

Primum, Quia Honor proprie debetur soli Deo, & iis personis, quæ inter homines, Dei vices gerunt : veluti sunt parentes & magistratus. *Deinde*, Quia Honor dicitur esse *Virtutis premium* : atque hoc modo etiam videtur esse præstantior ipsa virtute; qua tamen nihil pretiosius esse dicitur in rebus humanis.

Quomodo se geris Magnanimus circa honores ?

a *Primum*, Magnanimus non nimis cupide aut anxie honores expetit, quasi essent ei res aliqua rara, & nova, quæ facile posset ei denegari : sed moderate & jure quodam eos expetit, tanquam debitam virtutis suæ mercedem. *Deinde*, Non quosvis honores, neque à quibusvis amplectitur; sed tantum magnos, & veros honores, à viris bonis & claris delatos acceptat : parvos vero & falsos honores, ab hominibus obscuris & improbis oblatos, respuit. *Tertio*, Contemnit aliorum obrectationes, & contumelias : quia scit, eas non posse in ipso hærere, aut aliquam ignominie maculam ei adspargere : juxta illud, *Conscia mens recti famæ mendacia rides*.

Qualis est Magnanimus quoad vitam & mores ?

b Est *Vir Optimus* : alioquin enim ne honore quidem dignus esset.

Quare autem dicis Magnanimum esse virum Optimum ?

c Quia habet id, quod in unaquaque virtute est magnum, & excellens : unde etiam magnanimitas dicitur esse ornamentum reliquarum virtutum; reddit enim eas quodammodo majores, & splendidiore.

Estne facile, Esse Magnanimum ?

d Nequaquam. Quia necesse est eum, qui revera Magnanimus dici velit, esse *καλοκἀγαθόν*, hoc est, in omni virtute exercitissimum.

εξου. c Καὶ ὁξείη ἐστὶν ἡ μεγαλοψυχία, τὸ ἐν εὐαίσθησιν αἰρετῇ μέγα. d Δια τὸ καλοκἀγαθόν. τὴν ἀληθεῖα μεγαλοψυχὸν τὸν ἄνδρα ὅστις ἀνὸς καλοκἀγαθός ἐστι.

H

Ostende

Μέγιστον δὲ
τὸ ἐν
δείκναι, ὅ
τοῖς θεοῖς
δοτὸν μο-
ρῶν καὶ
μάλιστα ἐν
φύσει οὐ ἐν
ἀξιώματι,
ὅτι τὸ δὲ
τοῖς καλλί-
στοις ἀθλοῖς
τοῖς τοῖς δὲ
ἡ τιμῇ.
a Καὶ ὅτι
μὲν ταῖς
μεγαλαῖς,
καὶ ὑπὸ τῶν
ἀρετῶν
μετρίως ἐ-
δίδουσι
τῶν δὲ παρὰ
τῶν τυγχέ-
των τιμῶν,
καὶ ὑπὸ μι-
κροῖς. πάντα
πάν ὁλοκλή-
ρως, ὁμοί-
ως δὲ καὶ ἀ-
τιμῶν.

b Ὁ δὲ μα-
γαλόψυχος,
εἰς αὐτὸν
μείζον
ἢ τὸ δὲ αἰ-
νῶς ἐπὶ τῶν
ἀξίῳ, καὶ
μεγίστων ὁ

Ostende igitur qualem se Magnanimus in singulis virtutibus præstet, & primum de Fortitudine.

Ὁυκ ἔστι
ἢ μικρο-
α. ἢ ἰσως
ἢ ἐφ' ἃ
ἢ ἰσως
ἢ ἂν με-
γαλύνῃ
ἢ ἰσως
ἢ ἂν κιν-
δυνεύῃ, ἢ
φειδὸν τῆ
βίης, ὡς ὁ
ἀξίον ὅτι
πάντως
ῥῆν.

Magnanimus in periculis non est φιλοκινδυνῶν, neque μικροκινδυνῶν. h. e. non temere se quibuscumque etiam parvis periculis objicit, è quibus nihil gloriæ potest reportare: Sed est μεγαλοκινδυνῶν, hoc est, adit magna, honesta, & necessaria pericula, in quibus animi sui magnitudinem & fortitudinem potest cum honore & laude, aliorumque utilitate declarare: atque in talibus est ἀπειδὸν τῆ βίης, hoc est, non parit suæ vitæ, sed existimat sit i potius gloriose moriendum esse, quam turpiter ea declinando vivendum.

Qualis est circa Temperantiam?

Magnanimus voluptatem non ita magni facit, ut propter eam velit aliquid expetere, aut admittere, quod sua virtute sit indignum. Itaque nullas voluptates, ne honestas quidem, magnopere expetit: sed in virtute sua omnem suam habet voluptatem, & oblectationem.

Qualis est circa Liberalitatem?

Καὶ διὰ
ἐπὶ ποιεῖν
δυσχερὲς
ἔστι δὲ
αἰσχρὸν ἔσται.
τὸ ὡς γὰρ
ἔστι ἔχον-
τα τὸ δὲ
ὡς ἐχόμε-
να. καὶ ἀντ-
επαρκεῖν
πλεονάζειν.
Διὰ τὸ ὅτι
μνημονεύ-
ει ὅτι ἂν
πομπήσων
ἐπὶ ἂν δὲ
ἂν πείσων
σύν. ἢ
λατρεῖν γὰρ
παρὰ τὸν
ἐπὶ ποιεῖν
συντα.

Magnanimus, in conferendo beneficio est promptus & liberalis; in accipiendo autem, tardus & verecundus: in remunerando, largus; in petendo, nemini molestus; nisi summa eum cogat necessitas. Neque enim circa res quotidianas est querulus, aut petax, sive eas habeat, sive non habeat: quia est αὐτάρκης, hoc est, seipso & sua virtute contentus. Fraterce *Magnanimus* acceptorum beneficiorum memoriam non diu retinet, quia statim ista studet compensare: ideoque etiam non placet ei eorum commemoratio. Beneficiorum autem aliis à se præstitorum recordatione diu sese oblectat: eaque etiam ab aliis commemorari & prædicari libenter audit. Denique opes & possessiones non quæstu & lucro, ut homines avari, sed splendore & honestate æstimare solet.

Qualis est circa Iustitiam?

Magnanimus, quia bona Fortunæ, in quorum distributione

tione & commutatione omnis vis Justitiæ consistit, non magni facit; ideo circa eorum tractationem non est ita πλεονέκτης, ut eorum gratia cuiuspiam velit injuriam facere.

Qualis est circa Mansuetudinem?

Quia Magnanimus contemnit injurias, quemadmodum supra dictum fuit, ideo non est μνησικακός, id est, memor injuriarum, quibus ab aliis est affectus: neque τιμωρικός, id est, vindictæ cupidus.

Οὐδὲ μνησικακός· ἔτι δὲ τιμωρικός.

Qualis est circa Veritatem?

Quia Magnanimus mavult esse, quam videri bonus: ideo tam in verbis quam in actionibus potiore rationem habet veritatis, quam opinionis aliorum. Eam ob causam in loquendo est ἀληθευτικός, καὶ παρρησιαστικός, verax, & liber: non εἴρων, aut καλλυπτικός, dissimulator, aut adulator.

Καὶ μίλην τῆς ἀληθείας μὲν λόγῳ, καὶ δόξῃ, καὶ λέγειν καὶ περὶ τῶν φανερώς καταφρονητικῶς.

Qualis est circa Amicitiam?

* Magnanimus in colenda amicitia est φανερόφιλος, καὶ φανερόμισος, id est, non celat amorem vel odium suum erga alterum: sed quem amat, vel odit, id aperte & verbis & factis testatur, non metuens aliorum offensionem; quia scit se habere sui amoris vel odii justas causas.

διὸ παρρησιαστικός. παρρησιαστικὸς δὲ διὸ κατὰ φρονητικὸς, καὶ ἀληθευτικός.

Qualis est Magnanimus in reliqua vita, & quotidiana conversatione?

Magnanimus in utraque fortuna, tam secunda quam adversa, μετρίως ἔχει, moderatum se præbet, hoc est, servat animi æquabilitatem & constantiam: ita ut in rebus secundis non nimium efferatur, & insolescat; nec in adversis animo frangatur. In familiaribus congressibus rationem habet personarum, cum quibus versatur. Cum enim tres sint hominum ordines, ut est apud Aristotelem in libro 4. Politic. cap. 11. quorum alii sunt Magni & clari, alii Humiles & abjecti, alii Intermedii: † Inter Claros, se quoque propter virtutem suam Gravem & Magnum præbet; erga Ceteros præbet se Modestum: ne videatur eos

* Ἀναγνώσκειν τὸ φανερόμισον ἔστι, καὶ φανερόφιλον τὸ κατὰ τὴν ἀξίαντα πρὸς τὴν ἀξίαντα.

μετρίως ἔχει τὴν μέσος, μέτριοις τοῖς παπεινός. φορητόν.

Καὶ εἰς τὰ
ἐν πλεονεξίᾳ
ἐν αὐτοῖς, ὅτι
πρωτεύουσιν
ἐν αὐτοῖς.

β' οὐδὲ
δυναστεύουσιν
ἐν αὐτοῖς, ὅτι
μὴ αὐτοὶ ἐστὶν.
γ' καὶ ἀργὺν
τῆς καὶ μὴ
λατῶν.
δ' καὶ κίνου
ἐν αὐτοῖς, ὅτι
βραδύου.

ε' καὶ φωνῇ
βαρύνει.

ζ' οὐδὲ
λατῶν,
μικροβύτου
ἐστὶν, ὅτι
ἐν αὐτοῖς
λατῶν.

η' οὐδὲ
μικροβύτου
ἐστὶν, ὅτι
ἐν αὐτοῖς
λατῶν.

θ' οὐδὲ
ἐν αὐτοῖς
λατῶν, ὅτι
ἐν αὐτοῖς
λατῶν.

ι' οὐδὲ
ἐν αὐτοῖς
λατῶν, ὅτι
ἐν αὐτοῖς
λατῶν.

contemnere. a Loca honorata, aut in quibus alii primas tenent, non usque adeo frequentat; ne vel inde honorem aliquem captare, vel aliis se submittere velle videatur. In familiaribus colloquiis, neque de aliis hominibus eorumque factis, neque de se multum loquitur; ne vel aliorum b admirator aut oblectator, vel suiipfius laudator esse videatur. In actionibus suscipiendis est cunctator; prius diligenter considerans quales sint, & qualem exitum sint habituræ: in iisque conficiendis est tardus; ne nimia festinatione eas perdat. Ideoque etiam d incessu utitur tardo, & gravi, non veloci: ne videatur esse πολυπεπλεγμων, h. e. pluribus negotiis implicatus. e Voce denique utitur gravi & submissa, oratione sedata & stabili: ad indicandum animi sui tranquillitatem & constantiam.

Quæ sunt Extrema Magnanimitatis?

f Duo: Unum in defectu, ὑμικροβουλία, Pusillanimitas sive animi demissio & abjectio. Alterum in excessu, χαυνότης, Fastus, Superbia, animi elatio.

Quid est Pusillanimitas?

Pusillanimitas est vitium, per quod etiam iis honoribus nos indignos judicamus, qui tamen jure nobis debentur.

Quot modis peccant, qui hoc vitio laborant?

g Quatuor modis. Primum, Quia in seipsos, & in ipsam virtutem quodammodo sunt injusti: quod se iis honoribus spoliant, qui illis propter virtutem debentur. Deinde, Quia concitant de seipsis apud alios malam suspensionem, quasi sibi conscii sint alicujus sceleris, propter quod se indignos honoribus judicant. Tertio, Quia videntur non velle agnoscere sua dona, quæ à Deo acceperunt, ut per illa aliis prodescent. Quarto, h Quia per illam animi abjectionem redduntur segnes & inutiles ad res præclaras gerendas: & sic seipfos defraudant multis bonis, quæ possent consequi, si animum rebus ægendis applicarent.

Quid

Quid est Superbia, seu Fastus?

Superbia est vitium, per quod majoribus honoribus, quam digni sumus, nos dignos judicamus,

Quod modis circa hoc vitium peccatur?

Duplici nomine peccant Superbi. *Primum*, Quia sunt iniusti: nam plura sibi tribui volunt, quam ipsis debentur. *Deinde*, Quia sunt stulti: affectant enim honores, quibus non sunt digni; & res majores suis viribus aggrediuntur, quas postea non possunt ad finem perducere. Unde fit, ut præbeant seipsos deridendos: siquidem inepte imitantur magnanimos in externis quibusdam rebus; veluti in sermone, ostentatione, ornatu & cultu corporis, gestu, incessu, & aliis moribus.

CAPUT IV.

Estne præterea alia quedam virtus, quæ circa honores versatur?

Est: eaque à Latinis *Modestia*, seu studium honoris, appellatur: apud Græcos hæc virtus non habet proprium nomen, quia interdum ejus extrema, in bonam partem accepta, pro ipsa virtute ponuntur.

Quid est Modestia?

Modestia est virtus, quæ mediocritatem servat, in parvis honoribus nobis debitis eo modo expetendis quo oportet.

Quomodo differt à Magnanimitate?

Eodem modo quo Liberalitas à Magnificencia: ut enim Magnanimitas versatur, circa magnos honores, ita Modestia versatur circa mediocres honores.

Quæ sunt ejus Extrema?

Duo. * Unum in excessu, * φιλοπρέπεια. *Ambitio*: Est vitium, quo honores mediocres nimium & præter rectam

παρεκκλίσιως ἔχοντες τὴν μεγαλοψυχίαν, ὥσπερ καὶ ἡ ἀλευθεριότης τοὺς τὴν μεγαλοπρέπειαν. * Ὅσοῦ δὲ ἐν λήθει καὶ δόσει χαλεμάτων μισότης ἴσθι, καὶ ἀβελήτι, καὶ ἄλλοις. ὥτω καὶ ἐν τιμῇς ὁρέσθαι τὸ μέλλον ἢ δ' αὖ, καὶ ἄπλητον.

rationem expetimus. Alterum in defectu, ἡ ἀφιλοπρία, *Honorum contemptus*: Est vitium, quo honores etiam nobis debito: præter rationem aspernamur.

*Quomodo se habent hæc duo Extrema
ad ipsum Medium?*

* Ἔστι δὲ
ὅτε πᾶν φι-
λόπουν
ἐπαινεῖται.
ὡς ἀνδρα-
δυναφίλι-
χάρον, τὸν
ἢ φιλό-
πουν, ὡς
μείζιον καὶ
σωφρονέστερον.

* Hæc duo extrema ita se habent ad modestiam, ut interdum etiam in bonam partem accipiantur, & ponantur pro ipsa virtute: ita ut φιλόπουν, sit idem quod φιλόκαλον, hoc est, *Honoris*, & *Honestatis* sive virtutis studiosus. Eodem modo ἀφιλόπουν dicatur is, qui non est ambitiosus, seu qui non nimium cupide honores affectat: sed qui moderate se gerit in expetendis honoribus. Imo ipsa Extrema si inter se conferantur, alterum videtur esse virtus, alterum autem vitium.

CAPUT V.

Quid est Mansuetudo?

Πρώτης
ἐστὶ μὲν με-
σότης πρὸς
ὀργῆς.

Mansuetudo est virtus, quæ mediocritatem servat circa iram, in vindicando, & puniendo. Ea ab *Aristotele* πρῶτης, & μεσότης nominatur. *A* *cic.* lib. I. *Offic. Clementia*, & *Placabilitas*. Πρώτης ἐστὶ μεσότης πρὸς ὀργῆς.

Quod est objectum Mansuetudinis?

Τὸ μὲν γὰρ
πείσας ἐστὶν
ὀργή· τὰ
δὲ ἐμποιοῦ-
ντα, πάλιν
καὶ διὰ
φίλους.
* Ὁ μὲν
ἐν ἐπὶ οὖς
δεῖ ὀργῆς
ζέσθαι, καὶ
ἐπὶ τὴν κα-
τὰ δέη-
σιν, καὶ
ἐπὶ τὴν χρεῖαν.

Ira, & ea quæ iram possunt in animo hominis concitare: veluti sunt injuria, damna, offensiones; præcipue autem ὀλιγωρία, contemptus. Definatur enim *Ira*, quod sit vindictæ cupiditas, orta ex contemptu nostri, aut nostrorum.

Quot sunt circa Mansuetudinem considerata?

* Duo Primum, *Causæ* propter quas est irascendum: Deinde, *Circumstantiæ* personarum, modi, & temporis.

Quid de Causis iræ præcipitur?

Non irascendum est propter leves causas, &, ut dicitur, propter *Lanam caprinam*: sed solum propter magnas &

ἰσὺν χρεῖαν, ἐπαινεῖται· πρῶτον δὲ ἐπὶ αὐτῇ εἶναι, εἰς τὸ πρῶτον ἐπαινεῖται.

justas

justas causas, pertinentes ad vindicationem & defensionem honoris & cultus divini, patriæ, libertatis, legum, parentum, conjugum, liberorum, famæ & existimationis, ac similibus rerum.

Quibus est irascendum?

Non irascendum est iis, qui vel per imprudentiam peccarunt, & nos offenderunt; vel qui culpam deprecantur, & veniam petunt: Sed malis & improbis; qui petulanter peccarunt, neque suorum scelerum eos poenitet.

Quis Modus in ira tenendus?

Primum, Cavendum est, ne vehementi illo affectu abripiamur ad committendum aliquid, quod vel est contra honestatem, vel nobis potest obesse. *Deinde*, Ne nimium simus vindictæ cupidi: sed patiamur nos honestis rationibus facile placari. *Tertio*, Ne in primo iræ fervore aliquid agamus, sed patiamur eum paululum restringui. *Quarto*, Ne, ut Cic. ait, ira sit major delicto.

Quid de Tempore præcipitur?

Hic duo sunt considerata, ὅτι, καὶ ὅσον χρόνον, hoc est, Quando, & Quamdiu sit irascendum.

quando est irascendum?

Non irascendum est in seriis consultationibus, neque tempore gaudii & lætitiæ, neque in puniendo, neque nimis tarde in gravioribus delictis, neque nimis cito, antequam causa sit plane cognita.

Quam diu est irascendum?

Ira non diu est alenda: quia affligit animum, & tandem convertitur in odium. Hic utile est tenere regulam D. Pauli ad Ephes. 4. cap. Sol non occidat super iram vestram. Et præceptum Salvatoris nostri, Lucæ 17. Toties ignoscendum est fratri, quotiescunque deprecatus fuerit.

Quæ sunt Extrema Mansuetudinis?

Duo. Unum in defectu, quod nominatur ἀπορροια, quasi Ira vacuitas: à Cic. in 1 Epistol. ad Qu. Fr. vocatur Lentitudo. Alterum in excessu, ἐργασίη, Iracundia.

ἡ δὲ ἰ-
λα-
λειψις, ἐστὶ τ'

ἀοργησία

πρὸς ἑσέν,

ἐστὶ δ' ὁ, π

δὴ ποτε, ἴ-
γυται' οἱ γὰρ

μὴ ὀργίζο-

μενοι ἐφ' οἷς

δεῖ, ἡλίδιοι

δοκῶσιν ἵ)

καὶ οἱ μὴ αἰ-

δεῖ, μὴ δ'

ὅτι, μὴ δ'

οἷς δεῖ. δ-

καὶ γὰρ ἐκ

αἰσθησε-

θαι ἐστὶ λυ-

πεῖσθαι, μὴ

ὀργίζομενός

πρὸς ἐκ τῆς α-

μυντικῆς.

τοῦ ἀορ-

γηλακίζο-

μενον ἀνέ-

χεῖσθαι καὶ

τὰς οἰκείας

ἀποροῦν,

ἀνδραπο-

δεῖσθαι.

ἡ δὲ ἰ-
περβολή καὶ

πάντα μὲν

γίνεσθαι γὰρ

οἷς ἐστὶ καὶ

ἐφ' οἷς ἐστὶ,

καὶ μέλλον ἢ

δεῖ, καὶ

δυσπῶν, καὶ

μελέω χεῖρ.

τοῦ.

β' Ἵπερβολή

δ' εἶσιν οἱ

ἀκρόχολοι ὅς τις, καὶ

πορὶ, οὐδεὶς αὐτοῖς, καὶ

πολλὰ χρόνον ὀργίζονται.

καὶ γὰρ γὰρ τὸν θυμόν.

παύει δὲ

γίνεσθαι, ὅταν ἀνταποδιδῶν, &c. d. Χαλεπὲς δὲ

λέγονται τὰς ἐφ' οἷς τι μὴ δεῖ χαλε-

παίνοντάς, καὶ μέλλον ἢ δεῖ, καὶ μελέω χρόνον, &c.

Quid est Lentitudo?

Lentitudo est vitium, per quod ne quidem ad justam & necessariam iram patimur nos commoveri.

Quare reprehenditur hoc vitium?

Primum, quia ii, qui hoc vitio laborant, videntur esse homines ἡλίδιοι, fatui & stolidi, qui tanquam lapides non sentiunt injurias sibi illatas. *Deinde*, quia tales videntur esse ἀνδραποδεῖς, h. e. servili & abjecto animo præditi: qui suæ famæ & exultationis nullam habent rationem, & quasi inter honestatem & turpitudinem nullum discrimen faciunt. *Tertio*, quia non sunt ideoni ad res magnas & præclaras gerendas. Est enim *Ira*, ut veteres Academici dixerunt, quasi *Cos fortitudinis*: Et Aristoteles lib. 7. inquit, θυμὸς ἐστὶν ἀρχὴν π.

Quid est Iracundia?

a Iracundia est vitium, quo præter modum absque justis causis iræ indulgemus.

Quot sunt Species Iracundia?

Tres: ἀκρόχολια, *Excandescencia*; μικρότης, *Amarulentia*; βαρυθυμία, *Asperitas animi*.

Quid est ἀκρόχολια?

b Excandescencia est vitium, quo subito & aperte ob levissimam causam vehementius irascimur quam oportet: cito tamen iterum iram deponimus, & placari nos patimur.

Quid est μικρότης?

c Amarulentia est vitium, quo tardius quidem irascimur, sed iram animo conceptam tam diu occulte foveamus, quoad vel vindictam consequuti fuerimus, vel temporis diuturnitate eam concoxerimus.

Quid est βαρυθυμία?

d Animi asperitas est gravis, pertinax, & aperta ira: quæ absque vindicta placari non potest.

Quodnam

*Quodnam ex duobus Extremis magis adversatur
Mansuetudini?*

Iracundia deterior est *Lenitudine*, atque ideo *Mansue-* τῇ πορῶ.
tudini magis contraria. *Primum*, Quia frequentius circa τῇ δὲ
eam homines peccant. *Deinde*, Quia minus est accom- μέλλον τῇ
modata ad vitæ conversationem, & ad conservandam inter ὑποσχεσί-
homines societatem: Etenim cum hominibus iracundis, ἀντιπρὶς
qui ob levissimam causam irascuntur, nemo libenter con- ἔχον· καὶ γὰρ
versatur. μέλλον γί-
νεται. ἀν-
δρωτικῶς

περὶ γὰρ τὸ μέλλον πρῶτον· καὶ πορὶ τὸ συμβαῖν. οἱ χαλεπαί, χεῖρες.

CAPUT VI.

Qua virtutes jam sequuntur apud Aristotelem?

TRes; *Comitas*, *Veritas*, & *Urbanitas*: quæ uno nomi-
ne appellantur ἀρεταὶ ὁμιλητικαί, Virtutes ad quotidia-
nam conversationem pertinentes.

Quomodo ab Aristotele distinguuntur?

+ Aristoteles in fine cap. 8. has tres virtutes distinguit
ratione finis, quem sibi habent propositum. Una enim ex
illis solum spectat τὸ ἀληθές, id quod in sermone & actio-
ne est verum: atque ea nominatur ἀλθεια, *Veritas*, seu
studium veritatis; à quibusdam, *Veracitas*. Duæ vero spe-
ctant τὸ ἡδύ, id est, Jucundum: idque vel in conversatio-
ne seria, veluti est *Comitas*; vel in conversatione jocosa &
ludica, cujusmodi est *Urbanitas*.

Quid est Comitas?

* *Comitas* est virtus, quæ in sermonibus & actionibus
quotidianis eam servat mediocritatem, ut neminem offen-
dat, sed potius honeste oblectet eos, cum quibus conver-
satur. Vocatur etiam *Affabilitas*, *humanitas*, *popularitas*,
facilitas: ab Aristotele hoc loco appellatur φιλία, *Ami-*
citia; non quod sit eadem cum amicitia, sed quia admo-
dum accommodata est ad eam conciliandam & colendam.

λαὴν ἔχεις Ἰσπανική, καὶ ἢ ἀποδέχεται αὐτῷ, καὶ οἱ δὲ οἱ δέ. ὁμοίως δὲ καὶ διχαριεῖ.
Ὅμοια δὲ ἐκ ἀποδέχεται αὐτῷ. ὅμοια δὲ μέλητα. τῇ φιλίᾳ διαφέρει δὲ τῆς φιλίας,
ἢ ἀπὸ πάθος ἐστὶ καὶ τῷ εἶναι.

Quæ

Quæ sunt officia viri Comis, seu humani?

Primum, Vir Comis & Humanus omnem operam dare debet, ne offendat, sed potius oblectet eum, cum quo conversatur : habita tamen ratione honestatis, & utilitatis. * *Deinde*, Si non potest honeste & utiliter omnia aliorum dicta & facta approbare : tamen cum videt ea ipsis aliquando allatura aliquod dedecus aut damnum, debet eos de illis amice & modeste admonere, neque in hac parte eorum offensionem nimium metuere. *Tertio*, In congressibus quotidianis debet habere rationem personarum eorum, cum quibus versatur : ut singulis, pro conditione & dignitate eorum, id tribuat, quod ipsis competit. Aliter enim cum aliis est conversandum . ac tenendum illud Terentianum. *Vi homo est, iia morem geras*. *Quarto*, Non solum debet spectare præsentem voluptatem aut molestiam, sed magis eam, quæ est consecutura. Itaque, si existimat suam reprehensionem majorem alteri aliquando allaturam utilitatem, aut voluptatem, quam nunc in se habeat molestiam ; non debet eam intermittere.

Quæ sunt Extrema Comitatis, seu Humanitatis ?

Duo : Unum in excessu, quod nominatur ἀρίσκη, *Assentatio*, seu blandicia, hoc est, placendi studium ; alterum in defectu, δυσκολία, *Morositas*, vel inhumanitas.

Quid est ἀρίσκη ;

* *Assentatio* est vitium, quo præter modum, & rationem honestatis, in omnibus dictis & factis placere studemus iis, cum quibus versamur.

Essne hoc vitium idem cum Adulatione ?

* Admodum ei simile est ; sed tamen differt ab ea, quod οἱ κόλακας, *Adulatores*, solum placere aliis student sui com-
μοίως ὃ καὶ
καὶ τὰς ἀλλὰς διαφορὰς, ἐκ αἰσῶς δυνάμενον τὸ πρῶτον. * Καὶ καθ' αὐτὸ μὲν αἰρέ-
ται τὸ συνηδύνειν, λυπεῖν δὲ διὰ τὸ μὲν τοῖς δὲ ὑποταίνεσθαι, ἢ μὲν
συνηδύνειν, λέγω δὲ τὰ καλὰ καὶ τὰ συμφέροντα καὶ ἡδονὰς δὲ ἕνεκα τῆς εἰσαίτης
μεγάλως μικρὰ λυπεῖσθαι. * Τὸ δὲ συνηδύνειν, ὃ μὲν τὸ ἡδὺ εἶναι συζητῶμεν,
μὴ διὰ τι ἄλλο, αἰσῶς. * Ὁ δὲ ὅπως ὠρίεται τις αὐτῷ γίγνηται εἰς χρεῖματα,
καὶ ὅσα διὰ χρεῖματων, καὶ αἰσῶς.

modi

modi & quæstus causa: ἀριστος, Blandi autem hoc faciunt nullus commodi aut quæstus causa; sed tantum propter hoc ipsum, quod cupiunt aliis placere.

Quid est δυσκολία?

Μορφία est vitium, quo præter modum & rationem nemini, ne in honestis quidem rebus & actionibus, place-re volumus: sed omnia aliorum dicta & facta improba-mus, & fugillamus. De talibus extat admonitio apud Isocr. ad Demon. Ὁμιλητικὸς ἔστι, μὴ δύσπερος ᾖ, μηδὲ δυσάρε-τος, μηδὲ πρὸς πάντα φιλόχειρος.

CAPUT VII.

Quid est Veritas, seu. ut alii nominant, Veracitas?

Veritas, seu *Veracitas*, est virtus, per quam id, quod in qualibet re verum est, solius veritatis amore simplici-ter & aperte fateri, nihil addendo vel detrahendo. Hæc virtus etiam vocatur *Candor*, *Sinceritas*, *Integritas*: apud Græcos vero proprio nomine caret.

Quod est Objectum Veritatis?

Objectum Veritatis est τὸ ἀληθές, Ipsum verum, quod vel in sermone & verbis, vel in actionibus, vel in moribus, & gestu corporis, totaque vita considerari solet: ita ut in illis nihil sit fictum, simulatum aut falsum.

Qualis est is, qui dicitur Verax, seu Candidus?

Primum, Est εὐπεικής, h. e. vir bonus & iustus: quia so-lius veritatis amore, nullius privati commodi aut lucri gratia, de rebus id affirmat, quod revera & sua natura sunt, nihil illis addendo, aut detrahendo. * *Deinde*, Est ἀνδίκας, hoc est, in singulis dictis & factis per omnia sibi si-milis; nihil in alterius gratiam fingens aut simulans: & ut Aristoteles ait, est ἀληθοῦς καὶ τῆς βίης, καὶ τῆς λόγου.

* *Tertio*, Est ἐλαττωπὴς, hoc est, magis propensus ad sua extenuanda, quam amplificanda: quoniam illud significa-
φέρει ἐπὶ πολλόν. * Ὁ δὲ μέγας, ἀνδίκας ὅς τις ᾖ, ἀληθοῦς καὶ τῆς βίης, καὶ τῆς λόγου. * Ἐπὶ τὸ ἐλαττον δὲ πολλόν τὸ ἀληθὲς ὑποκλίνει· ὁ γὰρ μέγας ἐπὶ τὸ φαίνει, δια τὸ ὑπαρχεῖν τὰς ὑπερβολὰς εἰς αὐτόν.

tionem

tionem habet modestiæ; hoc autem non solum aliis molestum est, sed etiam plerumque conjunctum cum injustitia & mendacio: nam quo majora quis sibi tribuit, eo plura aliis detrahit.

Quæ sunt Extrema Veritatis?

Duo: Unum in excessu, ἀλαζονεία, *Arrogantia*; alterum in defectu, εἰρωνεία, *Dissimulatio*. Horum commune Genus est τὸ ψεῦδος, *Mendacium*.

Quot modis committitur Mendacium?

Duobus modis *Mendacium* committitur vel *Amplificando*, quando plus dicitur, quam res ipsa est; vel *Extenuando*, quando minus dicitur, quam res ipsa est.

Quid est ἀλαζονεία?

* Δοκεῖ δὲ ὁ μὲν ἀλα- *Arrogantia* est vitium, quo vel ea quæ non habemus, vel plura & majora quam habemus, nobis arrogamus. Vocatur hoc vitium etiam *Iactantia*, *Vanitas*, *Ostentatio*.

Quotuplices sunt Arrogantes?

* *Duplices*. Vel enim, *Ex sola vanitate*, qua delectantur, seipsos iactitant, nihil commodi inde sperantes: vel faciunt hoc alicujus *commodi gratia*; veluti gloriæ, laudem, honoris, quæstus, & lucri: atque hi sunt illis deteriores.

Quid est εἰρωνεία, Dissimulatio?

* *Dissimulatio* est vitium, quo ea, quæ nobis adsunt, vel omnino negamus, vel verbis extenuamus.

Quotuplices sunt Dissimulatores?

* *Duplices*. *Quidam* extenuant, aut dissimulant ea, quæ etiam aliis incognita sunt, utrum illis adsint; atque hoc solum faciunt, ut vitent suspicionem arrogantiae; ne videantur se velle aliis præferre: *Quidam* vero dissimulant, aut negant ea, quæ aliis nota sunt ipsis inesse; atque hoc solum eam ob causam faciunt, ut qui propter hanc dissimulationem cupiant laudari, tanquam modesti, cum tamen

κακός. Ἐπὶ ἑνὶ καὶ πν. ὁ μὲν δόξειν ἢ τιμῆς, ἢ δόξης ἡγεῖται, ὡς ὁ ἀλαζών ὁ δὲ ἀργυρίου ἢ ἑσπέρου ἀρχιμονίστρος. * Ὁ δὲ εἰρωνεύεται [δοκεῖ] τὰ ὑποαργυρεῖν, ἢ ἐλάττω ποιεῖν.

sint arrogantissimi. Atque hi prioribus sunt deteriores, & vocantur βαυκοπαῦροι, versipelles & veteratores.

Ex his duobus vitiis, quodnam magis Veritati adversatur?

Arrogantia magis adversatur Veritati, quam Dissimulatio: quia est deterior, quatenus conjuncta est cum injustitia, & minus accommodata ad jucundam conversationem.

Ἀντικει-
σθαι δὲ ὁ
ἀλαζών
φαίνεται
τῇ ἀλη-
θείᾳ.
χείρην γάρ.

CAPUT VIII.

Quid est Urbanitas?

Urbanitas est virtus, quæ mediocritatem servat in ludendo, & jocando: ita ut ratio habeatur honestatis & decori, ac vitetur aliorum offensio. Vocatur etiam *Festivitas*. A Græcis dicitur ὠτρυπία, quasi ὠτρυμία, id est, morum flexibilitas: qui enim hac virtute præditi sunt, facile possunt suos mores, sermones, & actiones ad placitum aliorum flectere.

Habetne Virtus etiam locum in jocando, & ludendo?

Maxime: quoniam, ut Cic. lib. 1. *Offic.* ait, *Nulla pars vite vacare debet officio.* Et *Aristoteles* lib. 3. *Polit.* cap. 3. Δεῖ μὴ μόνον ὁρθῶς ἀγεῖν δυνάσθαι, ἀλλὰ καὶ καλῶς χολεῖν. Et rursus Cic. 2. de *Orat.* *Nullum est vite tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari.* Præterea, quia circa ludos & jocos potest peccari tam in excessu, quam in defectu, ideo etiam in illis potest dari laudabilis mediocritas.

Ὅπως δὲ
καὶ αἰα-
παύσας ὁ
τῇ βίᾳ, καὶ
ἐν ταύτῃ
μὲν παιδι-
ας, δεκτὴ
καὶ ἐν ταύ-
τῃ εἶναι
ὁμιλία πρὸς
ἑμμελὲς,
καὶ οἷα δὲ
λέγειν, καὶ
ἀστ. ὁμοίως
ᾧ δὲ ἀκρίβ.
ἢ τῇ μέν
δὲ ἡξὶ οἰ-
κείον καὶ
ἢ ἐπιεικέ-
ος.

In qua re consistit Urbanitas?

Urbanitas consistit in dexteritate jocandi: quæ est vel in dicendis, vel audiendis talibus jocos, quales oportet.

Qualibus jocos est utendum?

Qui possunt audientes non solum oblectare, sed etiam erudire: veluti sunt joci honesti, liberales, conditi sale sapientiae, & convenientes personis, locis, atque temporibus.

τῆς ἐστ. αὐτῇ δὲ ἐπιεικὴς ἐστὶ τοιαύτη λέγειν καὶ αἰεῖν, οἷα τῇ ἐπιεικείᾳ καὶ ὁδωδὲρ ἀρμόττει.

A quibus joci est abstinendum ?

Ab iis qui possunt auditorem offendere : quales sunt
joci illiberales, obsceni, lascivi, contumeliosi, qui facile
possunt præbere occasionem rixis, & contentionibus.

Quæ sunt Extrema Urbanitatis >

Duo. Unum in excessu, Scurrilitas, βαμολοχία. Alterum in defectu, Rusticitas, ἀγροικία, & ἀγρότης.

Quid est Scurrilitas?

ὁ δὲ βα- *Scurrilitas* est vitium, quo in jocando & modum & de-
 μολῶς corum excedimus; non habita ratione aut honestatis, aut
 ἀνὴρ ἐστὶ personarum, aut aliarum circumstantiarum. A *Cicer.* in
 τῶν γυναικῶν lib. 2. de *Orator.* appellatur *Dicacitas*.

Quid est Rusticitas?

* *Rusticius* est vitium, quo neque nos ipsi commodè
jocos proferre, neque aliorum jocos æquo animo audire
possumus. Qui hoc vitio laborant, sunt plane inepti ad
jucundas conversationes. Nominantur homines *Inſulſi*,
qui, iſtar *Davi Terentiani*, omnia turbant.

CAPUT IX.

*Percurrifli fere omnes Virtutes Morales, excepta Inſtitia :
de qua in ſequenti libro explicabitur. Sed cur Pudoris
ſeu Verecundia nullam mentionem feciſti ? Annon
videtur etiam eſſe virtus Moralis ?*

Pudor eam habet cum virtute cognitionem, ut, ubi pudori non est locus, ibi etiam neque virtus locum habere possit, unde à Cic. in *Part. Verecundia* dicitur esse *custos omnium virtutum*. Præterea in eo quoque virtuti est similis, quod etiam habet suam laudabilem mediocritatem inter duo vitiosa extrema. Proprie tamen loquendo non est virtus *Moralis*.

Quomodo definitur ab Aristotele ?

* Pudor seu Verecundia est metus quidam infamiae:
 ἡ αἰδώς ἐστὶ φόβος τῆς ἀδοξίας. Item, ἡ αἰσχύνη ἐστὶ λύπη περὶ τῆς αἰδοῦσας.

καὶ ταυτὰ ἐστὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν. *Intelligitur autem ea infamia, quæ connotatur peccata, & turpes actiones: in lib. 2. Rhet.*

Quæ sunt ejus Extrema?

Duo. Unum in excessu, ἢ κατὰ πλεονεξίαν, *Stupor*, seu animi consternatio, & obstupefactio: Alterum in defectu, ἢ ἀναρχίᾳ, *Impudentia*.

Quid est κατὰ πλεονεξίαν;

Κατὰ πλεονεξίαν est nimius pudor, quo etiam nos pudet ea, quæ honesta & laudabilia sunt, agere: & vocatur etiam *δυσωπία*.

Quid est ἀναρχίᾳ;

Ἀναρχίᾳ est destitutio omnis pudoris: per quam nullam infamiam aut dedecus metuimus in peccatis & sceleribus perpetrandis.

Quare autem dixisti, Pudorem seu Verecundiam non esse virtutem?

Primum, Quia, Nulla virtus est πᾶσι — sicut libri 2. * Δοκεῖ capite 5. dictum est. * *Verecundia autem est πᾶσι*, ut patet ex ejus Definitione. Ergo. *Deinde, Omnis Virtus est firmus animi habitus, longo usu & exercitio acquisitus.* *Verecundia autem est affectus in animo subito obortus, & statim iterum evanescens.* Ergo. *Tertio, Virtus Moralis in omnibus hominibus, cujuscunque sint ætatis, commendatur. Pudor autem seu Verecundia solum in adolescentibus & juvenibus commendatur; in senibus non item: quia senes nihil debent admittere, cujus eos pudeat.* Hanc ob causam etiam pudor non videtur proprie competere viro bono; quoniam pudor existit propter admissam aliquam turpitudinem: vir bonus autem nihil turpe admittit, cujus possit cum jure pudere. *Quarto, * Virtus Moralis per se est laudabilis. Pudor autem non per se laudatur, sed tantum ex ὑποθέσει, Ex conditione: quatenus nimirum est dolor quidam, & quasi pœnitentia ob admissum peccatum.*

καὶ ἀσυνέτηον τὰ τοιαῦτα. * Ἐπὶ τοῖς ἡλικίοις γὰρ ἡ αἰδώς ἐκείνη ἣ ὁ ὁπαικὴς εἰδέναι περὶ τοῦ κακοῦ τὰ φαύλα. εἴη δὲ ἂν ἡ αἰδώς ἐξ ὑποθέσεως ὁπαικὴς καὶ ἵσθαι ὅτι αὐτὸ καὶ τὰς ἀρετάς.

LIBER V.

*Quod est argumentum, & quæ sunt
partes Quinti libri ?*

Περὶ δὲ
δικαιοσύ-
νης καὶ ἀ-
δικίας συ-
νήκον, περὶ
ποίας τι-
τὺν ἀνε-
στι νόμι-
μοι ἔξῃς, &
ποία μα-
στότης ἐστὶν
ἡ δικαιοσύ-
νη, καὶ τὸ
δίκαιον τί-
τὺν μέσον.

IN Quinto libro agitur de *Iustitia* : ac in quinque primis capitibus de ejus *Definitione*, & *Divisione*, sive *Speciebus*. Deinde, In sexto & septimo capitibus, de *Iure* & *Injuriis*, quæ sunt veluti effectus *Iustitiæ* & *Injustitiæ*. *Postremo*, Usque ad finem explicantur variæ quæstiones ad hanc virtutem pertinentes : præcipue vero de *Æquitate*, utrum eadem sit, an diversa à *Iustitia*,

CAPUT I.

Quomodo definitur Iustitia ab Aristotele ?

I*ustitia* est habitus, quo homines idonei sunt ad agendum ea quæ justa sunt, eademque etiam agunt, & volunt. Δικαιοσύνη ἐστὶν ἕξις ἀφ' ἧς ἀρεταὶ καὶ δίκαιον ἴσθαι, καὶ ἀφ' ἧς δικαιοσύνησι, καὶ βούλονται τὰ δίκαια.

Quomodo definitur Injustitia ?

Injustitia est habitus, per quem homines injuriam aliis faciunt, & injusta agunt, & volunt. Ἀδίκη ἐστὶν ἕξις ἀφ' ἧς ἀδικεῖσθαι, καὶ βούλονται τὰ ἀδίκαια.

Quæ sunt Differentiæ notanda in Definitione Iustitiæ ?

Tres. Quarum una est, τῆς δυνάμεως, *Facultatis* : quod per *Iustitiam* idonei simus ad justas actiones. Altera, τῆς βουλῆς, *Voluntatis*, h. e. τῆς ἀρετῆς, *Consilii* & *Electiōis* : unde *Jureconsulti* *Iustitiam* definiunt, quod sit *Constans* & *perpetua voluntas suum cuique jus tribuendū*.

tribuendi. Tertia est τῆς ἀρετῆς Ἀκτίς: sola enim Facultas & Voluntas non constituunt justum; sed oportet quoque accedere Ἀκτίον.

Quotuplex est Iustitia & Injustitia?

Duplex: Universalis, & Particularis.

Quid est Iustitia Universalis?

Iustitia Universalis est virtus, per quam obedientiam præstamus omnibus legibus; in eum finem, ut & publica utilitas promoveatur, & politica societas inter homines conservetur. Hæc alio nomine etiam appellatur νόμος διακοσμήν, Iustitia Legalis: quia ad omnes leges sese accommodare studet, ut nihil contra eas admittatur.

Quid est Iustitia Particularis?

Iustitia Particularis est virtus, quæ in distributione & commutatione rerum servat justam æqualitatem, qua unicuique id tribuitur, quod ei debetur. Hæc speciali nomine etiam ἰσότης, Æqualitas, dicitur.

Quid est Injustitia Universalis?

Injustitia Universalis est transgressio & violatio quarumcunque legum: ideoque etiam πᾶσις ἀνομία appellatur.

Quid est Injustitia Particularis?

Injustitia Particularis est vitium, quo in distributione & commutatione rerum violatur iusta æqualitas, qua plus vel minus alicui tribuitur, quam ei debetur. Hæc alias ἀνισότης, alias πλεονεξία nominatur.

Quod est Objectum Iustitiæ?

Universalis Iustitia versatur circa objecta & actiones omnium legum & virtutum. Particularis vero, circa distributionem & commutationem externorum bonorum, & malorum: in quibus locum habere potest ἡ πλεονεξία.

Quare dixisti Iustitiam Universalem se extendere ad omnes leges?

Primum, Quia si is, qui contra leges peccat, est injustus;

Ὁμοίως δὲ
τε παρὰ νό-
μον ἀδικεῖ
εἰς αὐτὴν, καὶ ὁ
πλεονεξίῃ,
καὶ ὁ ἀνι-
στὸς. ὡς
δὴ λέγει, ὅτι
καὶ ὁ δίκαιος
ἐστὶν ὁ νόμος,
καὶ ὁ ἰσός.
τὸ μὲν δι-
καίον ἀπὸ
τοῦ νόμου,
καὶ τὸ ἰσόν
τὸ δὲ ἀδι-
κόν, τὸ πα-
ρὰ νόμον καὶ
τὸ ἀνισόν.

Ἐπεὶ δὲ
καὶ πλεονε-
ξίᾳ ὁ ἀδι-
κός, καὶ
τὸ ἀδικεῖν
ἐστίν.

Ἐπει δὲ
ὁ παλαιός
μοις ἀδύ-
κωτος ἦν, ὁ
νόμος δὲ
δύναμις
δύναμις ἐπὶ
πάντα τὰ
νόμιμα ἐστὶ
πρὸς δίκαια
τὰ γὰρ ὡ-
ριζόμενα
ὑπὸ τῆς νο-
μοθετικῆς
δύναμις ἐστὶ.

Οἱ δὲ νό-
μοι ἀγορεύ-
ουσι περὶ ἀ-
πάντων ἐν-
καταστάσεων
ἢ τῷ κοινῷ
συμφέροντι
τῷ πάντι,
ἢ τοῖς ἀει-
στοῖς, &c.
Περὶ δὲ
ἡ δὲ νόμος
καὶ τῷ ἀν-
δρείῳ ἔργῳ
ποιεῖν, καὶ
τῷ τῷ πό-
σει, καὶ
τῷ πρά-
ξι ὁμοίως ἢ
καὶ τῷ τῷ
ἀλλὰ ἀρε-
ταῖς καὶ νο-
μοθετικῇ
τὰ μὲν κα-
λίστην, τὰ
δὲ ἀπαγο-
ρεύουσαν ἢ
τὴν δὲ διαφέρει ἢ ἀρετῇ καὶ ἢ δίκαιον αὐτῇ, δύνανται ἐπὶ εἰρημνίαν ἔχει
μὲν γὰρ ἢ αὐτῇ, πρὸς εἶναι τὸ αὐτό. ἀλλ' ἢ μὲν πρὸς ἑτέραν δίκαιον ἢ δὲ τοῖς
ἀδύκωτος, ἀπλῶς ἀρετῇ. b Ἀυτὴ μὲν ἢ δίκαιον ἀρετῇ μὲν ἐστὶ τελεία ἀλλ' ἔχει
ἀσφάλειαν, ἀλλὰ πρὸς ἑτέραν καὶ δὲ τὰ πολλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀρετῇ εἶναι δοκεῖ.

stus. Ergo ea, quæ legibus præcipiuntur, sunt iusta; & le-
gum conservatio est quædam iustitia. Deinde, Quia ἡ νο-
μοθετικὴ, hoc est, scientia ferendarum legum, nihil aliud
est quam scientia iusti, & iniusti. Tercio, Quia item finis
est legum, qui etiam est virtutum: nempe privata singu-
lorum, & publica omnium civium salus, atque felicitas.
Quarto, Quia leges de omnibus virtutibus & vitiis præci-
piunt; illas iubendo, hæc autem vetando.

*Si Iustitia Universalis se extendit ad omnes leges,
& virtutes: quomodo igitur differt à
Virtute Morali?*

a Re quidem, & Subiecto sunt eadem: Ratione autem,
five respectu sunt diversæ. Nam Virtus Moralis refertur ad
habentem: Iustitia autem Universalis refertur ad alterum.
Unde etiam Iustitia dicitur esse ἀγαθὸν πρὸς ἑτέραν καὶ ἀλλό-
τριον. Iustus enim non sibi, sed alteri prodest.

*Vira autem Iustitia est præstantior? Universalisne,
an Particularis?*

b Universalis Iustitia præstantior est Particulari, pro-
pter quatuor causas. Primum, Quia est τελεία, hoc est
Virtus perfecta: Continet enim in se omnes virtutes Mo-
rales, earumque verum usum ostendit; non solum quo
pacto privatim erga nosipfos & nostros sint exercendæ, sed
etiam quomodo illis publice recte utendum sit in magi-
stratu, & in administrandis publicis negotiis. Unde The-
ognis ait, Ἐν ἡ δὲ δίκαιον συνελθὼν πᾶς ἀρετῇ ἐστὶ. Deinde,
Quia est καλλίστη, id est Pulcherrima: dicitur enim Hespero
& Lucifero esse splendidior. Et in carmine Deliaci, quod
supra libro 1. cap. 8. positum fuit, pulcherrimum dicitur
esse id, quod est iustissimum, Καλλίστην, τὸ δίκαιότατον.

Tercio,

Tertio, Quia est *Bonum commune*, quod se diffundit erga quam plurimos; quemadmodum infra cap. 6. dicitur, virum justum non sibi, sed alteri laborare. Et Cicero lib. 2. de Repub. ait, *Iustitia foras spectat, & totam se ad alienas utilitates porrigit, atque explicat*. Hanc ob causam Aristoteles lib. 3. Polit. cap. 8. eam nominat ἀρετὴ κοινωτικὴ, virtutem quæ suum bonum communicat cum aliis, ideoque accommodatam πρὸς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Quarto, a. Quia hæc *Iustitia Efficit virum perfecte bonum*, atque adeo optimum; qui omnibus virtutibus est præditus: siquidem ea non est solum pars aliqua virtutis, sed ὅλη ἀρετή, *Universa Virtus*; quemadmodum *Injustitia Universalis* est ὅλη κακία, *Universa improbitas*, quæ efficit virum pessimum, ὅλος φαῦλον, infra cap. 11.

Vnde desumpsit Aristoteles hanc *Iustitia* divisionem?

b Ex Contrario concreto, hoc est, ex vocabulo *Injusti*: Nam *Injustus* accipitur vel *Generatim & Universaliter*, pro omni eo, qui legem aliquam transgreditur, ὁ παρὰ νόμον. Vel *Specialim* seu *Particulariter*, pro eo, qui est αἰών, inæqualis bonorum distributor. Eodem modo *Iustus* dicitur, vel *Universaliter* omnis qui servat leges, ὁ νόμιμος, vel *Particulariter* is, qui est ἴσος, æqualis bonorum distributor. Hinc ergo etiam colligitur duplex *Iustitia*, & *Injustitia*, *Universalis* & *Particularis*, sicut dictum est.

Sed quare Aristoteles præter *Particularem Iustitiam*, etiam *Universalem* constituit?

Ut ostenderet virtutum actiones non solum ad privatum usum & finem esse referendas; sed etiam ad publicum bonum promovendum, & ad civilem societatem conservandam: quem finem Philosophia, tanquam supremum constituit; in eoque & privatam singulorum & publicam totius civitatis felicitatem collocat. Theologia vero altius ascendit, & omnes actiones ad gloriam Dei referendas esse præcipit.

νόμος αἰδικεῖν ἐστίν, καὶ ὁ πλατυτέρας, καὶ ὁ ἀγίστος, ὥστε ἄλλος ὅτι καὶ ὁ δικαιοῦς ἐστὶν ὁ, π νόμιμος, καὶ ὁ ἴσος.

CAPUT II.

*Estne Iustitia Particularis diversa
ab Universalis?*

Ζητῶμεν δὲ
γὰρ τίς ἐστι
μέρος ἀρε-
τῆς δικαιο-
σύνης ἵνα
γὰρ τις, ὡς
φασί, ὁ
μοῖος δὲ ἐ-
στὶ ἀδικί-
ας τῆς ἐπι-
μεινῆς ὅτι
μείζων δὲ ὅτι
ἴσῃ.

EST: quoniam differunt *Objectis, Actionibus, & Fine.*
Nam *Iustitia Particularis* *Objecta* propria sunt, bona
vel mala externa: in quibus potest esse *lucrum*, vel da-
nimum. *Actiones* propriæ sunt, distribuere, vel commuta-
re. *Finis* proprius est, servare æqualitatem analogicam,
& vitare inæqualitatem in distributione & commutatio-
ne bonorum, aut malorum. *Iustitia* autem *Universalis* *Ob-*
jecta, Actiones, & Fines sunt eadem illa, de quibus in *sin-*
gularum virtutum Moralium explicatione supra dictum
est.

*Quibus argumentis probat Aristoteles, Injustitiam
Universalem diversam esse à Particulari?*

Tribus.

Quod est primum argumentum?

* Κατὰ
τὸ γὰρ πᾶς
ἀλλὰς μο-
ραλικῆς ὁ
ἐπιζῶν,
ἀδικεῖ μὲν,
πλεονεκτεῖ
δὲ ὅτις.
ὅτι ὁ ῥέχας
τίς ἀσπί-
δα διαδει-
λάν, ἢ ὁ
κακῶς ἐπι-
πῶν δια-
χαλεπότη-
τα, ἢ βου-

* Si *Injustitia Universalis* eadem esset cum *Particulari*:
tum omnis, qui contra aliquam legem aut virtutem *Mo-*
ralem peccat, diceretur *πλεονέκτης, ἢ ἀνίστος*, plurium ap-
petens, aut iniquus. Sed non omnes, qui contra leges
aut virtutes *Morales* peccant, sunt *πλεονέκται*. Ergo, Minor
declaratur exemplis. Etenim homines audaces, ignavi, in-
temperantes, ebriosi, prodigi, pusillanimes, iracundi, inhu-
mani, & similibus aliis vitiis laborantes, etiam si universa-
liter sint iniusti, tamen non possunt propter *πλεονέξιας*, quæ
est *Particularis Injustitia*, reprehendi.

Quod est alterum argumentum?

* Si *Injustitia Particularis* eadem esset cum *Universalis*:

ἵνα οὕτως χρίσας δὲ ἀναβῇ θεωρεῖται. ὅταν δὲ πλεονεκτῇ, πολλὰ κινεῖ κατ' ὁμοίαν τῇ
τινὶ τῶν, ἀλλὰ μὴ ὅτι καὶ πάσας, πονηρίας δὲ γὰρ πᾶσας, (ἀφ' ὧν γὰρ καὶ κατ'
ἀδικίαν, ἔστιν ἄρα γὰρ τις ἀλλή ἀδικία, ὡς μέρους τῆς ὅλης, καὶ ἀδικίαν τὴν ἐν μέρει τῇ
ὅλῃ ἀδικίαν, τὴν παρὰ τὸν νόμον. * Ἐπὶ εἰς ὃ μὲν τὴν καρδιάν ἐν ἑνὶ καὶ μοιχαλίοι καὶ πορνε-
λαμψαγοί, ὁ δὲ πορνεύθεις καὶ ζημιώμενος δὲ ὁπθουμίαν, ἔσθ' ὡς μὲν ἀπόλαστος δὲ
ἔστιν ἀνείναυγος μὴ ὅτι πλεονέκτης ἐκείν' δὲ ἀδικος, ἀκόλαστος δὲ ὅτι

tum

tum *πλεονεξία* eodem modo posset referri ad aliquod vitium Morale, quemadmodum eo refertur *παρενομία*. Sed *πλεονεξία* non potest ad aliud aliquod vitium Morale referri, præterquam ad *Injustitiam Particularem*. Ergo, *Injustitia Particularis* non eadem est cum *Injustitia Universali*, seu *παρενομία*.

Quod est tertium argumentum?

a Quæ erga se mutuo ita affecta sunt, ut Totum & Pars ea non possunt esse eadem. Sed *Injustitia Universalis* se ita habet ad *Particularem*, quemadmodum se habet Totum ad Partem. Ergo. Minor declaratur exemplo: Nam omnis qui est *πλοῦνικος*, sive *Particulariter Injustus*, etiam est *παράνομος*, id est, legum transgressor, seu *Universaliter Injustus*; non autem omnis *παράνομος* etiam est *πλοῦνικος*.

NOTA. Eadem hac etiam accommodari possunt ad discrimen, quod est inter *Iustitiam Universalem & Particularem*.

Quot sunt Species Iustitiæ Particularis?

Dux. Una dicitur b *Distributiva*, *διαμετρητική*. Altera *Commutativa*, *συναλλακτική*, alio nomine *Correctiva*, *διορθωτική*.

Quid est Iustitia Distributiva?

Iustitia Distributiva est virtus, quæ, in distributione bonorum vel malorum externorum, rationem habet & dignitatis personarum, & æqualitatis rerum: ut singulis pro eorum merito suum tribuatur.

Quæ sunt illa bona & mala, circa quæ Iustitia Distributiva versatur?

Honores, dignitates, præmia, pecuniæ, officia, labores, poenæ, castigationes, supplicia, & his similia.

αὐτίκον, καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀδίκον αἰσώτως. b Τῆς δὲ καὶ μέρους διαμετρητικῆς, καὶ τὸ κατ' αὐτὴν δίκαιον, ἐν μὲν ἐστὶν εἶδος τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς, ἢ πωλῆς. ἢ χρημάτων, ἢ ἄλλων, ὅσα μερίζονται τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας. (ἐν τῷ τῷ γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ αἰσώτως ἔχει καὶ ἴσον ἵππον ἵππον) ἐν δὲ, τὸ ἐν τοῖς συναλλαγμασὶ διορθωτικόν.

Quid est Iustitia Commutativa?

Iustitia Commutativa est virtus, quæ in contractibus, & commutatione rerum, eam servat æqualitatem, ut quisque suum consequatur, & neutra pars defraudetur.

Quotuplices sunt Contractus?

Duplices. Alii sunt *Voluntarii* : alii *Inviti*.

Qui sunt Voluntarii Contractus ?

a Voluntarij sunt, qui sunt inter scientes, & consentientes: ut *Venditio & emptio, mutuum, commodatum, fidejussio, depositum, locatio & conductio.*

Qui sunt Inviti Contractus ?

Involuntarii Contractus dicuntur, qui fiunt nobis vel nolentibus, vel ignorantibus.

Quotuplices sunt Inviti Contractus?

b Duplices. Vel Clandestini, qui fiunt nobis ignorantibus; ut Furium, adulterium, veneficium, lenocinium, servi adductio, occulta cedes, falsum testimonium: Vel sunt Violenti, qui fiunt nobis quidem scientibus; attamen invitis; ut Carcer, vincula, verberatio, vulneratio, violenta cedes, maledictum, opprobrium, mutilatio, rapina, contumelia.

Quomodo differunt duæ prædictæ Species.

Iustitiæ Particularis ?

Quatuor modis. Primum, *Actionibus*. Nam *Distributiva Iustitiæ* propria actio est, distribuere inter alios: *Commutativa* autem, permutare cum aliis, aut corrigere inæqualitatem rerum permutandarum. Deinde, *Objectis*. Nam *Distributiva* versatur circa ea quæ communiter inter plures sunt distribuenda: *Commutativa* autem circa rerum privatarum permutationem. Terrio, *Personis*. Nam *Distributiva* proprie pertinet ad eos qui sustinent publicam personam: *Commutativa* pertinet ad privatos homines, qui inter se contrahunt. Proinde illa videtur esse Politica: hæc autem Oeconomica. Quarto, *Analogia*, seu proportionem. Nam *Distributiva* servat proportionem Geometricam, respectu Personarum: *Commutativa*

viva autem servat proportionem Arithmeticam respectu pretii rerum quæ permutantur.

CAPUT III.

*Estne Iustitia Particularis quoque
Mediocritas?*

Maxime: alioquin enim ne virtus quidem dici posset.

Quod autem sit Mediocritas, sic probō. * Omne a- * *Ἐν τῇ δὲ*
quale est medium: quia ponitur inter duo extrema, quæ *ὅ, τι ἄδικον*
sunt Majus & Minus. Sed, Iustum est æquale: quoniam *ἀνιστον, καὶ τὸ*
iniustum est inæquale; quatenus habet *ἄδικον ἀνι-*
στον, ὅθεν
ἐπὶ δὲ μέσον
πρὸς τὸ
ἀνιστον, καὶ τὸ
δὲ ἐστὶ τὸ
ἴσον. ἐν ὁ-
ποία γὰρ
ποσὶς ἐστὶ
τὸ πλεόν, ἐν
τὸ ἔλαττον,
ἐστὶ καὶ τὸ
ἴσον.
* *Ἀνάλογον*
ἔσται τὸ δι-
καστον ἐν ἰ-
σότητι
ἢ τῇ ἀρ-
σιν. οἷς τε
γὰρ δίκαστον
τὸ γὰρ ἐν
ὅν, δύο ἐστὶ
καὶ ἐν οἷς τὰ
ποσὶς γιν-
ται, δύο.

Qualis est Mediocritas?

Iustitia est Mediocritas secundum æqualitatem analogicam, hoc est proportionalem.

Quare dicitur esse Mediocritas Analogica?

+ Quia consistit intra terminos certo modo erga se mutuo affectos; quorum ad minimum sunt quatuor: duo *RERUM* quæ distribuuntur, vel permutantur; duo *PERSONARUM*, inter quas, vel cum quibus fit distributio, aut permutatio.

Eadem ne Proportio servanda est in utraque Iustitia Distributiva & Commutativa?

Minime. Nam in Iustitia Distributiva servanda est Proportio Geometrica: in qua consideratur similitudo terminorum secundum qualitatem, qua erga se mutuo sunt affecti. Ut quemadmodum bis tria efficiunt sex, ita bis quatuor efficiunt octo: Ergo quemadmodum se habent 3 ad 6, ita se habent 4 ad 8. In Iustitia autem Commutativa servanda est Analogia Arithmetica: in qua consideratur differentia terminorum secundum æqualitatem intervallorum, quoad quantitatem; ut, 2, 4, 6, 8, 10, 12, &c.

æqualibus intervallis nempe numero binario à se mutuo distant : Sic 3, 6, 9, 12, &c. numero ternario.

*Quare in Iustitia Distributiva servanda est
proportio Geometrica ?*

Ἐπὶ τῇ
κατ' ἀξίαν
μετρίᾳ διλο-
γῇ γὰρ μὴ
ἴσῃ, καὶ ἴσῃ
μετρίᾳ ἀλλ'
ἐν τῷ δυνά-
μει καὶ κα-
τὰ ἐκείνην
μετρίαν ὅταν
ἢ ἴσῃ μὴ
ἴσῃ, ἢ μὴ
ἴσῃ ἴσῃ ἢ
καὶ ἰ-
σμενται.

Quoniam in justa distributione spectare oportet τῇ ἀξίᾳ, dignitatem personarum, inter quas aliquid est distribuendum ; & pretium rerum, quæ sunt distribuendæ : ut æqualibus æqualia, inæqualia inæqualibus tribuantur. Nisi enim hoc fiat, facile oriuntur querelæ, & lites.

*Quo pacto autem poterit cognosci, utrum Iusta vel
Injusta facta sit Distributio ?*

Ex comparatione terminorum, hoc est, Personarum, inter quas ; & Rerum, quarum facta est distributio.

Quot modis fit hac Comparatio ?

Duebus. Vel Separatim ; quando ipsæ partes, hoc est, singuli termini inter se comparantur : personæ cum personis, res cum rebus ; item personæ cum rebus, & res cum personis. Vel Conjunctim ; quando totum cum toto, hoc est, simul & persona & res cum alia persona & se comparatur. Tunc, si post factam distributionem, totius ad totum eadem est proportio, quæ antea erat partis ad partem, indicium est justæ distributionis.

Quando fit Injusta Distributio ?

Quando in Distributione non habetur ratio dignitatis personarum, aut pretii rerum, quæ distribuuntur : tunc enim non servatur recta proportio ; sed vel æqualibus inæqualia dantur, vel inæqualibus æqualia. Et sic necesse est eum injuriam pati, qui vel de bonis minus, vel de malis plus, quam commereuit, accipit.

* Ἡ μὲν δὲ
ἀνταλογία
δινημένη
ὅτι ἐν τῇ
μετρίᾳ, δι-
λον' ἀλλ'
καὶ ἡ συν-
λογία.

*Quæ est alia Proportionis divisio, cujus hoc
loco Aristoteles meminit ?*

* Proportio est duplex, Alia δινημένη, Disjuncta : in qua actu sunt quatuor diversi termini, ut quemadmodum se habent 3 ad 4, ita se habent 3 ad 6. Alia autem est Συνήχη-
Continua :

Continua : in qua actu quidem tantum tres termini ponuntur ; potestate autem sunt quatuor : quia unus bis sumitur ; ut quemadmodum se habent 2 ad 4, ita se habent 4 ad 8. Sed hæc proportio non habet locum in iustitia Distributiva : quia in ea sunt omnino diversi termini , ut non possint duo termini ita conjungi, ut efficiant unum numero terminum :

CAPUT IV.

*Quare in Iustitia Commutativa tenenda est
proportio Arithmetica ?*

Quia sicut in *Arithmetica* proportionem solum spectatur æqualitas distantiarum in numeris ; ita in *Iustitia Commutativa* solum spectatur rerum permutandarum æqualitas, sine respectu personarum : ut nimirum ipsi permutantes utrinque habeant æquales partes ; & sic neutra pars neque de lucro gloriari, neque de injuria, vel de damno possit conqueri.

Τὸ δὲ λα-
τὸν ἐν τῷ
διορθω-
κόν, ὁ γίνε-
ται ἐν τοῖς
συναλλάγ-
μασι καὶ
τοῖς ἐκασ-
οῖς καὶ τοῖς
ἀλλοῖς.

Quo argumento ostendis hoc verum esse ?

a Ab officio, & facto judicis, ad quem decurritur, quando injusta facta est permutatio. Is enim, ut corrigat inæqualitatem in contractibus exortam, non respicit personas litigantium, cujus dignitatis vel conditionis sint : sed simpliciter spectat magnitudinem lucri, & damni ; & eos, qui inæquales sunt, conatur ad æqualitatem reducere. Itaque aufert partem aliquam ab eo qui habet plus, hoc est, lucrum ; & eam adjudicat ei qui habet minus, hoc est, damnum : & sic facit eos æquales. Non secus ac si quis duas inæquales lineas cupiat æquales facere ; necesse est ut longiori lineæ partem aliquam auferat, eamque breviori adjiciat.

ἂ ὁμοτι τῷ
ἀδικῶν τῷ
το αἰσίου ἐν
ισότητι περ-
εἶν ὁ δὲ
καὶ τῷ.

*Quare necesse est hanc æqualitatem Arithmetica
servare in Iustitia Commutativa ?*

b Quoniam si inter permutantes non æqualis fiat compensatio ; ita ut pretium æquale sit merci, & merx pretio : facile altera pars contrahentium redigeretur ad inopiam : Imo nisi hæc analogia in commerciis conservetur ; ut quantum

ἂ Ἀντιπρὸς
τῷ ἀν[α]
τῷ ἡμέτε-
καὶ ἐπὶ τῷ
τῷ πάλιν καὶ
ἐπὶ τῷ οἷον,
καὶ τῷ πα-
ρὸν ἐπὶ τῷ
τῷ καὶ
τῷ τῷ καὶ
τῷ τῷ.

quantum quis accipit, tantundem vicissim alteri det; commercia omnia cito tollerentur.

Quod est signum justæ permutationis?

ὅταν δὲ
μᾶλλον πλεονέχῃ
ἢ ὀλιγώτερον, μὴ τὸ
ἐλάττω, ἀλλ' αὐτὸ
δὲ αὐτῷ ἴσους
ἔσται, τὰ
αὐτῷ φανερὰ
ἔσται, ὅτι
ἐκ μὲν οὐ
δύναται, ὅτι
καρδαίνειν.

Quando ii, qui permutarunt, post factam permutationem tantundem habent, quantum habuerunt ante permutationem: ita ut neutra pars vel de lucro gloriari, vel de damno conqueri possit. *Summa.* Justa distributio, aut permutatio est, in qua servatur τὸ ἴσον καὶ ἀναλογία. injusta autem, in qua est τὸ ἀνίσον παρὰ τὴν ἀναλογία.

CAPUT V.

*Quæ sit Pythagoreorum de Iustitia
sive Iure sententia?*

Δοκεῖ δὲ
πρὸς τὸ
ἀντιπαρὸν
δὲς εἶναι αὐτῷ
πλεονέχον, ὅτι
καρδαίνειν
δύναται, ὅτι
καρδαίνειν.

Pythagorei dixerunt Iustitiam sive Jus, Simpliciter & absolute nihil aliud esse, quam si quis id, quod alteri fecisset, vicissim ab eo pateretur: atque hoc confirmabant autoritate Radamanthi, qui inter cæteras leges etiam hanc legem tulit, Ἐὰν πᾶσι τοῖς καὶ ἴσους εἶναι τὸ ἴδιον γίνεσθαι. Si quis quod fecit patiatur, jus erit æquum.

Quo nomine appellantur hoc Ius?

αὐτῷ δὲ
πρὸς τὸ
ἀντιπαρὸν
δὲς εἶναι αὐτῷ
πλεονέχον, ὅτι
καρδαίνειν
δύναται, ὅτι
καρδαίνειν.

a Hoc Jus Pythagorei nominarunt ἀντιπαρὸν δὲς, quasi *Repassionem* aut *Reciprocam passionem*: à verbo ἀντιπάσχω, quod significat *vicissim patior*. A Latinis vocatur *IUS TALIONIS*.

Estne hæc Pythagoreorum sententia vera?

Et si Ius Talionis non plane alienum sit à Iustitia: tamen non est Simpliciter *IUS* vel *Iustitia*, eo modo, sicut Pythagorei volebant.

Quare?

β τὸ δὲ ἀντιπαρὸν δὲς
ἐκ ἰσότητος
μὲν πλεονέχον
ἐστὶν τὸ δὲ
καρδαίνειν
δύναται, ὅτι
καρδαίνειν.

b Quia neque in Iustitia *Distributiva*, neque in *Commutativa* locum habere potest.

*Quare Talio Pythagorica non habet locum
in Iustitia Distributiva?*

Quia in Iustitia *Distributiva* non potest semper æqualis

his fieri retributio : propterea quod in ea habendus est Re
ſpectus Perſonarum, & aliarum *Circumſtantiarum*. Neque
 enim ſi homo privatus conſulem percuſſit, viciffim eodem
 modo ſolum eſt reperciendus ; quod jus Talionis requi-
 rit : ſed etiam majore pœna afficiendus. Neque etiam re-
 liquæ circumſtantiæ per omnia poſſunt in Talione exa-
 ctè obſervari : quemadmodum prolixè oſtendit Gellius,
 lib. 20. cap. 1.

*Quare Talio Pythagorica non habet locum
in Iustitia Commutativa?*

Quia in *Iustitia Commutativa*, et si *aqualis* debet fieri rerum *permutatio*: tamen non eadem pro iisdem, sed *diversae* res inter se permutantur.

*Excluditurne igitur Talio plane
à Justitia?*

a Nequaquam. Etenim sine ea non solum iustitia, sed a 'Αμ' α ne civilis quidem societas inter homines posset consistere, αὐτὴ ταῖς
aut conservari. κοινωνίαις

Quamobrem ?

b Quia *Talio* nihil aliud est quam compensatio, aut retributio tam bonorum seu beneficiorum acceptorum, quam malorum seu injuriarum allatarum, quæ omnino in civili societate est necessaria. Sublata enim bonorum retributione, tollitur gratitudo: sublata autem malorum, hoc est, injuriarum vindicatione, existit servitus, seu tyrannis.

*Qualis igitur requiritur Talio in
Iustitia?*

c Non Simplex, qualis est Pythagorica: sed Analogica; in qua & personæ, & res quæ sunt distribuendæ, aut permutandæ, ad certam æqualitatem secundum proportionem sunt reductæ.

οὐδὲ μή, δαλεία δοκεῖ εἶναι, εἰ μὴ ἀντιποιοῖται ἡ τοῦ ἔϋ· εἰ δὲ μή, ματὰδρος ἔ-
ρίνευται, τῇ ματὰδρῳσι δὲ συμμῶ· σσι. c Ποιεῖ δὲ τῶν ἀντιδρῶσιν τῶν κατ' ἀναλα-
ρίαν ἡ χτ' διὰ ματρὶν σύζδωξις.

Quare:

quælibet res esse videtur, quanto magis ea indigemus; & quanto maiorem nobis præstat usum.

Quod est alterum Medium, quo res estimantur?

* *Alium Medium est* ἄλλω μετὰ, id est, *Ex homi-* * ὅτιν δ' ἄλλω
num instituto, nempe τὸ νόμισμα, *Nummus*: qui successit
in locum indigentiae. Etenim quando non indigemus ea
re, quam alter cupit nobiscum permutare; tum ejus loco
offerimus nummum; ut ab eo accipere possimus eam rem,
qua nunc egemus: & ipse quoque vicissim ad futuram tem-
pus, si nostra re indigerit, possit per eundem nummum a
nobis illam impetrare. Et sic efficitur nummus quali no-
ster ἰσχυρὸς, id est, *Sponsor*, in rebus necessariis ab alie-
ro comparandis; & ὑπολλαγμα τῆς χρείας, id est, *Sub-*
sidium indigentiae.

* Οὐκ ἔστι
ἡ ἀλλο-
μα τῆς
χρείας τοῦ
νόμου
ἡ γνηστία
συνδεδεμένη
καὶ διὰ τοῦ-
το τὸ νόμον
ἔχει νόμι-
σμα, ὅτι ἐ-
φύται, ἀλλ'
ὁ νόμος
ἔστι.

Quæ sunt Extrema Injustitiæ?

* *Injustitia* quoniam est *Mediocritas*, quæ consistit in æqualitate, ideo etiam habet duo *Extrema*, in quibus est inæqualitas; nempe *Plus & Minus*, sive excessus & defectus: quæ sub uno vocabulo *Injustitia* comprehenduntur. Nam injustus una eademque actione in utroque simul peccat: Cum enim uni facit injuriam, minus ei tribuendo quam deberet, necesse est ut tunc sibi, vel alteri plus tribuat quam deberet: quandoquidem in actione injusta hæc duo simul concurrunt, Injuriam facere, quod est πῶς πλεονέχων, *Plus habere*; & Injuriam pati, quod est πῶς ἐλαττον ἔχειν, *Minus habere*.

* Διαρε-
σμένον
τὸ πῶτον δι-
λον, ὅτι α-
διαιρητοπρ-
γία μεσον
ἐστὶ τὸ ἀδι-
κούντων ἀδι-
κείων το
μὲν γὰρ
πολλοί ε-
χόντες τὴν
ἐλαφρότητα
ἐστι.

CAPUT. VI:

Dixisti de Iustitia. Quomodo autem dividitur Ius, quod est, ut Ulpianus ait, quasi effectus Iustitia?

In aliud dicitur *ἁπλῶς*, id est, *Absolute & Simpliciter* ὅτι τὸ *ἁπλῶς* *Ius*; quod speciali nomine vocatur *δικαίον πολιτικόν*, *Ius* *μαγίστην*;
Civile: aliud vero dicitur *Secundum quid*, & *κατ' ὁμοιότητα*, τὸ *ἁπλῶς* *δικαίον* *πρὸς*
Propter similitudinem; speciali nomine *δικαίον οἰκονομικόν*, τὸ *οἰκονομικόν*;
Ius Domesticum.

Δεῖξαι μὴ
λατρεύουσιν
ὅτι τὸ ζῆλον
μυόνισιν
τὸ ἀπλῶς
δίχαιον καὶ
τὸ πολυπλο
κόν.

Quid est Ius Civile ?

a Τὸ τοῦ
ἑστὶν ἐπὶ κοι-
νωνίᾳ βίᾳ
κοινὸν τὸ εἶναι
ἀλλήλοις
ἐν αὐτοῖς
καὶ ἴσους, ἢ
καὶ ἀνάλο-
γους, ἢ κατὰ
ἀρεθμὸν.

a Ius Civile est communio & societas vitæ, inter homi-
nes liberos, & æquales vel proportionem, vel numero: in
hoc instituta, ut habeant sufficientem copiam rerum ad
vitam necessariorum.

Inter quos homines habet hoc Ius locum ?

Inter homines liberos, & proportionem aliqua æquales:
ita ut possit esse inter eos vicissitudo dominandi, & pa-
rendi.

Quare autem Ius Civile tantum habet locum
inter homines liberos & æquales ?

b Ἐστὶ γὰρ
δικαίων, οἷς
καὶ τὸ νόμος
κοινὸν αὐ-
τοῖς νόμον
δίδωσι οἷς
ἀδίκημα. ἢ
γὰρ δικαί-
α, καὶ οἷς τὸ
δικαίον καὶ
ἀδίκημα οἷς
οἷς δὲ ἀδι-
κία, καὶ τὸ
ἀδίκημα ἐν
ταῖς ταῖς
τοῦ δὲ ἐστὶ,
τὸ καλὸν
αὐτοῖς νό-
μον καὶ
ἀπλῶς ἀ-
γαθόν, ἢ
λατρίαν δὲ
καὶ ἀπλῶς
καλόν.
c Διὸ καὶ
ἐν αὐτοῖς
χρὶ ἀνθρώ-
ποις, ἀλλὰ
τοῖς λόγοις.

b Quia hi soli possunt se mutuo injuria afficere; dum
sibi de bonis plus, de malis vero minus, quam æquum
est, tribuunt: ideoque etiam his solis datæ sunt leges, &
concessa judicia, in quibus possunt de illata injuria con-
queri, & secundum leges satisfactionem aut vindictam
postulare. Quibus autem data est Lex, iis quoque datum est
Ius: Et inter quos est communio Legis, inter hos etiam est com-
munio Iuris: ut ait Cic. lib. 1. de Leg.

Quid ex his infert Aristoteles ?

In judiciis, cum de Jure & Injuria disceptatur, non ex
hominum arbitrio, sed secundum leges esse statuendum.

Quamobrem ?

Quoniam leges carent affectibus, & æqualiter se erga
omnes habent: non possunt flecti, aut corrumpi precibus,
promissis, vel minis. Homines vero propter affectus, qui-
bus laborant, sæpe patiuntur se à norma & regula juris, &
æqualitatis in judicando abduci, nisi legibus regantur.
c Itaque etiam in rebus pub. bene constitutis non homines
sed leges imperant: quarum custodes esse debent boni ma-
gistratus, qui propterea vocantur νομοφύλακες, καὶ ὑπηρεταί
τοῖς νόμοις. Item, φύλακες τοῦ δικαίου, καὶ τοῦ ἴσου. id est,
Legum custodes & ministri: Item, Custodes Iuris, &
æqualitatis.

Quid

Quid debetur Magistratui pro suis laboribus in administranda Iustitia ?

Quoniam bonus Magistratus in administranda iustitia non pro se, sed pro aliis laborat ; ideo debetur ei quoque vicissim sua propria merces, nempe HONOR : quo præmio etiam debet esse contentus. Qui vero aliquid amplius ex hoc suo officio quærit, aut postulat, is efficitur Tyrannus.

Μισθός τις
ἀπὸ δόξης
τὸ τοῦ δέ, τι-
μὴ καὶ τι-
μὰς. ὅτι οὐ
μὴ ἵκανὰ
πάντα, ἔ-
στιν ὁ γινώ-
σκων τὴν
τιμὴν.

Quid est Ius Oeconomicum ?

Ius Oeconomicum est communio & societas vitæ eorum qui ejusdem sunt domus : instituta ad generis propagationem, & domesticorum sustentationem.

Quotuplex est Ius Domesticum ?

Triplex. Vel est πατρικόν, Paternum ; quod est inter parentes & liberos : vel διαδοικόν, Herile ; quod est inter dominum & servum : vel γαμικόν, Matrimoniale ; quod est inter maritum & uxorem.

Quare Ius Domesticum non est Simpliciter Ius ?

Propter duas causas. Primum, Quia inter domesticos non habet locum injuria. Nam injuria non est nisi erga alienos : quia nemo dicitur proprie sibi vel suis injuriam facere. Domestici autem non sunt alieni ; Etenim liberi sunt quasi pars suorum parentum ; servi numerantur inter possessiones suorum dominorum ; conjuges sunt una caro. Deinde, Quia domestici non sunt æqualiter iisdem legibus obligati : neque ipsi inter se sunt æquales, quoad vicissitudinem imperandi & parendi.

Ὅτι γὰρ
ἐστὶν ἀδι-
κία ποιεῖν
πρὸς αὐτοὺς
ἀπλῶς· τὸ
ἔκτῳ καὶ
τὸ τέκνον
ἴσως ἀντὶ
παιδικόν, καὶ
μὴ χωρὶς
αὐτῶν, ὡς περὶ
μείζους αὐ-
τῶν· αὐτὸν
δὲ ὡς θεόν
προσπερεῖται
βλασφημία.

CAPUT VII.

Quotuplex est Ius Politicum ?

Duplex. Aliud enim dicitur Naturale, φυσικόν, aliud Legitimum, νομικόν.

Quid est Ius Naturale ?

* Ius Naturale est, quod natura omnibus hominibus in-
τὸ δὲ νομικόν. * Φυσικὸν μὲν, τὸ παρὰ φύσιν καὶ αὐτῶν ἔχον δύναμιν, καὶ ἔστι
δοκῆν, ἢ μὴ.

Τὸ δὲ νο-
μικὸν δὲ
καὶ τὸ
ἐκ τοῦ
φυσικοῦ
ἐστὶν.

didit.

didit. Secundum Jureconsultos dicitur esse, *Quod natura omnibus animalibus ingenuit.* Verum Aristoteles, & Philosophi id solum *Ius naturale* vocant, quod ratio intelligit *humana natura* convenire: quia autem bestia ratione sunt destituta, ideo dicuntur etiam expertes esse juris & Justitiæ.

Quare Aristoteles Ius naturale complectitur sub Iure Civili: cum tamen Iureconsulti illud diversum statuam à Iure Civili, in sua divisione?

Quia homo natura est ζῷον πολιτικόν, animal ad civilem societatem factum. Unde etiam generalia quædam præcepta, quo pacto civilis societas colenda sit, naturaliter homini sunt nota: cujusmodi sunt hæc tria; *Honeste vivere, Neminem ledere, Suum cuique tribuere*; & his similia plurima alia.

Quo refert Ius Gentium?

Sub Iure Naturali etiam potest comprehendi illud quod Jureconsulti vocant *Ius Gentium*: quia ejus *Definitio* præeadem est cum hac Aristotelis *Definitione*.

Quæ sunt Notæ sive proprietates Iuris Naturalis?

Tres. Quarum *Prima* pertinet ad *Causam Efficientem*: Etenim *Ius Naturæ* suam originem & autoritatem habet à Deo, qui illud hominum mentibus in prima creatione indidit; unde etiam πρῶτον δίνων, *Primum Ius*, ab Aristotele nominatur: de quo Cic. lib. 3. de Leg. inquit, *Primus est Communis quasi magister & imperator omnium, Deus: Ille est legis hujus inventor, disceptator, laus.*

* τὸ ἀπὸ
φύσεως, ἀπὸ
νυτὸν, καὶ
παντοῦ
πᾶσι
πᾶσι ἔχει
δυνάμιν
ὡς πρὸς τὸ
πῶς, καὶ ὅτι
δίδωσι καὶ
ὡς πρὸς τὸ
καὶ ὡς
καὶ ὡς

Quæ est altera Proprietas?

* Ea pertinet ad *Naturam*, vim, & efficaciam *hujus juris*. Nam *Ius Naturæ* ab omnibus sana mente præditis intelligitur: præterea ubique & apud omnes eandem vim habet; ideoque est immutabile, neque potest abrogari.

Quæ est tertia Proprietas?

Ea pertinet ad *Causam finalem*. Nam *Ius Naturæ* præcipue refertur ad *honestatem*.

Quid

Quid est Ius Legitimum?

Ius Legitimum est, quod non Natura constat, sed hominum decreto & autoritate est sancitum, & certis legibus comprehensum. Unde etiam nominatur *Ius Humanum*, *Ius Scriptum*, *Ius Positivum*, item *Lex*.

Quæ sunt Notæ sive Proprietates Iuris Legitimi?

Etiam *Tres*: Quarum *Prima* pertinet ad *Causam Efficientem*. Nam hoc *Jus* ab hominibus habet suam originem & autoritatem: qui illud communi consensu constituerunt, adducti probabili aliqua ratione desumpta vel ex *Jure Naturæ*, vel ex aliqua circumstantia.

Quæ est altera Proprietas?

Ea pertinet ad *Naturam*, vim, & efficaciam *hujus Iuris*. Nam hoc *Jus*, antequam lege est sancitum, & constitutum, est *ἀδιάφορον*, *Indifferens*, hoc est, nullam vim habet, neminemque obligat: sed potest citra culpam servari, aut non servari. Postquam vero decreto est sancitum, & confirmatum, tum non amplius est *ἀδιάφορον* sed sub poena transgressionis obligat eos quibus est latum. Est præterea hoc *Jus* non solum mutabile, sed potest etiam omnino abrogari.

Quæ est tertia Proprietas?

Ea pertinet ad *Causam Finalem*. Nam *Jus Legitimum* præsupponit honestatem, quam habet ex *Jure Naturali*: ac præcipue refertur ad utilitatem eorum, quibus fertur. Unde ab Aristotele vocantur *δίκαιον* & *συμμετρικόν*.

Quare Ius Legitimum est mutabile?

* Quia diversæ sunt *Rerum* formæ, ad quarum utilitatem leges & jura sunt accommodanda: Aliud enim utile est in *Regno*, aliud in *Democratia*, aliud in *Oligarchia*, & sic de cæteris. Ideo *Aristoteles* lib. 4. *Polit.* cap. 1. ait, *ἅπασι τοῖς πολιτεῖαις δὲ ἐστὶ νόμος ἰδίαις*. Et *Cic.* lib. 2. *Leg.* inquit, *Ad salutem & utilitatem civium leges sunt conditæ.*

K

Objeccio.

Obiectio. Si Iura subinde mutantur, igitur nullum est
Ius Naturale: quoniam naturalia non
possunt mutari.

Δικαίη δὲ
ἐν τοῖς πά-
σι ταῖς
ἐποχαις,
[ἢ γὰρ νομι-
κά·] ὅτι
τὸ μὲν φύ-
σει, ἀκίνη-
τον· τὰ δὲ
δίκαια, καὶ
νόμοι
ὁρώσιν.

Solutio. Cum dicitur, Iura subinde mutari, illud intel-
ligendum est de Iure Humano, seu Legitimo: quod quia
pender ab hominum opinione & instituto, ideo per eos-
dem potest mutari, vel omnino abrogari. Præterea, etiam si
Naturalia per se quidem, & quod ad Genus universum at-
tinet, sint immutabilia: tamen ratione Singularium, & cir-
cumstantiarum, interdum admittunt aliquam mutatio-
nem. Cic. lib. 3. Offic. sic scribit, Multa, quæ natura honesta
esse videntur, temporibus fiunt non honesta.

CAPUT VIII.

Propter quamvisne actionem justam vel injustam, dici-
tur aliquis juste vel injuste agere, aut justus vel
injustus esse?

Ὅντων δὲ
τῶν δικαί-
ων καὶ ἀδι-
κῶν τῶν
ἐν μέρει,
ἀδίκαι μὲν
καὶ δίκαιοι
παράγει,
ὅταν ἑκά-
στὸς αὐτῶν
παράτῃ·
ὅταν δὲ
ἀπὸ τῶν
ἀδίκων ἐπὶ
δικαιοπα-
ρεῖ, ἀλλ' ἢ
ἐν συμ-
βέβηκός.
* Τῶν δὲ
ἐκείνων, τὰ
μὲν παρὰ
νόμοι

Minime: sed tantum is, qui Sponte, Volens, & Sciens
taliam egit. Qui autem vel Invitus, vel Inscius taliam
egit, non nisi Per Accidens dicitur juste vel injuste egisse,
& justus vel injustus esse.

Quamobrem?

Quia omnes actiones virtutum & virtutum conside-
rantur & æstimantur τῇ παρορέσει, καὶ τῷ ἵκυσί, quemad-
modum supra in lib. 3. dictum est.

Quæ duplicia sunt facta iustitia;

* Duplicia. Vel enim Consulto fiunt; & nominantur
παρορετικά, καὶ παρορεθέντα, quali prius à nobis constituta, &
deliberata: Et qui hoc modo facit aliquid quod justum,
vel injustum est; is quoque recte dicitur juste vel injuste
agere, & justus vel injustus esse. Vel Non sunt consulto,
sed ex animi aliqua perturbatione; & nominantur ἀπα-
ρετικά, καὶ ἀπαρεθέντα: propter quæ nemo potest justus vel
injustus vere appellari.
τὰ δὲ ἐκ παρορέσεως, παρορεθέντα μὲν, ὅσα παρορεθέντα μὲν ἀ-
παρεθέντα δὲ, ὅσα ἀπαρεθέντα.

Potestne

*Potesne omne damnum, quod alteri infertur,
Injuria nominari?*

Non. Quia variis modis damnum potest alicui inferri: quod ex sequenti divisione cognoscitur. *Damna*, quæ aliis inferuntur, vel sunt *Voluntaria*, vel *Involuntaria*. *Voluntaria* sunt triplicia: vel enim proficiuntur ex *Ignorantia*, vel *Animi perturbatione*, vel ex *Malitia*.

Quod damnum dicitur ex Ignorantia profectum?

* Quando is, qui læsit, ignoravit *Circumstantias*, in quibus præcipue actionis vis consistit. Veluti est circumstantia *Persona*, *Modi*, *Instrumenti*, *Finis*. Hoc autem rursum est duplex: Nam vel inferitur *παράλογως*, id est, *Inopinatio*, seu præter opinionem agentis, & casu quodam; & vocatur *ἀπ' ἁμέρας* ut si venator in sylva hominem interficit, volens feram interficere: vel inferitur *μὴ παράλογως*, *Non præter opinionem*, sed tamen *ἀνὰ κακίας*, *absque malitia*, & dolo malo agentis; & vocatur *ἀμέλειμα* ut si quis, bombardam incaute tractando, astantem lædit.

*Quod damnum dicitur ex Animi perturbatione
profectum?*

* Quod ex ira, metu, terrore, aut alio aliquo naturali affectu alicui inferitur; appellatur quidem *ad iniuriam*, id est, injustum factum: non tamen potest aliquis propter illud injustus nominari; quia non factum est consulto.

Quod damnum dicitur factum esse ex Malitia?

* Quando quis alterum de industria, & consilio lædit :
atque ejusmodi damnum proprie dicitur *αδμία*, injuria; &
qui hoc modo aliquem lædit, etiam dicitur *αδμῆς*, inju-
riam facere, & esse *αδμῶς*, injustus:

Quotuplicia sunt αἰτίαι, id est, Involuntaria
damna?

Duplicia. Alia enim sunt συγγεμονικά, Venialia : quæ

K 2

YENİAĞ

* Τριῶν ὁ
 ὡς ἐν βλα-
 βῶν ἦν ὁ
 : ταῖς κοι-
 νωνίαις
 τῶν ἀδελ-
 φῶν
 ματ' ἀγνοί-
 ας ἀμαρτί-
 ματα ἔστι,
 ὅταν μὴ τῶν
 ὅν, μὴ τῶν
 ὡς, μὴ τῶν
 μὴ τῶν ἔν-
 κειν ὡς λα-
 βῶν, ταῦτα
 πράξῃ, ὅ-
 ταν μὴ
 ἔν παρ-
 λόγως ἢ
 βλάβῃ, ὅ-
 ντως, ἀτυ-
 χῶνται, ὅταν
 ἢ μὴ πα-
 ρεῖ λόγως,
 αὐτοὶ ἢ κα-
 κῶς, ἀεὶ ὁ-
 ρῶνται.

* Ὅταν
δ' ἐμὸς
μῖν, μὴ
πορθέσθης
οὐδ',
αἰδίκημα.

* "Οταν δ' ἐν προση-
ρτησι, αἰδι-
κος καὶ μο-
χθηρὸς.

Τῶν δὲ veniam merentur, eo quod errore quodam contra nostram
 ἀκρίβειαν, voluntatem facta sunt. Alia vero sunt μὴ συγγνωμονικά,
 τὰ μὴ ἐστὶ Non venialia : quæ non merentur veniam ; quia ex affectu
 συγγνωμο- aliquo neque naturali, neque homine digno admissa sunt ;
 νικά. τὰ
 δὲ ἢ συγγ- Ut si quis ex ebrietate interficiat aliquem ; aut si quis ex
 γνωμονικά. odio, vel invidia, alteri damnum inferat.
 ὅσα μὲν γὰρ
 μὴ μέγαν ἀγνοῦντες, ἀλλὰ καὶ δι' ἀγνοίαν ἀμαρτάνουσιν, συγγνωμονικά. ὅσα δὲ εἰ μὴ
 δι' ἀγνοίαν ἀλλ' ἀγνοῦντες μὲν, διὰ πάθος δὲ μάλιστα φουσιῶν, μάλιστα ἀνδραγαθῶν,
 ἢ συγγνωμονικά.

CAPUT IX.

Potestne volenti fieri injuria ?

Ἀπορίσκει δὲ ἂν τις Non. Quoniam enim Injuriam facere, est ἐκείνῳ π,
 εἰ ἰκανῶς Spontaneum & voluntarium quiddam ; ideo ejus con-
 τρῆμα, nempe Injuriam pati, ἐκείνῳ π, quiddam invol-
 ονταρ. luntarium : quia Contrariorum sunt contraria attributa.
 πῶς τὸ ἀ- Antecedens probatur ex Definitione : Nam ἀδικεῖν. In-
 δικεῖσθαι. juriam facere, est sponte aliquem lædere, contra ejus, qui
 καὶ τὸ ἀδ- læditur, voluntatem. Sicut autem nemo dicitur invitus
 κειν. alteri injuriam facere : ita etiam nemo dicitur volens pati
 injuriam.

Annon omnis qui patitur justum quippiam vel injustum,
 etiam patitur Ius vel Injuriam ?

Ἐπεὶ καὶ Minime. Quemadmodum enim aliud est juste, vel in-
 τό γε δικ- juste agere ; & aliud est justa, vel injusta agere : ita aliud
 πορίσκειν. est jus, vel injuriam pati ; & aliud est, justa, vel injusta pa-
 ἂν τις, πῶ- ti. Nam juste, vel injuste agere solum dicitur is, qui talia
 πᾶν ὅ πῶ agit ἐν θεωρίᾳ, id est, Consulto, & data opera : Justa
 ἀδικον πα- autem & injusta possunt quocunque modo fieri. Sic jus,
 πορίσκειν. & injuriam pati dicitur solum is, qui invitus ea patitur :
 δικεῖσθαι. Pati vero potest aliquis justa, vel injusta, non solum invi-
 πῶς ἢ εἰς. tus, verum etiam volens.

Quæ ergo Proprie dicitur esse Injuria ?

Ἐπεὶ καὶ Ea Proprie dicitur esse Injuria, quæ à volente & sciente
 ὅτι τὸ πᾶ. infertur invito, præter ejus meritum.
 χεν ἐστὶ.
 καὶ συμπερικέσθαι γὰρ εἰς δίκην ἵνα ἀμφοτέρων μεταλαμβάνειν ἴδῃ δίκην ὁμοίως ὅ
 δίκην καὶ ὅτι ἴδῃ εἰ δίκην.

Annon

Annon Glaucus volens passus est injuriam, quando aurea arma dedit Diomedī pro armis ameis?

Minime. Nam pati injuriam non est in potestate patientis, sed inferentis injuriam. At in potestate Glauci erat aurea sua arma dare Diomedī, vel non dare. Itaque in ea permutatione non passus est injuriam.

At Incontinentes interdum seipsos lādunt, scientes & volentes: igitur potest aliquis volens pati injuriam.

a Negatur Consequentia. Primum, Quia non omnis læsio est injuria. Deinde, Quia Incontinentes non plena voluntate agunt, sed quemadmodum contra voluntatem abripiuntur à vehementioribus cupiditatibus, & affectibus. Quemadmodum Medea apud Ovidium conqueritur, in quiens, *Me trahit invisam nova vis: aliudque Cupido, Mens aliud suadet. Video meliora, proboque: Deteriora sequor.*

In distributione iniqua, uter est injustus, isne qui distribuit, an is qui plus accipit?

b Is qui inique distribuit, potius injustus est dicendus, quam is qui accipit. Quoniam principium istius injustæ actionis proficiscitur à distribuyente, & non ab accipiente. Prætererea voluntas quoque ejus in actione est libera: accipientis autem voluntas non est plane liberā; neque enim potest accipere quantum vult, sed solum quantum ei à distribuyente datur, qui etiam quodammodo causa est cur alter in accipiendo peccet.

Qui sibi minus tribuit in distributione bonorum, facitne sibi injuriam?

c Minime. Et si enim videatur minus accipere de bonis externis; tamen re vera non habet minus: quoniam ea pars, qua videtur defraudari, ei compensatur longe præ-

γδ' βέληται εἰς. ὁ αἰσχυρὸς ἀλλὰ παρὰ τὴν βέλησιν ἀρῆται. *b* Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ διανέμων ἀδικεῖ, ἀλλ' ἔχ' ὁ τὸ πλεονέχων αἰεὶ εἰ γδ', ὅτι τὸ ἀδικεῖν ὑπερβαίνει, ἀδικεῖ, ἀλλ' ὅτι ἐκόντα τὴν τοιαύτην πῶτο δὲ, ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς ἀδικίας, ἡ ἐστὶν ἐν τῷ διανέμειν, ἀλλ' ἐκ ἐν τῷ λαμβάνειν. *c* Ἡ εἰς τὸ πλεονέχων; ἐπεὶ γδ' ἀγαθὸν εἰς τὴν ἐπιπλεονέχων. αἶον δὲ εἶναι, ἡ τὴν ἀπλῶς καλῶν. Ἐπὶ εἰς τὴν πᾶσαι παρὰ τὴν αὐτῷ βέλησιν ὥστε καὶ ἀδικεῖται δια γὰρ τὸ, ἀλλ' εἰ περιβλεπόμενον.

stantioribus aliis bonis. Consequitur enim ex hac distributione laudem liberalitatis, modestiæ, beneficentiæ, & similibus virtutum: Conciliat sibi quoque favorem, gratiam & benevolentiam aliorum, qui hanc ejus modestiam & liberalitatem prædicant.

Estne facile, Inustum esse?

Οἱ δὲ ἄν-
θρωποι ἐφ'
ἑαυτοῖς οἰ-
οῦνται εἶναι
τὸ ἀδίκῃν
δύσῃ καὶ τὸ
δίκαιον
εἶναι, ὥς δι-
κν. το δὲ ἐκ
ἑστ.

Vulgus quidem hominum existimat hoc esse facile: propterea quod ejus contrarium, nempe Inustum esse, sit in nostra voluntate & potestate positum. Verum longe aliter se res habet: nam Inustum esse, non est simpliciter ea agere quæ iusta sunt; sed ista agere eo animo, consilio, & propolito, quo oportet, & quemadmodum ipsa virtus requirit. *Hoc opus, hic labor est*, ut Poëta loquitur: Quia hoc neque facile est, neque cujuslibet; sed tantum ejus qui longo usu habitum justitiæ sibi acquisivit.

Estne facilis, justus & injusti notitia?

Ομοίως δὲ
καὶ τὸ δίκαιον
καὶ τὸ ἀδίκ-
ον, ὥς δὲ ν-
οιοῦνται σο-
φοὶ εἶναι.
ὅτι καὶ οἱ
οἱ νόμοι λέ-
γουσιν ὅτι
ἐστὶν ἀδίκη-
μα καὶ τὸ
δίκαιον.

Multi existimant non esse difficile scire, quid justum, vel injustum sit: eo quod illud legibus sit comprehensum, quæ publice omnibus proponuntur legendæ & cognoscendæ. Sed sciendum est I U S, five justum, non simpliciter contineri in verbis legum: sed potius in legum usu, hoc est, in ipsis actionibus, earumque circumstantiis, quæ secundum legum præcepta sunt institutæ, & conformatæ.

*Potestne justus æque facere alteri injuriam,
sicut injustus?*

Ἀλλ' ὅ-
τι καὶ οἱ
νόμοι λέ-
γουσιν ὅτι
ἐστὶν ἀδίκη-
μα καὶ τὸ
δίκαιον.

* Et si videatur justus etiam posse agere ea, quæ sunt alteri injusta; videlicet Non reddere depositum, aliena rapere, in emendo & vendendo alterum fallere, & his similia alia agere: tamen Non dicitur propterea injuriam facere, aut injuste agere; quoniam non est habitu injustitiæ præditus, à quo solo omnis injuria proficiscitur.

* Δι' αὐτὸ
δὲ τὸ καὶ
τὸ δίκαιον οἰοῦνται εἶναι ὅτι
μᾶλλον εὐνοοῦνται αὐτὸν ἐκείνῃ
καὶ τὸ σὺνενέδωκεν γυναικί,
καὶ πατάξαι,
καὶ ἀνδρὶ τὴν ἀσπίδα ἀφαιρῆναι καὶ
κραθεῖν ἵνα ὁποτιοῦνται περὶ
δουλείῃ καὶ τὸ ἀδικεῖν, ὅτι
ταῦτα ποιεῖν ἐστὶν πλεονέκτημα
καὶ συμφέρον.

τὸ δίκαιον οἰοῦνται εἶναι ὅτι μᾶλλον εὐνοοῦνται αὐτὸν ἐκείνῃ καὶ τὸ σὺνενέδωκεν γυναικί, καὶ πατάξαι, καὶ ἀνδρὶ τὴν ἀσπίδα ἀφαιρῆναι καὶ κραθεῖν ἵνα ὁποτιοῦνται περὶ δουλείῃ καὶ τὸ ἀδικεῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖν ἐστὶν πλεονέκτημα καὶ συμφέρον.

Potestne

Potestne Iustitia erga omnes exerceri ?

Non : sed tantum erga eos , quibus de bonis externis possumus plus vel minus tribuere , quam illis debetur.

⁂ Ἐστὶ δὲ παῖς
 ὀνόματι ἐν
 τῷ τοῦ, οὗτος
 μέγας γὰρ ἦν
 ἀπὸ τοῦ αὐ-
 τοῦ.

Quid hoc loco notandum ?

Hoc loco sunt tria genera hominum consideranda. Unum genus est eorum, quibus propter excellentiam virtutis, dignitatis, & autoritatis nunquam possumus de bonis externis NIMIUM tribuere: quales sunt supremi Magistratus, item Heroës, item Parentes. Alterum genus est eorum, quibus propter improbitatem & malitiam nunquam possumus MINVS tribuere; quia illis plane nihil debetur: veluti sunt homines scelerati & deplorati, qui omnibus bonis externis abutuntur ad suam & aliorum perniciem. Tertium genus est reliquorum hominum, quibus competunt bona externa, certa quadam mensura; quæ si non servatur, tum contra justitiam in eorum distributione peccatur.

CAPUT X.

*Estne Æquitas eadem cum Iustitia, an vero est
ab ea diversa ?*

A*Equitas*, quæ à Cicerone *Equum bonum*, à Græcis *ἐμμετρία* nominatur, magnam habet cum Iustitia cognationem; adeo ut dicatur esse quasi *Anima iuris*; sine qua ipsum *IUS*, ne quidem jus dici possit. Hanc ob causam Diogenes Pythagoreus *Æquitatem* & *Clementiam* dixit esse *Assessores Iustitiæ*. Sed tamen non est prorsus eadem cum Iustitia.

Περὶ τοῦ
 πατρὸς
 καὶ τοῦ υἱοῦ
 καὶ τοῦ ἁγίου
 πνεύματος
 καὶ τῆς ἐκκλησίας
 καὶ τῆς ἐσχάτης
 κρίσεως
 καὶ τῆς ζωῆς
 αἰωνίου

*Quibus argumentis probas, Æquitatem non esse
eandem cum Iustitia?*

Duobus. * *Primum*, Quia virum *Aequum bonum* solemus meliorem judicare, & magis laudare, propterea quod de suo jure nonnihil cedit: quam virum *justum*, qui suum jus simpliciter urget. *Deinde*, Quia vocabulum *Aequitatis* jatus patet, quam vocabulum *Iustitiae*. Omnis enim

* Καὶ ὅτι
μὴ τὸ ἐπι-
ελεῖς ἐπα-
νῶμεν, καὶ

ἀνδρα τὸν τοῦτον ὡς καὶ ὅτι καὶ ἄλλα ἐπαυγνίς· μεταφύρω αὐτὸ πρὸς ἀγαθὸν
τὸ ὅτι κινῆσθαι, ὅτι βίη πονο δὴ λυγρῆς.

stantioribus aliis bonis. Consequitur enim ex hac distributione laudem liberalitatis, modestiæ, beneficentiæ, & similitum virtutum: Conciliat sibi quoque favorem, gratiam & benevolentiam aliorum, qui hanc ejus modestiam & liberalitatem prædicant.

Estne facile, Injustum esse?

Οἱ δ' ἄν-
θρωποι ἐφ'
ἐαυτοῖς δι-
ονται εἰναι
τὸ ἀδικεῖν
διὰ τοῦτο τὸ
δίκαιον
εἶναι, ὅτι δι-
ον. τοῦ δ' ἔκ-
εστ.

Vulgus quidem hominum existimat hoc esse facile: propterea quod ejus contrarium, nempe Injustum esse, sit in nostra voluntate & potestate positum. Verum longe aliter se res habet: nam Iustum esse, non est simpliciter ea agere quæ justa sunt; sed ista agere eo animo, consilio, & propolito, quo oportet, & quemadmodum ipsa virtus requirit. *Hoc opus, hic labor est*, ut Poëta loquitur: Quia hoc neque facile est, neque cujuslibet; sed tantum ejus qui longo usu habitum justitiæ sibi acquisivit.

Estne facilis, justus & injusti notitia?

Ὅμοιος δ'
ἐπὶ τὸ εἶναι
τὰ δίκαια,
καὶ τὰ ἀδι-
κα, ἢ δὲν
διονται συ-
φρονεῖν εἶναι
ὅτι πᾶσι ὡς
οἱ νόμοι καί-
νεσθαι, ἢ
καλεπτόν
εὐνέμεν.

Multi existimant non esse difficile scire, quid justum, vel injustum sit: eo quod illud legibus sit comprehensum, quæ publice omnibus proponuntur legendæ & cognoscendæ. Sed sciendum est I U S, five justum, non simpliciter contineri in verbis legum: sed potius in legum usu, hoc est, in ipsis actionibus, earumque circumstantiis, quæ secundum legum præcepta sunt institutæ, & conformatæ.

*Potestne justus æque facere alteri injuriam,
sicut injustus?*

Ἀλλ' ὅ-
τι αὐτὸν ἐστὶ
τὰ δίκαια,
ἀλλ' ἢ καὶ
συμβεβη-
κός.

* Eri videatur justus etiam posse agere ea, quæ sunt alteri injusta; videlicet Non reddere depositum, aliena rapere, in emendo & vendendo alterum fallere, & his similia alia agere: tamen Non dicitur propterea injuriam facere, aut injuste agere; quoniam non est habitu injustitiæ præditus, à quo solo omnis injuria proficiscitur.

* Δι' αὐτὸ
δὲ πᾶσι καὶ
τὸ δίκαιον διονται εἶναι ἢ δὲν ἄλλοι τὸ ἀδικεῖν, ὅτι ἢ δὲν ἄλλοι ὁ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ
μᾶλλον εὐναὶ ἂν ἔχεται πράξει τῶν καὶ τὸ σὺν γινώσκει γυναικί, καὶ πατάξει,
καὶ ὁ ἀνδρεῖται πῶς αἰσίδα ἀφ' ἑνὶ καὶ ἑκατέρωθεν ὅς ὅποτε αὖτε τρέχει. Ἀλλὰ τὸ
δολοφονεῖν καὶ τὸ ἀδικεῖν, ἢ τὸ ταῦτα ποιεῖν ἐστὶ πᾶσι καὶ συμβεβηκός.

Potestne

Potestne Iustitia erga omnes exerceri ?

Non : sed tantum erga eos , quibus de bonis externis possumus plus vel minus tribuere , quam illis debetur.

Ἐστὶ δὲ τὰ
δικαία ἐν
τοῖς, ὅς
μάλιστα ἴδι
ἀλλὰς ἀ-
γαθῶν.

Quid hoc loco notandum ?

Hoc loco sunt tria genera hominum considerata. Unum genus est eorum , quibus propter excellentiam virtutis , dignitatis , & autoritatis nunquam possumus de bonis externis NIMIUM tribuere : quales sunt supremi Magistratus , item Heroës , item Parentes. Alterum genus est eorum , quibus propter improbitatem & malitiam nunquam possumus MINVS tribuere ; quia illis plane nihil debetur : veluti sunt homines scelerati & deplorari , qui omnibus bonis externis abutuntur ad suam & aliorum perniciem. Tertium genus est reliquorum hominum , quibus competunt bona externa , certa quadam mensura : quæ si non servatur , tum contra iustitiam in eorum distributione peccatur.

CAPUT X.

Estne Equitas eadem cum Iustitia , an vero est ab ea diversa ?

Æquitas , quæ à Cicerone *Æquum bonum* , à Græcis *ἰσότης* nominatur , magnam habet cum Iustitia conjunctionem ; adeo ut dicatur esse quasi *Anima Iuris* ; sine qua ipsum *IUS* , ne quidem jus dici possit. Hanc ob causam Diogenes Pythagoreus *Æquitatem* & *Clementiam* dixit esse *Assessores Iustitiæ*. Sed tamen non est prorsus eadem cum Iustitia.

περὶ δὲ ἰ-
σότητος,
καὶ τὸ ἰσότη-
τος, πῶς
ἔχει, ἢ μὴ
ἰσότητος
πρὸς δικαιο-
σύνην, τὸ
δὲ ἰσότητος
πρὸς τὸ δ-
καίον, ἰσό-
μετρίαν ἐστὶν
εἶναι.

Quibus argumentis probas, Æquitatem non esse eandem cum Iustitia ?

Duobus. * *Primum* , Quia virum *Æquum bonum* sole-
mus meliorem judicare , & magis laudare , propterea quod
de suo jure nonnihil cedit : quam virum iustum , qui suum
jus simpliciter urget. Deinde , Quia vocabulum *Æquitatis*
jatus patet , quam vocabulum *Iustitiæ*. Omnis enim

* Καὶ ὅτι
μὴ τὸ ἰσ-
ότητος ἰσότη-
τος ἐστὶν,
καὶ

ἀνδρα τὸν τοῦτον ὄντα καὶ ὅτι τὰ ἄλλα ἰσότητος μεταφραζόμεναι τὸν τὸν ἀγαθὸν
τὸ ὁπρὸς ἑαυτὸν, ὅτι βέλπον διδάσκει.

vir Bonus potest *ἐπιμὰς* nominari : Iustus autem proprie solum dicitur is, qui circa distributionem & commutationem externorum bonorum se recte gerit.

Estne Aequitas Iustitia contraria?

Ὅτι δὲ τῆς
ἀρετῆς ἀκο-
λυθῶσι φαί-
νεται ἀπο-
παιεῖν, εἰ τὸ
ἐπιμὰς, πρὶν
τοῦ δι-
καίου ἢ π

Nequaquam. Alioquin enim necesse esset alterutram ex iis esse malam, & reprehendendam : atqui utraque est bona, & laudabilis ; & ad conservandam & colendam inter homines civilem societatem utilis, atque necessaria.

Quomodo igitur differt Aequum bonum à Iure ?

ἢ τρεῖς ἔστιν
ἡ δὲ τὸ δικαιο-
σύνην ἀπο-
δοῦναι, ἢ τὸ
ἐπιμὰς
δικαίων, εἰ
ἄλλο· ἢ εἰ
ἄμφοσιν
δοῦναι, ταύ-
τῃ ἔστιν.

a Tribus modis. Primum, Quia Aequitas videtur aliquo modo melior Jure legitimo, seu scripto : quatenus ejus defectum corrigit, & rigorem mitigat. Deinde, Quia Aequitas non continetur scripto, & verbis, quemadmodum Jus : sed pender ex arbitrio, & judicio bonorum virorum. Tertio, Quia Aequitas non de universo genere aliquid statuit, quemadmodum Jura & Leges universaliter loquuntur : sed tantum statuit aliquid de singularibus casibus atque negotiis.

α καὶ ἔστιν
ἐν τῇ ἢ φύ-
σιν ἢ τῇ νό-
μῳ, ἢ τῇ
ἀρετῇ, ἢ τῇ
ἐκείνῳ νό-
μῳ, ἢ τῇ
ἐκείνῳ νό-
μῳ, ἢ τῇ
ἐκείνῳ νό-
μῳ.

Unde Existit ille defectus Iuris scripti, sive Legis ?

β Ἀπὸ τῆς
ἐκείνῳ νό-
μῳ, ἢ τῇ
ἐκείνῳ νό-
μῳ, ἢ τῇ
ἐκείνῳ νό-
μῳ.

b Partim ex natura, sive materia rerum atque negotiorum, & multiplici varietate circumstantiarum : quæ non potuerunt omnes in Lege verbis comprehendi, & definiti. Partim etiam ex formula Legis, quæ est universaliter scripta, & tantum communi quadam ratione cætera particularia subse complectitur : eaque prudentiæ judicis determinanda relinquit.

γ καὶ ἔστιν
ἐκείνῳ νό-
μῳ, ἢ τῇ
ἐκείνῳ νό-
μῳ, ἢ τῇ
ἐκείνῳ νό-
μῳ.

Qua ergo est utilitas Aequitatis ?

c Ea ex jam dictis facile intelligitur : nimirum quod est velut ἀναπλήρωσις, id est, Supplementum, & ἐπανόρθωσις, Correctio eorum, quæ in lege vel desiderantur, vel non satis aperte sunt expressa, & definita.

δ καὶ ἔστιν
ἐκείνῳ νό-
μῳ, ἢ τῇ
ἐκείνῳ νό-
μῳ, ἢ τῇ
ἐκείνῳ νό-
μῳ.

ε καὶ ἔστιν
ἐκείνῳ νό-
μῳ, ἢ τῇ
ἐκείνῳ νό-
μῳ, ἢ τῇ
ἐκείνῳ νό-
μῳ.

αἱ τοὶ καὶ τοῦ μὴ πάντα ἔχει νόμοι, ὅτι ἀπὸ τῶν ἀδυνατοῦν διδοῦναι νόμον· εἰς ὅταν
ἢ λέγει ὁ αὐτὸς νόμος, καὶ ὅτι, συμπεριλαμβανόμενος τῶν κατὰ τὴν φύσιν ὁρίων, ὅτι
ἢ περιλαμβάνει τὸν νόμον τῆς φύσεως, καὶ ὅτι, ὅταν αὐτὸς οὐκ ἔστιν, ἐπανορθοῦν τὸ ἐλλείπον.

Quo-

*Quomodo corrigitur iste defectus Legis,
seu Iuris scripti?*

Prudentia Judicis, qui eum casum, de quo quæritur, ponderatis diligenter omnibus circumstantiis, examinat, non tam ad verba Legis, sive Juris, quam ad mentem & voluntatem Legislatoris; deque eo ita pronunciat, quemadmodum ipse Legislator, si eum casum prævidisset, de eo fuisset judicaturus, aut legem scripturus.

Ὁ καὶ ὁ νομοθέτης ἔτι καὶ ἐπει, ἐπεὶ παρὸν καὶ εἴδε, νομοθέτησιν ἐστίν.

Quid est igitur Æquitas?

Æquitas est correctio Juris Legitimi, sive Legis, ea parte, qua Lex deficit propter suam generalitatem. *Ἐπέκεινται ἐστὶν ἐπαύρῳ καὶ νόμῳ δικαίῳ, ὃ ἑλλείπει διὰ τὸ καθόλου.* Jureconfulti sic definiunt: Æquitas est moderatio, & benigna Iuris interpretatio.

Quare dicitur Iuris Legitimi?

Quia Jus naturæ non opus habet correctione: est enim perfectum, quatenus Deum ipsum habet autorem. Unde Jureconfulti dicunt, Contra Jura Naturæ & Jus Divinum non concedendas esse laxationes.

Quis dicitur ὁπαικὴς, vir Æquus bonus?

Vir Æquus bonus est, qui ea, quæ Æquitati consentanea sunt, vult & agit: neque verba Legis nimium urget, aut in deteriorem partem interpretatur; sed potius de suo jure aliquid concedit, etiamsi Legem pro se habeat adjutricem. *Ὁ ὁπαικὴς ἐστὶν, ὃ ἢ μὴ δικαίῳ θεωρεῖται, καὶ ἀρετῆς, ἀλλὰ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον. μᾶλλον δὲ ἡλαπώτερος, καί περ ἔχων τὸν νόμον βοηθόν.*

Quæ adversantur Æquitati?

Duo: Primum, τὸ ἀκριβοδίκαιον, id est *Summum Jus*, quod etiam nominatur *Jus strictum*: de quo dicitur, *Summum jus, est summa injuria*. Deinde, ἡ συκοφαντία, id est, *Callida & malitiosa Iuris scripti, sive Legis interpretatio*: quæ etiam à J. C. vocatur *Calumnia*; quando verba legis in deteriorem partem torquentur, & aliter accipiuntur

cupiuntur, quam fuerant à Legislatore intellecta. De qua Cic. lib. 1. Offic. ait: *Exsunt etiam saepe injuria, calumnia quadam, & nimis callida seu malitiosa juris interpretatione.*

CAPUT XI.

Potestne aliquis sibiipsi injuriam facere, aut erga seipsum esse injustus?

Πότερον
δὲ ἐνδέχεται
τινὶ αὐτὸν
ἀδικεῖν, ἢ
ἐ, φανερόν
ὅτι οὐκ ἐπι-
ρμήσαν.
Τὰ μὲν
γὰρ ἐστὶν ἴδιον
δικαίων,
τὰ δὲ πα-
σαν ἀρε-
σίαν περ-
γμένην οἴ-
ον, ἐκ
λαύει αὐ-
τὸν ὁπο-
τινὲν ὁ
νόμος. ὁ
δὲ μὴ κα-
ταύει, ἀπ-
αγορεύει.
ἂν οὖν δὲ
ὁρῶν αὐ-
τὸν σφατ-
τῶν, ἰκάν
πῶς διέ-
ταται τὸν
δοθὲν λόγον,
ὁ ἐκ τῶν νό-
μων ἀδι-
καίεται.

Ἄλλ' αὖτε

να: τὴν πόλιν, ἡ τὸν δὲ ἐκὼν γὰρ παύει, ἀδικεῖται δὲ ἐθέλει ἐκὼν. διὸ καὶ ὁ πόλις
ἐκτετακται, καὶ περὶ ἀμεία ποδοῖται πῶς αὐτὸν διαβεβαίοντι, ὡς τὴν πόλιν ἀδικεῖται.
b Ἐπεὶ καὶ ὁ ἀδικεῖ ὁ μόνον ἀδικῶν, καὶ μὴ ὅπως φαντασθῶ, ἐκ τῶν ἀδικειν αὐτοῦ.
esse

Minime. Nam aut secundum *Universalem*, aut secun-
dum *Particularem Injustitiam* diceretur sibiipsi facere
injuriam. Atqui secundum neutram injustitiam potest
sibiipsi injuriam facere. Ergo.

*Quare nemo potest secundum Universalem Injusti-
tiam erga seipsum esse injustus?*

Quoniam qui universaliter est injustus, is peccat con-
tra aliquam legem. Sed nullæ sunt leges de non facienda
sibiipsi injuria. Ergo nemo potest secundum universalem
injustitiam erga seipsum esse injustus.

Objectio. *At Leges prohibent, ne quis sibiipsi violentas
manus inferat: igitur, qui hoc facit, is est
erga seipsum injustus.*

a **Solutio.** Negatur consequentia. Nam qui sibiipsi ma-
nus affert, is non tam sibi, quam Reipub. injuriam facit:
propterea quod eam spoliatur aliquo membro, hoc est, cive;
cujus auxilio potuisset aliquando tempore necessario uti.
Atque ideo etiam Reipub. talem punit, quatenus ipsum
legitima sepultura privat, aut alia notat infamia.

*Quomodo probas neminem posse secundum Particula-
rem Injustitiam erga seipsum esse injustum?*

b **Primum.** Quemadmodum *Justitia* est virtus ἡ ἐπι-
πον, hoc est, quæ erga alterum exercetur: ita etiam Inju-
stitia est vitium ἡ ἐπιπρον. Nemo autem à seipso potest

esse *injustus*, id est . alius, aut diversus. Ergo nemo potest erga seipsum esse injustus. Deinde, a Si quis erga seipsum potest esse injustus; tum contraria poterunt simul de eodem affirmari: nam si nul diceretur tibi ali quid auferre, & tribuere. Præterea simul diceretur circa eandem rem agere & pati. Denique respectu actionis, quatenus facit injuriam, diceretur prior, sponte, & volens agere: respectu vero passionis, diceretur posterior, invitatus, & contra voluntatem pati. Quæ omnia, quia simul de eodem affirmari non possunt, sequitur quod nemo possit erga seipsum esse injustus. Terio. Si quis seipsum potest injuria afficere; necesse est, ut id faciat secundum certam aliquam speciem injuriæ: videlicet furando, rapiendo, adulterando, decipiendo, convitiando, & similibus vitiosis actionibus, quæ cum injuria sunt conjunctæ. Sed nemo potest sibiipsi sua furari, aut rapere, aut seipsum decipere, aut sibiipsi convitiium dicere, aut cum sua propria uxore adulterium committere. Ergo nemo potest seipsum injuria afficere.

Objectio. Cur igitur Plato in lib. 4. de Repub. scribit, Neminem posse alteri injuriam facere, nisi prius fuerit erga seipsum injustus?

b Respons. Plato duplicem constituit *Justitiam* & *Injustitiam*: Unam Internam, alteram Externam. Internam justitiam nominavit, quando affectus & cupiditates obtemperant imperio rectæ rationis; & tunc existit pulcherrima harmonia sive consensus omnium virium animi: unde tandem etiam proficiscitur justitia externa erga alterum, tanquam bonus fructus ex bona arbore. Hanc autem justitiam inquit solum per metaphoram, & similitudinem sic appellari, quam habet cum jure herili, quod etiam non simpliciter jus dicitur, sicut supra cap. 6. est indicatum. Etenim quale jus habet dominus inservum, tale etiam jus habet ratio in inferiores animi vires. Idem quoque intelligendum est de injustitia interna, quam Plato nominat *εἰς τὴν καὶ παραχλῶ*, seditionem & confusionem

α "Αυτῷ γὰρ τὸ αὐτῷ εἶναι ἀδικήσαντα, καὶ προσκινῶντα αὐτόν. ὅτι τὸ εἶναι ἑαυτὸν ἀδικῶντα. ἀλλ' οὐ καλὸς οὗτος ἀνὰ γὰρ καὶ ἐπὶ τὸ δίκαιον, ἐπὶ δὲ τὸ ἀδίκον. Ἐπὶ δὲ ἐκείνοις τῇ καὶ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, καὶ τοῖς πνεύματι. Αὐτὸς δὲ αὐτὸν τὰ αὐτὰ ἀδικεῖ καὶ πάσῃ καὶ ποιεῖ. Ἐπὶ δὲ ἐν ἐκείναις ἀδικεῖται. Περὶ δὲ τούτοις εἰς τὸν οὗτον καὶ μέρους ἀδικημάτων, εἰς δὲ εἰς τὸ καλὸν καὶ τὸ καλὸν, &c. b Κατὰ μεταφορὰν γὰρ οἰκονομικῆς ἐστὶν οὗκ αὐτῷ τοῦ αὐτοῦ δίκαιον, ἀλλὰ τῶν

αὐτοῦ πονηρῶν οὐ πάντ' εἰς δίκαιον, ἀλλὰ τὸ δικαιοσύνην, ἢ τὸ οἰκονομικόν, partium

partium animi inter se: quando affectus nolunt rationi recta suadenti obtemperare, atque inde proficiscitur externa iniustitia erga alterum.

Utrum pejus est, Facere, an pati injuriam?

Θαυρόν τι
ἐπὶ ἀμ-
φω φαύλα,
ἐπὶ τὸ ἀδ-
ικεῖν αὐτῶν, καὶ
τὸ ἀδικεῖν
τὸ μὲν γὰρ
ἐλαττόν, τὸ
ἐπὶ πλείον
ἔχειν ἐστὶ
τοῦ μέν.
ἀλλ' ὁ μὲν

Utrumque quidem est malum; quatenus per ea disceditur à mediocritate, hoc est, æqualitate. Nam qui facit injuriam, habet plus; qui autem patitur, habet minus: sed tamen Facere injuriam pejus est, quia conjunctum est cum improbitate agentis. Pati autem injuriam, non habet conjunctam improbitatem patientis: imo plerumque homines probi ab improbis injuriam patiuntur. Ideo Socrates apud Platonem in Gorgia ait, *Malle se pati, quam facere injuriam.* Et Cic. lib. 1. Offic. inquit, *Præstat pati injuriam, quam facere.*

χείρον, τὸ ἀδικεῖν τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν μὲν κακίας, καὶ φαύλον ἢ τὸ εἰ ἀδικεῖται, αἰσθῆ κακίας καὶ ἀδικίας.

LIBER VI.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes Sexti libri?

* Ἐπειδὴ
τοὺς χείρονα
πονητέον
ἐν κακίᾳ,
ἐπὶ δὲ τὸ
μέσον αἰ-
ρεῖται, καὶ
ἐκαστο-
λόν, μὴ το
τῶν ἐλατ-
τόνων, τὸ δὲ
μέσον ἐστὶν
ὡς ὁ λόγος
ὁ ὁρῶνς λέ-
γει τοῦτο
εἶναι μέν.

DN sexto libro explicantur virtutes quæ nominantur ἕξεις διανοητικαί, *Habitus Intellectus*, seu *Intellectuales*: à Cic. vocantur *Virtutes rationis, & mentis*. Sunt autem tres hujus libri partes. Prima continetur duobus primis capitibus: in quibus quasi per *Proæmium*, sibi aditum facit ad novam hanc tractationem de virtutibus intellectualibus. In altera parte, à tertio cap. usque ad octav. breviter percurrit quinque *Habitus*, seu *Virtutes Intellectus*. In tertia parte, usque ad finem libri, peculiariter agit de *Prudentia*, ejusque partibus, usu, & præstantia.

CAPUT I.

Quare in doctrina Morali etiam de Virtutibus seu Habitibus Intellectus est aliquid dicendum?

* **Q**Uoniam omnium virtutum Moralium præcipua vis consistit in mediocritate, quæ est secundum rectam ratio-

rationem; hanc autem ostendit, & definit ipsa Prudentia, quæ una est ex habitibus intellectus: ideo non immerito in hac doctrina etiam de Prudentia, & ei cognatis habitibus aliquid traditur.

Quod est Subjectum, cui Habitus Intellectuales insunt?

Animus rationalis.

Quæ sunt ejus Partes, sive potentie?

Duc. Una dicitur *ἡσθημονική*, id est, Scientiis accommodata, alio nomine *θεωρητική*, quia in sola contemplatione & cognitione rerum acquiescit; vulgo *Intellectus Speculativus*: altera *λογιστική καὶ βουλευτική*, qua ratiocinamur & deliberamus; alio nomine *πρακτική* quia de rebus agendis considerat; vulgo, *Intellectus Activus*.

Sumne hæc due potentie diversæ?

* Maxime. Quia percipiunt, & cognoscunt Objecta, quæ Natura & Genere sunt diversa. Nam prior potentia, quæ nominatur *ἡσθημονική*, contemplatur & percipit necessaria: cujusmodi sunt divina, coelestia, naturalia, universalia, principia, & causæ rerum. Posterior vero, quæ dicitur *λογιστική*, considerat contingentia, caduca, & singularia.

Δύο· ἢ μὲν ὃ θεωρεῖται τὰ τοιαῦτα ἢδ' ὄντων, ὥσπερ αἱ ἀρχαὶ καὶ οὐδ' ἐκτρέφονται ἀλλὰ καὶ ἔχουσιν ἢ δὲ γὰρ, ὃ τὰ ἐκτρέφονται. Πρὸς γὰρ τὰ τὰ γίνεσθαι ἵππεσιν καὶ τῶν τῆς ψυχῆς μορίων ἕκαστον τὸ γίνεσθαι, τὸ ἀπὸ τῆς ἐκτρέφονται πρῶτον.

CAPUT II.

Quod est utriusque partis animi rationalis proprium munus & officium, utriusque officium?

Veritatis inquisitio.

Quotuplex est Veritas?

Duplex. Una dicitur *θεωρητική*, quæ in sola cognitione & contemplatione acquiescit: & proprie pertinet ad eam partem quæ *ἡσθημονική* nominatur. Altera vocatur *πρακτική*, quæ transfertur ad actionem & usum: considerat enim veritatem ejus boni, quod est expetendum & agendum.

Quæ

Quæ sunt principia cognitionis & actionis ?

Τρία δὲ
ἐστὶν ἐν τῇ
ψυχῇ τὰ
κύρια
πρῶτον
τῆ ἀληθεί-
ας, αἰσθησις,
νους, ὁρι-
ξίς· τὸ δὲ
δ' ἡ αἰσθη-
σις ἐστὶν
αἰσθησις
πρῶτον.

Tria sunt in animo hominis, unde omnis cognitio & actio proficiscitur: νῦς ἡ λόγος, αἰσθησις, καὶ ὁριξίς, hoc est, Mens sive ratio, Sensus, & Appetitus seu voluntas. Ex quibus duo priora, Mens & Sensus, inserviunt cognitioni rerum: tertium vero actioni.

Eodemne modo νῦς & αἰσθησις inserviunt cognitioni comparande ?

Minime. Nam Sensus versantur solum circa Singularia, externa, & accidentia: ideoque solum adferunt cognitionem τῷ ὄντι. Mens autem seu ratio considerat Universalia, & scrutatur veras causas, & essentielles formas rerum: quæ cognitio est perfectior & certior, & nominatur τῷ πῶς ἐστὶν, καὶ διὸ, πῶς ἐστὶν quid sit, & quamobrem sit.

Sed quare Sensus non dicitur esse principium, & causa actionum ?

α. Πρῶτον
ὡς ὡς ἐν
αἰσθησι
αἰσθησις
ἔστιν ἡ κί-
νησις, ἀλλ'
οὐχ' ἐνε-
ργεια, πορ-
αίρεσις
δὲ, ὁριξίς
τῆ λόγος
ἐν τῇ αἰσθη-
σι.
b. Ἐστὶ δὲ
ἐν τῇ αἰσθη-
σι καὶ τὰ
κατὰ
θυσίαν καὶ
δοξασίαν,
τὸ ἐν ὁρι-
ξίς ἐστὶν
καὶ φύσις.

a Quia actiones debent proficisci ἐκ ποραιρέσεως, ex Electione, & certo consilio: ποραιρέσις autem est compositum quiddam ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς ὁριξίως, ex Ratione & Voluntate, quæ nihil habet commune cum Sensibus.

Quo pacto ποραιρέσις dicitur constare ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς ὁριξίως ?

b Primum, Ratione cuiusdam analogiæ & similitudinis, quam erga se mutuo habent. Nam quemadmodum Mentis Objecta sunt VERUM & FALSUM: ita Appetitus Objecta sunt BONUM & MALUM. Et quemadmodum Mentis ἐνέργειαι sunt, Affirmatio Veri, & Negatio falsi: ita Appetitus ἐνέργειαι sunt, Expetitio Boni, & Fuga Mali. Deinde, Ratione τῆς συμφωνίας, i. e. consensus: Nam quando hæ duæ Facultates, nempe λόγος καὶ ὁριξίς, consentiunt circa suum Objectum, illud vel expetendo vel fugiendo, tum existit ποραιρέσις, id est, Electio.

Quomodo

Quotuplex est *πρωαισις*;

Duplex: Alia enim est *Bona*, alia vero *Mala*.

Quæ dicitur esse bona *πρωαισις*;

a Bona *πρωαισις* est: in qua non solum utraque hæc, nempe λόγος καὶ ὁρεξις, Ratio & Appetitus recte se habent; verum etiam ira inter se consentiunt, ut, quod Recta ratio suadet, Appetitus quoque velit. Oportet enim, ut Aristoteles ait, τὰ αὐτὰ τὸν τι λόγον φάναι, καὶ τὴν ὁρεξιν ὁρᾶν, εἴπερ δὴ αὐτὴν, id est, Eadem & Rationem suadere, & Appetitum profequi.

Quæ dicitur esse mala *πρωαισις*;

Primum, Quando ex his duobus utrumque, vel alterutrum male est affectum. Deinde, Quando inter λόγον & ὁρεξιν est dissensio: veluti cum Appetitus diversum profequitur, vel fugit, quam Ratio suadet.

Quid ex *πρωαισι* consequitur?

b Ex *πρωαισι* bona, etiam consequitur bona actio, ἡ ἀρετή, tanquam finis: Ex mala autem *πρωαισι*, consequitur mala actio, κακὴ ἀρετή.

Quæ est igitur altera animi rationalis facultas, quæ dicitur esse causa actionum?

c Ea quæ nominatur λογιστικὴ, & διάνοια πρακτικὴ, & ἡ ἐπισκοπὴ: per hanc enim cogitamus, & quasi consultamus de suscipienda aliqua actione, rei alicujus vel acquirendæ vel sugiendæ gratia.

Quid ex his colligis?

d Ex jam dictis colligo, Hominem recte posse dici principium suarum actionum. Nam si *πρωαισις* est causa actionum, *πρωαισις* autem constat ex τῷ λόγῳ καὶ τῇ ὁρεξίῳ, quæ sunt in homine: Igitur etiam homo recte dicitur actionum suarum principium & causa.

Caduntne etiam Præterita sub Electionem?

e Minime. Quoniam *πρωαισις* est eorum, quæ nostræ voluntati & potestati sunt subiecta. Præterita autem non sunt

sunt amplius ita in nostra potestate, ut per nos possint aut mutari, aut infecta fieri.

CAPUT III.

Quæ dicuntur virtutes διανοητικῆς, Intellectuales?

Virtutes διανοητικῆς sunt habitus animi rationalis quibus mens nostra vel affirmando, vel negando, verum enunciat.

Quot sunt ejusmodi Habitus?

α. Ἐστὶν δὲ
ἀλλ' οὐκ ἔστι
ἡ ἀρετὴ τῆς
κατασκευῆς,
ἡ δὲ ποσὴν
αἰσθάνειν
αἰσθάνειν.
ταῦτα δὲ
ἐστὶν, τὴν
ἐπιστήμην,
φρόνησιν,
σοφίαν, &c.
β. Ἐπολε-
μικὴν γὰρ καὶ
δύσκολον
ἔχει δια-
κρίσιν.

a *Quinque: Scientia, Sapientia, Intelligentia, Ars, & Prudentia: ἐπιστήμη, σοφία, γῆσις τέχνη, καὶ φρόνησις.* Ex his tres priores pertinent ad τὴν ἐπιστημονικὴν. Duo verbo posteri-
ores ad τὴν λογιστικὴν.

Annon etiam ὑπόληψις καὶ δόξα, id est, Conjectura & Opinio pertinent ad habitus mentis?

b *Et si Conjectura & Opinio quoque versentur circa verum & falsum; tamen non possunt inter habitus mentis referri: quoniam per illas sæpe numero fallimur, & erramus.*

Quomodo distinguuntur hi quinque habitus?

Habitus mentis sive Intellectus vel sunt Simples, vel Compositi. Simples cognoscunt vel Necessaria; idque aut sine medio, ut ὁ γῆσις, Intelligentia Principiorum; aut per medium, ut ἡ ἐπιστήμη, Scientia, quæ proprie est Conclusionum, quæ ex Principiis sunt effectæ. Vel cognoscunt Contingentia, quæ referuntur vel ad ἀεὶ ἐν actionem, ut ἡ φρόνησις, Prudentia; vel ad πῶτερον effectiorem alicujus operis, ut ἡ τέχνη, Ars. Compositus habitus est ἡ σοφία, Sapientia: quæ constat ex Intelligentia & Scientia.

Quid est Scientia?

Ἐπιστήμη
καὶ ἀρετὴ
ἐστὶν, οὐκ
ἐστὶν φαν-
τασία.

Scientia est habitus Mentis, per quem demonstrare aliquid possumus ex necessariis Propositionibus: Ἐπιστήμη ἐστὶν ἵνα ἀποδεικνύται ὅτι ἀναγκαῖον.

ὅτι πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις ἀναγκαῖον, ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀρετὴ ἀλλοῦ ἔχει.

Quæ

Quæ Propositiones dicuntur esse Necessariæ?

Quæ sunt veræ, primæ, immediatæ, priores, notiores, & causæ Conclusionis. Sic enim scribit *Aristoteles* lib. I. *Post. Analyt.* Ἀνάγκη τῶν ἀποδεικτικῶν ἐπιστάμεν ἀναγκῆ αὐτῶν τε, καὶ πρώτων, καὶ ἀμεινων, καὶ προτιόν, καὶ γνωριμωτέρον, καὶ αἰτίον πρὸ συμπεπεσμένον.

Quare necesse est Propositiones, ex quibus Scientia comparatur, tales esse?

Quoniam quæ tales non sunt, hæ non possunt Veram Scientiam efficere, sed tantum Scientiam per Accidens.

Quod est Objectum Scientiæ?

* Objectum Scientiæ nominatur ἐπιστήμη id autem est tantum rerum necessariarum, quæ aliter se habere non possunt: cujusmodi sunt omnia ea, quæ sunt αἰδία, ἀθάρατα καὶ ἀζώνητα, id est, æterna, ortus & interiorius expertia.

Cur solum horum dicitur esse Scientia?

* Quia homines existimant se ea solum scire, de quibus semper idem possunt vere affirmare. Hanc ob causam Contingentium nulla potest esse scientia: quia non semper eadem de illis possunt affirmari; neque enim semper eodem modo se habent.

Quo Instrumento comparatur Scientia?

* Demonstratione, seu Syllogismo Apodictico: qui ex Necessariis Propositionibus antea nobis cognitis, Necessariam conficit Conclusionem.

Annon etiam Scientia potest comparari Inductione?

Minime. * Quia Inductio constat ex Singularibus: Scientia autem est tantum Universalium.

ὅς ἀπαραμεινωρόν, ὁ δὲ ὁπότε μέγα, μὴ ἐστὶν ἄλλως ἔχον· τὰ δὲ ἐστὶν ὁπότε αὐτοῦ, ὅταν ἔξω τῶν θεωρητῶν γίνονται, λαμβάνει εἰς τὸν, ἢ μὴ. * Ἐπὶ δὲ ἐπιστάμῃ πᾶσι τῶν ἀποδεικτικῶν ἀνάγκη καὶ τὸ ἐπιστήμῃ, μεθυστὸν ἐκ περιγνώσκοντων ὅς πᾶσι διὰ σκοπίαν· ἢ μὴ ὅς ἐπιστάμῃ, ἢ ὅς συλλογισμῶν. * Ἡ μὲν δὲ ἐπιστάμῃ ἀνάγκη ἐστὶν ὅς τῶν θεωρητῶν ὁ δὲ συλλογισμῶν, ἐκ τῶν θεωρητῶν.

L

CAPVT

CAPUT IV.

Quid est Ars, ἢ τέχνη;

ARS est habitus Mentis cum vera & recta ratione operis aliquod efficiens. Τέχνη ἐστὶν ἕξις μετὰ λόγου ἀληθὲς ποιητικῆς. Contra vero, Inertia est habitus cum falsa ratione aliquod efficiens. Ἀτιχμία ἐστὶν ἕξις μετὰ λόγου ψευδὲς ποιητικῆς.

Quod est Objectum, & quæ est Materia
Artis?

a Ars versatur circa Contingentia, quæ mutari & alter se habere possunt: unde dicitur quoque magnam habere cum Fortuna cognationem; a qua interdum multum juvatur, aut impeditur; sicut poeta Agathon dixit, Τέχνην τύχῃ ἐπερξέει, καὶ τύχῃ τεχνίῳ. Ars fortunam, & fortuna artem amat.

Quod est officium artificis circa hanc materiam?

b Officium artificis circa suam materiam consistit in tribus. Primum, ἐν τῷ θεωρεῖν, ut consideret quo pacto vel ex materia subiecta opus artificiosum efficere. Deinde, ἐν τῷ πηχάζειν, ut secundum artem operetur, & talem formam materiæ imponat, qualem ars requirit. Tertio, ἐν τῷ γενεῖν, id est, ποιεῖν, ut producat & quasi gignat novum opus. Sic Cic. 2. de natura deorum ait, Artis maxime proprium esse creare & gignere.

Quomodo differt Ars à cæteris Habitibus
Intellectus?

c Præcipue Materia & Fine. Nam Scientia, Sapientia & Intellectus versantur circa Necessaria: ac referuntur πρὸς τὴν θεωρίαν καὶ γνῶσιν, ad Contemplationem & Cognitionem rerum: Ars autem versatur circa Contingentia, & refertur πρὸς τὴν ποίησιν, ad Effectum alicujus operis. Cum Prudentia autem convenit quidem ratione Materia: sed Fine differt. Nam Prudentiæ finis est, σωφροσύνη, Actio: Artium autem, ποίησις καὶ ποιῆμα, Effectio alicujus operis.

CAPUT. V.

Quid est Prudentia, ἡ φρόνησις;

Prudencia est habitus Mentis secundum veram rationem
consultandi & agendi ea, quæ homini in universa vita
sunt bona vel mala. *Θεωσις ἐστὶν ἕξις ἀληθοῦς μετα λόγον ὁρθάν-
την, κατὰ τὰ ἀνθρώπου ἀγαθὰ καὶ κακά.*

Quis dicitur prudens, φρόνιμος;

a Prudens est is, qui potest bene consultare de iis, quæ ipsi vel aliis sunt bona & utilia, non ex parte solum aliqua, sed ad totam vitam vivendi rationem; Φρονίμῳ ἐστίν, τὸ διανοεῖσθαι καλῶς ἐβαλυσσάμεναι περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ συμφέροντος· καὶ ἐν μέρει· ἀλλὰ πῶς αὖτε τοῦ ἐν ζῷ ὅλον.

Quod est Objectum Prudentiae?

b *Prudentia* versatur ~~et~~ *τα μετρί*, hoc est, circa omnia ea, quæ homini ad bene agendum & vivendum sunt necessaria. Unde *Cic. lib. 5. de Finibus*, *Prudentiam* dicit esse *artem viæ*. Est ergo idem *Prudentiæ Objectum*, quod est *Consultationis*: de qua supra lib. 3. cap. 3. dictum fuit.

Quod est Officium viri Prudentis 3

c *Officium prudentis est, non solum aliis, sed etiam sibi posse recte & utiliter in rebus agendis consulere. Aliis quidem, quatenus vivit in Civili societate; Sibi vero, quoniam qui sibiipsum sapiens esse nequit, nequicquam sapit: ut scribit Cicero ad Trebat.*

*Quo pacto probat Aristoteles Prudentiam versari
circa res agendas ?*

d Primum, *Exemplis virorum prudentium*; ut *Periclis, Themistoclis, Solonis, Lycurgi, & similium*, qui propter hanc unicam causam dicti fuerunt prudentes: eo quod in

πρῶτον, ὁρῶντες διόμνηται εἶναι, ὅτι τὰ αὐτοῖς ἀγαθὰ καὶ τοῖς ἀντιπαρθεύουσιν. d Διὰ τὸ Περικλέα καὶ τοὺς τοιούτους, &c.

rebus

Τὴν σωφρο-
σύνην τῇ-
τῃ προστι-
γομένην τῇ
ἐν ὁρᾷ
τι, ὡς σὺ-
ζῶσαι τὴν
φρόνησιν.
Ἄλλω μὲν
τῆς ἐν
ἐστὶν ἀρετῇ,
φρονητικῇ
δὲ οὐκ ἐστ.

βκαὶ ἐν μὲν
 τῇ χηρῇ ὁ
 κληὶς ἀμαρ-
 τανῶν, αἰ-
 στῶντος·
 καὶ ὁ εὐδ-
 υμῶν, ὁ πῶν·
 ὁ δὲ καὶ καὶ
 τῶν ἀρετῶν.

rebus agendis consilio valuerunt. Deinde, ex Etymologia Græca vocabuli *Temperantia*; quæ ideo dicta est σωφροσύνη, quia σώζει τὴν φρόνησιν, id est, conservat judicium de rebus agendis; quemadmodum contra, *Intemperantia* judicium & voluntatem hominis corrumpit circa res gerendas; ut neque verum Finem actionum cernere, neque verā Mediā eligere possit.

*Hab:ne præterea aliud Discrimen inter Artem
& Prudentiam?*

a Habeo. *Primum enim, Ars est peculiaris quidam habitus, reipsa à virtute Morali separatus: ideoq; ipsa sola non potest facere virum bonum, sed tantum bonum artificem. Prudentia autem semper conjuncta est cum virtute Morali, & constituit virum bonum.* b *Deinde. Qui in Arte sponte peccat, minus est reprehendendus; quam qui invitatus circa eam peccat: quia hoc est signum imperitiæ artis. Circa Prudentiam vero qui sponte peccat, magis est reprehendendus; quam qui invitatus circa eam peccat: quia indicium est malitiæ.*

CAPUT VI.

Quid est o vñc, Intelligentia?

* Λείπεται
187 6747
αρχών.

x' Eπει οὖν
 ἡ ἐπιστήμη
 αὐτὴ τὴν καθε-
 ὅλου ἐστὶν
 ἐπιστήμη,
 καὶ τὴν ἐξ ἀ-
 ναγωγῆς ὄν-
 των· ἐστὶ δ'
 ἀρχαὶ τῆς
 διανοίας καὶ
 καὶ πάσης
 ἐπιστήμης
 (καὶ λόγος
 γὰρ ἡ ἐπιστήμη
 τὸ μέγιστον·

Intelligentia est habitus Mentis, quo Principia Scientiarum & Demonstrationum plene & perfecte cognoscimus, & contemplamur. *Οὐκ ἔστιν ἔξω, ἀλλὰ τὰς ἀρχὰς καὶ ἀποδείξεις.*

Quod est Objectum Intellectus ?

* *Objectum Intellectus* sunt ipsa Principia, & *æxiomata* Scientiarum & Artium: quorum notitia aliquo modo quidem naturaliter est hominibus insita; verum per hunc habitum plenius & perfectius cognoscuntur.

Quomodo probas Principiorum Notitiam ad hunc habitum pertinere ?

* *Per Remotionem*: Quia non potest ad reliquos habitus Mentis referri. Non enim potest referri ad *Scientiam*; quia *Scientia* comparatur per *Demonstrationem*:

Princi-

Principiorum autem nulla est Demonstratio. Neque ad Sapientiam; quia Sapientia est Causarum cognitio: Principiorum autem non possunt dari Causæ. Neque ad Artem, aut Prudentiam; quia sunt rerum Contingentium, quæ aliter se habere possunt. Principia autem sunt Necessaria, & sempiterna habent veritatem.

Αἱ δὲ τῶν
χρήσων ἄ-
σας καὶ τὰ
ἐκδεχόμενα
ἄλλως ἴ-
χεν. ἡ δὲ
δύσσοφία
τῶν ἰστί-
ων γὰρ σοφῶν καὶ ἐπὶ τὴν ἰχεν ὁπότε εἰς τὴν ἰστί-
ων.

τὴν γὰρ σοφῶν καὶ ἐπὶ τὴν ἰχεν ὁπότε εἰς τὴν ἰστί-
ων.

CAPUT VII.

Quid est Sapientia, ἡ σοφία;

Sapientia est habitus Mentis, quo & Principia Demonstrationum, & earum Conclusiones, quæ ex illis efficiuntur, perfecte intelligimus. Huic Definitioni etiam consentit ea, quæ est apud Cic. lib. 2. Offic. Sapientia est rerum divinarum & humanarum, causarumque quibus hæ res continentur, scientia. Aristot. Ἡ σοφία ἐστὶν τὴν καὶ ἐπιστήμην τῶν πρῶτων. Sapientia est intelligentia, & scientia rerum præstantissimarum.

Ἐκ δὲ τῶν
ἐπιστημῶν
διπλῶν, ὅτε
ἡ σοφία
ἐστὶ καὶ ἐπισ-
τήμην καὶ
τῶν πρῶ-
των τῶν
ἐπὶ τῶν
ἐπιστημῶν.

Quod est Objectum Sapientia?

Sapientia Objectum sunt omnes res, earumque causæ, quæ quidem sub hominis cognitionem cadere possunt: cuiusmodi sunt rerum Principia & Causæ, & ipsæ Conclusiones, quæ ex illis efficiuntur.

Quod est Officium Sapientis.

Officium Sapientis est, circa Principia veritatem tenere, & ea, quæ ex Principiis concluduntur, intelligere. Δὲ τὴν σοφὴν μὴ μόνον τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ καὶ τὰς ἀρχὰς εἰδέναι.

Estne Sapientia eadem cum Prudentia?

Non. Alioquin enim omnis Sapiens quoque esset Prudens. At multi Sapientes fuerunt; qui tamen propter Prudentiam in rebus gerendis, & civilibus negotiis administrandis, non celebrantur: ut Anaxagoras, Thales, Pittacus, Bias, & multi alii Philosophi. Deinde, Si Sapientia eadem esset cum Prudentia; tum sequeretur tot esse Species

Διὸ Ἀνα-
ξαγόραν,
καὶ Θαλῆν,
καὶ Πιττα-
κόν, καὶ
Βίαν, καὶ
ἄλλους, ὅτι
σοφῶν καὶ
πρῶτων.

ἰστίων δὲ ἡ φασὶν εἶναι, ὅταν ἰστίων ἀγνοῦντας τὰ συμφέροντα αὐτοῖς καὶ πλεονεκτοῦντας τὰ μὴν καὶ φαντασάμεναι, καὶ χαλεπαῖν, καὶ δαμόνια εἰδέναι αὐτοὺς φασὶν. ἀχρηστὸν δὲ εἶναι τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ ζῆναι.

Φαιρόν
 ὅτι ἐκ
 ἀνείη ἢ
 πολιτικῇ
 καὶ ἡ σοφία
 ἡ αὐτὴ ἐστὶ
 γὰρ τὴν
 σοφίαν τὰ
 ἐνέλιμα
 τὰ αὐτοῖς
 ὁρεῖται σο-
 φίας, πολ-
 λαὶ ἴσονται
 σοφίαι.
 * Ἡ δὲ
 φρόνησις,
 σοφίαν τὰ ἀν-
 θρώπων·
 καὶ σοφίαν ὧν
 ἐστὶ βελύ-
 σσεται·
 τὴν γὰρ φρο-
 νίμην μέλει-
 σται τὴν
 ἔργον εἶναι
 φαινομένην·
 τὸ
 δὲ βελύ-
 σσεται·
 βελύσσεται
 ὅτι ἐστὶν σοφίαν ἢ
 ἀδυνατῶν ἄλλως ἔχειν, ἐπὶ ὅσων μὴ τίληται ἡ ἐστὶ καὶ τὸ πρᾶ-
 τὸν ἀγαθόν.

Sapientia, quot sunt Species Prudentia. Atque si unica tan-
 tum est Sapientia vis atque natura, quæ omnium rerum
 perfectam cognitionem complectitur: plures autem sunt
 Prudentia Species, pro varietate actionum & negotiorum,
 circa quæ versatur; quemadmodum ex sequenti capite
 patebit.

Quod est igitur Discrimen inter Sapientiam &
 Prudentiam?

Primum, Sapientia est in nobilissima animæ rationalis
 parte, quæ appellatur ἐπιστημονική. Prudentia autem est in
 altera parte, quæ nominatur λογιστική. Deinde, Sapientia
 versatur circa contemplationem & cognitionem rerum di-
 vinarum, cœlestium, necessariorum, & universalium, quæ
 nullam admittunt mutationem: * Prudentia vero versatur
 circa deliberationem de actionibus rerum humanarum,
 civilium, singularium, & contingentium, quæ mutationi
 & corruptioni sunt obnoxia.

Vita autem est præstantior?

Ex jam dictis facile intelligitur, Sapientiam Prudentia
 præstantiorem esse; partim ratione Subjecti, cui inest; par-
 tim ratione Materie, circa quam versatur; partim denique
 ratione Operationis, hoc est, τῆς θεωρίας. Contemplationis,

CAPUT VIII.

Quotuplex est Prudentia?

Prudentia alia dicitur Privata: quæ est facultas recte
 consulendi & prospiciendi nobis ipsis, & privatis no-
 stris commodis: nominatur φρόνησις σοφίαν αὐτόν, καὶ ἑα. Alia
 dicitur Communis, φρόνησις πρὸς ἄλλους. est facultas recte
 consulendi & prospiciendi aliis, quæ ipsis sunt utilia.

Quotuplex est Communis Prudentia?

* Ἐπὶ τῇ καὶ
 ἡ πολιτικῇ,
 καὶ ἡ φρο-
 νησις, ἡ
 αὐτὴ ἐστὶ
 ἡ ἐξ ἑα τὸ
 μόνον εἶναι
 ἐπὶ τὸ αὐτὸ
 αὐταῖς.

Communis Prudentia est duplex. Vel enim est Dome-
 stica, οἰκονομική. quæ est facultas recte consulendi, & pro-
 spiciendi ea quæ familiæ nostræ sunt bona & utilia: Vel
 est

est *Civilis*, πολιτική, quæ est facultas recte consultandi & deliberandi de iis, quæ civitari aut Reipub. sunt utilia.

Quotuplex est Civilis Prudentia?

Civilis Prudentia est duplex. Vel *Legislatoria*, νομοθετική, quæ est facultas recte ferendi & explicandi leges; hodie dicitur *Iurisprudentia*: Vel est *Ætiosa*, διοικητική, quæ est facultas recte obediendi. & administrandi Reipublicæ negotia.

Τῆς ἑστῆς
πάλιν. ἡ
μὲν, ὡς ἀρ-
χῆ τεκτο-
νική, ἐξ ὁ-
ντος νο-
μοθετική.
ἡ δὲ, ὡς τὰ
ἑκάστου ἡγε-
ται, τὸ κοι-
νὸν ὄντως
ἔχει, πολι-
τική. αὐτὴ
δὲ, πρακτι-
κὴ καὶ βε-
βαιή.

Quotuplex est Prudentia Practica?

Practica Prudentia rursus est Duplex. Vel est *Senatoria*, βουλευτική, quæ est facultas recte deliberandi de futuris; quid Reipub. sit faciendum vel omittendum: Vel est *Judiciaria*, δικαστική, quæ est facultas recte judicandi & statuendi de factis præteritis; quid in illis sit justum vel injustum.

* Γνωμι-
στικοὶ μὲν
νοοὶ καὶ α-
δυνατικοὶ
γίνονται, καὶ
σοφὸι τὰ
ποικίλα
φρόνιμοι δ'
καὶ ἀκαὶ γί-
νεται.

Quo pacto comparatur Prudentia?

* Longa observatione & experientia Singularium, quæ sumenda est ex quotidiana vita & frequenti tractatione tam privatorum quam publicorum negotiorum. Atque hæc etiam est causa, quamobrem juvenes non possint fieri Prudentes; licet addiscant disciplinas Mathematicas, quæ alioquin videntur esse difficillimæ: quia propter ætatem destituuntur usu & experientia rerum agendarum.

Quomodo differt Prudentia à Scientia?

* *Prudentia* & *Scientia* differunt *Materia*, & *Causa Efficiente*. Nam *Scientia* versatur circa *Universalia*; quorum cognitio comparatur per *Demonstrationem*: *Prudentia* vero versatur circa *Singularia*; quorum cognitio comparatur experientia, per *Inductionem*.

αἰτιῶν δ'
ὅτι καὶ τὸ
καὶ ἡγεταί
ἔστιν ἡ φρό-
νις, ἃ
γίνεται
γνώσις
ἐξ ἐμπει-
ρίας νόος
δὲ ἐμπει-
ρος ἐκ ἐστ'
πλήθους γδ'
χρὲν ποι-
ῆσαι τὴν
ἐμπειρίαν.

Quomodo differt Prudentia ab Intelligentia?

* *Intelligentia* & *Prudentia* habent quasi *Opposita Objecta*, circa quæ versantur. Nam *Intelligentia* versatur circa ea, quæ sunt in ordine naturæ *Suprema*; quorum nulla potest reddi ratio: cujusmodi sunt *Prima Principia*. *Prudentia* vero versatur circa *Singularia*, quæ in ordine natu-

* Ὅτι δὲ ἡ φρόνις ἐκ ἐμπειρίας, φανερόν· τὴν γὰρ ἐχάτη ἐστίν. * Ἀντικειμένη δὲ ἡ φρόνις τῷ νόῳ.

no consequendo: ut de comparanda eruditione, aut potentia, aut honoribus, aut divitiis, & similibus aliis bonis. Hæc appellatur *βουλευτική*, particularis quædam bona consultatio.

CAPUT X.

Quæ est altera Prudentiæ Socia?

H *Σύνσις*, Ingenii perspicacitas: quæ necessaria est, ut recte de rebus possimus judicare. Ei contraria est *ἀφωσία*, Stoliditas, & hebetudo ingenii.

Quid est Σύνσις?

Σύνσις est habitus & facultas recte intelligendi, & iudicandi de iis rebus, circa quas Prudentia versatur: *Σύνσις* ἔστιν ἕξις τῆς καλῶς κρίνειν, ἀλλ' οὐκ ἡ φρόνησις ἐστίν.

Estne eadem cum Scientiâ, vel Opinione?

a Non. Primum enim, Si eadem esset cum Scientiâ, vel Opinione, tum omnes homines essent *σύνσιτοι*. Nullus enim est, qui non aliquam scientiam, vel saltem opinionem habeat de aliquibus rebus. At multi homines sunt, qui non sunt *σύνσιτοι* ut sunt homines fatui, stupidi, agrestes, & similes. Deinde, Si eadem esset cum aliqua scientiâ: tum versaretur etiam solum circa ejusdem Scientiæ Objectum Necessarium. Sed *σύνσις* præcipue versatur circa Contingentia, & ea quæ cadunt in Consultationem & actionem.

Quo pacto differt σύνσις à Prudentiâ?

b *Σύνσις* à Prudentiâ præcipue in eo differt; quod Prudentiæ munus est, consultare, & præcipere quid homini agendum sit: *σύνσις* autem Officium est, de iis, quæ Prudentia decernit, recte judicare. Proinde Prudentia est facultas *βουλευτική* καὶ *ἐπιστημική*: *σύνσις* autem est solum *κρίτική*.

γδ' ἀλλ' ὅτι αἱ δὲ ὄντων καὶ αἰτιῶν ἡ σύνσις ἐστίν, ὅτι ἀλλ' ὅτι *γνώμην* ἐστὶν ἀλλ' ἀλλ' ὅτι ἀπορίστην ἀντιπερὶ βελύσασαι. *b* Διὸ ἀλλ' τὰ αὐτὰ ἀλλ' τῇ φρονήσει ἐστίν. ἢ ἐστὶν ἡ ἀμύνη ἐνόνσις καὶ φρόνησις ἢ ἀλλ' γδ' φρόνησις ἐπιστημική ἐστίν. γδ' ἀλλ' ἀμύνη. ἢ μὴ, τὸ τέλος αὐτῆς ἐστίν ἢ ἡ σύνσις κερπὴ μόνον. ταῦτα γδ' ὄνσις καὶ ἀπορήσις.

CAP.

CAPUT XI.

Quæ est Tertia Socia Prudentia ?

Ἡ δὲ κα-
λαμένη
γνώμη,
καὶ ἢ δι-
γνώμονας,
καὶ ἐπὶ τῶν
μὲν γνώ-
μῳ, ἢ τῶ
ἐπεικούς
ἐστὶ κρίσις
ὁρθή.
α Σημεῖον
δὲ τὸν γδ
ἐπεικὴ
μάλιστα
φανερόν
συγγνωμο-
νικόν· καὶ
ἐπὶ κρίσις, τὸ
ἔχειν ἀπὸ
ἐνὶ αὐτῇ
γνώμῳ.
β Ἡ σύνε-
σις, καὶ τῇ
κρίσι· ἢ ὅτι συλ-
γνῶμην
γνῶμην ἐστὶ
κριτικὴν τῶ
ἐπὶ κρίσις
ὁρθή· ὁρθή
δὲ, ἢ τῶ
ἀληθές.
γ Ἡ σύνε-
σις καὶ ἡ
γνώμη,
ἀπὸ τῶ
ἀρετῶν
ταῦτα εἰ-
ρηναῖα καὶ
ὁ νότος ἦν
ἐξ αὐτῶν· τὸ
ἀμφοτέρω καὶ γδ' ὅτι πρῶτον ὅσον καὶ τῶν
ἐξ αὐτῶν νότος ἐστὶ, καὶ ὁ λόγος
ὁ αὐτός, καὶ τὰς ἀποδείξεις τῶν ἀληθῶν ὅρων, καὶ πρῶτον ὁ δὲ, ὅτι τὰς ἀρετῶν καὶ
τὸ ἐξ αὐτῶν, καὶ ὁ δὲ γδ' αὐτῶν, καὶ τῆς ἐπίσης ἀρετῶν;

H Γνώμη, quæ proprio vocabulo caret : potest tamen etiam Latine *Sententia* appellari. Ea autem sic definitur : Γνώμη est viri æqui & boni, de dictis factisque aliorum hominum, verum & rectum iudicium, ἐστὶν ὁρθὴ κρίσις τῶ ἐπεικούς.

In quo consistit hoc iudicium ?

In duobus. *Primum*, In benigna interpretatione eorum quæ ab aliis dicuntur, aut fiunt : atque hæc proprie nominatur *ὑπερωμοσύνη* : a Deinde, In condonatione & venia eorum, quæ ab aliis per ignorantiam aut infirmitatem fuerunt peccata : hæc nominatur *συγγνώμη*. Atque hinc Prudentes dicuntur esse *ὑπερωμόνες*, hoc est, *benigne de aliis sentientes* ; & *συγγνωμονικοί*, id est, *prompti ad ignoscendum*.

Quomodo differt γνώμη à σύνεσις ;

β Utraque est facultas *κριτική*, iudicandi de aliorum dictis & factis. Sed *σύσις* simpliciter ita de illis iudicat & pronunciat, quales sua natura sunt : γνώμη autem in iudicando adhibet æquitatem & moderationem. Itaque γνώμη se habet ad *σύσιν*, quemadmodum se habet *Æquitas* ad *Justitiam*.

Quare Aristoteles dicit, τὸν νῦν, id est, Intellectum, esse extremorum in utramque partem ?

γ Quia sicut *Intellectus* est duplex, *Theoricus* & *Practicus* ; ita etiam τὰ ἔκτατα, *Extrema* sunt duplicia : alia in ordine naturæ *Suprema*, cuiusmodi sunt *Prima* & *Universalia Principia* ; alia vero sunt in ordine naturæ *Infima*, cuiusmodi sunt τὰ κατὰ μέρος, *Singularia*. Utrorumque autem non est λόγος, Ratio live *Demonstratio*. Illa enim *Simplici Intellectu*, hæc autem solo *Sensu* absque aliqua ratiocinatione percipiuntur.

Cur dicitur, τὸν νῦν, Intellectum, esse Principium & Finem?

Quia sicut Intellectus ex Singularibus colligit Principia: Διὸ καὶ ἀρ-
 ita rursum ex Principiis demonstrat Singularia. Et, Sicut
 Intellectus Theoricus conquiescit in notitia Principiorum, καὶ καὶ τῶν
 neque ulterius ascendit: ita Intellectus Practicus conqui-
 escit in notitia Singularium, neque ulterius descendit γὰρ αἱ δοπο-
 δεῖσιν, καὶ
 ποιεῖ τὰ τῶν

ὥστε δὲ περὶ τοῦ ἔμπεδον καὶ ἀμεταβάτου, ἢ φρονήμων, ταῖς ἀναποδεί-
 κτοις φάσισι, καὶ δεῖται, ἔχ' ἢ πῶς τὸ δοποδεῖσιν διὰ τὸ ἔχ' ἐν τῇ ἐμπε-
 ρίας ὁμολογίᾳ, ὁμοῦ ταῖς ἀρχαῖς.

CAPUT XII.

*Esne Sapientiae aliqua utilitas in questione
 De hominis beatitudine?*

ET Si Sapientiae nulla sit externa actio secundum virtu-
 tem Moralem: tamen quia est nobilissimae partis animi
 rationalis, quae ἐπιστημονικὴ nominatur, virtus atque per-
 fectio; ideo quoque operatio ejus est praestantissima.

Quae est Sapientiae propria Operatio?

Θεωρία, contemplatio rerum divinarum, coelestium, &
 sempiternarum: in qua Philosophi existimarunt consiste-
 re praecipuam hominis beatitudinem; per quam videatur
 homo proxime ad divinam beatitudinem accedere, Deoque
 simillimus fieri.

*Quae est utilitas Prudentiae ad comparandum
 Felicitatem Politicam?*

* Permagna & multiplex. Quoniam enim dictum est,
 Felicitatem Politicam comparari actionibus virtutum; quae
 consistunt in mediocritate secundum rectam rationem,
 quam definit & ostendit Prudentia: ideo ea ad Felicitatem
 non solum utilis est, verum etiam necessaria.

*At videntur aliqui posse absque Prudentia, sola imita-
 tione aut institutione aliorum, virtu-
 tum actiones edere?*

Sola imitatio non sufficit ad actiones virtutis praestan-
 das:

Διὰ τὴν ἀρ-
 σεν δ' αὖ
 τις ποιεῖ
 αὐτῶν, πῶς
 χρησιμοῖ
 εἰσι. Πρῶ-
 τὸν μὲν δὲ
 λόγον, ὅτι
 ὁππότε δ'
 αὐτὰς ἀρ-
 αγκάζον
 αἰρεταῖς
 αὐτὰς τῇ
 αἰρεταῖς γ'
 εἰσας ἐκ
 τῶν ἐκ
 τῶν μο-
 ραῖ.

* Ἐπὶ τῷ
 ἔργῳ δοπο-
 τησάντων
 αὐτῶν
 φρονήσιν
 τῶν ὁμοῦ
 ἀρετῶν ἢ
 μὲν γὰρ ἀρε-
 τῶν τῶν σκο-
 πῶν ποιεῖ
 ὁρῶν ἢ
 φρονήσιν, τὰ
 πρὸς αὐτῶν.

das : sed oportet etiam agentem πῶς ἔχοντα ἀεὶ κατὰ τὸν i. e. certo modo affectum eas agere, quemadmodum scilicet ipsa virtus requirit : nempe ut agat ἐν ἀποσιτιστικῇ, καὶ ἐν ἀντιθέσει, καὶ ἐν ἀντιθέσει, καὶ ἐν ἀντιθέσει, hoc est, certo animi proposito & consilio; eorum ipsorum gratia, qua aguntur; libenter, & constanter.

Annon sola Virtus Moralis sufficit ad actiones honestas præstandas, & per Consequens etiam ad Beatitudinem?

Ἡ ἀρετὴ
ἀποσιτιστικὴ
ἐστὶν ἀρκούν
πρὸς τὴν ἀντιθέσιν.
Cap. 13.

Maxime. Sed Virtus Moralis absque Prudentia perfecta esse non potest.

Quamobrem?

Quia omnis Virtus Moralis definitur, quod sit mediocritas secundum RECTAM RATIONEM; hanc autem sola ostendit Prudentia.

Quæ igitur requiruntur ad bonam & honestam actionem?

Duo. Primum, Ut agens sibi bonum & honestum proponat Finem suæ actionis. Deinde, Ut cupiat per bona & honesta Media finem illum consequi.

Quibus rebus hoc efficitur?

Etiam duabus: Virtute Morali, & Prudentia.

Quonam modo?

Etenim Virtus Moralis & iudicium & voluntatem hominis recte in format; ut possit intelligere & sibi proponere rectum & bonum Finem in agendo: Prudentia autem ostendit, quænam sint illa Media per quæ ad Finem propositum est perveniendum. Ἡ δὲ ἀρετὴ πρὸς τὸν ἀποσιτιστικὸν σκοπὸν, καὶ τὴν ἀποσιτιστικὴν ἀρετὴν ἵκανοῦς εἶναι, καὶ τὴν ἀποσιτιστικὴν ἀρετὴν ἵκανοῦς εἶναι.

* Αὐτὴν δὲ ἀρετὴν
ἀποσιτιστικὴν
καλεῖται ἀρετὴν
ἀποσιτιστικὴν.

Esse, præter Prudentiam, etiam alia quadam Facultas in homine, per quam Media illa apprehendit, & ad actiones redditur magis idoneus?

* Est: eaque à Græcis vocatur δ' ὑπόθεσις, à Latinis Solertia. Quid

Quid est dēvōne, Solertia?

H dēvōne, *Solertia* est naturalis quædam vis & dexterritas excogitandi & intelligendi ea Media, quæ ad actionis alicujus Finem consequendum pertinent.

Quotplex est hac Facultas?

a Duplex. Una Bona & laudabilis; quæ excogitat bona Media, quibus Finem suum possit consequi: Altera est Mala & vituperabilis; quæ Finem & scopum propositum malis Mediis conatur obtinere. Hæc alio nomine etiam vocatur *παρρησία*, *Versutia*, *calliditas*, *malitia*, & *astutia*.

Quomodo se habet dēvōne ad Prudentiam?

b Magnam habet *Solertia* cum *Prudentia* affinitatem; adeo ut, accedente usu rerum & Virtute Morali, facile possit transire in *Prudentiam*, imo sine ea non potest *Prudentia* perfecti comparari.

Quo pacto differt Solertia à Prudentia?

Duobis modis. Primum, *Causa Efficiente*. Nam dēvōne à natura aliquibus inest: ideo etiam φυσικὰ ἀρετὴ nomina- tur. *Prudentia* vero acquiritur longo usu & experientia. Deinde, *Differt* τῇ φύσει, *Natura*. Nam δεινός potest etiam esse sine Virtute Morali, & in malis ac improbis hominibus. *Prudentia* autem semper est conjuncta cum Virtute Morali; non est nisi in viris bonis. Ἀδύνατον γὰρ φρονίμων εἶναι, μὴ ὄντων ἀγαθῶν ut inquit Aristoteles.

CAPUT XIII.

Dixisti Solertiam esse Naturalem quandam Prudentiam: At supra dictum fuit, Nullam virtutem naturā nobis insitam esse.

Duplices sunt virtutes. Aliæ φύσις ἀρεταί, *Proprie dicte* virtutes; quæ sunt perfecti habitus, diligenti & assiduo

fiduo studio, usu, & assuefactione comparati & confirmati: Unde etiam nominantur ἡξεις, vel ἰδιότητες, *Habitus more & consuetudine acquisiti*. Aliæ vero, καὶ κρυφαῖαι ἀρεταί, *Improprie dictæ Virtutes*; que nihil aliud sunt, quam naturales inclinationes & propensionēs ad aliquam virtutem, quæ etiam φυσικαὶ ἀρεταί, *Naturales Virtutes*, appellantur: A Cicerone vocantur *Principia, Semina, Igniculi, & Fontes virtutum*.

Quomodo differunt hæ Naturales Virtutes à Veris Virtutibus?

Καὶ γὰρ
παισὶ καὶ
θελείοις αἱ
φυσικαὶ
ὑπάρχουσιν
ἐξ ἑστέ
ἀλλ' ἀνθρώποις
τὸ βλάσφημα
φαίνονται
αἱ ἀρεταί.
Ἀλλὰ τῇ
φρονήσει
μὴ ὅσον
πᾶσαι [ἀρεταί]
ὑπάρχουσιν αἱ
φυσικαὶ
χρεῖζονται
ἀλλήλων.
Ἡ κυρία
ἀρετὴ ἔστι
τὸ ἀνθρώπου
φρονήσεως.

Vera Virtutes tantum locum habent in viris bonis, qui eas diligenti studio, usu, & assuefactione ex crebris actionibus sibi acquisiverunt: *Naturales* autem virtutes, etiam locum possunt habere in infantibus & pueris; imo nunquam etiam in bestiis earum vestigia conspiciuntur. Deinde, *Vera Virtutes* semper prosunt non solum habenti, verum etiam iis, erga quos exercentur: *Naturales* vero virtutes absque mente & ratione sæpe sunt noxiæ hominibus. Tertio, *Naturales Virtutes* possunt esse à se mutuo separatæ: neque enim unus idemque ad omnes actiones æque idoneus à natura est factus: *Vera* autem *Virtutes* non possunt reipsa à se mutuo separari. Nam vinculo Prudentiæ ita sunt inter se connexæ; ut, qui unam vere habet, etiam reliquas habere videatur: etiamsi actu ipso non possit omnes simul exercere. Quarto, *Virtutes Naturales* possunt esse sine Prudentia: *Vera* autem *Virtutes* nunquam sine Prudentia esse possunt; definiuntur enim mediocritate, quæ est secundum rectam rationem, quæ est ipsa Prudentia. Unde Socrates dicebat *Virtutes* esse φρονήσεως, λόγου, καὶ ἐπιστήμης, id est, *Prudentias, Rationes, & Scientias*.

Quid ex jam dictis de Prudentiæ colligis?

Primum, Neque Prudentiam sine *Virtute Morali*; neque *Virtutem Moralem* sine *Prudentia* esse posse. Deinde, Solum

Solum *virum bonum* revera esse *Prudentem* : Et solum *Prudentem* esse revera *virum bonum*. a *Tertio*, Eum, qui vere *Prudens* est, omnem habere *Virtutem* : quia *Prudentia* ostendit, quæ mediocritas in omnibus actionibus secundum rectam rationem sit servanda. *Quarto*, Eum, qui *Unam* virtutem perfecte habet, etiam *Reliquas* omnes habere. Quoniam *Virtutes Morales*, ut paulo antea dictum est, *Prudentiæ Vinculo* ita inter se sunt connexæ, ut à se mutuo separari revera non possint.

Si *Prudentia* gubernat omnes virtutum vitæque civilis actiones : Igitur videtur *Præstantior* esse ipsa *Sapientia* ?

b Minime. Quoniam *Prudentia* non solet eo modo *Sapientiæ*, sicut cæteris virtutibus, imperare vel præcipere, quid circa singulas actiones faciendum, vel non faciendum sit; sed solum præcipit ea fieri, quæ facere possunt ad maiorem *Sapientiæ* commendationem & promotionem : videlicet ut cives eam ejusque studia ament, & excolant; ipsisque *Sapientibus* & *Sapientiæ* studiosis honestum in *Repub.* locum concedant. Qua in re videtur *Prudentia* potius inservire quam dominari *Sapientiæ*.

τῆς αὐτῆς, ἀλλ' ὅρα ὅπως γίνονται ἐκείνης ἐν ἑαυτῇ ὑπερβολὴ, ἀλλ' ἐν ἐκείνῃ

LIBER VII.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes
Septimi libri ?

Uæ sunt partes *Septimi libri*. In prima explicantur imperfecti quidam habitus; qui tamen etiam aliquo modo inter virtutes & vitia morum referuntur: veluti sunt, *Consuetudo* & *Patientia*; *Incontinentia* & *Mollities*. Ubi etiam quædam de *Heroica Virtute* & ei opposito

fiduo studio, usu, & assuefactione comparati & confirmati: Unde etiam nominantur *ἡσυχάζοντες*, vel *ἰδίζοντες*, *Habitus more & consuetudine acquisiti*. Aliæ vero, *καὶ κρυφαὶ ἀρεταί*, *Improprie dictæ Virtutes*; quæ nihil aliud sunt, quam naturales inclinationes & propensiones ad aliquam virtutem, quæ etiam *φυσικαὶ ἀρεταί*, *Naturales Virtutes*, appellantur: A Cicerone vocantur *Principia*, *Semina*, *Igniculi*, & *Fontes virtutum*.

*Quomodo differunt hæ Naturales Virtutes
à Veris Virtutibus?*

Καὶ γὰρ
παισὶ καὶ
θῆρσι καὶ
φυσικαὶ
ὑπάρχου-
σιν ἡδέ-
α καὶ ἀν-
θρώποις βλα-
ρταί φαίνον-
ται ἴσαι.
Ἀλλὰ τῇ
φρονήσει
μὴ ἔστι
πάντα [ἀ-
ρεταί] ὡς
ἐμφανέ-
ς φυσικαὶ
χρῶνται
ἀλλήλων.
Ἡ κυρία
ἀρετὴ καὶ γί-
νεται ἀν-
θρώποις.

Vere Virtutes tantum locum habent in viris bonis, qui eas diligenti studio, usu, & assuefactione ex crebris actionibus sibi acquiriverunt: *Naturales* autem virtutes, etiam locum possunt habere in infantibus & pueris; imo nonnunquam etiam in bestiis earum vestigia conspiciuntur. Deinde, *Vere Virtutes* semper profunt non solum habenti, verum etiam iis, erga quos exercentur: *Naturales* vero virtutes absque mente & ratione sæpe sunt noxiæ hominibus. Tertio, *Naturales Virtutes* possunt esse à se mutuo separatæ; neque enim unus idemque ad omnes actiones æque idoneus à natura est factus: *Vere* autem *Virtutes* non possunt reipsa à se mutuo separari. Nam vinculo Prudentiæ ita sunt inter se connexæ; ut, qui unam vere habet, etiam reliquas habere videatur: etiamsi actu ipso non possit omnes simul exercere. Quarto, *Virtutes Naturales* possunt esse sine Prudentia: *Vere* autem *Virtutes* nunquam sine Prudentia esse possunt; definiuntur enim mediocritate, quæ est secundum rectam rationem, quæ est ipsa Prudentia. Unde Socrates dicebat *Virtutes* esse *φρονήσεις*, λόγους, καὶ ἰσχύμους, id est, *Prudentias*, *Rationes*, & *Scientias*.

*Quid ex jam dictis de Prudentia
colligis?*

Primum, Neque Prudentiam sine *Virtute Morali*; neque *Virtutem Moralem* sine *Prudentia* esse posse. Deinde,
Solum

Solum *virum bonum* revera esse *Prudentem* : Et solum *Prudentem* esse revera *virum bonum*. a *Tertio*, Eum, qui vere *Prudens* est, omnem habere *Virtutem* : quia *Prudentia* ostendit, quæ mediocritas in omnibus actionibus secundum rectam rationem sit servanda. *Quarto*, Eum, qui *Unam* virtutem perfecte habet, etiam *Reliquas* omnes habere. Quoniam *Virtutes Morales*, ut paulo antea dictum est, *Prudentiæ* Vinculo ita inter se sunt connexæ, ut à se mutuo separari revera non possint.

Si *Prudentia* gubernat omnes virtutum vitæque civilis actiones : Igitur videtur *Præstantior* esse ipsa *Sapientia* ?

b *Minime*. Quoniam *Prudentia* non solet eo modo *Sapientiæ*, sicut cæteris virtutibus, imperare vel præcipere, quid circa singulas actiones faciendum, vel non faciendum sit; sed solum præcipit ea fieri, quæ facere possunt ad maiorem *Sapientiæ* commendationem & promotionem : videlicet ut cives eam ejusque studia ament, & excolant; ipsisque *Sapientibus* & *Sapientiæ* studiosis honestum in *Repub.* locum concedant. Qua in re videtur *Prudentia* potius inservire quam dominari *Sapientiæ*.

ταῦτα αὐτῇ, ἀλλ' ὅπως ὁπότε γίνονται ἐκείνης ἐν ἑαυτῇ ἡμετέρι, ἀλλ' ἐν ἐκείνῃ

Ὁυκ οἶον
τι ἀγαθόν
εἶναι χωρὶς
αὐτοῦ
φρονήσεως,
καὶ φρο-
νῶν ἀνθρώ-
που ἡδυνῆ
αἰσθῆς.
α' Ἀλλὰ τῇ
φρονήσει
μὴ δόν
πᾶσαι [ἀ-
ρεταί] ὑ-
πάρχουσιν,
β' Ἀλλὰ
μὴ ὅσον
χωρὶς γὰρ
ἐστὶ τῆς σο-
φίας [ἡ
φρόνησις]
ἐστὶ τῇ βέλ-
τίῳ μὲν
εἶναι ἀρετῇ
ἐστὶ τῆς ὑ-
μετέρας ἡμε-
τέρας. &
γὰρ χρὴ
ἐν ἐκείνῃ

LIBER VII.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes
Septimi libri ?

Uæ sunt partes *Septimi* libri. In prima explicantur imperfecti quidam habitus; quæ tamen etiam aliquo modo inter virtutes & vitia morum referuntur: veluti sunt, *Consuetudo* & *Patientia*; *Incontinentia* & *Mollities*. Ubi etiam quædam de *Heroica Virtute* & ei opposito

Fides, *Scipionis Continentia*, *Scaevole Constantia*, *Aristidis Iustitia*. Et in Sacra historia celebratur *Abrahami Fides*, *Iosephi Castitas*, *Iosue Fortitudo*, *Iobi Patientia*, *Solomonis Sapientia*, &c. Omnium vero Heroicarum Virtutum perfectissimum exemplum nobis præbuit **CHRISTUS** Salvator noster.

Quid est Feritas, ἀνθρωπίνη;

Feritas, quæ alio nomine *Immanitas* vocatur & *Ferocitas*, est vitium, quo homo excusso rectæ rationis iudicio, omni que humanitate projecta, ferarum more ea amplectitur & perpetrat, à quibus alioquin humanus animus naturaliter abhorret.

Quare nominatur Feritas?

Quia per eam homo quodammodo exuit humanam naturam, ac efficitur fera & immanis bellua. Cujusmodi fuit *Crudelitas Phalaridis*, *Mercentii*, *Neronis*, & similium tyrannorum: item *Intemperantia Sardanapali*, *Heliogaballi*, & similium monstrorum.

Quid est Continentia, ἐνσώφρευσις;

Continentia est virtus, qua pravae cupiditates, & inordinati affectus rectæ rationis imperio inviti subjiciuntur, & à peccando abstrahuntur.

Quid est Incontinentia, ἀνενσώφρευσις;

Incontinentia est vitium, quo contra rectæ rationis iudicium, à pravis cupiditatibus & affectibus aliquo modo inviti & nolentes ad peccandum pertrahimur.

Quid est Tolerantia, ὑπομονή;

Tolerantia seu *Patientia* est virtus, qua res adversas & laboriosas cum quodam dolore, honestatis gratia, magno animo perferimus.

Quid est Mollities, μαλακία;

Mollities est vitium, quo plane nullos labores, aut dolores etiam minimos, honestatis gratia, subire aut perferre volumus.

*Quæ solent de his Quatuor Imperfectis Habitibus
præcipue queri?*

1 Δοκεῖ δὲ

ἢ τι ἰσχυρ-

74 α καρ-

περία τῶ

αυδαίων

καὶ τῶ ἐπ-

αινετῶ εἰ-

ταῖ ἢ ὃ α-

κρᾶσι α τι

καὶ μεγα-

κία, τῶ

φύλων τι

καὶ ψεκτῶν.

2 Καὶ ὁ

αὐτὸς ἐγ-

κρᾶτης καὶ

ἰμμεντι-

κός τῆς λο-

γισμῶ,

καὶ ἀκρατῆς

καὶ οὐσεπ-

κός τῆς λογι-

σμῶ. 3 Καὶ ὁ μὲν ἀκρατῆς, εἰδὼς ὅτι φαῦλα, πράττει διὰ πάθος. ὁ δὲ ἐγκρα-

τῆς, εἰδὼς ὅτι φαῦλα, εἰ ὅτι θυμῶ, ἐκ ἀκολυβείας διὰ τὸν λόγον. 4 Καὶ τὸν σὺ-

φρονα μὲν ἐγκρατῆ καὶ καρτερικὸν φασί, καὶ τὸν ἐκλάσεν ἀκρατῆ, καὶ τὸν ἀκρα-

τῆ ἀκόλαστον συγκαχμῶς. 5 Τὸν δὲ φρονημὸν ὅτι μὲν εἰ φασὶν ἐνδύχεσθαι εἰς αἰ-

ἀκρατῆ, ὅτι δὲ αἰεὶ φρονημὸς ὄντας καὶ δεινὸς ἀκρατεῖς εἶναι. 6 Ἐπὶ ἀκρατεῖς

λέγονται καὶ θυμῶ, καὶ τιμῶς, καὶ κέρδους.

Aristoteles de his Habitibus sex proponit quæstiones. Quarum Prima est, Utrum *Continentia* & *Tolerantia* sint boni & laudabiles habitus: *Incontinentia* vero & *Mollities* sint mali & vitiosi habitus.

Alteræ, Utrum *Continens* sit idem cum eo qui perseverat in eo, quod ratio suadet: *Incontinens* vero cum eo, qui cedit à rationis iudicio.

Tertia. Utrum *Incontinens* sciens agat ea, quæ sunt mala: vel, Utrum *Incontinens* aliter agat, quam scit esse agendum.

Quarta. Utrum *Continentia* & *Tolerantia*; item *Incontinentia* & *Mollities* sint iidem habitus cum *Temperantia* & *Intemperantia*.

Quinta. Utrum *Incontinens* possit etiam esse *Prudens*: aut, vice versa, Utrum *Prudens* possit esse *Incontinens*.

Sexta, Utrum *Continentia* & *Incontinentia* habcant certum aliquod *Objectum*, & *diversum* à reliquarum virtutum *Objectis*, circa quod versantur.

CAPUT II.

Quid respondes ad Primam Quæstionem?

Ἐπὶ, ὁ τῶ

πρᾶξις

πρᾶξις

καὶ οὐκ

τῶ ἰδία,

δε.

PRIMA quæstio per se nota est: nimirum *Continentiam* esse bonam & laudabilem; *Incontinentiam* vero malam & vituperandam. Utrum vero *Incontinens* melior aut deterior sit *Intemperante*, infra Cap. 8. explicabitur.

Quid

Quid ad Secundam?

Altera quæstio, si Simpliciter intelligatur, est absurda. Nam si *Continentia* nihil aliud est, quam *Perseverantia in proposito*: tum sequeretur, cum qui in malo proposito persistit, esse *Continentem*, & propterea laudandum. Et si *Incontinentia* nihil aliud est, quam *Mutatio propositi*: igitur qui malum propositum mutat, erit *Incontinens* dicendus, & propterea reprehendendus: quod etiam est falsum. Denique, si *Incontinentia* nihil aliud est, quam *Mutatio propositi*: tum ex duobus vitiis concurrentibus, nempe ex stultitia & incontinentia, existeret laudabilis aliqua actio. Etenim stultus ea, quæ bona sunt, iudicat esse mala & fugienda: idem si fuerit simul incontinens, contrarium faciet, & bona ea, quæ iudicabat esse mala & fugienda, faciet; atque sic poterit laudari. De hac autem quæstione vide plura in cap. 9.

Ἐπὶ, εἰ πα-
ραδοξὸν
ἐμμενεν-
κὸν ποιεῖ
ἰγχεῖται,
φασί, &c.

Quid ad Tertium?

Socrates quidem videtur statuere, Neminem posse contra scientiam suam aliquid agere; propterea quod scientia sit adeo firmus habitus, ut non possit facile à cupiditatibus aut aliis affectibus vinci. Sed tamen ipsa experientia testatur, multos homines interdum aliter agere, quam sciunt esse agendum: imo illud ipsum quoque fateri; quemadmodum *Medea* apud *Ovid.* l. 7. *Met.* conqueritur, *Video, inquit, meliora, proboque, Deteriora sequor.* Sed de hac quæstione plenius in sequenti cap. explicabitur.

Ἀπορίτη
δὲ ἀπὸ
πῶς ἀπο-
λαμβάνω
ὁρῶν ἀ-
κρατεῖς
ταῖς, &c.

Quid ad Quartam?

Ad *Quartam* quæstionem respondeo negando; videlicet, *Continentiam* non esse eandem cum *Temperantia*: propterea quod *Continentis* agitur pravis & vehementibus cupiditatibus, quibus cogitur vi quadam resistere: *Temperans* autem suos affectus jam habet ita domitos; ut ultro obtemperent rectæ rationi. Sic etiam *Incontinentia* non est eadem cum *Intemperantia*. Nam in *Intemperante* ratio est plane corrupta; adeo ut etiam volens & ultro obsequatur pravis cupiditatibus: In *Incontinente* autem ratio adhuc est quidem sana; sed tamen debilior, quam ut possit vehementioribus affectibus & cupiditatibus resistere.

Ἐπὶ, εἰ μὴ
εἰ τῷ ὁπ-
θυμίας
ἔχειν ἰχυ-
ρὸς ἐφ' αὐ-
τῶν, ἰδὲ α-
πὸ τῆς ἰσχυ-
ροῦς ἐστὶν
ἰγχεῖται,
ἢ δὲ ὁ ἰγ-
χεῖται σῶ-
φρον.

Quid ad Quintam?

Ἐξ ὧν τῶν
ἀπὸ ἀντι-
τινὸς οὐκ,
&c.

Ad Quintam questionem etiam respondeo negando:
Nullum Incontinentem posse revera Prudentem dici; &
Nullum revera Prudentem esse Incontinentem: quemadmo-
dum infra cap. 10. explicabitur.

Quid ad Sextam?

Ἐνθα δὲ
παύται ἀ-
κροα-
σίην, &c.

Ad Sextam questionem respondeo affirmando: Nimi-
rum Continentia & Incontinentia esse certum aliquod Ob-
jectum tribuendum: alioquin enim nemo posset Simpli-
citer & absolute Incontines nominari. Quodnam vero il-
lud Objectum sit, in quarto capite explicabitur.

CAPUT III.

*Quot sunt precipua capita prædictarum questionum de Con-
sistentia, & Incontinentia?*

Περὶ τῶν
ἀπὸ ἐν οὐ-
κίον, πῶ-
τερον εἶδη
τῶν δὲ,
& πῶς ἐ-
δότος ἵστα-
σθαι τὴν
τὸν ἀκρα-
τῆ καὶ τὸν
ἐν ἡρώσει
δύναται, &c.

Aristoteles ipse Sex prædictas quaestiones ad tria capita
restringit: Quorum Primum est de Scientia quæ est in In-
continente; utrum contra eam agat, necne. Alium est, de
Objecto seu materia Continentia & Incontinentia. Tertium
est, de Discrimine quod est inter has affectiones & Tempe-
rantiam atque Intemperantiam.

*Quod igitur ad Scientiam attinet, qualis est Incon-
tines circa actiones?*

Incontines dicitur partim Sciens, partim Ignorans agere
Scire, &c. & peccare.

Quomodo?

Sciens dicitur agere: quatenus in genere universo scit,
quid sit honestum, vel turpe; quid faciendum, vel omit-
tendum. Ignorans autem dicitur agere: quatenus propter
animi perturbationem & vehementiam affectuum, uni-
versalem illam scientiam non applicat singularibus illis
actionibus, circa quas versatur. Et sic scientia sua, quam
habet, non utitur in agendo: sed ejus quodammodo obli-
viscitur, & contra eam agit.

*Quot modis usurpatur verbum ἰσχυραῖ, id
est, Scire?*

In duobus modis. Primum, Scire, idem est quod habitu
Sci-

Scientiæ præditum esse; vel Scientiam alicujus rei habere : atq; talis Scientia dicitur ἐπιστήμη θεωρητική. Deinde, Scire, idem est quod Scientia aliqua uti in agendo, & secundum eam agere : atq; hæc nominatur ἐπιστήμη πρακτική. Secundum hanc igitur distinctionem, *Incontinens Habitu* quidem *Scientiæ* præditus est, *Atu* vero ea non utitur in agendo; imo contra agit.

Quonam modo?

* Propositiones quibus utimur in Syllogismo Practico, quando de actione aliqua suscipienda vel omittenda concludendum est, sunt duorum generum. Quædam enim sunt *Universales*; ut sunt *Maiores Propositiones*: quædam vero sunt *Particulares*; ut *Minores*. Jam potest fieri, ut *Incontinens* sciat quidem hanc *Universalem Propositionem* Omne turpe esse fugiendum : *Particularem* vero, nempe Hanc vel illam actionem esse turpem, aut ignoret, aut in agendo non consideret; atque ideo in agendo peccet.

Sed quomodo fieri potest, ut aliquis sciat *Universale*, & tamen dicatur ignorare *Particulare*?

* Quoniam *Universale* duobus modis consideratur: vel in seipso, seorsum à rebus *Singularibus*; ut, In omni febris ardente utendum esse refrigerantibus & humectantibus: vel in rebus *Singularibus*: ut, Hunc vel illum hominem febris ardente laborare; Hanc vel illam herbam habere vim humectandi & refrigerandi. Fieri autem potest, ut aliquis sciat illud *Universale*, hoc autem *Particulare* ignoret.

Quæ sunt autem causæ, quâobrem aliqui sint, qui habent quidem Scientiæ præditi sunt, & ea tamen in agendo non utuntur?

Tres fere sunt hujus rei Causæ. Fieri enim hoc solet vel Propter animi perturbationes & vehementiores affectus:

γὼς ἐφ' ἑαυτῷ, τὸ δ' ἐπὶ τῷ πρακτικῷ ἔργῳ. * Ἐπὶ τὸ ἔχειν τὴν ἐπιστήμην ἄλλον ἥ τὸν ἑαυτῷ ἰσχυρῶς ἐκείνῳ τοῖς ἀνθρώποις ἐν τῷ γὰρ ἔχειν ἄλλο μὴ χρῆσθαι αὐτῇ, διαφέρει τὸ ἰσχυρῶς τὸν ἑαυτῷ ἔχειν πρὸς τὸ ἔχειν μὴ ἔχειν.

* Οἷον, πῶς cu'usmodi sunt ira, amor, odium, metus, tristitia, consternatio, infania, & similes. Vel *Propter corporis aliquam affectionem*: veluti propter morbum, cruciatum, dolorem, somnum, ebrietatem. Vel denique *Propter externam aliquam vim*, necessitatem, aut coactionem.

Hab: sue præterea aliam hujus rei causam?

* *Aristoteles* hujus rei causam etiam fuit ex ipsa natura, hoc est, ex naturalibus, quod est inter *Rationem* & *Appetitum*: quæ fere semper sibi mutuo adversantur. Nam cum *Ratio* suadet ea quæ sunt honesta, conjuncta tamen cum labore & molestia; *Appetitus* autem fertur ad ea, quæ sensibus sunt grata & jucunda; plerunque tamen turpia: Inde fit, ut non eodem modo hæc duo, *Ratio* & *Appetitus*, de actione aliqua suscipienda judicent & concludant; & sic animum *Incontinentis* in diversas partes rapiant: ut partim *Sciens* & *Volens* peccet, quatenus obsequitur *Appetitus*; partim veto *Ignorans* & non volens, quatenus *Appetitus* *Rationem* invitam violenter secum pertrahit.

Declara ista exemplo.

* Επὶ καὶ ὥς οὕτως αὖ περὶ τοῦ πρώτου συλλογισμοῦ. Manifestum hujus rei exemplum consi- itur in peccato Primorum parentum: in quorum animis duo contrarii Syllogismi concurrebant. Nam *Recte* rationis talis erat Syllogismus: *Mandato Dei parere, est pium & honestum.* Sed abstinere à fructibus arboris vitæ, est mandatum Dei. Ergo ab his fructibus abstinendum. Contra vero *Appetitus* live *Satanas* sic argumentabatur: *Deo similem fieri, est pulchrum & jucundum.* Sed si de arbore scientiæ boni & mali comederitis, efficiemini Deo similes. Ergo debetis istud facere. Utrumque Syllogismum probe tenebant Primi parentes, *Adam* & *Eva*: sed quia *Appetitus* suo magis auscultabant, quam *Mandato Dei*: ideo quasi oblii prioris Syllogismi, arripuerunt Conclusionem alterius Syllogismi, & sic inducti sunt scientes & volentes ad peccandum.

Solone Appetitus peccat Incontinentis?

Minime. Quoniam etiam habet concurrentem *Rationem*.

Quomodo igitur intelligenda est Socratis sententia, quæ dixit, Neminem posse contra suam Scientiam peccare, atque ideo nullam esse Incontinentiam?

Hæc sententia Socratis videtur solum intelligenda esse de vera & proprie dicta Scientia, quæ est Principiorum, & Universalium Conclusionum, quæ ex Principiis, & Necessariis Propositionibus per Demonstrationem sunt effectæ. Talis Scientia non refertur ad actionem, sed in sola contemplatione & cognitione rerum acquiescit: ideoque nominatur *θεωρητική διανοητική*. Quod vero ad Propositiones Particulares & Singulares attinet; quæ sunt de rebus agendis: earum notitia non dicitur proprie Scientia; sed *δόξα αἰσθητική, καὶ ὑποθετική θεωρητική*. Hæc non ita firmæ est, ut contra eam nemo possit agere.

Ἐπει δὲ ἡ πᾶσι διαθέσιμη σοφία, ὅθεν αὖτε αἰσθητικὴ καὶ υποθετικὴ θεωρητικὴ, καὶ αὖτε ἡ ἐν τῇ πράξει αἰσθητικὴ καὶ ὑποθετικὴ σοφία, οὐκ ἔστιν ἡ ἀληθὴς σοφία, ἀλλὰ τὸ λέγειν, ὅτι οὐδεὶς ὁ ἀνομιάνῃ τῇ ἐμπειρίᾳ ἁρῶν.

CAPUT IV.

Quod est proprium Obiectum Continentiæ & Incontinentiæ?

Voluptates corporis, quæ percipiuntur ex Alimento, & Venere: quæ nimirum necessariae sunt partim ad sustentationem Individui, partim ad conservationem Speciei.

Annon etiam hæ voluptates sunt Obiectum Temperantiæ, & Intemperantiæ?

Sunt. Sed diverso modo circa illas Intemperans, & Incontinentens versatur. Nam Intemperans consulto & ἐν σκοπῷ αἰσθητικῶς iis nimium indulget: Incontinentens vero facit hoc παρὰ τὴν θεωρίαν, præter animi sui propositum: victus nimirum à vehementia cupiditatum.

Ἐάν τις ἀποφύγῃ τὰς ἐπιβολὰς, καὶ τὴν λυπηρὴν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν θεωρίαν καὶ τὴν διάνοιαν, ἀπεργῆς ἀπλῶς λέγεται, μὴ καὶ σοφῶς δισιν.

Quoniam.

Quotuplices sunt Voluptates ?

Voluptates sunt duplices. Aliæ Necessariæ: quæ percipiuntur ex iis rebus, quæ necessariae sunt ad hominis conservationem; ut est Alimentum, & Venus. Aliæ Non sunt necessariæ: quæ percipiuntur ex iis rebus, quæ quidem ad vitæ sustentationem non sunt omnino necessariae; residunt tamen vitam aliquo modo splendidiorem & beatiorē; veluti sunt honores, divitiæ, potentia, libertas, multitudo liberorum, aut amicorum, forma & robur corporis, valetudo, & plurima alia; ex quibus homo oblectationem aliquam habere potest.

Quo pacto circa predictas Voluptates dicitur aliquis Incontinens ?

a Duobus modis. Vel absolute & simpliciter: nempe is qui in naturalibus & necessariis voluptatibus expetendis modum exedit. Vel secundum quid, & improprie: qui circa voluptates neque naturales, neque necessarias, modum excedit. Et talis etiam ab Aristotele nominatur Incontinens per adfectionem: quia adjicitur ea res, circa quam est incontinens; ut hoc modo distinguatur ab eo, qui est simpliciter Incontinens: veluti cum dicimus aliquem esse continentem iræ, vindictæ, honoris, lucris, amoris, & similibus rerum.

Quæ est alia Voluptatum Divisio in hoc loco ?

b Voluptates aliæ sunt Naturales: quæ percipiuntur ex rebus sua natura jucundis, & expetendis. Vel sunt Contra Naturam: quæ percipiuntur ex rebus sua natura fugiendis. Vel sunt Intermedia: quæ percipiuntur ex iis rebus, quæ Per se neque expetendæ sunt, neque sunt fugiendæ, sed tantum per accidens & propter aliud.

Quam ex jam dictis celligis Incontinentia
Divisionem ?

Humana, κατ' ἀνθρώπου, & vel	καυίως καὶ ἀπλῶς, ἢ ἡδὺ ἀδυνάτων ὡς παρ' ἑν καὶ ὁπθουμιῶν φυσικῶν καὶ ἀ- ναγκάων. κατὰ τὴν ἡδὺ παρ' ἀδυσιν, ἢ τῷ δυ- μῷ, τῆς πρῆξ, τῆς δέξας, ἢ χρο- μῶτων, τῷ κέρδους, καὶ ὁμοίων.	καὶ μοχθῶ- ρία, ἢ μὲρ κατ' ἀν- θρώπου ἀπλῶς λέ- γει μοχθῶ- ρία, δεσ.
Ασχεσία, Incontinen- tia, alia di- citur	Non-humana, κατ' τὸν ἀνθρώ- πον, & vel	ἀσχεσίας, νοσημετώδους. ἰδιότης.

CAPUT VI.

Irae an Cupiditatum Incontinentia
est peior ?

Cupiditatum Incontinentia videtur peior & turpior esse, "Ὅτι ἡ ἱ-
quam Incontinentia Ira: idque propter quatuor causas. τον ἀσχεσίαν

Que est Prima Causa ?

a Quoniam Incontinens ira, aliqua ex parte audit Ratio-
nem, ejusque mandatum conatur exequi, quæ jubet illa
tam injuriam vindicare: tantum in eo peccat, quod nimis
cito, antequam plenum mandatum audivit, ad vindictam
properat. Incontinens vero circa cupiditates voluptatum,
omnino non audit Rationem: sed tantum fertur ad ea,
quæ Sensibus videntur esse grata & jucunda.

Que est Altera causa ?

b Quia Incontinentia iræ magis videtur provenire ex vitio
naturæ, ut apparet in biliosis, quam ab hominis volunta-
te: Incontinentia autem circa Cupiditatem voluptatum, ma-
gis proficiscitur à voluntate.

ἐκδύνειν, εἴτε ἀμαρτάνουσι τῆς φρενέως. b Ἐπὶ τοῖς φυσικαῖς συγγνώμῃ
μᾶλλον ἀκολουθεῖ ὁρίεσθαι, ἢ περὶ καὶ ὁπθουμιῶν τῶν τοιαύτων μᾶλλον, ὅσῳ καὶ κατὰ
πῶσι, καὶ ἢ ὅσον κατὰ.

CAPUT V.

Quomodo dividuntur Voluptates Naturales?

Επει δὲ
ἵσταν ἵνα
ἀλλ' ἵνα
φίσι, καὶ
τῶν τῶν
μὴ ἀπλῶς,
τὰ δὲ
γὰρ καὶ
ζῶον καὶ
ἀνθρώπων.

Voluptates Naturales, aliæ simpliciter omnibus non solum hominibus, sed etiam animalibus sunt jucundæ: veluti sunt eæ, quæ percipiuntur ex cibo, potu, & Venere. Aliæ autem sunt solum jucundæ Aliquibus, vel hominibus vel animalibus; pro diversitate naturarum & temperamentis. Atq; harum maxima est varietas: de qua Virgil. in secund. Eclog. inquit, -- *Trahit sua quemque voluptas*.

Quæ est varietas Voluptatum Non naturalium?

α τὰ δ' αὖ
ἵσταν, ἀλλὰ
τὰ μὴ διὰ
παραφύσεως,
τὰ δὲ δι
ἵσταν, τὰ δὲ
διὰ συνηθείας
καὶ φύ
σεως, &c.
β τῶν δ'
ἀνθρώπων
αὐτῶν καὶ
τῶν ζῴων
διὰ, αὐτῶν
ἰδίᾳ καὶ
ἰδίᾳ καὶ
οἷον ἢ μὴ
τῶν τοιούτων,
φύσεως.
lib. 3. c. 11.

a Voluptates Non naturales aliæ dicuntur Belluinae, Sine ἰστέαις, quæ belluis potius quam hominibus conveniunt: ut Vesca crudis, aut humanis carnibus. Aliæ nominantur Morbose νοσηματώδεις, qualibus interdum delectantur ægroti; item mulieres gravidæ. Aliæ proficiuntur Ex prava consuetudine, & vocantur ἰστέαι.

Estne similis Cupiditatum Differentia?

b Maxime: quandoquidem Cupiditates à Voluptatibus excitantur. Itaque Cupiditates, αὐτῶν ἰστέαις, aliæ sunt φονικαί, Naturales: aliæ παρὰ τὴν φύσιν, Præter Naturam. Naturales aliæ sunt κοιναί, Communes omnibus: aliæ ἰδιαισθητικαί, Proprie & peculiares singulis. Non-naturales vel sunt Sine ἰστέαις, Belluinae; vel νοσηματώδεις, Morbose; vel ἰστέαις, Prava consuetudine accersitæ. Similis Cupiditatum Differentia etiam habetur supra lib. 3. cap. 11.

Potestne aliquis secundum omnes prædictas voluptates Incontinens appellari?

γ Ὅστις
μὴ ἐν φύ
σεως ἀπλῶς,
αὐτῶν μὴ
αὐτῶν αὐτῶν
εἶπον αὐ
καταφύσεως, &c.

c Minime. Primum enim, Nemo propter solam earum Cupiditatem dicitur Incontinens: sed tantum propter nimiam & immoderatam earum cupiditatem. Deinde, Nemo propter Non-naturales & Non-necessarias Voluptates Proprie & simpliciter Incontinens nominatur: sed tantum secundum quid, & κατὰ μέρος, hoc est, cum adjectione ejus rei, quam immoderate expetit: quemadmodum ante dictum fuit.

Quæ

Quam ex jam dictis celligis Incontinentia
Divisionem ?

Humana,
κατ' ἀνθρώπου,
& vel

κυρίως καὶ ἀπλῶς, ἢ ἡδὺ ἀδυνάτων ὡς περὶ τὸν
καὶ ὅτι θυμῶν φυσικῶν καὶ ἀ- καὶ μοχθη-
να γκαίαν. ρία, ἢ μὲν
κατὰ τὴν ἡδὺ παρ' ἄλλοις, ἢ τὴν θυ- κατ' ἀν-
μῶν, τῆς πικρῆς, τῆς δέξερς, ἢ χα- θρώπου
μῶν, τὴν κέρους, καὶ ὁμοίων. ἀπλῶς λέ-
γει μοχθη-
ρία, &c.

Ανασχία,
Incontinen-
tia, alia di-
citur

Non-humana,
κατὰ τὸν ἀνθρώ-
που, & vel

ὑπερβώδης,
νοσημετώδης.
ἰδιότης.

CAPUT VI.

Irae an Cupiditatum Incontinentia
est peior ?

Cupiditatum Incontinentia videtur peior & turpior esse, ὅτι ἢ ἢ τ-
quam Incontinentia Ira : idque propter quatuor causas. τον αἰσχρὰ
καὶ ἀνασχία ἢ
τὴν θυμῶν,
ἢ τὴν
ὅτι θυμῶν,
θεωρησώμεθα
ἢ ἢ τὴν
ὅτι θυμῶν,
ἀκύνει μὲν
τὴν λόγῳ,
σφραγισμένην
δὲ καὶ ἀσφ-
οὶ τῆς
τῶν διακό-
νων, οἱ σφιν
αὐτῶν
πάν τὸ λε-
γόμενον

Quae est Prima Causa ?

a Quoniam Incontimens ira, aliqua ex parte audit Ratio-
nem, ejusque mandatum conatur exequi, quæ jubet illa
tam injuriam vindicare : tantum in eo peccat, quod nimis
cito, antequam plenum mandatum audivit, ad vindictam
properat. Incontimens vero circa cupiditates voluptatum,
omnino non audit Rationem : sed tantum fertur ad ea,
quæ Sensibus videntur esse grata & jucunda.

Quae est Altera causa ?

b Quia Incontinentia ira magis videtur provenire ex vitio
naturæ, ut apparet in biliosis, quam ab hominis volunta-
te : Incontinentia autem circa Cupiditatem voluptatum, ma-
gis proficiscitur à voluntate.

ἐκείνη, εἴτα ἀμαρτάνουσι τῆς ἀρετῆς. b Ἐπὶ τοῖς φυσικαῖς συγγνώμῃς
μᾶλλον ἀκολουθεῖ ὁρίεσθαι, ἢ περὶ καὶ ὅτι θυμῶν τῆς τοιαύτης μᾶλλον, ὅσην κοινὰ
πῶσι, καὶ ἢ ὅτι κοινὰ.

Quæ est Tertia causa?

Ἐπὶ αὐτῶν, οἱ ἀποκρί-
νεται.

Quia *Incontinens ira* agit aperte : non callide aut fraudulenter, sicut *Incontinens circa voluptates*.

Ἐπεὶ δὲ τὸ
ὕμνησαι λυ-
πεύουσιν
ὁ δὲ ὁρῶν
παρακαλεῖ
ποιεῖ λυ-
πεύουσιν
ὁ δὲ ὕμνι-
ζων μαρ-
τύρων.

Quæ est Quarta causa?

Quia *Incontinens ire* videtur iusto dolore excitari ad vindictam : *Incontinens* autem circa voluptates , nullum habet honestum prætextum , sed ex mera petulantia peccat.

*Virum majus malum est, Feritasne an
Vitium Morale?*

* "Ελαπὼν
ἡ ἀρετὴς
κακίας" φε-
ραίνον
δὲ.

* *Et si Feritas*, in *Supplente*, magis videatur esse horrenda quam *Morum malitia & improbitas*: tamen hæc illa longe est deterior, quia magis potest nocere quam illa. Etenim homines *Improbi*, quia adhuc ratione aliqua licet prava & corrupta sunt præditi, ideo possunt non solum intelligere, sed etiam excogitare varios modos insidiandi, & nocendi aliis. *Feroces* autem, seu furiosi, quia ratione & mente quasi destituti sunt, non possunt modos & rationes excogitare, quibus aliis velint nocere: sed tantum cæco quodam impetu in alios se ruunt; ex quo sæpenuero magis sibiipsis exitium quam aliis adferunt.

CAPUT VII.

*Quomodo Conveniunt Continentia & Incontinentia,
Tolerantia & Mollities, cum Temperantia
& Intemperantia?*

Περὶ δὲ
τῆς δι' α-
ἵματος καὶ γυν-
αικὸς γυναι-
κὸς καὶ λυ-
πῆς, ἡ ὅτι
διουμένη καὶ
φυγῆς, ἀπὸ
αὐτῆς ἡ πρὸς αὐ-
τὴν καλὰ σία. ἡ
ὁ σωτηριῶν
ἐστίν, ὁ ὁρί-
σθαι ὁδὸν τῆς
ἐξουσίας.

Hi habitus live affectus *Primum* Inter se conveniunt *Materia*. Quia versantur circa voluptates corporis naturales & necessarias, quæ nimirum percipiuntur ex gustu & tactu. *Deinde*, Conveniunt *Actionibus*; nempe in expendendis, vel fugiendis voluptatibus & doloribus. *Tertio*, Conveniunt in *Effectu*; nam vel vincunt & superant voluptates & dolores; vel ab illis vinciuntur & superantur.

Quomodo autem inter se Differunt ?

Primum, Differunt Natura: Nam Temperantia & Intemperantia sunt habitus animi longo usu & assuetudine acquiriti:

Quotuplex est Mollities ?

Duplex. Una Voluntaria, quæ nostra culpa, postroque vitio est contracta; atq; ideo merito reprehendenda: qualis est in hominibus delicatis, voluptuariis, ignavis, otiosis, & iis qui ludis dediti sunt. Altera *Non est voluntaria*, sed proficiscitur vel *A natura*; ut sunt quædam nationes natura molliores, quemadmodum Persarum mollities in Proverbum abiit: vel *Ab ætate*; ut infantes, pueri, & adulescentes molliores sunt viris & adultis: vel *A sexu*; ut scæminæ molliores sunt viris: vel *A morbo*; ut ægroti minus possunt ferre labores, quam homines sani & robusti.

CAPUT VIII.

Vter est deterior, Intemperansne an Incontinens?

ἄξιόν ἐστι
μὴ ἀπο-
λαύσει, ὡς
ἐφ' ἐλάττω,
ἢ μεταμα-
ληπτός·
ἐμμένει γὰρ
τῇ προαι-
ρήσει. ὁ δ'
ἀκρατής,
μεταμαλη-
πτός παύει·
καὶ ὁ μὲν
διίτατος, ὁ
ἢ ἀνίατος·
ἵσται γὰρ ἡ
μὲν μὲν
ἐλάττω το-
σούτων
εἶναι ὅτι
καὶ φρίσσει·
ἢ δ' ἀκρα-
σία, τοῖς
ἐπληρη-
μένοις. ἡ μὲν
γὰρ συνέχεται, ἡ δ' ἐκ
συνέχεις ἀκρασία καὶ ὁλως
ἢ μὲν γὰρ λαμβάνει, ἢ διακράσει
καὶ φρίσσει. αὐτῶν ἢ τῶν
παιδῶν, ἢ οἱ τὸν λόγον ἔχοντες
μὲν, μὴ ἐμμένοντες δ'· ὡς
ἐλάττω γὰρ παῖδες
ἢ ἄνθρωποι, καὶ ἐκ ἀπρόβου-
λων, ὡς περ' αὐτοὶ.

Intemperans longe deterior est Incontinens, idque propter multas causas. *Primum*, Quia peccat Sciens, ut supra dictum est, & ἐν προαιρέσει, consulto & data opera; Incontinens vero peccat παρὰ τὴν προαίρεσιν, præter suum propositum. *Secundo*, Quia corruptum habet iudicium, adeo ut non possit suum peccatum agnoscere; unde etiam fit, ut eum non possit sui facti poenitere: In Incontinente autem est adhuc sanum iudicium; ut possit peccatum suum agnoscere, & propter illud dolere. *Tertio*, Quia Intemperans est ἀνίατος, insanabilis; quia enim non agnoscit suum malum, ideo non potest ab eo sanari & liberari: Incontinens vero est διίτατος, hoc est, facile potest sanari, si rectius instituitur; habet enim adhuc rationem salvam & integram; qua potest bonas admonitiones intelligere. *Quarto*, Quia Intemperans laborat continuo vitio, quod sine intermissione eum ad peccandum instigat; Incontinens autem solum per intervalla incitatur ad peccandum. Hanc ob causam Incontinens Hydrope aut Tabe laboranti comparatur, Intemperans autem Epileptico. *Quinto*, Quia Intemperans etiam à levibus cupiditatibus & voluptatibus patitur

se rati : *Incontinens* vero non nisi à vehementioribus superari. Sexto, Quia *Intemperans* vere *Malus & Improbus*, κακία ἢ ἀκαρία ἢ ἀκαρία καὶ πονηρία dicitur : *Incontinens* autem est solum ἡμιπόνηρος, *Semimalus*; quia habet adhuc sanam rationem, ὅτι φανερόν ἐστιν ἀλλὰ σὺν ἰσῶς τὸ μὲν γὰρ παρὰ σφοδα-

ρισιν, τὸ δὲ καὶ σφοδαρίσιν ἐστὶν ἡ μὲν ἀλλ' ὁμοίον γὰρ τὴν ἀπάξιν. Et paulo post, Ὁ ἀκαρὴς ἐστὶ βελτίων τῷ ἀκαλάτῳ, ἢ δὲ φαυλῷ ἀπλῶς.

CAPUT IX.

Estne Continens idem cum eo, qui in suo proposito perseverat : Incontinens autem, qui à suo proposito discedit ?

Pro hujus quaestiones explicatione, tenenda est hæc distinctio. Quæ homines sibi proponunt, ea sunt vel Bona, vel Mala, vel Quæcunque : præterea in illis vel persistunt, vel non persistunt. Qui in bono proposito persistunt, aut non persistunt : dicuntur *Continentes & Incontinentes per Se*. Qui in quovis proposito persistunt, aut non persistunt : dicuntur *Continentes & Incontinentes per Accidens*. Qui in malo proposito perseverant, *Pertinaces* nominantur. Qui vero à malo proposito discedunt : non sunt propterea *Incontinentes* nominandi, sed potius *Continentes* ; quatenus se cohibent, ne admittant illud malum, quod sibi proposuerant.

Quomodo distinguitur Continens à Pertinace ?

a *Continens* patitur se melioribus rationibus flecti & dimoveri à sua sententia. *Pertinax* in sua sententia firmiter perseverat ; nec patitur se ullis rationibus ab ea abduci : à Græcis vocatur ἰχυρογνώμων.

Quotuplices sunt Pertinaces ?

b *Triplex*. Quidam enim dicuntur ἰδιογνώμονες qui proprias suas opiniones pertinaciter defendere conantur. Alii dicuntur ἀμειθεῖς, qui licet non possint suas

ἡ ἀληθεῖς λόγους, καὶ τῇ ὁρθῇ προαιρέσει, ὁ μὲν ἐμμένει, ὁ δὲ ἐκ ἐμμένει; a Ἐστὶ δὲ πῶς οἱ ἐμμένοντες τῇ δόξῃ οἷσιν δ' ὡς καλῶσιν ἰχυρογνώμονας. b Ἐστὶ δὲ ἰχυρογνώμονες, οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμειθεῖς, καὶ οἱ ἀγνοῦντες.

opiniones

Quomodo differunt Incontinens & Intemperans?

Intemperans non solum agitur & ducitur à pravis cupiditatibus & affectibus; sed etiam rationem ita habet corruptam, ut existimet se debere quibusvis etiam turpibus voluptatibus indulgere: *Incontinens* vero illam quidem voluptatibus & affectibus agitur, quibus *Intemperans*; sed tamen habet adhuc rectam rationem, quæ jubet illis esse resistendum. Quia autem ea non satis firma & valida est, ideo tandem ab illis vincitur.

Ὅμοιοι
καὶ ὁ ἀμα-
ρτὴς καὶ ὁ ἀ-
κόλαστος, ὁ
περὶ μὲν
ὄντις, ἀμα-
ρτῆς, ὁ
τὸ σωματι-
κὰ ἰδέσθαι
διὰ τὸ σῶμα.

ἀλλ' ὁ μὲν καὶ ὁρμῶν δέσιν, ὁ δὲ ἐκ τῶν μὲν.

CAPUT. X.

Quare supra in secundo capite dixisti, Nullum Incontinentem posse revera dici Prudentem?

PROPTER quatuor causas. *Primam*, Quia nullus *Incontinens* aptus est ad res gerendas, sicut vir *Prudens*. *Deinde*, Quia *Incontinens* sponte male agit, obsequendo pravis suis cupiditatibus: vir *Prudens* autem nunquam sponte peccat. *Tertio*, Quia omnis *Prudens* est vir bonus: *Incontinens* autem non potest dici vir bonus, quoniam patitur se vinci à pravis cupiditatibus, ut male agat. *Quarto*, Quia vir *Prudens* non solum scit, quæ sunt agenda; sed eadem quoque agit: *Incontinens* autem scit quidem, quæ agenda sunt; sed ea non agit, victus à pravis suis cupiditatibus.

At reperiuntur aliqui, qui licet Incontinentes vivant, tamen valent etiam consiliis, & feliciter tam sua quam publica negotia videntur administrare.

* In talibus non est vera prudentia; sed potius naturalis quædam solertia & dexteritas in rebus gerendis: quæ etiam potest esse absque prudentia, & reliquis virtutibus moralibus. Ideoque propter eam non ὁ proprie dicitur vir bonus: quemadmodum supra dictum fuit.

Quoniam dicis Incontinentem sponte peccare: videturne tibi esse Improbus?

* *Minime*. Quia non peccat consu'to, aut insidiosè &

Ὅτι δὲ ἀμα-
ρτῆς, νικῶν
ἀκρατῆς ἐν-
δύχεται ἡ-
ται τὸν αὐ-
τῷ. ἀμαρτῆς
ὁρμῶν
καὶ ἀσθενείας
τὸ ἴδιον
διδέσθαι
αὐτῷ. Ἐπὶ
τοῖς οἰδῖναι
μῆν, φρέ-
νιμοι, ἰλλὰ
καὶ τὰ ἀσθεν-
επὶ καὶ ὁ δὲ
ἀκρατὴς καὶ
ἀσθενὴς, ὁ δὲ
δεσ.

* Τὸν δὲ
διδόναι τὴν
καλῶς ἀ-
κράτην ὁρ-
ναι, δεσ.

* Καὶ τὴν
μὲν τὸ δὲ

fraudulenter : sed tantum animi quadam perturbatione, qua, præter opinionem & voluntatem suam, subito ad peccandum abripitur.

Vira autem ex duabus Speciebus Incontinentia minus est sanabilis?

Εὐαιτότε-
ρε ὁ δὲ ἐν
διπλῇ α-
κρασίᾳ ἢ
φυσικῶν
ῥαῶν γὰρ
ἔστι μὲν
τακινῆσαι

Ea quæ supra cap. 7 αδύνηα nominatur ; quia aliquo modo naturæ vitio inest : Naturalia autem difficulter mutari, aut tolli posse, manifestum est. Imo hanc ipsam ob causam etiam Consuetudo difficulter potest mutari : quia longa consuetudo paulatim degenerat in naturam.

φύσεως διὰ γὰρ τὸ τοιοῦτον καὶ τὸ ἔδος χαλαρόν, ὅτι τῇ φύσει ἵστανται.

CAPUT XI.

Explicasti hætenus prope universam doctrinam de Virtutibus, Quid præterea restat explicandum ?

Dicendum etiam est de duobus Adjunctis virtutis : nempe de Voluptate, & Amicitia.

Cur de Voluptate Ethico est differendum ?

Περὶ δὲ ἡ-
δονῆς καὶ
λύπης θεω-
ρήσαι, τὸ
πλεονεκτε-
τικὸν φιλο-
σοφῆντος.
α' Οὐ γὰρ
γὰρ τὸ πᾶν
λατρεῖν ἡ-
δονῇ, &c.
Ἐπὶ δὲ καὶ
ἀρετῶν καὶ
πλὴν κακίαν
πλὴν ἡδονῆς
καὶ λύπης
καὶ ἡδονῆς
ἔστι καὶ κα-
κία καὶ ἀρε-
τή. ὅθεν καὶ
πλεονεκτε-
τικὸν φιλο-
σοφῆντος
μὲν ἡδονῆς
ἐστὶν ἀρε-
τή.

a Propter tres causas. *Primum*, Quia ea quoque recen- setur in numero Bonorum. *Deinde*, Quia Voluptas & Dolor sunt generale Objectum Virtutum Moralium, quemadmodum supra in secundo libro dictum fuit. *Tertio*, Quia Voluptas cum Summo Bono, de quo hic queritur, magnam habet cognationem. Plures rationes adferuntur infra lib. 10. cap. 1.

Quæ fuerunt Philosophorum Opinionēs de Voluptate ?

Diverse fuerunt Philosophorum de Voluptate Opinionēs.

b *Quidam enim dixerunt, Nullam voluptatem esse Bonam, neque per Se, neq; per Accidens.* c *Alii dixerunt, quasdam solum voluptates esse Bonas, plerasque autem malas.* d *Aliqui vero dixerunt, etiam si omnes voluptates essent bonæ, nullam tamen esse Summum Bonum.*

φασί. b Τοῖς μὲν ἡδοναὶ καὶ ἡδονῇ ἐστὶν ἀρετή, ὅθεν καὶ αὐτὴ, ὅθεν καὶ συμ-
βουλευτική. c Τοῖς δὲ ἵνα μὲν εἴη, καὶ ὅτι πολλὰ εἶναι. d Ἐπὶ δὲ τῶν τριῶν
καὶ καὶ πλεονεκτετικὸν φιλοσοφῆντος, ὅθεν καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν εἶναι τὸ ἀρετὴν ἡδονῇ.

*Quomodo probant nullam Voluptatem esse
BONUM?*

Primum, Quia BONUM habet rationem Finis: Vo-
luptas autem non habet rationem Finis, quia est generatio
sensibilis ad naturam, hoc est, ad naturæ restitutionem,
tanquam ad Finem. *Deinde, Quia Temperans eam fugit,*
tanquam rem malam. *Tertio, Quia etiam vir Prudens*
videtur eam aspernari: dum *αλυσίαν, indolentiam,* potius
quam *Voluptatem* expetit. *Quarto, Quia Prudentiam im-*
pedit, sicut etiam Cicero inquit: *Impedit consilium voluptas,*
rationi inimica, & mentis perstringit oculos. *Quinto,*
Quia omne bonum est artis opus: Voluptas autem nullius
artis opus est. *Postremo, Quia solum ab imprudentibus,*
stultis, pueris, & bestiis expetit.

Cur pleraque Voluptates videntur mala?

* *Quia sunt turpes, & probrosæ. Insuper etiam noxia non*
solum *valetudini,* quam debilitant, verum etiam *Fame,*
quam lædunt; & *Facultatibus,* quas exauriunt.

*quare nulla Voluptas potest dici Summum
Bonum?*

* *Quia Summum Bonum est Ultimus Finis hominis:*
Voluptas autem non est finis; quemadmodum antea est
dictum.

πάντας σπουδάζειν εἶναι, ὅτι εἰσι καὶ αἰσχραὶ, καὶ οὐκ ἐπιθυμῶμεναι, καὶ ὅτι βλαβερὰ.
* *Ὅτι δὲ οὐκ ἀρετὴν δὲ ἡδονή, ὅτι εἰ τί ἄλλο ἀλλ' εἰ γένεσις.*

CAPUT XII.

Quid videtur tibi de opinione & argumentis eorum Philoso-
phorum, qui plane negant Voluptatem esse
BONUM quoddam?

QUOD Nulla voluptas sit in numero Bonorum habenda,
existimo falsum esse: ejus vero contradictorium
verum, quod Quædam voluptas sit inter Bona numeranda.

quo pacto id probas?

Duobus argumentis: quorum primum sumitur *Ex analogia;*

Πρῶτον
μεν, ἐπεὶ τὸ
αἶμα τὸν δι-
κῶς, τὸ μὲν
γὰρ ἀπλῶς,
τὸ δὲ πνι-
χθαι αἰ φύ-
σος, ὡς ἔξῃς
ἀκολυθη-
σκειν.

“ဝိသုဒ္ဓိ”
 သုတ္တန်၊ ၁၀
 နိပါတ်၊ ၁
 နိပါတ်၊ ၁
 နိပါတ်၊ ၁
 နိပါတ်၊ ၁

Ἐπὶ περὶ
τῆς ἀγαθῆς
τοῦ μὲν ἐν ἐρ-
γαίᾳ, ἡ δὲ

εἰς, καὶ
 συμπερι-
 καὶ αἱ κα-
 τὰ τὰ εἰς
 τὴν φου-
 κὴν εἰς ἡ-
 δὲ αἱ εἰσιν.
 * Ἐστ' ὁ ἡ-
 γῶν καὶ ὁ
 τῶν ὄν-

θυμίαις τῆς
 ὑπολύπας
 ὁσίας καὶ
 φύσεως δεσ.
 Συμμετόν δ'
 π' ἐ τῇ
 αὐτῷ χαί-
 ρουσιν ἀνα-
 γλωσσάμενης
 τῇ τῆς φύσε-
 ως καὶ κα-
 θεστηκίας
 ἀλλὰ καθε-
 στηκίας

logia, quæ est inter B O N U M , & ea quæ B O N O sunt cognata, hoc est, quæ vel ex bono proveniunt, vel ad bonum conducunt, aut perducunt. Nam quemadmodum B O N U M aliud *Absolute & Simpliciter* est bonum; aliud vero dicitur *Secundum quid* bonum, nimirum quod alicui est bonum, alicui vero non bonum: ita etiam ea quæ bono sunt cognata, alia *Absolute*, alia *Secundum quid* sunt bona.

Atqui *Natura* & *Habitus* sunt Bonum quoddam. Itaque etiam *Generatio*, quæ ad Naturam, tanquam ad Bonum quoddam contendit; ipsaque *Operatio*, & ei conjuncta *Voluptas*, quæ ab habitu, tanquam à Bono aliquo proficiscitur: omnia, inquam, hæc etiam poterunt, aut *Absolute* & *Simpliciter*, aut *Secundum quid*, inter bona numerari.

Quod est alterum argumentum?

Alterum argumentum sumitur ex *BONI distinctione*
κατ' ἀντιστοίχην. Si omne Bonum vel est *Habitus*, vel *Op-*
eratio ab habitu profecta: Igitur etiam aliquis habitus erit
bonus & aliqua operatio bona. *Rursum*, Si quædam ope-
ratio bona, est jucunda & cum voluptate conjuncta: Igi-
tur etiam quædam voluptas poterit dici bona.

Quid est hic notandum?

* Hoc loco notanda est *Distinctio 2^a simpliciter*, quod nimirum *Alie* proficiuntur ab *Habitu*, seu *Natura integra*, quæ jam ad suum statum & quasi perfectionem est perducta; ita ut nulla laboret indigentia; atque tales operationes sunt *Simpliciter jucundæ*. *Alie* vero pertinent ad defectum *Naturæ* restituendum; atque tales non *Simpliciter*, verum *Per Accidens* sunt *jucundæ*; quatenus per eas restringitur dolor, qui ex defectu indigentis naturæ sentitur; ac per repletionem, quam comitatur voluptas, tollitur.

ἰστέον, τοῖς ἀπλῶς ἡδύσιν· ἀναπλακρυμάνης τι τῶν φύσεων καὶ κρυπτοκρυμάνης· ἀλλὰ
 ποιεῖται καὶ ἀπὸ τοῖς ἀπλῶς ἡδύσιν· ἀναπλακρυμάνης δὲ, καὶ τοῖς ἐναντίοις· καὶ γὰρ
 ὅτι καὶ παρὸς γράψαν· ἂν ἔσθιν ἕτα φύσει ἡδύ, καὶ ἀπλῶς ἡδύ. αἷτος ἔσθι· αἰ
 ἔσθαι, ἔσθι.

guid

Quid igitur respondes ad argumenta contra voluptatem allata ?

In *Primo* argumento nego *Minorem Propositionem*, ejusque probationem: quæ habet vitiosam Voluptatis Definitionem; partim propter *Genus*, partim propter *Differentias*.

Quare Genus videtur tibi esse vitiosum ?

* *Primum*, Quia *Voluptas* non est *Generatio*, quæ proprie dicitur de Substantiis: definitur enim à Physicis, quod sit *Motus à non esse ad esse*; per quem ex corruptione alius substantiæ alia generatur: Per *Voluptatem* autem nulla substantia neque corrumpitur, neque generatur. *Deinde*, Etiam si concedatur, quod *Voluptas* sit *Generatio*; tamen non propterea omnino est excludenda è numero bonorum: siquidem sunt etiam quædam generationes, quæ licet non sint *Simpliciter bonæ*, tamen sunt *Aliquis bonæ*, quatenus vel ab integra natura proveniunt; vel ad naturæ perfectionem contendunt.

Quare Differentia tibi videntur esse vitiosæ ?

* *Primum*, Quia non omnis voluptas est *αισθησις*. *Sensibilis*; nam hæc *Differentia* solum competit *Voluptatibus Corporis*: sunt vero etiam aliæ voluptates illis longe præstantiores, neque sensu aliquo percipiuntur; cuiusmodi sunt *Voluptates Mentis*, ex contemplatione animi, & ex actionibus virtutis. *Deinde*, Quia non per omnem voluptatem restituitur defectus naturæ indigentis; sunt enim multæ voluptates, quæ comitantur functiones naturæ perfectæ, nulla; repletionem indigentis: ideoque neque antecedentem neque conjunctum aliquem dolorem ex indigentia ortum habent: quæ etiam non oblectant *Propter defectus repletionem*, sed *Per se*, suæque natura sunt jucundæ; veluti sunt contemplationes mentis, actiones virtutum, operationes sensuum, sani corporis exercitia, & his similia. *Postremo*, Quia non omnis operatio tendit ad alium aliquem finem: sed sunt multæ operationes, quæ finem suum

in seipsis habent, neque ad alium finem referuntur, ideoque etiam judicantur esse perfectæ: cujusmodi sunt paulo ante commemoratæ contemplationes mentis, & virtutum actiones, quæ veram in se habent voluptatem.

Quomodo Aristoteles definit Voluptatem?

Ἀλλὰ μὲν
ἀνὴρ ἀντιφύει
τῇ κατὰ φύ-
σιν, &c.

Τὸ δὲ τὸν
σώφρονα

φύγειν, καὶ
τὸν φρόνι-
μον διακρί-
ναι τὸν ἀλυσ-
τον, &c.

αὐτὸς ἐμπε-
δύκει δὲ τὴν
φρόνησιν,

ὅτι ἐξ ἧς
ἀπορρέει ἡ

ἀφ' ἡσυχίας
ἡδονή,

ἀλλὰ αἱ
ἀλλότριαι.

β' Τὸ δὲ τὴν
χρῆσιν μὴ εἶ-
ναι ἡρόν,

μὴ δὲ τὴν
ἡδονὴν, ὅ-
τι ὁ σοφὸς συμ-
βέβηκεν.

γ' καὶ τὸ ἀλ-
λὰ ἐξ ἡδονῆς
ἡδονὴν εἶ-
ναι τὴν

ἡδονὴν ἢ τὴν
συνάμωμον.

δ' καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύσιν, καὶ
τὴν κατὰ νό-
μον, ἀφ' ἧς

ἀπορρέει ἡ
ἡδονή,

καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύσιν, καὶ
τὴν κατὰ νό-
μον, ἀφ' ἧς

ἀπορρέει ἡ
ἡδονή,

καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύσιν, καὶ
τὴν κατὰ νό-
μον, ἀφ' ἧς

ἀπορρέει ἡ
ἡδονή,

καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύσιν, καὶ
τὴν κατὰ νό-
μον, ἀφ' ἧς

ἀπορρέει ἡ
ἡδονή,

Voluptas est functio seu operatio non impedita, permanens ab habitu, qui est secundum naturam. Ἡ δὲ οὐκ ἐστὶν ἀντιφύει τῇ κατὰ φύσιν ἡδονῇ ἀνισυρόδιστος.

Quid respondes ad Secundum & Tertium argumentum?

Nego virum Prudentem & Temperantem *Simpliciter* omnes voluptates aspernari & fugere; sic enim viderentur esse ἀναιδῆτοι, id est, *Sensu destituti*: sed dico eos tantum aspernari & fugere turpes, falsas, & immoderatas voluptates; veras autem & honestas moderate expetere.

Quid ad Quartum argumentum?

Duplices sunt Voluptates. a Aliæ *Proprie* ejus actionis circa quam versantur; atque hæ magis promovent actionem, quam impediunt; quia reddunt Agentem alacriorem in agendo. Aliæ vero sunt *Alienæ*: atque de his solum vere dicitur, quod impediunt Agentem.

Quid ad Quintum argumentum?

b *Virumque falsum* est, quod in eo argumento asseritur: Nam multa reperiuntur bona, quæ non sunt ab arte aliqua profecta. Deinde, Sunt etiam quædam artes, quæ manifeste voluptatem proficiuntur: quas Cic. lib. 1. *Offic. Voluptatum ministras* nominat; ut Musica, ars coquinaria, unguentaria, & similes aliæ.

Quid ad Postremum argumentum respondes?

c Nego ex puerorum, stultorum, aut brutorum anima-

lium

lium iudicio & appetitu, de voluptate, utrum bona vel mala sit, esse statuendum.

Quid videatur tibi de secunda opinione eorum, qui dicunt voluptates esse malas, quia sunt noxiæ?

Primum, Nego omne noxium esse malum. Etenim diligens studium interdum nocet valetudini: non tamen est propterea per se malum. Vinum nocet febri instantibus: non tamen ideo malum. Deinde, Voluptates Per Se non sunt noxiæ: sed tantum Per Accidens; quando vel sunt turpes, vel immoderatæ.

μαρτυροῦν ταύτην ὅτι φαῦλα ἔμφω, ἀλλ' ὅτι φαῦλα καὶ γὰρ αὐτὸ ἐπὶ καὶ τὸ διακρίνειν τότε βλάπτει πρὸς ὑγίαν, μὴ ποδίζει δ' ἐπὶ φρονήσει, ὅθεν ἔχει ἑδωμὴν ἢ ἀφ' ἑκάστης ἡδονῆς, ἀλλ' αἱ ἀλλότριαι.

C A P V T X I I I.

Potestne aliqua Voluptas dici B O N U M?

Potes. Na n quia Dolori opponitur, quem omnes fatentur esse malum, & fugiendum; ideo ea recte potest dici bonum expetendum. Deinde, Si nulla voluptas est B O N U M. Ergo neq; voluptas, quam vir bonus percipit ex actionibus virtutum, erit bona, aut expetenda; neq; tales actiones essent revera iucundæ: atque hoc modo vita viri beati non esset iucundior, quam cujuscumque alterius vita; ac videretur posse esse conjuncta cum dolore: unde sequeretur, quod dolor non esset M A L U M, & propterea non fugiendus. Quæ omnia cum sint manifeste falsa, & absurda: sequitur etiam ipsam prædictam esse falsam.

Potestne etiam aliqua Voluptas dici Summum Bonum?

* Etsi Voluptas proprie loquendo non sit Summum Bonum; tamen ei ita est cognata, ut quodammodo Summum Bonum esse videatur. Primum enim, Prope eandem habet cum eo Definitionem. Est enim Voluptas operatio habitus non impedita: quæ Definitio etiam Summo Bono.

ἡδύτης τὸν ἐνδεδαιμόνα. * Ἀρετὴν δ' ἐδὲν καλῶς ἡδονῶν πᾶσι εἶναι, εἰ ἵνα φαῦλα καὶ ἡδοναί, &c.

in seipsis habent, neque ad alium finem referuntur, ideoque etiam judicantur esse perfectæ : cujusmodi sunt paulo ante commemoratæ contemplationes mentis, & virtutum actiones, quæ veram in se habent voluptatem.

Quomodo Aristoteles definit Voluptatem ?

Ἀλλὰ μάλ-
λιν ἀκατέ-
νην ἔστιν
τὴν κατὰ φύ-
σιν, &c.

Τὸ δὲ τὴν
σώφρονα

φύσιν, καὶ
τὴν φρονι-
μὴν ἀποκρί-
ναι τὸν ἀλυσ-
τον, &c.

αὐτοῦ δὲ
ἐστὶν ἡ
φρονήσις,
ὅτι ἡ
δὲ καὶ ἡ
ἀφ' ἑαυτῆς

ἰσχύει,
ἀλλὰ αὖ
ἀλλοτρίως.

β. Τὸ δὲ τὴν
χρὴσιν καὶ
τὴν ἔργον
μὴ δύναν-
ται ἰσχύει,
ὅτι καὶ τὸ
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

γ. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

δ. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

ε. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

στ. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

ζ. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

η. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

θ. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

ι. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

κ. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

λ. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

μ. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

ν. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

ξ. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

ο. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

π. Καὶ τὸ τὴν
κατὰ φύ-
σιν ἔστιν ἡ
τὴν ἀφ' ἑαυ-
τῆς.

Voluptas est functio seu operatio non impedita, pro-
manans ab habitu, qui est secundum naturam. Ἡ δὲ ἐστὶν
ἀκατένη κατὰ φύσιν ἔστιν ἀκατένητος.

*Quid respondes ad Secundum & Tertium
argumentum ?*

Nego virum Prudentem & Temperantem *Simpliciter*
omnes voluptates aspernari & fugere; sic enim viderentur
esse ἀναιδοντες, id est, *Sensu destituti*: sed dico eos tantum
aspernari & fugere turpes, falsas, & immoderatas volup-
tates; veras autem & honestas moderate expetere.

Quid ad Quartum argumentum ?

Duplices sunt Voluptates. a Aliæ *Proprie* ejus actionis
circa quam versantur; atque hæ magis promovent actio-
nem, quam impediunt; quia reddunt Agentem alacrio-
rem in agendo. Aliæ vero sunt *Alienæ*; atque de his solum
vere dicitur, quod impediunt Agentem.

Quid ad Quintum argumentum ?

b *Virumque falsum* est, quod in eo argumento asseritur:
Nam multa reperiuntur bona, quæ non sunt ab arte ali-
qua profecta. Deinde, Sunt etiam quædam artes, quæ ma-
nifeste voluptatem proficiuntur: quas Cic. lib. 1. *Offic. Vo-*
luptatum ministras nominat; ut Musica, ars coquinaria,
unguentaria, & similes aliæ.

*Quid ad Postremum argumentum
respondes ?*

c Nego ex pectorum, stultorum, aut brutorum anima-
lium

lium iudicio & appetitu, de voluptate, utrum bona vel mala fir, esse statuendum.

Quid videtur tibi de secunda opinione eorum, qui dicunt voluptates esse malas, quia sunt noxiæ?

Primum, Nego omne noxium esse malum. Etenim *Tò δ' εἴνα* diligens studium interdum nocet valetudini: non tamen *φάλας,* est propterea per se malum. Vinum nocet febri irantibus: *ὅτι νοσῶν* non tamen ideo malum. *ἵνα ἡδύα,* Deinde, Voluptates Per Se non *τὸ αὐτὸ καὶ* sunt noxiæ: sed tantum Per Accidens; quando vel sunt *ὅτι ὑγιαίνον* turpes, vel immoderatae. *ἵνα φάλας*

μεποδόν· ταύτην ἔν φαῦλα ἔμφω, ἀλλ' ἔ φαῦλα καὶ γὰρ αὐτὸ ἐπὶ καὶ τὸ διαπορῶν *τοτὶ βλάπτει πορὶ ὑγίαν, μεποδίζει δ' ἔν πορνήσῃ, ἔθ' ἵκει ἔδωκεν ἢ ἀφ' ἑκεί-* *της ἡδονῆς, ἀλλ' αἱ ἀλλότριαι.*

C A P V T X I I I.

Potestne aliqua Voluptas dici B O N U M?

Proest. Na si quia Dolori opponitur, quem omnes fa- *Ἀλλὰ μὲν,* tentur esse malum, & fugiendum; ideo ea recte potest *ὅτι καὶ ἡ λύ-* dici bonum expetendum. Deinde, Si nulla voluptas est *πη κακόν,* B O N U M. Ergo neq; voluptas, quam vir bonus percipit ex *ὁμολοῖται ὅ,* actionibus virtutum, erit bona, aut expetenda; neq; tales *καὶ φθόκ-* actiones essent revera jucundæ: atque hoc modo vita viri *τὸν ἢ μὲν* beati non esset jucundior, quam cujuscumq; alterius vita; *γὰρ ἀπλῶς* ac videretur posse esse conjuncta cum dolore: unde seque *κακόν, ἢ δὲ* retur, quod dolor non esset M A L U M, & propterea non *τῇ πῃ ἰμ-* fugiendum. Quæ omnia cum sint manifeste falsa, & ab- *ποδιστικῇ.* surda: sequitur etiam ipsam *τῷ δ' φθό-* *κλῆ τὸ ἐ-* *αὐτίαν, ἢ* *φθολόν τι* *καὶ κακόν,* *εἰ γὰρ δὲν.*

Potestne etiam aliqua Voluptas dici Summum Bonum?

* Et si Voluptas proprie loquendo non sit Summum Bo- *Φανερὸν δ'* *καὶ ὅτι, εἰ* *μὴ ἡδονὴ* *εἰ γὰρ δὲν,* *καὶ ἢ ἐν ἑρ-* *γεια, ἔκ* *ἵκει ζῆν* num; tamen ei ita est cognata, ut quodammodo Summum *ἡδύα* *τὸν ἑλδαιμόνα·* ** Ἀρετὴν δ' ἔδδν καλῶς ἡδονῶν πῃ εἴνα,* *εἰ ἵνα φαῦλα* *αἱ ἡδοναί, &c.*

Atque hanc ob causam non *Per Se*, sed *Per Accidens* dicuntur bonæ.

Sed quare homines non potius expetunt medium statum, qui est inter voluptatem & dolorem: quoniam Greci ἀλυσία, id est, indolentiam nominant?

Quia etiam hic status non caret a nni molestia, & dolore, & propter continuas sensuum & facultatum naturarum operationes: quibus ipsa natura & corpora nostra paulatim fatigantur, & debilitantur; ut opus habeant aliqua recreatione.

Quare voluptates Animi sunt perfectiores voluptatibus Corporis?

Primum, Quia voluptatum animi non potest esse vitiosus excessus, quemadmodum voluptatum corporis: quoniam proficiuntur ex actionibus perfectorum habituum. *Deinde*, Quia percipiuntur ex iis rebus, quæ *Per Se* & sua natura semper sunt jucundæ: voluptates autem corporis percipiuntur ex iis rebus & actionibus, quæ solum *Per Accidens* sunt jucundæ; nimirum quatenus sunt solum iatrigia, id est, *Medicine* adversus naturæ egentis dolorem. *Tertio*, Quia voluptates animi non habent conjunctum dolorem, sicut voluptates corporis: quibus semper admixtus est aliquis dolor.

Quare non semper idem est jucundum, sed delectatur varietas?

* Hujus rei sunt due potissimum cause. *Prima* est, Quia homo constat ex duabus diversis partibus, animo scilicet & corpore; quibus non semper eadem sunt grata & jucunda. Ipsum præterea corpus constat ex quatuor diversis humoribus; quorum sunt contrariæ qualitates. Unde fit, ut nunc his, nunc aliis rebus, vel delectetur, vel offendatur. *Alterra* causa est, & *πομπία, vitiositas* & pravitas naturæ nostræ, cui, ut *Euripides* ait in *Oreste*, *Vicissitudo, & varietas est jucundissima.*

Ματακάλλῃ ἢ πάντων χυμώτερον, καὶ τὴν ποικίλιν, διαποικίλει τὴν. ἀσθενεῖ δὲ ἀσθενεῖ ἐν ματακάλλει, ὁ ποικίλος καὶ ὁ φύσις, ὁ δὲ ματακάλλει ματακάλλει ὁ φύσις, ὁ δὲ ἀσθενεῖ.

Atque hanc ob causam non *Per Se*, sed *Per Accidens* dicuntur bonæ.

Sed quare homines non potius expetunt medium statum, qui est inter voluptatem & dolorem: quomodo Greci dicuntur, id est, indolentiam nominant?

Quia etiam hic status non caret omni molestia, & dolore, & propter continuas sensuum & facultatum naturalium operationes: quibus ipsa natura & corpora nostra paulatim fatigantur, & debilitantur; ut opus habeant aliqua recreatione.

Quare voluptates Animi sunt perfectiores voluptatibus Corporis?

Primum, Quia voluptatum animi non potest esse vitiosus excessus, quemadmodum voluptatum corporis: quoniam proficiuntur ex actionibus perfectorum habituum. Deinde, Quia percipiuntur ex iis rebus, quæ *Per Se* & sua natura semper sunt jucundæ: voluptates autem corporis percipiuntur ex iis rebus & actionibus, quæ solum *Per Accidens* sunt jucundæ; nimirum quatenus sunt solum *inartificia*, id est, *Medicine* adversus naturæ egentis dolorem. Tertio, Quia voluptates animi non habent conjunctum dolorem, sicut voluptates corporis: quibus semper admixtus est aliquis dolor.

Quare non semper idem est jucundum, sed dalectat varietas?

* Hujus rei sunt due potissimum cause. Prima est, Quia homo constat ex duabus diversis partibus, animo scilicet & corpore; quibus non semper eadem sunt grata & jucunda. Ipsum præterea corpus constat ex quatuor diversis humoribus; quorum sunt contrariæ qualitates. Unde fit, ut nunc his, nunc aliis rebus, vel delectetur, vel offendatur. Altera causa est, i. *ποικιλία, visiositas* & pravitas naturæ nostræ, cui, ut *Euripides* ait in *Oreste*, *Vicissitudo, & varietas est jucundissima.*

Μαθησάτω δὲ πάντων χαλκνύμενον, καὶ τὴν ποικίλην, διὰ ποικίλων τῶν ἀνθρώπων ἐπιματῶν, ὁ ποικίλος καὶ ἡ φύσις, ἡ δὲ ποικίλη μαθησάτω ἐν τῇ ἀπλῇ, ἐν τῇ ὑποκειμένη.

LIBER VIII.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes
Octavi libri ?

Hujus & sequentis libri idem est argumen-
tum: explicatur enim in illis quartum
caput doctrinæ Moralis, quod est de *Ami-
citiis*. Sunt autem hujus Octavi libri præ-
cipue hæ quatuor partes. Nam In primis
duobus capitibus tradit *Amicitia Defini-
tionem* Deinde, In sequentibus sex capitibus explicat *Ami-
citiæ Species*. Tertio, A nono capite usque ad decimum ter-
tium, comparat *Amicitia Species* cum speciebus domesticæ
& civilis societatis: Postremo, Agit de *Querelâ*, propter
quas interdum *Amicitia* iterum dissolvuntur.

CAPUT I.

Quare Philosopho Morali etiam de *Amicitia* est
considerandum ?

Μετά δὲ
ταῦτα περὶ
φιλίας ἡ-
ποίτ' ἐν
διελθεῖν.
Ἐπὶ γὰρ
ἀρετῇ περ,
ἢ μὲν ἀ-
ρετῇ. Ἐπὶ
δ', ἀναγ-
καρτίων
εἰς τὸ βίον
ἀλλ' οὐ γὰρ
φίλων ἡ δὲ οὐκ
ἐν ἰσοιότη-
τι, ἔχον
τα λοιπὰ

Propter quatuor potissimum causas in doctrina mora-
li etiam de *Amicitia* est agendum. Primum, Quia est
honestæ, & magnam habet cum virtute cognationem.
Deinde, Quia magnum momentum habet ad vitam bene-
beateque degendam. Tertio, Quia necessaria est omnibus
hominibus ad hanc vitam in quacunque tandem fortu-
na, ætate, aut conditione sint constituti. Quarto, Quia
necessaria est civitatibus.

Quomodo probas *Amicitiam* esse honestam ?

* Quoniam τὰς φιλοφίλους, h. e. eos, qui amicorum sunt
studiosi, solemus laudare: Et πολυφιλία, id est, amicorum
multitudo, numeratur inter res pulchras & honestas. De-
nique, Quia eosdem amicos & viros bonos solemus no-
minare.

ἀγαθὰ πάντα. Καὶ γὰρ πλεονεξίαι, &c. Ἐοικαὶ δὲ καὶ τὰς πόλεις συνίχην ἢ φιλία.
* Οὐ μόνον δὲ ἀναγκαῖον ἐστίν. ἀλλὰ καὶ καλόν· τὰς γὰρ φιλοφίλους ἐπαινεῖται
ἢ τι πολυφιλία δοκεῖ τῶν καλῶν εἶναι τὴν οὐσίαν. Ἐπὶ, καὶ ἵνα τὰς αὐτὰς αἰτίας οἷον
ταῖς ἀγαθὰς εἶναι καὶ καλὰς.

*Qua est autem illa Cognatio, quam Amicitia
habet cum Virtute?*

Ea est multiplex : sed præcipue in his quatuor consistit. *Primum*, Quia Amicitia etiam habet suam Mediocritatem & extrema. *Deinde*, Quia inter solos viros bonos locum habet. *Tertio*, Quia in omnibus vitæ partibus magnus est ejus usus. *Quarto*, Quia est pars quædam Justitiæ : nam consistit in analogica officiorum & beneficiorum communicatione.

*Quare dicis Amicitiam multum conferre ad bene
beateque vivendum?*

a Quia, juxta Philofophos, bene beateque vivere, est fecundum naturam vivere. Atqui Amicitia maxime est fecundum naturam: quemadmodum videre est non solum in hominibus, sanguinis necessitudine sibi mutuo conjunctis; verum etiam in brutis animalibus quibus à natura insitus est mutuus amor inter parentes & sobolem, interque ea quæ sunt ejusdem speciei.

Ostende quomodo Amititia necessaria sit omnibus hominibus.

b. *Primum*, *Misericordia* in omni fortuna est necessaria. Nam & *Secundas res splendidiore* facit, ut inquit Cicero, & *adversas pariter communicansque, leviores*. Deinde ut idem ait, *Nullam etatis degende rationem patitur esse expertem sui*. Etenim *infantibus & pueris necessaria est* *αὐτῶν τῶν ποδῶν καὶ ταχυδύναν*, ad educationem & institutionem : *Adolescentibus autem adulescentibus*, *αὐτῶν τῶν καλῶν μετέξουσιν*, ad res præclaras gerendas : *Senibus quoque*, *αὐτῶν τῶν δειπνῶν καὶ βοηθῶν*, ad obsequium & *auxilium* adversus eorum imbecillitatem. *Postremo*, *Omnibus omnium ordinum hominibus necessaria est* : *divitibus quidem & potentibus*, *αὐτῶν τὴν φιλικὴν καὶ χεῖρσιν*, ut opes suas & potentiam possint tutius amicorum opera possidere, & illis uti atque frui. *Pauperibus vero & afflictis*, *αὐτῶν τῶν καταφυγῶν*, ad solatium & subsidium adversus egestatem & miseriam.

δοκεῖ μάστιγι φέλωκ' εἶναι χρυσά. Ἐν πνίᾳ δ' ἀπὸ τῆς λοιπῆς διεπυχίας μόνῳ οὐκ
 ἔκαστος ἔτι φέλωκ' εἶναι τῆς φέλου. Καὶ τοῖς δὲ, πρὸς τὸ ἀναμαρτυρεῖν. Καὶ τοῖς οὐκ
 εἶναι, πρὸς τὸ διεπυχεῖν, καὶ τὸ ἐλλείπειν τῆς ἀφ' ἧς διεπυχίας.

Quatre

quare civitatibus necessaria est Amicitia ?

ἔστι δὲ
ταῖς πόλεσι
συνίχεν ἡ
φιλία· ὅτι
τοιοῦται
μέγιστε
ἀπὸ αὐτῶν
συνδύζειν,
ἢ τῶν δι-
καιοσύνην.
φίλων γὰρ
ὄντων, καὶ δὲν
δεῖ δικαιο-
σύνης δι-
καιοὶ δὲ
ὄντες, προ-
έκστασι φι-
λίας.

* Διαμφο-
ρὸν δὲ αὐ-
τῆς ἐκ οὐ-
ρα. Οἱ μὲν
γὰρ ὁμοί-
ωσιν, καὶ
πᾶσι πᾶσι
ἰσότης, καὶ
τὰς ὁμοί-
ας φιλίας.
Ὅθεν, τὸν
ὁμοίον, φασὶν, ὡς τὸν ὁμοίον, καὶ καλοῦν τὸν καλοῦν. Οἱ δ' ὅτι ἀντί-
κειμενός τις πάντας τὰς τοιαύτας ἀλλήλοις φασὶν ἵπ· καὶ Ἡράκλειτος. Τὸ ἀντί-
συνμμετρὸν, καὶ ἐκ τῆς διαμετρῆντων καλλίστην ἁρμονίαν, καὶ πάντα κατ' ἴσιν γίνεσθαι, &c.

Quia per eam constituuntur, conservantur, & consi-
stunt civitates & Respub. Probatur hoc à facto legumla-
torum, qui in suis legibus videntur majorem curam adhi-
buisse in conservanda Amicitia, hoc est, concordia civi-
um, quam circa ipsam Justitiam. Nam inter quos est A-
micitia, inter eos nullum habent locum injuriæ.

Quæ fuerunt veterum philosophorum opi-
ones de Amicitia ?

* Quidam dixerunt, Amicitiam nihil aliud esse quam
similitudinem quandam ingeniorum & morum: Unde
nata sunt hæc Proverbia, *Similis gaudet simili: Gracu-
lus assidet graculo: Pares cum paribus facillime congregantur.*
Alii dixerunt, Similitudinem potius esse causam odii &
invidentiæ: Unde dicitur, *Figulus odit figulum: Muscus
invidet Musco; faber, fabro.* Itaque Amicitiam potius
conflari ex Contrariis & dissimilibus: quemadmodum in
rebus naturalibus apparet, omnia corpora mixta constare
ex Contrariis qualitatibus. Et in Musica videmus ex
Dissimilibus vocibus suavissimam constitui harmoniam.
Fuerunt præterea aliqui qui dixerunt, unum tantum Ge-
nus esse Amicitiae: quod non possit in varias Species divi-
di, eo quod Amicitia recipit magis & minus. Verum quid de
his opinatiobus sentiendum sit, ex sequentibus parabit.

CAPUT II.

Quid est Objectum Amicitiae ?

* Οὐ δυνά-
μει φιλί-
ας, ἀλλὰ
τὸ φιλητὸν.
τὸ δ' ἵπ
ἀγαθόν, ἢ
ἡδύ, ἢ χρη-
σίμον.

O Mne illud, quod amore dignum esse videtur: & vo-
catur φιλητὸν, id est, *Amabile*. Estque triplex: *Bonum,*
Iucundum, Vile; ἀγαθόν, ἡδύ, χρήσιμον. Hæc autem
rursum vel sua *Natura & Absolute* sunt talia: vel solum
Aliquibus talia esse videntur, & dicuntur φαίνεται.

Quomodo distinguuntur hæ tres Species?

Οἱ μὲν γὰρ
διὰ τὸ χρο-
νικὸν φι-
λῶντες ἀλ-
λῆλους, ὡς
καὶ αὐτῶς
φιλεῖ πρὸς
ἀλλήλους
νέται πρὸς
τοὺς πατέ-
ρας ἀλλήλων
ἀγαθόν.
ὁμοίως δὲ
καὶ οἱ δι' ἡ-
δονῆν καὶ
συμβου-
κίας πρὸς
φιλίαν αὐ-
ταί εἰσι.
&c. Ἐν-
διάλυτοι
δὲ &c.
1. Μάλιστα
ἢ ἐν τοῖς
πρεσβυταῖς
ἢ τοιαύτη
φιλία δοκεῖ
γίνεσθαι
&c.

3. Ἡ δὲ ἡ-
νίων φιλία
δι' ἡδονῆν
δοκεῖ καὶ
παιδῶν γὰρ
ἔτι ζῶντων
καὶ μάλιστα
διωκυσιν
τὸ ἡδὺ αὐ-
τοῖς, καὶ
τὸ παρὲν.
ταῦτάς γινονται φίλοι, καὶ πάνονται.
καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίαν. 6. Οὗτοι γὰρ παρὰ
ἀγαθοῖ. ἀγαθοὶ δ' εἰσι καὶ οἱ δὲ βέλτεροι παρὰ τοῖς φίλοις
ἰων ἐνεκα μάλιστα φίλοι δὲ αὐτῶς γὰρ ὅπως ἔχουσιν, καὶ ὡς συμβουλεύουσιν. διὰ μὲν
ἐν μάλιστα ἢ τῶν φιλία.

Prima Species dicitur Amicitia per se; estque perfecta, firma, & stabilis; reliquæ duæ Species dicuntur Amicitia per accidens, & propter similitudinem, quam habent cum Amicitia honesta; suntque imperfectæ atque instabiles, facile dissolvuntur.

Amicitia utilis in quibus precipue habet locum?

2. *In Senibus & iis qui senili vitio, hoc est, Avaritia laborant, & ad quæstum omnia referunt; neque admodum requirit conversationem: potest enim alter alteri utilis esse, etiamsi locis sint disjuncti. Ad hanc Speciem potest etiam referri φιλία ξενική, Amicitia hospitalis quæ etiam utilitatis gratia solet inter aliquos constitui.*

Amicitia Iucunda in quibus precipue locum habet?

3. *In Iuvenibus, qui plerunque secundum affectus vivunt, & omnes suas actiones voluptate meriuntur: ideoque etiam expetunt mutuam conversationem, qua se invicem possunt oblectare.*

Quare hæc Amicitia est instabilis?

4. *Primum, Propter ætatem juvenilem; quæ per se est inconstans & mutabilis. Deinde, Propter naturam volubilitatis, quæ etiam est momentanea. Tertio, Propter varietatem affectuum, quibus nunc huc nunc illuc agitantur.*

Amicitia Honestæ in quibus habet locum?

5. *Amicitia Honestæ non nisi inter bonos locum habet potest: gaudet etiam conversatione, per quam viri boni tibi mutuo propter virtutem non solum sunt honesti, sed etiam jucundi & utiles.*

Quare hæc Amicitia dicitur esse perfecta?

6. *Primum, Quia viri boni se mutuo propter se amant. Deinde, Quia est firma & stabilis propter virtutem: quæ*

4. Τῆς ἡλικίας δὲ μεταπηδῶσης, καὶ ταῦτάς γινεται ἑταῖροι. Τῆς ἡλικίας δὲ μεταπηδῶσης, καὶ ταῦτάς γινεται ἑταῖροι. Τῆς ἡλικίας δὲ μεταπηδῶσης, καὶ ταῦτάς γινεται ἑταῖροι.

5. Τελεία δὲ εἰσι ἢ τῶν ἀγαθῶν φιλία. 6. Οὗτοι γὰρ παρὰ ἀγαθοῖ. ἀγαθοὶ δ' εἰσι καὶ οἱ δὲ βέλτεροι παρὰ τοῖς φίλοις ἰων ἐνεκα μάλιστα φίλοι δὲ αὐτῶς γὰρ ὅπως ἔχουσιν, καὶ ὡς συμβουλεύουσιν. διὰ μὲν ἐν μάλιστα ἢ τῶν φιλία.

est res firmissima, quemadmodum in lib. I. dictum fuit.
Tertio, Quia in se complectitur omnia φιλαί, Amabilia.

Quare hæc Amicitia dicitur esse rara?

a. *Primum*, Quia colitur tantum à viris bonis: quorum à Σπανίας magna est raritas & exiguus numerus. Deinde, Quia in δ' εὐδοκίας eam non recipiuntur, nisi quorum virtus longo tempore ποσάυτως est explorata. Atque hinc Cicero dicit factum esse, ut ex εἶναι ὁλίγοις omnibus seculis vix tria aut quatuor paria verorum amicorum γὰρ οἱ τοῖ- fuerint reperta. εἶσι.

CAPUT IV.

*Quid habet Amicitia Honestæ commune cum dua-
 bus reliquis Speciebus?*

Quod etiam in se habet voluptatem & utilitatem.

*Possuntne hæc duæ Species Amicitia etiam esse
 diuturna & stabiles?*

b. Possunt: idque duobus maxime temporibus. *Primum*, Quando utriusque sit par officiorum & beneficio- b. Ἡ δὲ δια-
 rum in eodem genere compensatio. Deinde, Quando τὸ εἶδος, ἰ-
 ex longa conversatione, etiam morum & studiorum con- μοίαν
 tracta est similitudo: tunc enim tales incipiunt se mutuo ταῦτος ἰ-
 non solum propter utilitatem, aut voluptatem, sed etiam χεῖ. καὶ γὰρ
 propter se amare. οἱ ἀγαθοὶ
 εἶς ἀλ-
 λήλους.

*In quo autem differt Amicitia Honestæ à dua-
 bus reliquis Speciebus?*

In quatuor. c. *Primum* enim, Amicitia Honestæ est so-
 lum inter bonos: Vilis autem & Incunda potest etiam
 esse inter malos & improbos. Deinde, Amicitia Honestæ αἱ φίλαι
 est ἀδιόκλητος, hoc est, non dat locum calumniis, injuriis, διαμνη-
 & suspicionibus: Reliquæ vero duæ Species plurimas & σιν, ὅταν τὸ
 ἴσον γίνῃται
 πρὸς ἀλλή-
 λων, οἷον

ἰδιότης. Πολλοὶ δ' αὖ διαμένουσιν, ἐὰν οὐκ τῆς συνθεῆς τὸ εἶδος συνῆκται οὐκ
 εἰς ὅταν. c. Δι' ἁδοντὸν μὲν αὖ, καὶ διὰ τὸ χρῆσιμον, καὶ φιλικὸν δὲ δόξαται
 φίλους ἀλλήλους εἶναι. δ' αὐτὰς δὲ, δὴλα ὅτι μόνος τὸς ἀγαθούς. Καί μιν δὲ ἡ
 ἀγαθὸν φίλον ἀδιόκλητός ἐστιν.

juriarum,

Vera autem magis similis est Vera Amicitia? Eane, quæ est Utilis; an ea, quæ est Iucunda?

* Ἰστὶν δὲ μᾶλλον ἰσοῦσα φι-
λίας, ἢ δὲ αὐ-
τὸ ἡδύ. *Ea, quæ est Iucunda, magis videtur Amicitia esse nomi-
nanda, quam ea quæ est Utilis.*

* Μᾶλλον γὰρ ἐν ταύ-
ταις τὸ ἰ-
σὺς ἐστὶν ἢ
ἡ δὲ δὲ αὐ-
τὸ χρησίμων.
καὶ οἱ μὲν
καὶ οἱ μὲν
στῶν ἡδονῶν
ἐν δὲ αὐ-
τῇ.
* Ὅτι δὲ ἐν
ταύταις ἐξ ἑσ-
αυτῶν διηρημένοι φαίνονται χρῆσθαι τοῖς φίλοις· ἄλλοι γὰρ αὐτοῖς ἔσσι χρησίμοι, καὶ
ἕτεροι ἡδονῶν.
Quamobrem?
* *Primum, Quia magis est ingenua, & homine liberali-
ter educato dignior. Vilem enim Amicitiam præcipue
sectantur homines avari & sordidi: qui ea amicitia quæ-
stum facere conantur. Deinde, Quia etiam beati potius
iucundos amicos expetunt, propter conversationem, quam
utiles: quia nulla re egent.*

*Quales Amicos expetunt ii, qui in potestate sunt con-
stituti?*

* *Potentes & Magnates diversis coguntur uti amicis:
Aliis quidem ad Voluptatem & oblectationem; veluti sunt
homines faceti, scurræ, adulatores, moriones, luso-
res, & similes: Aliis vero ad Utilitatem, nimirum in eorum ne-
gotiis expediendis, & commodis promovendis.*

CAPUT VII.

Habesne aliam Amicitia Divisionem?

Habeo. Nam *Amicitia* aliæ dicuntur esse ἐν ἰσότητι, in
equalitate: aliæ vero ἐν ὑπεροχῇ, in quadam excellencia:

Quæ Amicitia dicuntur esse ἐν ἰσότητι;

*Quæ sunt inter amicos, qui dignitate, conditione, &
aliis bonis sunt æquales, & paria sibi mutuo officia præ-
stare possunt: veluti qui sibi mutuo pariter sunt honesti,
vel iucundi, vel utiles.*

Quæ Amicitia dicuntur esse ἐν ὑπεροχῇ;

* *Quæ sunt inter eos, quorum alter dignitate, ætate, vi-
tæ conditione, aut aliis bonis antecellit: cujuscmodi est A-*

* Ἐστὶ δὲ
δύο εἴδη
μὲν φι-
λίας ἐν ἰ-
σότητι ἴτι-
ρον δὲ ἐστὶ
φιλίας ἐν
ὑπεροχῇ, τὸ κατὰ
ὑπεροχῇ.
* Ὅτι οἱ πᾶσι
καὶ πρὸς τὸ
ἕν, καὶ
ὅλως πρὸς
βούλην
πρὸς τὸ
ἕν, ἀνδρὶ πρὸς γυναικῇ, καὶ πάντι ἀρχῇ πρὸς τὸν ἀρχαῖον.

amicitia

amicitia inter principem & subditos, parentes & liberos, domium & servum, maritum & uxorem, senem & juvenem, divitem & pauperem.

Quoniam, secundum Pythagoreos, φίλος ἐστὶν ἰσότης. Amicitia est aequalitas: ostende mihi, quo pacto possit inter inaequales esse Amicitia?

a Quia Amicitia est pars quaedam Justitiae: ideo inter inaequales tunc potest esse amicitia quando officiorum & beneficiorum compensatio fit secundum proportionem Geometricam, per quam inaequalitas illa tollitur: quod fit, quando is, qui inferior est, eum, qui dignitate, potentia, autoritate, opibus, aliisque rebus superior est, eo majore amore, honore, observantia, cæterisque officiis prosequitur.

Estne igitur eadem ratio aequalitatis in Amicitia, quae est in Justitia?

b Non. Nam in Justitia primum locum habet aequalitas Geometrica, in qua spectatur *ἡ ἀξία* dignitas personarum: In Amicitia autem primum locum habet aequalitas Arithmetica; per quam, quantum fieri potest, paria paribus compensantur. Nam quo major est in amicitia aequalitas, & similitudo; eo etiam ipsa est firmitior & diuturnior: quemadmodum contra nihil magis dissolvit amicitiam quam inaequalitas & dissimilitudo.

Si Inaequalitas, & Dissimilitudo, dirimit Amicitias: Igitur amico non debemus optare maxima bona; ea enim si consequatur, efficietur nobis dissimilis.

c Ea bona amico sunt optanda, per quae possit esse, & manere noster amicus, hoc est, nobis honestus, jucundus, vel utilis. Quod si vero ei talia bona optaremus, qualia consecutus non possit amplius esse noster amicus, propter nimiam dissimilitudinem; tum certe spoliaremus nos ipsos magno bono: siquidem etiam amici inter nostra bona numerantur, infra lib. 9. cap. 9.

τὸ δὲ κατὰ πρῶτον, διευτέρεται ἐν δὲ τῇ φιλίᾳ, τὸ μὲν κατὰ πρῶτον, πρῶτον ἀξίαν, διευτέρεται. * Ὅθεν καὶ δοκεῖται, μὴ ποτ' εἰ βέλονται οἱ φίλοι τοῖς φίλοις τὰ μέγιστα ὅτι ἀγαθῶν, εἰς τὸν θεὸν εἶναι. &c.

○ 2

CAPUT

τὰ αὐτὰ
ἀπὸ δὲ ἐπὶ
ἑνὶ κα-
τὰ πρῶτον
παρὰ
βασιλεῖ, ἐπὶ
ἀξίᾳ
ὅταν ὁ
γονεὺς μὲν
τίκτα δα-
νὴμ' ἀδελ-
φοῖς γυνή-
σασθαι, &c.
μόνη
τῇ τοῦ
καὶ ὅτι
ἐκείνη ἐστὶ
φιλία ἀ-
γαθὸν δὲ
ἐν πάσῃ
ταύτῃ καὶ
ὑποχρῶν
&c.

b Οὐχ ὁ-
μοίως ὁ τὸ
ἴσον ἐν τοῖς
τοῖς διαμέ-
τραι, καὶ ἐν
τῇ φιλίᾳ
παρὰ τῇ
χρῆσιν ἐπὶ
μὲν γὰρ ἐν
μὲν τοῖς δι-
αμέτραις ἴσον
πρῶτον, τὸ
καὶ ἀξίαν
τὸ δὲ κατὰ
τὸν θεὸν

status sunt in Amicitia erga alios. Deinde, Instaliles etiam sunt ex Amicitia, quæ solum propter voluptatem aut utilitatem sunt contractæ. Nam sublata voluptate vel utilitate, quæ sunt res incertæ & momentaneæ, simul etiam tollitur Amicitia.

CAPUT IX.

Habesne præterea aliam Amicitia Divisionem?

HAbeo. Nam quia Amicitia est quædam Societas; diversæ autem sunt Societatum Species: ideo etiam juxta easdem Species diversæ possunt Amicitiarum Species constitui.

Quomodo probas Amicitiam esse Societatem?

Primum, *A cognitione* quæ est inter Amicitiam & Justitiam: Nam cum Amicitia sit pars quædam Justitiæ, sicut in primo cap. dictum fuit: Justitia autem tantum est inter eos, qui aliqua communione & Societate inter se sunt conjuncti, ut in libro quinto dictum fuit: sequitur etiam, Amicitiam esse quandam Societatem. Deinde, *Ex communi loquendi consuetudine*: Nam eos, qui Societate aliqua inter se sunt conjuncti, etiam amicos solemus appellare: veluti sunt socii studiorum, militiæ, Collegiorum, navigationis, peregrinationis, & similium rerum. Tertio, *Ex loco Conjugatorum*: Nam si τὰ πρὸ φίλων κοινὰ, id est, Amicorum omnia sunt communia: Igitur etiam φιλία ἐστὶ κοινωμία, Amicitia est communio & Societas.

ἔστι δὲ
καταπύξις
ἐν ἀρχῇ
ἐν ταῖς αὐ-
τοῖς ἐν αὐτῇ
τῇ φιλίᾳ καὶ
τῷ δίκῳ
ἐν ἀπείρῳ
τὸ κοινω-
νία δὲ οὐκ ἐστὶ
δίκῳ ἐν
ταῖς καὶ φιλί-
ᾳ δὲ

Estne eadem rerum Communio in omnibus Societatibus?

* Non. *Quædam* enim Societates omnia habent communia: *quædam*, solum aliqua; & hæc rursus vel habent multa, vel pauca communia. Semper autem eo arctior est Societas & Amicitia, quo plura habent communia. Simili modo etiam variant *Inus* & *Injuria*: ut inter quos *maxima* est *communio*; inter eos quoque possit esse *plurimum Inus* vel *Injuria*.

πολλὰ καὶ
ῥηῖς ἐν
αἰ: φιλίᾳ
τὰς σύμ-
πλεις, καὶ
τὰς συστρε-
πίας τὰς ὁ-
μίας δὲ
καὶ τὰς ἐν
ταῖς ἀλ-
λας κοινο-

νίας. καὶ ὅσον δὲ κοινωνῶσιν, ὅτι τοσούτ' ἐστὶ φιλία· καὶ γὰρ καὶ τὸ δίκῳ. Καὶ ἡ παροιμία, Κοινὰ τὰ φίλων, ὁρθῶς. * Ἐστὶ δὲ ἀδελφοὶ μὴ καὶ ἰταίροις πάντα κοι-
νὰ τοῖς δὲ ἄλλοις ἀφωρμημένα. καὶ τοῖς μὴ, πλείον· τοῖς δὲ, ἑλάττω.

Quid ex his sequitur?

φησὶ ἔτι
 ὅτι δι-
 κασα· ὁ γὰρ
 ταυτοὶ γο-
 νεύουσι τοὺς
 πέκναι καὶ
 ἀνέλφοις
 κοῦρος ἀλλή-
 λους, ὁ δὲ
 ἐπαιγεῖται καὶ
 πολλοί τε·
 οὐκ ὡς ὁ
 ὅτι γὰρ
 ἄλλων φέ-
 λων· ἐπεὶ
 λῶν καὶ τοῦ
 δι' ἡμᾶ καὶ
 ἐν ἡμῶς τοῦ
 οἴου, χρεῖνα
 ὁ ὄντως καὶ
 ὁ ὄντως καὶ
 ὁ ὄντως καὶ
 ὁ ὄντως καὶ

Ex hac rerum communione & societate sequitur, Majores esse injurias, quæ inferuntur iis, cum quibus major nobis intercedit communio & societas: Exempli gratia, Major injuria est, Verberare patrem, aut fratrem, quam peregrinum; gravius est, Defraudare socium, quam aliquem alium.

Quo referendæ sunt omnes Privata Societates &
Amicitie?

* Ad Finem Politicæ Societatis, hoc est, ad communem & publicam civitatis felicitatem : ad quem etiam omnes omnium artium & actionum fines sunt referendi, tanquam ad finem architectonicum & principalem ; quemadmodum in primo libro dictum fuit.

CAPUT. X.

Quotuplices sunt Species Civilis Societatis ?

Πολιτείας
ἡ ἔστιν εἰς
δη βία, ἡ-
συχία δὲ καὶ
παραβία-
σις, οἷον
φθονὸς τε
καὶ

D*yplices* : Aliæ enim sunt *Bonæ* ; aliæ *Vitiosæ*, quæ nominantur *ῥοδοί*, id est, *Pestes* & interitus *Rerumpub.* item *παρεκβάσεις*, quasi *Digressiones*, aut *declinationes* à bona *Reipub.* forma.

Quot sunt bonæ formæ?

σεις, ὅ
 φθιναὶ τε
 ἡδύ.
 * Εἰς αὐτὴν
 αὐτὴν πο-
 λυτεῖαι,
 βασιλεία
 τε καὶ ἀνά-
 στευσις αὐ-
 τῆς ἐκείνης
 ἀπὸ πνεύ-
 ματος, ἡν
 ἐκείνη ἀν-
 αγγέλλει

* Tres. Quarum Una vocatur βασιλεία, Regnum, sive Regia gubernatio: in qua omnis potestas est penes unum; qui secundum leges imperat ad subditorum utilitatem, & βασιλεύς, Rex, appellatur. Altera est αριστοκρατία, id est, Optimatum potentia: in qua administrationem habent ii, qui prudentia, iustitia, & aliis virtutibus cæteris antecellunt. Tertia est τιμοκρατία, id est, censuralis potestas, in qua præsunt rebus ii, qui censu & opibus cæteris sunt superiores: vocatur à Platone πικραλία, & à Xenophonte πλυπκρατία.

Quot sunt vitiosæ formæ?

Etiā Tres, quæ jam dictis opponuntur. *Una* dicitur *tyrannis*: in qua imperium est penes unum, qui non secundum leges, sed pro voluntate & libidine sua imperat. *Alterā* vocatur *ὀλιγαρχία*, *Dominatus paucorum*: in qua potestas est penes paucos, qui vel propter potentiam, vel opes, vel gratiam, vel alias ob causas dominium consecuti sunt. *Tertia* est *δημοκρατία*, *Popularis administratio*: in qua populi arbitrio omnia in Republica geruntur & administrantur.

Quæ ex his formis optima?

* Ἡ βασιλεία, h. e. Regia gubernatio: si modo Rex talis sit, qualis esse debet: hoc est, si est ἀνταρκτικὴ καὶ πᾶσι τοῖς βασιτευστέοις ἀρκούντων. Si sua sibi sufficiunt, & omnibus aliis bonis excellit.

Quæ est pessima forma?

* Ἡ τυραννίς, Tyrannis: quoniam optimæ formæ opponitur.

Unde existunt hæ vitiosæ formæ?

Ex corruptione bonarum formarum.

Quonam modo?

* Ex Regia gubernatione fit Tyrannis: quando rex, neglecta subditorum salute, non amplius secundum leges imperat, sed suam solum utilitatem & potentiam querit. Ex Aristocratia autem fit Obligarchia: quando ii qui præsumunt, neglecto virtutis studio & communi bono, incipiunt indulgere suis affectibus, & privata sua commoda querere. Denique, Ex Timocratia fit Democratia: quando iis, quibus Reipub. administratio committenda est, exiguus præfinitur census: tunc enim plures possunt publicorum honorum esse capaces.

Quo pacto hæ formæ etiam Domestica Societati applicantur?

Regni speciem repræsentat Patris imperium in libe-

* Ἐξ ἀριστοκρατίας δὲ εἰς ὀλιγαρχίαν. καὶ ἵνα ἀρχόντων, οἱ νόμοι τὰ τῆς πόλεως παρὰ τὴν ἀξίαν, &c. Ἐκ δὲ δὴ δημοκρατίας εἰς δημοκρατίαν συνίστησι γὰρ εἶσιν αὐτῇ.

Et paulo post.
Οὐ γὰρ ἴσθ
βασιλεὺς,
ὁ μὴ ἀν-
ταρκτικὸς καὶ
πᾶσι τοῖς
ἀρχατοῖς
ἀρκούντων.
* Καὶ αὖτε
δὲ, τὸ ἐν-
αὐτὸν τῷ
βασιτευστέοι.
* Μετα-
βαίνει δὲ
ἐκ βασι-
λείας εἰς
τυραννίδα.
φωλοῦτος
γὰρ ἴσθ μο-
ναρχίας ἢ
τυραννίς.

χῆ, *In excellentia*. Nam quanto magis alter conjugum alterum virtute & autoritate superat: tanto etiam magis ab altero est diligendus, & pluribus atque majoribus obsequiis & officiis colendus.

Qualis est Amicitia in Timocratia, & Fraternali Societate?

In his Societatibus ea Amicitia locum habet, quæ dicitur esse ἐν ἰσότητι, *in æqualitate*. Sicut enim in Timocratia cives sunt prope æquales censu: Ita in fraterna societate est prope æqualitas ætatis, autoritatis, patrimonii, morum & studiorum, similibumque rerum.

Qualis est Amicitia in vitiosis Speciebus utriusque Societatis?

a Aut Nulla, aut, Perexigua. Quia in illis fere Nulla est bonorum communio; ideoque etiam Nullum Jus, & per Consequens Nulla Amicitia: nisi forte in Democratia; in qua cives non solum libertatem, sed etiam multa alia habent communia. In Tyrannide autem, & Oligarchia, nihil est commune Subditis cum Tyranno, & Oligarchicis: sicut etiam in Herili societate, nihil est Servo commune cum Domino.

ὅτι μικρόν ἐστιν, ἢ τὸ αὐτὸ καὶ ἡ φιλία ἐστὶ, καὶ ἡκιστα ἐν τῇ χειρέσει ἐν τῇ ἐναντιοδὶ γὰρ ἔστιν ἡ μικρὸν φιλίας. &c. 'Αἱ δὲ ἐν ταῖς δημοκρατίαις [φιλίαι] ὅτι πλείους πάλαι γὰρ καὶ κοινὰ ἴσους ἔστιν

καὶ ἀνδρὸς ὃς πρὸς γυναικαὶ ἢ αὐτῇ φιλία ἢ καὶ ἀρεσκουμένη. ἢ δὲ τῶν ἀδελφῶν, τῇ ἰσότητι καὶ ἰσότητι ἴσοι γὰρ καὶ ἡλικιωτά. &c. ἴσοις ὃ ταῦτα καὶ ἢ καὶ τῶν πνευματικῶν ἴσοι γὰρ οἱ πολλοὶ τὰ βέλωνται καὶ ὅτι ἐκείνους δὲ. ἢ ἐν δὲ ταῖς πατρὶα βασιλείᾳ ἐν τῇ πατρὶ καὶ τῷ δικαίῳ

CAPUT XII.

Quam colligis ex jam dictis novam Amicitia Divisionem?

A Micitia existit inter aliquos vel à Natura, & nominatur φυσική, id est, Naturalis: vel propter civilem remunionem, & vocatur πολιτική, Civilis; item κοινωνική, quasi Communicativa; cujus sunt plures aliæ Species, pro veritate rerum, quas inter se aliqui communicant.

Quot sunt Species Naturalis Amicitia?

b Tres. Quarum Prima est, quæ nascitur Ex sanguinis cognatione: & generali vocabulo appellatur συγγενική. Atque hujus sunt Tres aliæ Species: quarum Una dicitur πατρική, Paterna, quæ est inter parentes & liberos. Altera ἀδελφική, Fraternalis: quæ est inter fratres. Tertia Specia- liter dicta συγγενική quæ est Inter agnatos & cognatos. &c.

Ἐν κοινῇ νία μὲν τῇ πᾶσι φιλία ἐστὶ, &c. b καὶ ἡ συγγενική ὃ φαίνεται πολυεὶδὲς εἶναι, καὶ ἢ τῇ δυνάμει πατρὶς ἐν τῇ πατρικῇ.

Quæ.

τὰ χαρίσιμον, *Honestum, Incundum, & Vitale*. Deinde, *Proprie Cause* sunt, τὰ τίνα, *Liberi*: qui sunt velut vinculum conjugii, quo amor conjugum quodammodo est connexus & colligatus.

α Τὸ ζ, πῶς
 συμβιναί-
 ῃ ἀνδρὶ
 πρὸς γυ-
 ναικα, καὶ
 ὅπως φίλον
 πρὸς φίλον
 εἶναι ἐπεὶ
 φάσιν αὐτά
 ζῆτιδιαι. ἢ
 πῶς δίκαι-
 α.

Quod habes præceptum generale de officiis, quibus
singula hæc Amicitia sunt colenda ?

a Quoniam Amicitia est pars quædam Justitiæ: ideo in omni Amicitia recte colenda videndum est, quid & quantum cuique amico debeatur. Hoc enim si ei Secundum dignitatem & justam proportionem, κατ' ἀξίαν καὶ ἀναλογίαν tribuatur, tum satisfactum est Amicitia, neque alter jure conqueri poterit.

CAPUT XIII.

Oriuntur ne etiam in Amicitia Querelæ?

Γίνεται δὲ
τὰ ἐγκλή-
ματα, καὶ
αἱ μίμνῃς
ἐν τῇ καρδίᾳ
τοῦ χοήσι-
μον φιλίου,
ἡ μίμνη, ἡ
μαλιστα·
ἡλθως.
δε.

Maxime: sed non in omnibus eodem modo. Nam in *Amicitia Honesta* nullæ sunt querelæ: quia in ea uterque studet alteri omnia amoris officia præstare. Sic in *Amicitia*, quæ est *propter voluptatem*, querelæ non admodum possunt locum habere. Nam aut sibi mutuo sunt jucundi; & tunc neuter potest de altero conqueri: aut, si non sunt sibi mutuo jucundi, possunt à mutua conversatione abstinere; & sic neuter erit alteri molestus. *Amicitia* vero ea, quæ *propter utilitatem* est contracta, maxime obnoxia est querelis: quoniam uterque amicus laborat *ex officio*, ac plura desiderat quam alter possit, aut etiam velit præstare.

*Quando autem in Amicitia Utili potissimum
oriuntur Querele?*

ὁ γίνεταί
ἐν τῷ ἐγ-
κλήματι
μόλιθ',
ὅταν μὴ
ῥαπὸ τῷ
αὐτῷ
ἐν ἀλλὰ-

b Quoniam is qui beneficium accepit, non tantum re-
tribuit, quantum is qui contulit sperabat se vicissim ac-
cepturum.

Quae hic notanda est Divisio :

ΕΥΝ ΑΛΛΑ-

c *Amicitie Utilis* duæ sunt Species. Una dicitur *Utilis*,
Moralis : in qua beneficia communicantur & compen-

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

αὐτῶν). c. Ὡς δὲ καὶ ἐπὶ τὸν δόκον ἐστὶν ὁ δόκον (τοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀπο-
 71 τῶν) καὶ τῆς καὶ καὶ τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τῶν οὐρανῶν ἐστὶν.

fantur,

santur, non ex pacto & conditione, sed ex benevolentia & utriusque arbitrio. Altera dicitur νομιμή, Legitima: in qua beneficia communicantur certa quadam lege & conditione remunerationis; cum scilicet definitur quid & quantum alter debeat retribuere. Atque Hæc rursum est Duplex. vel est ἀγοραία, quasi Forensis & Mercatoria: in qua statim sit compensatio de manu in manum; qualis sit intere- mentes & vendentes. Vel est aliquanto liberalior: in qua retributio, & compensatio, vel tota permittitur alterius fidei & integritati, vel differtur in aliud tempus, bene- volentiæ causa; quia is qui beneficium accepit, non habet unde statim possit compensare.

*Quæ ex his duabus Speciebus maxime Querelis
est obnoxia?*

a In posteriore non facile possunt querelæ locum habere, quia certo definitur, Quid, Quantum & quando sit retri- buendum. Nisi enim alter hoc faciat, potest jure dogi, ut stet promissis. In priorē autem Specie, quæ Moralis di- citur, sæpe existunt querelæ: præsertim inter avaros, qui semper plura expectant quam dederunt.

Quo pacto autem his Querelis est occurrendum?

De re tria traduntur præcepta ab Aristotele: quorum Primum est, De beneficio accipiēdo. Alterum, De bene- ficio accepto. Tertium, De beneficio compensando.

Quid de beneficio accipiēdo præcipitur?

b Non temere à quovis beneficium est accipiendum: sed prius diligenter considerandum, quo animo & sine be- neficium ab altero nobis offeratur. Nam si eo animo of- fertur, ut plura inde consequatur, est recusandum: quia, ut Terentius dicit, beneficium accipere, est libertatem ven- dere.

Quid de accepto beneficio præcipitur?

c Si post acceptum beneficium deprehendis, illud non ex benevolentia, sed magis ex spe majoris beneficii recipi- endi

Ἡ ἡθικὴ αὖ
[ἦσιν] ὅτι
ἐστὶν αἰὶν
ὡς φιλο
δορεῖται,
κομίζεσθαι
ἢ ἀξιοῦ το
ῖον ἢ πλε
ον. ὡς δὲ
δωκὼς, ἀλ
λὰ χρεῖας
ἔστι δὲ ἡ
νομικὴ ὁδὸς
ρητοῖς, ἡ μὲν
παρὰ τὴν
ἀγοραίαν, ἐκ
χρεῖος εἰς
χρεῖαν ἢ
δὲ ἐκδοῦν
εἰς αὐτὴν,
εἰς χρεῖαν
καὶ ὁμο
λογίαν δὲ,
πὲρ τῆς π
νός.
α Δύλον δὲ
ἐκ ταύτης
τὸ ὁφείλη
μα, καὶ εἰς
ἀμείλορον.

β Εἰ ἀρχῇ
δ' ὅταν
πῶς ὅς
δωρεῖται
ταί, καὶ ἐκ
πνι.
γ Δυνα
μικὴν δὲ
ἀνταποδο
τικὴν τῷ
ἀξίαν ὅτι
ἵππεδ. καὶ
ἡμεῖς.

piendi in te ab altero collatum fuisse : debes statim, si modo possis, illud compensare ; ne videaris tibi eum velle facere amicum, qui non cupit esse amicus.

Quid de compensatione beneficii præcipitur ?

Ut iusta fiat beneficiorum compensatio, de qua alter non possit conqueri, beneficia prius sunt recte æstimanda.

Quo pacto æstimanda sunt beneficia ?

In *Amicitia Honesta*, beneficia æstimanda sunt non ex commodo Accipientis, sed *Ex animo & consilio Dantis* : μέτρον γάρ, ὃ τὸ δέσσοντος ἀγαπίοις. In *Amicitia autem Vili* beneficia æstimanda sunt *Ex commodo Accipientis*. Quantum enim beneficium Accipienti profuit : tantum etiam, aut paulo amplius, sicut *Hesiodus* præcipit, debet rependere.

Cui permittenda est æstimatio beneficii ? Dantine, an Accipienti ?

* Διὰ [δ] τοῦ χρηστοῦ μὲν τῆς φιλίας ἔστι, ἢ τὴν παύοντος ἀφέλεια μέτρον ἔστιν. * *Accipienti*, cujus rationes ex capite primo sequentis libri petendæ sunt.

CAPUT. XIV.

Quare existunt querelæ inter amicos impares ?

Quoniam uterque, tam superior, quam inferior, sibi plus tribui postulat, quam ei ab altero tribuitur : & quidem non plane immerito.

Quamobrem ?

* Nam qui virtute est superior, jure videtur plus petere, propter virtutis præstantiam : cui, ut supra dictum fuit, nullum potest par præmium reperiri. Qui vero opibus est superior, videtur plus postulare jure gratitudinis, pro præstitis in alterum beneficiis. Contra vero, qui inferior est, plura videtur postulare jure amicitiae. Etenim amici
Διαρίθνηται δὲ καὶ ἐν ταῖς κατὰ ἑκάστην φύσιν ἀξίαις ὅτι ἐν ἀτιμότητι πλέον ἔχουσιν. Ὅθεν γὰρ ὁ βελτίων ἀποσπᾷ ἐκ τῆς αὐτοῦ φιλίας ὅτι γὰρ ἀγαθὸν ἡμετέρας καλόν, &c. Ὁ δὲ ἀδύνατος καὶ ὁ χείρων, αἰτιᾷ τὴν φιλίαν γὰρ ἀγαθὸν εἶναι, τὸ ἰσχυρὸν τῶν ἐνδεέστερων.

officium

officium esse putat, amico egenti opem ferre : hancq; præcipuam esse causam, quamobrem pauperes divitum amicitias expetunt ; ut per illos contra egestatem habeant subsidia.

Quid igitur faciendum est, ut istis querelis occurratur ?

a Cuique tribuendum est, κατ' ἀξίαν, quod ei debetur : nempe Superioribus, pro virtute, Honor & observantia; pro beneficiis, Labor & obsequium. Inferioribus autem, pro honore, laboribus, & obsequiis præstitis, debetur vicissim aliqua Pecunia, atque merces ad sublevandam eorum inopiam.

Quomodo istud probat Aristoteles ?

b Exemplo civitatum, quæ eodem modo beneficia, & officia à civibus præstita remunerant. Nam viris excellentibus, quia sua virtute de Repub. bene sunt meriti, tribuunt honores & dignitates ; cæteris vero civibus, pro laboribus, solvunt pecuniam & mercedem.

At si Inferiores non possunt κατ' ἀξίαν Superioribus tribuere, quantum ipsis debetur : quid tum erit faciendum ?

c Tum Superiores contenti esse debent eo, quod Inferiores pro viribus suis tribuunt ; si majora non habeant : sequentes exemplum Deorum, & parentum, qui qualibuscunque honoribus & obsequiis hominum contenti sunt ; licet nullo modo magnitudini beneficiorum, quæ ipsi illis præstiterunt, respondeant.

κοινὸν γὰρ δίδωται τῷ τὸ κοινὸν ἀναγκαζομένῳ ἢ πλεονέκῃ, κοινόν. c Τῷ ἐκ χρίματι ὁ φιλεμένῳ ἢ ἐκ ἀρετῇ, πλεονέκῃ ἀναποδοτίον, ἀναποδοδίδνται τὸ ἐκδεχόμενον. τὸ δωμάτων γὰρ ἢ φιλία ὁπλίζηται. ἢ τὸ κατ' ἀξίαν ἢ δὲ γὰρ ἐστὶν ἐν πᾶσι, καὶ διὰ τὸ ἐν ταῖς ἀρεταῖς τὰς διὰ τὰς πλεονεκίας, καὶ γονεῖς.

LIBER IX.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes Noni libri ?

Hic liber est ejusdem argumenti cum præcedente : continuat enim tractationem de Amicitia. Possunt antem

Τὸ γὰρ, φασὶν, ἐφελῶσθε ἀλλήλους ἢ διὰ δόξαν φιλίαν ἢ, μὴ δὲ γὰρ μὴ πολλὰ ἀπολαύειν ἢ αὐτοῦ δ' ἐκ ἀπαιτίας ὁρῶντες ἀξίαν, καὶ δὲ ἐν ἑκάστῳ πλεονέκῃ μὲν ἐκ τῆς φιλίας, ἢ τῷ αὐτοῦ δέ, ἀλλὰ τῷ μὴ ἐκ ἀπαιτίας, πλεονέκῃ τῷ ὅτι ἐκ δὲ ἐκεί, κέρδους. b "Οὕτω δ' ἔχειν αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς πολιταίαις φαίνεται. ἢ γὰρ πλεονέκῃ ὁ μὴ δὲ ἀγαθὸν τῷ κοινῷ ποιεῖν τὸ εἰς αὐτὸ

tem ejus constituti *Tres partes*. In *Prima*, usque ad quartum caput, docet quibus officiis amici sint colendi. In *Alterâ*, usque ad octavum caput, agit de *Amicitia adjunctis*: nempe de *Benevolentia*, *Concordia* & *Beneficentia*. In *Tertiâ* parte, ab octavo cap. usque ad finem, explicantur quædam quæstiones: videlicet, *An* viro bono liceat seipsum amare. *An* beatus opus habeat amicis. *An* liceat habere multos amicos. In qua fortuna maxime opus sit amicis. *An* convictus sit ad amicitiam colendam necessarius?

CAPUT I.

Quæ est nova Amicitiarum in hoc capite Divisio?

A *Micitie aliæ dicuntur ὁμοιοειδείς, Ejusdem Speciei; in quibus amici se mutuo propter eandem rem amant: veluti si uterque alterum amat propter virtutem, aut propter voluptatem, aut propter utilitatem. Aliæ vero dicuntur ἀνομοιοειδείς, Diverse Speciei; in quibus amici se mutuo propter diversas res amant: veluti si unus amat alterum propter voluptatem; hic vero amat illum propter utilitatem.*

α Ἐν ἀπα-
σαις ἡ ταῖς
ἀνομοιοει-
δῆσι φιλι-
αις, τὸ ἀ-
νόμοιον ἰ-
σάζει καὶ
σῶζει τὴν
φιλίαν.

β Ἐν δὲ τῇ
ἰσοπικῇ ἰ-
στοιμίᾳ μὲν ὁ
ἐραστὴς ἐγ-
καλεῖται, ὅτι
ἀποφραδὶν
ἐκ ἀντι-
λήπτου, ἐ-
στὶν ἔχων
φιλίαν, ἐ-
στὶν ἰσο-
πικῇ.

Possuntne hæ posteriores Amicitie esse Firmæ?

α *Possunt: si in compensandis beneficiis & officiis ser- vetur ἀναλογία. Quoniam per ἀναλογίαν etiam ea, quæ maxime videntur esse dissimilia & inæqualia, possunt ad aliquam similitudinem & æqualitatem redigi.*

Quando his Amicitiiis existunt Querele?

Quando analogia ista non utrinque eodem modo servatur.

Quot modis solet id accidere?

β *Tribus: Primum, Quando non est æqualis ἀντι- ληψις, Redamatio: cum alter conqueritur se non tantum- dem redamari, quantum ipse amat. Deinde, Quando non sit æqualis ἀντίδοσις, Retributio, seu Compensatio benefi- ciorum & officiorum. Tertio, Quando non sit ἀντίδοσις per eam rem, quam alter expetebat: id enim ipsi perinde est, ac si nulla ei facta esset retributio.*

γδ. Πολλάκις δὲ ὁ ἐραστὴς, ὅτι ποτέρον ἐπαγαλλόμενος πάντα, νῦν δὲ δὴ ἰπταί. Διαφέρουσι δὲ καὶ ὅταν ἡρεῖα γίνεταί αὐτοῖς, καὶ μὴ ὅτι ὀρέγονται. ὁ μολον γὰρ τῇ μηδὲν γίνεσθαι, ὅταν ὀρέγεται μὴ τυγχάνει.

Quo-

Quomodo his querelis est occurrendum?

Si, prima quaque occasione oblata, beneficia & officia nobis præstita pari aut maiore mensura, si fieri possit, remunerentur, & compensentur.

Quid ad hanc rem necessarium est?

Ut possit fieri iusta remuneratio, & compensatio beneficiorum; necesse est, ut beneficia recte æstimentur.

Cui permittenda est illa æstimatio? Dantine, an accipienti beneficium?

Hoc loco tenenda est hæc *Distinctio*. Qui beneficia sua in alios conferunt, hi faciunt illud vel *Ex mera benevolentia & liberalitate*, absque spe retributionis; & tunc accipienti liberum permittitur, tantum retribuere, quantum ipsi videtur: itaque æstimatio erit *Penes Accipientem*. Vel faciat hoc *Spe* alicujus retributionis; atque hi rursus sunt duplices: vel enim prius inter se *paciscuntur* & definiunt, quid & quantum sit retribuendum; Vel non paciscuntur. Quando benefactor certa conditione retributionis beneficium contulit; & alter eo nomine accepit: tum facienda est retributio eo modo, qui ab utroque fuit definitus, & approbatus. Quando vero is, qui beneficium contulit, non prius certo determinavit, quid & quantum accipiens debeat vicissim retribuere: tum beneficii accepti æstimatio magis erit *Penes Accipientem*, quam penes dantem.

Quibus rationibus Aristoteles hoc probat?

Quinque rationibus. Quantum *Prima* sumitur *A facto ipsius Dantis*. * Nam, eo ipso quod nihil certi definiuit, quid & quantum Accipiens debeat vicissim dare, videtur quodammodo tacite Accipienti liberam permisisse retributionem.

Quæ est altera ratio?

* *Altera ratio* sumitur *Ex loco conjunctorum*. Quoniam Accipiens melius novit, quantum sibi beneficium pro-

συνέχεται πάντη, ἀλλὰ καὶ δικαίον. * Ὁ γὰρ ποῦ ἴσμεν ὅτι τοιαύτην ἔσται ἡ ἀνταπόδοσις. * Ὅσον γὰρ ἐν εἰρήνῃ, ἀλλ' ὅσα τῶν ἰσοδυνάμεων εἴη, τοσούτοις ἀνταποδοῖν ἔχει τῶν παρὰ τῆς ἀξίας.

fuerit, quam Dans : ideoque etiam melius potest illud æstimare.

Quæ est Tertia ratio ?

a Καὶ γὰρ
ἐν τοῖς ὁ-
νόμασι τῶ
φαιδία
γινώσκον.

b Ἐνταῦθα
τ' εἰσὶν ὁ-
μοίαι, ὅτι
ἐκείνων
συμβολαί-
ων δι' ἧς
μὴ ἐπαγ.

c Ταύτα πολ-
λά γὰρ ἔστι
τοῖς τιμῶσι
οἱ ἔχοντες,
καὶ οἱ βυλό-
μοι λα-
βεῖν.

d Δεῖ δὲ
τοῖς ἑτο-
στάς τι-
μᾶν, ὅσοι
ἔχοντες φαί-
νεται ἀξι-
ον· ἀλλ' ὅ-
σοι, πρὶν ἢ
χρῆναι τιμᾶν.

a Tertia ratio sumitur *Ab exemplo simili*. Quemadmo- dum rerum venalium in foro æstimatio magis pender ex iudicio & arbitrio emptoris, quam venditoris : ita etiam æstimatio beneficii potius debet esse penes Accipientem, quam penes Dantem. Quia Accipiens similis est eimenti.

Quæ est Quarta ratio ?

b Quarta ratio sumitur *Ab exemplo quarundam civita- tum* ; in quibus non conceduntur iudicia in ejusmodi liberis & voluntariis contractibus : videtur enim æquum esse, ut quemadmodum Danti liberum fuit dare, quid & quantum veller, ita etiam liberum sit Accipienti, tantum retribuere, quantum ipsi visum fuerit.

Quæ est Quinta ratio ?

c Quinta ratio sumitur *Ex loco comparatorum*. Nam Accipiens justior est æstimator beneficii, quam Dans. Et enim qui confert beneficium, is dat de suis : quisque autem sua solet in majoris æstimare, quam aliena.

Sed quomodo debet Accipiens æstimare beneficium ?

c Accipiens tanti debet beneficium æstimare, postea- quam illud jam est adeptus, quanti illud æstimabat, cum adhuc eo indigeret. Quoniam indigentia, ut quinto libro dictum fuit, est verissima mensura rerum ad vitam necessa- riarum.

CAPVT II.

Quoniam Amicitia precipue consistit in beneficiorum & offi- ciorum communicatione : dic mihi, utrum amico omni i sint tribuenda.

* Οτι μὲν
ἐν τῶ
ταύταις
ὁμοδοτίαι,
ὅτι δὲ ταύ-
ταις ταύταις

ταύταις
ταύταις
ταύταις
ταύταις

Minime : Sed habenda est ratio dignitatis & conditio- nis Personarum : & cuilibet tribuenda sunt ea, quæ ei proprie conveniunt & debentur, τὰ ἐκείνοις ὁμοίαι καὶ ἀρ- μόγια.

ταύταις ἀλλοῖς ἐπὶ δ' ἑτέρα γινώσκει, καὶ ἀδελφοῖς, καὶ ἑταίροις, καὶ ἐγγίταις, καὶ ἑταίροις καὶ τὰ ἀλλοῖς ταύταις ἀπενεργεῖται.

Quæ

Quæ debentur parentibus ?

Parentibus, à quibus vitam, victum, & educationem accipimus, debentur Primum τὰ βρώσιμα, *alimenta*: quæ Cic. vocat *Vitæ subsidia*. Deinde, ἡ τιμή, *Honor*, non quidem omnis, sed qui ipsis, quatenus parentes sunt, competit.

Δέξαι δὲ δι' ἑαυτοῦ ἀπὸ γονέων τὸ εἶναι μάλιστα ἐπαρκεῖν, ὡς ὁφείδουσιν καὶ τοῖς αἰτίοις τῆς ἐξουσίας καὶ αὐτοῖς εἰς τὰς ἐπαρκείας καὶ τιμὴν δέ, ὡς πατρὸς καὶ μητρὸς ὅμοιός ἐστι καὶ μὴ τῆς ἐξουσίας.

Quæ debentur fratribus ?

a *Fratribus*, quibus etiam annumerantur *Sodales*, propter similitudinem ætatis, morum, & studiorum, debetur *Communio officiorum*: item παῖρσις, id est, *Libertas servationis* in colloquiis, consiliis, & admonitionibus.

καὶ τιμὴν δέ, ὡς πατρὸς καὶ μητρὸς ὅμοιός ἐστι καὶ μὴ τῆς ἐξουσίας.

Quæ debentur cognatis & affinibus ?

b His qui sanguine, aut affinitate nobis conjuncti sunt, tribuenda sunt ea officia, quæ ad generis & familiæ honorem præcipue pertinent. Quam ob causam etiam ad nuptiās & funera præcipuæ tales solent vocari.

ἡ τιμὴ δὲ καὶ μὴ τῆς ἐξουσίας.

Quæ debentur cæteris hominibus: veluti sunt cives, tribules, vicini, populares, & similes ?

c In his *Tria spectanda* sunt circa officiorum communicationem. *Primum*, Qua virtute quisque sit præditus. *Secundo*, Qua necessitudine nobis conjunctus. *Tertio*, Quantum vel ipse nobis, vel nos illi possimus commodare. Et secundum hæc tria singulis convenientia officia sunt præstanda. *Aristoteles*, "Ἀπάσαι αὖτε θεωρητικὴν τὴν οἰκείαν ἀποδοτέαν, καὶ συγγενεῖν τὰ ἐκείνοις ὑπάρχοντα, καὶ οἰκείωσιν καὶ ἀρετῇ, ἢ χρῆσιν."

ἡ τιμὴ δὲ καὶ μὴ τῆς ἐξουσίας.

Estne amico potius gratificandum, an bene merito gratia referenda si utrumque simul fieri non potest ?

d Quemadmodum creditori potius debitum persolvendum est, quam alteri aliquid dandum: ita benefactori po-

ἡ τιμὴ δὲ καὶ μὴ τῆς ἐξουσίας.

καὶ αἱ αὐτὲς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν δόξαν δὲ μάλιστα ὁδοῦται δὲ τὴν συγγενεῖν ἀπαρτῶν διὰ ταῦτα. c Καὶ φιλέταις δέ, καὶ πολίταις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἀπάσαι αἰτίαι περὶ τὸ οἰκίον ἀποδοτέαν &c. d Καὶ τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀποδοτέαν μᾶλλον, ἢ χαλεπὴν ἐπαιτίαν. καὶ ὡς αὐτὸς δίδωσιν, ὅς ὁφείλει, ἀποδοτέαν μᾶλλον, ἢ ἐπαιτίαν δοτέαν, ὥστε δὲ ἢ τὸ αἰεὶ ὅς τῃ λυτρωθέντι παρὰ λυτῶν, πότερον τὸν λυτῶν [γρ. λυτῶν] ἀποδοτέαν, καὶ ὅσῃ, ἢ, δ

καὶ μὴ ἐκ-
λακόντι
ἀπαιτῶντι
δὲ δόξας
αὐτῶν, ἢ τὸν
πατέρα
λυτρωσέον.
δὲ δὲ καὶ γὰρ
ἀν καὶ ἐκ-
τὸ μὲν καὶ
τὸ πατέρα.
Ὁμοίως
ἐκείνῃ, καὶ δὲ καὶ μὴ τὸ ὁφείλουσιν ἀποδοτέον, ἢ ἐν τῷ ὑποκρίναι [γρ. ὑποκρίναι] ἢ
δὲ οὐκ ἐστὶ καλῶς, ἢ τὸ ἀναγκάσει, καὶ τὸ ταῦτ' ἀποδοτέον.

CAPUT III.

Licetne interdum Amicitiam dissolvere?

Ἐχέει δὲ
ἀποδοτέον καὶ
καὶ τὸ
διαλύσεται
ταῖς φιλίας,
ἢ καὶ, καὶ
τὰς μὴ
διαμένον-
τας, ἢ καὶ
μὴ γὰρ δὲ
τὸ χάρισι-
μον ἢ τὸ ἢ
δὲ φίλος
ὄντας, ὅταν
μὴ ἐπὶ
ταῦτ' ἔχω-
σιν, ἢ δὲ ἂν
τοποῖον δια-
λύσεται, ἢ
καὶ γὰρ γὰρ
ἢ οὐκ ἐστὶν φίλοι,
ἀν ἀποδο-
τέοντων, ἢ
λόγον τὸ καὶ
ἐκείνῃ. δὲ α

A Micitiæ, quæ propter voluptatem aut utilitatem sunt contractæ, duabus de causis possunt dissolvi. *Prima* est, Quando amici desinunt sibi mutuo esse jucundi, vel utiles: Nam sublata causa tollitur effectus. *Altera* causa est, Cum animadvertimus amicum callide & fraudulenter, simulatione virtutis, se in amicitiam nostram insinuasse, & propter aliam causam nos amare, quam præ se tulerat.

Possuntne etiam Honestæ Amicitia, quæ propter virtutem sunt constitutæ, dissolvi?

a Possunt, idque propter duas præcipue causas, *Prima* est, quando alter amicorum, deserta virtute, evasit improbus, neque videtur posse aut velle corrigi.

Quare ejusmodi Amico renuncianda est Amicitia?

b *Primum*, Quia initio non cum tali homine, hoc est, malo & improbo, sed cum bono viro Amicitia fuerat contracta: merito igitur cessat Amicitia, quando ipse cessat esse vir bonus. *Deinde*, Quia nemo debet esse φιλοπόνητος, hoc est, expetere malorum amicitiam, aut velle videri si- milis malo.

ἢ καὶ δὲ καὶ, ἀν
ἐπὶ φιλητέον; ἢ ἐ δὲ καὶ τὸν, ἀλλὰ τὰ καλῶν; ἢ ἐπὶ δὲ φιλητέον
προηγόν, ἢ ἐ δὲ. φιλοπόνητον γὰρ ἢ χρὴ εἶναι, ἢ δὲ ὁμοιωθῆναι φασί. Ἄρ' ἔν τινος
διαλυτέον; ἢ ἐ πᾶσι, ἀλλὰ τοῖς ἀνέτοις δια τὴν μοχθηρίαν;

Quæ est altera causa dissolvendæ ejusmodi Amicitie?

Est priori fere contraria: *Quando* nimirum alter amico-
rum virtutibus, rebus gestis, honoribus, & potentia al-
terum plurimum superat: ita ut inter utrumque tanta fa-
cta sit dissimilitudo & inæqualitas, ut, propter diversum
vitæ institutum, non videan-ur posse commode amplius
simul vivere, atque iisdem sese mutuo oblectare.

*Quo loco habendus est Amicus post renunciatam
Amicitiam?*

* Si propter insignem aliquam improbitatem amicitia
ei renunciavimus: tum omnino est relinquendus. Si ve-
ro propter aliam aliquam causam, quæ non est cum tur-
pitudine aut scelere aliquo conjuncta, discessionem ab eo
fecimus: non plane ei omnia nostra officia sunt denegan-
da; sed si forte ope atq; opera nostra indiget, veteris amicitie
gratia ei potius quam alicui ignoto est gratificandum.

δε. * Ἄρ' εἰ ἐδὲν ἀλλοιότιον πρὸς αὐτὸν ἔπαιον, ἢ εἰ μὴ ἰσχυρὸν φίλον
ποτὶ; ἢ δὲ μὲν ἔχει τῆς ῥητορικῆς σπουδαίας, καὶ κατὰ τὸ φίλοις μέλλον ἢ
ὁ δὲ τοῖς οἰόμεθα εἶναι χαρίζεται, ἔτω καὶ τοῖς γινόμενοις ὑποτακτικοῖς πρὸς αὐτὸν
πρὸς γινόμενον φίλον, ὅταν μὴ δι' ὑπερβολὴν μοχθηρίας ἢ διαλύσεως γίνηται;

CAPUT IV.

Vnde petenda & sumenda sunt Vera Amicitie Officia?

EA officia, quæ amicus amico præstare debet, petenda
sunt ex eo amore, quo vir bonus seipsum prosequitur:
nempe ex τῇ φιλαυτίᾳ. Quoniam enim *Amicus* est tan-
quam *alter idem*: ideo eum quoq; sicut nos ipsos amare
debemus. Hinc Scholastici Theologi dixerunt, *Charitas*
officium capit à seipsa.

Qua sunt Nota sive Proprietates τῆς φιλαυτίας?

Sex: **S**IBI **I**PSI Bene velle, Benefacere, Consentire,
Cohabitare, Congaudere vel Condolere: Suam denique salu-
tem & incolumitatem in primis expetere.

Suntne hæc eadem etiam in Amicitia?

Maxime: Nam, ut Cic. lib. primo De legibus scribit,

quentem. *Tertio*, Quia vir bonus libenter secum ipse conversatur & habitat : quæ conversatio ei maxime est jucunda, non solum propter rerum à se præclare gestarum recordationem, & spem futurorum bonorum, quæ sua virtute se consecuturum sperat; verum etiam propter pulcherrimarum rerum scientiam & contemplationem. *Quarto*, Quia vir bonus toto animo propter rem aliquam gaudet, vel dolet: neque idem ei alias est jucundum, alias molestum. *Postremo*, Quia vir bonus vitam & salutem suam unice amat: maxime vero quoad mentem, qua res pulcherrimas & maximas intelligere & gerere potest.

Estne etiam vir malus & improbus φίλαυτος, id est, sui amans?

+ Etiam si mali & improbi homines quoque seipsos interdum nimium amare videantur: tamen revera non sunt φίλαυτοι.

Quemobrem?

Primum, Quia vir malus & improbus revera sibi neque bene vult, neque benefacit: non enim studet sibi vera animi bona acquirere, sed tantum sectatur τὰ φαινόμενα ἀγαθὰ, ut sunt bona externi, quæ hominibus malis plerumque sunt βλαβερά, noxia. *Deinde*, Quia secum ipse non consentit: nam, quod suadet Ratio, id displicet Appetitui; & vice versa. Et sic quasi perpetuo ipse secum pugnat. *Tertio*, Quia non libenter secum ipse vivit: sed alios quærit, cum quibus vivere ac tempus fallere possit. Nam solitaria vita ei est molesta, partim recordatione suorum scelerum, quæ perpetravit: partim etiam metu poenarum, quas suis sceleribus commeruit. *Quarto*, Quia non toto animo propter rem aliquam gaudet, vel dolet; sed animum habet distractum in diversas partes: ita ut altera parte gaudeat, altera doleat. *Postremo*, Quia vir malus, & improbus, ἢ βέλονται ἢ οἱ ἀκρατεῖς. 3 Ζητῶσι πῶς μοχθηροὶ μὲν ὧν συμμάρτυροι, ἰαυ-
τὸς ἢ φίλους. &c. 4 Οὐδὲ δὴ συγχάριται, ἐδὲ συναλλοῦσι οἱ τοῖσι καὶ αὐτοῖς
σπασίει γὰρ αὐτοὶ ἢ ψυχή. 5 Ὅτις ἢ πολλὰ καὶ δεινὰ πίνονται, καὶ διὰ τῶν
μοχθηρῶν μετέλλει, φέγγουσι τὸ ζῶν, καὶ ἀναμύσσει ἑαυτοὺς.

itia; Et sic, in Lelio ait, Benevolentia est amicitia fons à natura constitutus: qua sublata, etiam amicitia nomen tollitur.

Quomodo definit Benevolentiam ex jam dictis?

4 Benevolentia est occulta quædam & otiosa amicitia: quæ progressu temporis, accedente consuetudine, in veram amicitiam transire potest.

4 Διό μὲν
ταύτην
φαινομένην
ἐν αὐτῇ
ἀρχῇ. ὅτι
φιλία.

CAPUT VI.

Quod est Alium Adjunctum Amicitiae?

1 Concordia, ἡμῶν, seu Animarum consensus, de qua Terentius ait, Idem velle & idem nolle, ea demum firma est amicitia. Unde etiam Amicitia vulgo definitur, quod sit, Unus animus in duobus corporibus.

Estne ἡμῶν, idem quod ἡμῶν, id est, opinionum consensus?

2 Non. Nam Concordia est solum inter notos, & eos qui inter se amicitiam colunt, vel colere possunt: Opinimum autem consensus potest esse non solum inter notos, sed etiam inter ignotos, imo etiam inter inimicos. Præterea, Opinimum consensus potest esse de quibusvis rebus in omnibus artibus & scientiis: Concordia autem proprie solum dicitur de rebus gerendis, pertinentibus ad civilem societatem, & communem eorum, qui concordēs sunt, utilitatem.

2 Διό μὲν
ἐν ἑστῇ ὁμοῦ
μοδίᾳ.
τὸ μὲν
γὰρ καὶ ἀ-
γνοοῦσιν
ἀλλήλους
ἰσχυρίζεται
ἀν. Οὐδὲ
τὰς ἀλλή-
λους ὁμο-
γνωμονεῖν
τὰς ὁμο-
εἴας φασιν,
οἷον τὰς
ἀλλήλους
ἐν γὰρ φι-
λίας, τὸ πα-
ρὲς τῶν ὁ-
μοῦσιν ἀλ-
λὰ τὰς πά-
λαις ὁμοῦσιν φασιν.

Quid est Concordia?

3 Concordia est civilis inter aliquos amicitia & consensus de rebus gravibus & utilibus, ac pertinentibus vel ad publicam, vel ad privatam eorum, qui concordēs sunt, utilitatem: suntq; tales, quæ per nos effici aut comparari possunt.

Inter quos homines Concordia locum habet?

4 Concordia solum locum habet inter viros bonos: quoniam enim secum ipsis sunt concordēs, ideo etiam facile possunt eum aliis concordiam colere. Deinde, Quia firmi-
μοῦσιν ἀλ-
λα τὰς πά-
λαις ὁμοῦσιν φασιν. ὅταν ἀλλήλοις συμφέροντων ὁμογνωμονῶσι, καὶ τὰ αὐτὰ φερόμενται, καὶ φερόμενα τὰ κοινὰ δέξονται. 3 Πολιτικὴ δὲ φιλία φαίνεται ἢ ἡμῶν, ὅταν τὰ συμφέροντα γὰρ ἴσιν, καὶ τὰ πρὸς τὸ βίον ἀνέκοντα. 4 Ἐστὶ δ' ἡ τοιαύτη ἡμῶν, ὅταν πᾶσι συμφέροντα ἴσιν, καὶ τὰ πρὸς τὸ βίον ἀνέκοντα, καὶ ἀλλήλοις, ὅταν ἑαυτοῖς ὁμοῦσιν φασιν.

ὡς εἰπῆν
τῷ τεύτῳ
γὰρ μόνει
τὰ βελή-
ματα, καὶ ὁ
ματῶν
ὡς εἰπῆν
εἰπὼν ὅτι
λόνται τε
δικαία, καὶ
τὰ συμβέ-
οντα τῶ-
ν καὶ καὶ
(καὶ διὰ τὴν καὶ)

ter in suo proposito perseverant, quod sciunt esse honestum: neque intar Euripi animus eorum fluctuat. Nihil denique petunt, nisi quod honestum sit & utile, non sibi solum, verum etiam aliis.

Cur inter Malos non potest esse Concordia?

5 Quia *Mali* & improbi non solum à se ipsis dissident, sed etiam ab aliis. Habent *Præterea* animum fluctuantem & voluntates mutabiles. *Insuper* etiam, sua solum quærunt commoda, aliorum vero commoda conantur impedire.

των καὶ κοινῇ ἰσχύουσιν· ὅτι τὰς δὲ φάλαγας ἐχ' ὅσον τι ὁμοιοεῖν, πλὴν ὅτι μικρόν,
(καὶ διὰ τὴν καὶ φύλας εἶναι) πλεονηξίας ἰσχυμένους ἐν τοῖς ἀρεταῖς. δα.

CAPUT VII.

Quod est Tertium Adjunctum Amicitiae?

Beneficentia, ἡ ἀγαθία. Neque enim animo solum debemus amico bene velle, & omnia bona ei precari, verum etiam hanc nostram voluntatem reipsa & factis palam erga eum declarare. De Beneficentia autem, Quid ea sit, item quomodo & erga quos exercenda; supra in quarto libro, in cap. De Liberalitate prolixè dictum est: hic solum explicatur sequens quæstio.

*Quare Benefactores videntur magis amare eos ,
quibus Benefecerunt , quam hi illos ?*

I Hujus rei Aristoteles plures addfert rationes. Quorum prima est, *quia* is, qui beneficium accepit, est quasi opus benefactoris: *Artifex* autem suum *opus* semper magis amat, quam opus artificem amaret, si redamare posset.

Quæ est Altera ratio ?

2 Quia id, quod *Honestum* est, magis est amandum, quam quod est *Vile*. Is autem qui beneficium accepit, est suo benefactori *honestus*; hic vero tantum ei est utilis.

Quæ est Tertia ratio?

3 Quia ea, quæ sunt *Præsentia*, magis delectant: ideoque etiam magis amantur, quam præterita. Atqui *Honestas* collati beneficii semper est benefactori quemadmodò

ι' Οἱ δ' ἀ-
 κριῖναι τὰς
 ἀφ' ἑαυτῶν
 δύναντας δι-
 κῆσαι μὲλ-
 λον φιλεῖν.
 οἳ ἐν πα-
 τέρσι τὰς
 δρᾶσαιτας.
 ὅπως δ' ὅτι
 ἦν πᾶσι
 ἦν συμβί-
 ναι· πᾶς
 γὰρ τὸ ἐ-
 κείον ἔργον
 ἀγαπᾷ
 μέλλον, ἢ

ἀγαπηθείη ἂν ὑπὸ τοῦ ἔργου ἐμφύλῳ θουμένῳ. δεσ. 2 "Ἄλλα δὲ καὶ τοὶ ἀπὸ διὰ-
γνῆ· ἢ καλόν, το γὰρ τὴν ἀρετὴν. ὥστε χαίρειν ἐν τῷ πατρὶ τοῦ δὲ πατρὸς ἐστὶ καλόν
ἐν τῷ δεσποτῇ. ἀλλ' εἰ ποτὶ συμβέβηκεν 3 "Ἡδεῖα δὲ" ἐστὶ τὸ ὡς πρὸς πατέρα τοῦ
ἐκείνου· τὸ δὲ μίλλοντος, ἢ ἐλπίς· τὸ δὲ γυναικὸς· ἡμεῖς ἡμεῖς δὲ, τὸ γὰρ

præfens : Utilitas autem beneficii accepti cito interdum perit, una cum ejus memoria.

Quæ est Quarta ratio ?

4 Quia præstantiori etiam magis competit id, quod est præstantius. Amare autem præstantius est, quam Amari: siquidem actio præstantior est passione. Ideo etiam potius tribuitur benefactori, tanquam præstantiori.

Quæ est Quinta ratio ?

5 Quia ea, quæ cum labore & magnis sumptibus à nobis sunt acquisita, etiam nobis sunt chariora: Atqui Benefacere, laboriosius & sumptuosius est, quam Beneficium accipere: Ideo etiam Benefactor suum Beneficiarium magis solet amare.

Objectio. At sunt aliqui, qui dicunt Benefactores eo modo magis amare suos Beneficiarios: quemadmodum Creditores magis amant suos Debitores, quam hi illos?

6 Solutio. Dissimilis est ratio sive causa amoris in Creditore erga Debitorem, & in Benefactore erga Beneficiarium. Nam Creditor Debitorem amat sui commodi gratia: ut nimirum possit ab eo recipere debitum. Benefactor autem suum Beneficiarium amat illius ipsius causa: & non ut vicissim aliud beneficium ab eo accipiat.

πάγειν ἀπογοι εἶναι· τὸ δ' εἰ ποιεῖν, ἐργάσθαι. διὰ ταῦτα ἡ καὶ αἱ μικταὶ φιλοτιμίαι· ὁπποῦντι ἔχει ἡ γέννησις, καὶ μᾶλλον ἴσασιν ὅτι αὐτῶν· διότι δὲ αὐτὸ καὶ τοῖς διαργάτοις οὐκ εἶναι. 6 Τοῖς μὲν πλείστοις φαίνεται, ὅτι οὐ μὲν οὐκ εἶναι, τοῖς δὲ οὐκ εἶναι καὶ πρὸς τὸν δανείον, εἰ μὲν οὐκ εἶναι· βέλονται μὴ εἶναι οὐκ εἶναι· οἱ δὲ δανείοντες καὶ ὁπποῦντι τῆς αὐτῆς οὐκ εἶναι οὐκ εἶναι, τῆς κομιδῆς ἕνεκα. ἔπειτα καὶ τὰς διαργάτους καὶ. [Ἀλλ' ἐχ' ἑαυτοῖς.] Οἱ εἰς ποιοῦντας φιλεῖσι καὶ ἀγαπῶσι τὰς εἰς ποιοῦντας, καὶ νυνὶ αὐτοὶ καὶ χρεῖσται, μὲν εἰς ὑπεργνώσιν εἶναι.

CAPUT VIII.

Dixisti officia vera amicitiae petenda esse ex tñ: φιλαυτίας.

At ego putabam φιλαυτίαν esse vitiosam: siquidem multi propter eam reprehenduntur.

Est quidem hic affectus natura nobis infusus: ut quisque seipsum maxime diligat; sibi que potius quam alteri bonum

1 Ἀπορεῖται ἡ ποιεῖν δὲ φιλεῖν ἑαυτοῦ.

2 Ἰσως δὲ τὰς τῶν-
 τας δὲ τῶν λόγων δι-
 αιδεῖν, &c.
 3 Ἐι γὰρ
 τις αἰεὶ ἀνα-
 δίδξει τὰ
 δίκαια
 ἀρετῆς, αὐτὸς μέ-
 λιστα πάν-
 των, ἢ τὰ
 σώφρων, ἢ ὁποιαῦν
 ἀλλὰ τῶν
 καὶ τὰς ἀ-
 ρετῶν, &c.
 4 Ὅς εἰς ἐπὶ
 φιλαυτον
 τῶν, εἰ
 ψέξειν, &c.
 5 Οἱ μὲν
 εἰς ἐνεί-
 δος ἀγρίως
 αὐτὸ, φι-
 λαυτὸς κα-
 λῶσι τοῦ
 ἑαυτοῖς ἀ-
 πορίμοις
 τὸ πλεῖον
 ἐν χρίματι,
 καὶ τιμῇ,
 καὶ πόσει
 ταῖς συμ-
 πικαῖς, οἱ
 δὲ καὶ
 τὰς πλε-
 ονέται,
 καὶ τὰς
 ταῖς ἀπορ-
 μίαις. &c. Διὸ καὶ ἡ ποσειδωνία γέννηται, ὅτι τὴν ποσειδωνίαν οἱ
 δικαιοὶ δὴ ἔτι φιλαυτοῖς ἀναδίδεται. 5 Δόξτε δὲ ἀν' ὁποῦτο [ὁ αἰεὶ ἀναδίδει
 τὰ δίκαια ἀρετῆς, &c.] εἶναι μέλλον φιλαυτῶ. 6 Ἀπορίμη γὰρ ἑαυτὸν
 καὶ μέλιστα ἀγαθὰ, καὶ χαρίζεται ἑαυτῷ τὴν κυριατείαν, καὶ πάντα τι-
 να πρὸς αὐτὸν, 7 Ὅσοιο δὲ καὶ πῶς τὸ κυριώτατον μέλιν, τὴν δοκίαν, καὶ τὴν
 ἀλλὰ σύστημα, ἔτι καὶ αὐτὸν καὶ φιλαυτῶ δὴ μέλιστα.

bonum exoptet. Uade etiam nata sunt hæc Proverbia,
 TUNICA, pallio proprior: GENU, sura proprius: PROXIMUS
 sum egomet mihi: & his similia. Quæ indicant homini
 inesse amorem erga seipsum. Sed, quia plerique hæc in re
 peccant, modum excedentes in se amando; ideo factum
 est, ut φιλαυτία soleat à multis reprehendi.

Quotuplex est ergo φιλαυτία;

2 Duplex: Una Honeſta, bona & laudabilis; Altera
 Turpis, & reprehendenda.

Quæ est Bona φιλαυτία;

3 Bona φιλαυτία est amor suiipſius, quo quis præcipu-
 am sui partem, h. e. animum seu mentem suam maxime
 amat; eamque studet præstantissimis bonis excolere &
 exornare.

Quæ est Vitiosa φιλαυτία;

4 Vitiosa φιλαυτία est amor suiipſius, quo quis cupidi-
 tatibus & affectibus suis indulgens, in expetendis volupta-
 tibus & bonis externis modum excedit; & ex illo amore
 variis sceleribus sese contaminat.

Potesne vir bonus esse φιλαυτῶ;

5 Secundum priorem φιλαυτίαν, vir Bonus non solum
 est, sed etiam maxime esse debet φιλαυτῶ.

Quamobrem?

6 Quia per hanc φιλαυτίαν vir Bonus excolit præstan-
 tissimam sui partem, nempe mentem: quam studet pul-
 cherrimis bonis, virtute nimirum & plurimarum rerum
 scientia, exornare; quo non sibi solum, sed etiam aliis, imo
 toti humanæ societati possit plurimum prodesse.

Cur Animum sive Mentem vocas præstantissi-
 mam hominis partem?

7 Primum, Quia MENS sua natura aut divinum quid-
 dam est, aut certe divinissimum omnium eorum quæ sunt
 in homine. Deinde, Quia Mens principatum in homine

obtinet,

obtinere, ipsumque corpus regit & conservat. Unde etiam
homo non à carne & ossibus, sed à mente nomen habet.
Quemadmodum Plato inquit, 'Οὐκ ἔστιν ἀνδραπῶν τὸ ἰσχυ-
μερον. Et Cic. lib. 6 de Rep. MENS cujusque is est quisque:
non ea figura, quæ digito monstrari potest. Terzio, Quia
secundum Mentem, sive rationem, dicitur aliquis Conti-
nens, vel Incontinens: quatenus ei obsequitur, vel non
obsequitur. *Quartio*, Quia secundum Animum & Men-
tem actiones hominum præcipue æstimantur, utrum sint
spontaneæ, vel non spontaneæ.

καὶ ἰσ-
χυρῆς δὲ
ἐστὶν αὐ-
τῆς ψυχῆς
ἀρχὴ καὶ
ἐν τῇ ψυ-
χῇ τὰ ἐν-
εργήματα
καὶ τὰ
ἐκ τῆς ψυ-
χῆς ἐκτε-
λεῖται.

Quare in viro Malo & Improbo φιλαυτία reprehenditur?

8 Quia vir Malus sua φιλαυτία non solum sibiip-
si nocet, quatenus per eam seipsum variis sceleribus contami-
nat, ac interdum sibiip-
si exitium accersit: sed etiam aliis
nocet, quibus injuriam facit, dum per fas & nefas eorum
bona ad se attrahere conatur.

καὶ τὸ
δοκῶν αὐ-
τῷ ἐκ τῆς
ψυχῆς ἀ-
ρῆμα
τὸ ἐν τῇ
ψυχῇ
ἐστὶν αὐ-
τῷ καὶ
τοῖς ἄλλοις
κατα-
σχεύει.

*Objectio. Si vir Bonus debet esse sui amans: igitur non
debet Reipub. causa, aut aliorum gratia, seipsum
aut fortunas suas in discrimen vocare.*

9 Solutio. Nego consequentiam. Etsi enim vir Bonus,
Reip. aut aliorum gratia, vitam & fortunas suas amittat:
tamen nihilominus est sui amantissimus; quia pro cadu-
cis istis bonis, quæ amittit, sibi acquirit majora & veriora
bona; nempe perpetuam suæ virtutis memoriam, laudem,
& gloriam; quæ reliqua omnia bona longe superant.

ἐν τῇ
ψυχῇ
ἐστὶν αὐ-
τῷ καὶ
τοῖς ἄλλοις
κατα-
σχεύει.

πολλὰ ἀποδίδωμι, καὶ τῆς πατρίδος, καὶ δὲν ἀποδοθῆσκειν ἀποδοσέτω τὸν χρό-
νον, καὶ τιμὴν, ὅπως τὰ πλεονέχοντα ἀγαθὰ, ποιεῖται αὐτῷ ἐν τῇ ψυχῇ.

CAPUT IX.

*Cum Beatus omnibus bonis abundet: videturne tibi
etiam opus habere Amicis?*

*M*axime. Iis enim si destitueretur, non vere omnibus
bonis abundaret: Quoniam amici inrer præcipua
bona numerantur, teste Herodoto, qui ait, Κτήματα
πάντων ἐστὶν τιμώμενον, αὐτὸ φίλος καὶ ἕως. Præterea, Non
φίλος μὲν ἀποδίδωμι, ὁ δὲ φιλεῖ τὸν ἐκ τῆς ἀγαθῆς μαχρῆς εἶναι. Ἐν δὲ φίλος ἐστὶν
καὶ τὸν τὸ εὖ ποιεῖν, ὃ τὸ πάσχειν, &c. Ἀποδοῖν δὲ ἴσως καὶ τὸ μνησθῆναι ποιεῖν τὸν
κακῶς ποιῶντα τὸν καλῶς ποιῶντα, καὶ συζῶντα περὶ αὐτοῦ.

ἔστιν αὐ-
τῷ καὶ
τοῖς ἄλλοις
κατα-
σχεύει.

haberet

haberet erga quos, & cum quibus posset commode exercere suam virtutem. Denique, Cogeretur aut solitariam vitam agere, aut cum alienis & ignotis vivere. Quorum illud prius adversatur naturæ humanæ; quia homo natura est animal ad civilem societatem & conversationem factum: hoc vero posterius est valde molestum, propter metum & suspiciones.

Cum vero triplices sint Amici, Honesti, Iucundi, & Utiles: omnibusne aequè indiget Beatus?

2 *Neutiquam.* Nam Utilibus & Jucundis non indiget: siquidem omni bonorum genere abundat; ejusque vita per se est suavis & jucunda.

Ergo indiget amicis Honestis, hoc est, qui sunt viri boni?

3 *Omnino.* Atque hujus rei Tres Causas commemorat Aristoteles. Quarum Prima Causa est: Ut beatus habeat aliquos, in quibus possit se suasque virtutes optime contemplari: id autem in nullo alio commodius quam in amico facere potest; quia amicus est tanquam alter idem. Proinde, cum amicam virum bonum intueretur, seipsum quasi intueretur.

Qua est Altera causa?

Altera causa est: Ut Beatus habeat aliquos, erga quos & cum quibus possit exercere suam virtutem: in quo exercitio consistit præcipua pars beatitudinis; propter veram voluptatem, quam vir bonus ex actionibus virtutum suarum percipit.

Qua est Tertia Causa?

5 *Tertia causa sumitur ex ipsa natura: Etenim amici conversatio, & convictus Beato naturaliter est jucundissimus.*

CAPUT X.

Suntne plures, an veeo pauci habendi amici?

1 *Ar. èν ὧς* **Q**uod Hesiodus de Hospitalitate præcipit, Μήτε πολλούς φιλέσεις, μήτε ἀξίους καλέεισθαι, h. e. Neque multos diligas, neque dignos vocare. *ἢ καὶ διὰ τὴν ὅτι τῆς ξενίας ἰμμελῶς εἰρηδαὶ δοκεῖ τό, μήτε πολλοὺς φιλεῖν, μήτε ἀξίους καὶ ὅτι τῆς φιλίας ἀρμόσει, μήτε ἀφίλον εἶναι, μήτε ἀπολύμελον καὶ ἄσφοτον εἶναι.*

Quid ex hoc præcepto Hesiodi colligitur?

Circa Amicorum numerum Modum esse tenendum : & fugienda Extrema, nempe ἀφιλία, καὶ πολυφιλία.

Quomodo aestimatur ille Modus?

2 Ex commoditate convictus & mutua communicatio-
ne officiorum : ut tot habeamus amicos, quot idonei sunt
ad convictum & officiorum communicationem.

In qua autem Amicitia existimas πολυφιλίαν
posse locum habere ?

3 In nulla. Nam in Amicitia, quæ propter Utilitatem suscipitur, ideo multitudo amicorum locum non habet: quia pluribus velle simul inservire & largiri, difficile est; & facultatibus nostris detrimentosum. Præterea, Impedimento nobis est ad reliquas vitæ actiones recte obeundas.

*Quare in Amicitia Iucunda sollicitudo
non habet locum?*

4 *Quia* nimirum multi amici tædium potius adferunt quam voluptatem. Etenim amicis in vita utendum est sicuti condimentis ciborum : quæ, si fuerint pauca, reddunt cibos suaviores ; si vero fuerint in majore copia, nauseam adferunt comedentibus.

Quare in Amicitia Honeſta πολυψιλία non po-
teſt conſiſtere?

5 Hujus rei ab *Aristotele* plures commemorantur cau-
la: quæ omnes ad duas possunt referri. Quarum una est,
Quoniam ea officia, quæ in vera amicitia requiruntur, non
possunt omnia commode pluribus simul præstari. Veluti
sunt, Simul familiariter vivere & conversari; Omnia inter
se officia communicare; In omnibus simul consentire;

κεδὲν περ ἐν τῇ προφῇ τοῦ ἡδυσμῆ. 5 Ὅτι δὲ ἔχουσιν πολλοὺς συγγῆν [ἐπὶ τοῖς πε-
δαισ] καὶ διατμήσει ὡλόν, οὐκ ἀδύλον. Ἐπὶ δὲ, κατεσθίει ἀνθρώποις φίλους
ἦτοι, ἐι μάλιστα πάντας μετ' ἀλλήλων συνημερεύειν. αὐτοὶ δὲ ἐργάζονται ἐν τοῖς πολλοῖς
ἐν ἀρχῇ. Χαρακτὸν δὲ γένει καὶ συγχαίρειν, καὶ τοὺς συναγγενέσιν ἀποφύγει πολλοὺς.
ἡδὲ γὰρ συμπεπλησιν ἀμῶς, καὶ ἐμὲ συνιδιώει, καὶ δὲ συνᾶχθωαί.

Omnes

Qualis est Præsentia amici alteri amico in utraque fortuna?

3 *Et si Præsentia amici in utraq; fortuna per se sit amico Incunda; quatenus ei adfert vel gaudium, vel solatium: tam in adversa fortuna, interdum est eidem Molestia; quatenus sua calamitate ei præbet causam doloris & tristitiæ.*

Quatenus vocandi sunt ad nos Amici in utraq; fortuna?

4 *In secunda fortuna Amici sunt statim vocandi, ut eos participes faciamus nostræ felicitatis, nostrique gaudii. In adversa vero fortuna tardius sunt advocandi: & tum demum, quando parvo suo incommodo possunt nobis plurimum commodare.*

Quatenus conveniendi sunt Amici in utraque fortuna?

5 *In adversa fortuna mature sunt conveniendi, neque expectandum quoad vocemur: Hoc enim illis erit gratius; nobis vero, honestius. In secunda autem fortuna; Gratulandi quidem aut juvandi gratia, prompte & statim sunt accedendi: tarde autem, ad accipiendum aliquod beneficium.*

4 Διὸ δὲ ξένον ἂν δ' εἶναι εἰς ῥῆθ' τὰς ἐν τυχῆς καλῶν τῶν φίλων πρὸς θυμῷ· ἐν τυχῆς πρὸν γὰρ εἶναι, καλὸν· εἰς ἣν τὰς αὐτῆς χύας, ἐκ γένετα' ματὰ δ' ἰδόναι γὰρ ὅς τις ἔμελλε δ' εἶναι καλῶν ὅθεν τὸ, ἅλιν ἐγὼ δύσυχον. 5 Ἰναι δ' ἂν ἀπαλιν ἴσως ἀρμόζει πρὸς ῥῆθ' αὐτῶν χύας, ἀκλῆτον καὶ πρὸς θυμῷ· φίλος γὰρ, εἰ ποιεῖν, καὶ μέλιστα τὰς ἐν χύαις, καὶ τὰς μὴ ἀξιώσαντας· ἀμφοῖν γὰρ καλῶν, καὶ ἡδίων. Εἰς ἣν τὰς ἐν τυχῆς, συνήρῃται ῥῆθ'· πρὸς θυμῷ· καὶ γὰρ εἰ ταῦτα χύαις φίλων πρὸς ἐν πρῶτῳ εἶναι ὁλοκαίως· ἢ γὰρ καλὸν, τὸ πρὸς θυμῷ εἶναι ἀφελείῃ.

CAPUT XII.

Quare conversatio, seu Convictus, in amicitia quoque requiritur?

1 *Primum, Quia amici conspectus amico est jucundus. Deinde, Quia omnis societas requirit aliquam conversationem. Tertio, Quia ex conversatione amicus optime cognoscit suum amicum esse saluum & incolumem: quod ei est jucundissimum. Quarto, Quia in conversatione & convictu possunt inter se mutuo exercere ea studia, easque actiones quibus maxime delectantur.*

οὐκ ἔστι· κοινονία γάρ· ὁ φίλος. &c. καὶ ὅτι ἐστὶν ἐκείνους τὸ εἶναι, ἢ ἔχον ἀρῶνται τὸ ζῆναι ἐν τούτῳ μὲν ὅτι φίλων βύλονται διαίτην.

Q

Que

Quæ est Utilitas Convictus & conversationis in Amicitia?

2^η Εὐαρεστοί
δ' ἐν τῷ τῷ
συνημερέυ-
κον, ὁ, π.
περὶ μέλλει
εἰς ἀγαπῶ-
σι τῷ ἐν
φίλῳ· συζῆ-
ν δ' ἐβαλο-
μενοι μὲν
τῷ φίλων
ταῦτα προ-

2 Maximam vim habet Convictus ad conciliandam amicitiam: propterea quod per eum paulatim nascitur morum & studiorum similitudo; quæ vel sola potest animos hominum conciliare, & inter ipsos amicitiam gignere.

Quotuplex est Conversatio?

3^η Δύπληξ. *Vna malorum & improborum*: quæ fugienda est; quia est turpis & noxia, quatenus per eam reddimur deteriores. *Alterà est bonorum virorum*: quæ est expetenda; quia & honesta est & utilis: Nam per eam effici-
mur meliores.

3 Duplex. *Vna malorum & improborum*: quæ fugienda est; quia est turpis & noxia, quatenus per eam reddimur deteriores. *Alterà est bonorum virorum*: quæ est expetenda; quia & honesta est & utilis: Nam per eam effici-

3^η Δύπληξ. *Vna malorum & improborum*: quæ fugienda est; quia est turpis & noxia, quatenus per eam reddimur deteriores. *Alterà est bonorum virorum*: quæ est expetenda; quia & honesta est & utilis: Nam per eam effici-
mur meliores.

LIBER X.

Quod est argumentum, & quæ sunt partes Decimi libri?

Res sunt hujus libri partes. IN PRIMA, usque ad sextum caput, agitur De Voluptate: quatenus est conjuncta cum Beatitudine. IN ALTERA, usque ad nonum caput, agitur De Beatitudine contemplativa. IN TERTIA, Concludit totam hanc de moribus tractationem, cum annexa commonitione: qua ostendit, Sola præcepta ad civilem beatitudinem consequendam non sufficere; sed necesse quoque esse, ea transferre ad usum, qui consistit in actione virtutis.

CAPUT. I.

Quare de Voluptate in hac doctrina agitur?

Μετά δ'
ταῦτα, ὡς
ἔδρανε ἵππος
ἐπεπαι-
ελάθει· ἡ μάλιστα γὰρ δ' αὖτε
ὁμοιωθεὶς ἡ δ' αὖτε καὶ λυγρῇ.

CUR in doctrina Morali etiam de voluptate agendum sit, supra in lib. 7. cap. 11. tres causæ fuerunt allatæ: quibus hoc loco tres aliæ adjiciuntur; nimirum, 1 Quia

nature

naturæ nostræ admodum est cognata. 2 Deinde, Quia ad virtutem & beatitudinem plurimum confert. Denique, Quia de ea variaz fuerunt Philosophorum opiniones.

Quæ fuerunt Philosophorum de Voluptate Opiniones?

3 *Duc*, & quidem *Contrariæ*, fuerunt opiniones Philosophorum de Voluptate. *Aliqui* enim dixerunt, eam esse *Summum bonum*: ac propterea maxime expetendam. *Alii* vero contra dixerunt, Voluptatem esse *Rem valde malam*, & omnibus modis fugiendam.

γασιν' ἐστὶ δὲ ὅτι ἐκείνης, καμνὸν φάλλον.

CAPUT II.

Quæ fuit Eudoxi opinio de Voluptate?

1 *Eudoxus*, *Epicurus*, & eorum sectatores *Voluptatem* dixerunt esse *SUMMUM BONUM*. *Primum*, Quia ab omnibus animalibus tam brutis, quam ratione præditis, expetitur. *Deinde*, Quia opponitur dolori, qui per se est malus & fugiendus. *Tertio*, Quia per se expetitur. *Quarto*, Quia, cuicumque bono voluptas accesserit, facit illud magis expetendum.

Quid ad hæc argumenta respondent Platonici?

2 *Ad primum Argumentum* respondent *Platonici*, De Summo bono non itatuendum esse ex iudicio & appetitu brutorum animalium, aut imperitorum hominum. Itaque, etiam si bruta & homines imperiti voluptatem maxime expetant, non tamen propterea sequi, eam esse *Summum bonum*: quandoquidem fieri possit, ut etiam expetant id, quod est malum.

Quid ad hæc Aristoteles?

3 *Negat Aristoteles* hanc *Solutionem* esse *sufficientem*. *Primum*, Quia non solum animalia bruta, aut homines imperiti, verum etiam sapientes & viri boni interdum voluptatem expetunt. *Deinde*, *Negat* istum appetitum Bo-

μηδα, &c. τοῦτον δὲ εἶναι ἢ ἡδονήν. Περιτθήμεναι δὲ ὅτι οὐκ ἔστι ἀγαθὸν αἰετὶς ποιεῖν. 2. Οἱ δ' ἐπιστάμενοι αἱ ἀγαθὰ, εἴ πάντ' ἐφίστανται, μὴ ἐπὶ λέγουσι. 3. Ἐπεὶ γὰρ τὰ ἀνόντα [γ.ρ. μὲν α.] ἀρῆγτο αὐτῶν, ἢ ἂν πὶ τὸ λογιζέμεν εἴ τί καὶ τὰ φρόνιμα, πῶς λέγουσι αὐτῶν; &c. ἴσως δὲ καὶ ἐν τοῖς φασίταις ἐστὶ π, &c.

Q 2

N I,

CAPUT III.

Quibus Argumentis Platonici probare volebant, Voluptatem non posse dici BONUM?

QUatuor præcipue argumentis Platonici oppugnabant Voluptatem. Quorum *Primum* fuit tale. *Omne bonum est qualitas. Voluptas non est qualitas. Ergo Voluptas non est BONUM.*

Quid respondes ad hoc Argumentum?

1 Major Propositio est falsa. Non enim omne bonum est qualitas: Exempli gratia, **D E U S**, **Mens**, **Beatitudo**, **Mediocritas**, **Actio virtutis**, sunt **B O N U M**; & tamen non sunt qualitates.

Quid est Alterum Argumentum?

2 Omne bonum est *ωλεσµένον*, finitum. Voluptas non est definita: quoniam recipit magis & minus. Ergo Voluptas non est **B O N U M**.

Quid respondes ad hoc Argumentum?

Primum, Nego Minorem Propositionem: neque enim omnes Voluptates recipiunt magis & minus; sed tantum Voluptates corporis, quæ habent aliquid Doloris admixtum. Deinde, Nego probationem Minoris: Ea omnia indefinita esse, quæ recipiunt magis & minus. Nam etiam actiones virtutum in **Concreto** consideratæ recipiunt magis & minus: & tamen non sunt propterea indefinitæ. Alii enim aliis sunt fortiores, justiores, & temperatiores, &c. Item, Sanitas recipit magis & minus; & tamen est definita.

Quid est Tertium Argumentum?

3 Omne quod *revera* bonum est, perfectum est. Voluptas non est perfecta: quia est vel motus, vel generatio. Ergo Voluptas non est **B O N U M**.

Quid ad hoc Argumentum respondes?

4 Nego Minorem Propositionem, ejusq; probationem: Voluptas enim neque Motus est, neque Generatio. Non

εἶναι κίνησιν· πάση γὰρ οὐκαὶ εἶναι δοκεῖ πάθος καὶ βραδυτής. Τίνος τίς τις αὖτις; δοκεῖ γὰρ οὐκ ἐκ τῆς τυρότης· τὸ τυρόν γίνεσθαι· ἀλλ' ὅς τ' εἴ γίνεται, εἰς τὴν διαλύεινται.

1' Οὐ μὲν
οὐδ' εἰ μὴ
ἔξω ποιο-
τήτων ἐστὶν
ἡ ἡδονή, δια-
τῶν· οὐδὲ
τ' ἀγαθόν.
2 Λέγουσι
δὲ τὸ μὲν
ἀγαθόν· ὡ-
ς εἶπαι, τίς
δ' ἡδονὴν
ἀφαιρῶντος;
ὅτι δὲ χαίρει
τὸ μέλλον
καὶ τὸ ἡπτόν.
3 Τίθενται τε
τὰ γὰρ δὲ
πέντες,
ταῖς δὲ κί-
νήσεσι καὶ
ταῖς γένεσιν
ἀπαι-
τεῖται.
4' Οὐ κα-
λὸς δ'
ἰσχυρὸς λέ-
γειν οὐδ'

est *Motus* : quia ei neque tarditas , neque celeritas competit ratione actus & fruitionis. Non est *Generatio* : quoniam per Generationem substantia aliqua nova generatur ex Corruptione prioris : sed per Voluptatem nulla substantia generatur, aut corrumpitur.

Obiectio. At aliqui dicunt Voluptatem esse Repletionem nature indigentis : atque ideo quoque esse Generationem.

5 καὶ λέ-
γει ὅτι τὴν
ἐνδεῖαν
τῆς ψυχῆς
συνέτιον
ἡδονῶν, ἀ-
ναπλήρο-
σιν. Ταῦτα
δὲ σωματι-
κὰ ἐστὶ πά-
θη. Εἰ δὲ
ἐστὶ τῆς ψυ-
χῆς ἀνα-
πλήροσις,
ἡ ἡδονή. ὣς
ὡς ἡ ἀνα-
πλήροσις,
τὸ ἂν καὶ
ἡδονοῖτο. Τὸ
σῶμα ἄρα
οὐ δοκεῖ
δύνασθαι
ἔσθαι ἀνα-
πλήρο-
σις, ἡ
ἡδονή.

5 *Solutio.* Voluptas non est ipsa Repletio indigentis nature; sed potius ipsam repletionem couitatur. Præterea, Non omnem Voluptatem antecedit Dolor ex indigentia ortus : cuiusmodi sunt Voluptates Mentis ; item quorundam sensuum, ut visus, auditus, & odoratus:

Quod est Quintum Argumentum :

Quod turpe est & probrosum non potest dici BONUM. Voluptas est talis. Ergo Voluptas non potest dici BONUM.

Quid ad hoc Argumentum respondes ?

6 *Primum.* Nego id, quod turpe est & probrosum, posse simpliciter iucundum dici : quoniam solum malis & improbis hominibus tale esse videtur. Deinde, Nego de Voluptatibus Per Se dici, quod sint turpes : sed tantum Per Accidens ; quatenus ex rebus & actionibus turpibus percipiuntur. Præterea, Eriam si aliquæ Voluptates sunt turpes ; tamen sunt etiam multe Honestæ & bonæ ; quæ non possunt è numero bonorum excludi.

Quibus argumentis refutatur Eudoxi opinio : qui simpliciter affirmavit, omnes Voluptates esse Bonas, imo quasdam esse summum bonum ?

7 Hanc Eudoxi sententiam falsam esse, quatuor argu-

6 Πρὸς ὃ

τὰς περὶ φέροντας τὰς ἐπονειδίζουσας τῶν ἡδονῶν, λέγουσι ὅτι ὅτι οὐκ ἐστὶ τὰς δ' ἡδονῶν οὐ γὰρ, εἰ τοῖς κακῶς διακλιμένοις ἡδοναὶ ταῦτ' ἐστὶν, οἰκτιροῦν αὐτὰ καὶ ἡδονὰ εἶναι ἀπλῶς. &c. ἢ Ἐμφανίζειν ὅτι δοκεῖ καὶ ὁ φίλος ἵππος ὡς τὸ καλὰκος, οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν ἢ ἡδονή, ἢ διαφύρας εἶδει ὁ μὲν γὰρ, περὶ τὸ ἀγαθὸν ἡμελεῖν δοκεῖ ὁ δὲ, περὶ ἡδονῶν. καὶ τὸ μὲν οἰκειδίζονται τὸ δ' ἐπαυδοῦσιν, ὡς περὶ ἵππου οἰμολογῶντα. Οὐδεὶς γὰρ ἀνέλοιτο ζῆν παιδίον διατοίαν ἔχον δια βίην, &c. οὐδὲ χαίρειν ποιῶν πρὶ αἰχίσῳ. &c.

mentis

mentis ostendi potest. Nam, si ea vera esset, sequeretur, inde, *Primum*, Nullum esse discrimen inter eam voluptatem, quam adfert adulator; & eam, quam adfert amicus, & vir bonus: cum tamen illa sit turpis; hæc vero, honesta. *Deinde* sequeretur, Vitam puerorum, quæ deliciis abundat, maxime esse expetendam: *Tertio* sequeretur, Quodvis turpe facinus committendum esse, si conjunctam habeat voluptatem. *Denique* sequeretur, Voluptatis causa cubæta expetenda & suscipienda esse. Atqui multa propter se expetimus, & suscipimus, nulla voluptate impulsæ; ut Videre, audire, edere, bibere, laborare, peregrinari, & similes actiones: quæ licet interdum quoque habeant aliquam conjunctam voluptatem; tamen non propter eam suscipiuntur.

CAPUT IV.

Dixisti ante Voluptatem non esse Motum, aut Generationem: cupio id tibi amplius probari.

QUOD Voluptas non sit Motus, & per consequens neq; Generatio; id tribus argumentis Aristoteles hoc loco confirmat. *Primum* est tale. Nullus Motus, excepto motu circulari, quovis tempore est perfectus: quoniam requirit moram aliquam temporis, donec perveniat ad suum finem. 1 *Voluptas* autem quovis tempore est perfecta: quia est simul & semel tota; neque opus habet accessione alterius rei, ad sui perfectionem. Ergo, Voluptas non est Motus.

Quod est Alterum Argumentum?

2 *Omnis Motus* fit in parte aliqua temporis. *Voluptas* autem fit in momento, quod non est tempus. Ergo, Voluptas non est Motus.

Quod est Tertium Argumentum?

; *Motus* est ex numero earum rerum, quarum partes possunt segregari, & à se mutuo sejungi. *Voluptas* non est tale quiddam, cujus partes possint sejungi: sed est totum inpartibile. Ergo, Voluptas non est Motus.

ἴδι' χαρὰι κινῆσθαι μὴ ἐν χρόνῳ, ὥστε δὲ τὸ γδ' ἐν τῇ νῦν, ὅλον π. πάντων τῶντα λέγεται, ἀλλ' α' τῷ μερεσῶν. καὶ μὴ ὅλον, &c.

1° ὅλον γδ' π' ἰσὶ καὶ κατ' ἐξέ-
να χρόνον
λάβοι πρ
ἀν' ἡδονῆς,
ἢ ἐπὶ
πλείω
χρόνον γα-
νομένη. 13-
λεῖα δὲ π-
ται τὸ εἶ-
δος. &c.
2. ἀόριστος δ'
ἐν τῷ τοῦ
ἐκ τῷ αἵ-
3. ὅλον

Quoniam Voluptas non est Qualitas, neque Motus, neque Generatio: Quid igitur est Voluptas?

Voluptas est perfectæ operationis subsequens signum.
Ἡ δὲ οὐκ ἐστὶ τελείας ἐνεργείας ὑπὸ γινόμενον τι τίλλει.

Quam vocas Perfectam operationem?

4 Καθ' ἡμέ-
 ρον δὲ βέλ-
 πην ἐστὶν ἡ
 ἐνέργεια,
 τῇ ἀρετῇ
 διακείμενη
 πρὸς τὸ
 κρῖναι
 ἡδονῇ ὡς
 αὐτῇ αὐ-
 τῇ δὲ ἂν
 τελειοτάτη
 εἴη ἐν ἡδονῇ.
 5 Κατὰ
 πάντα γὰρ
 αἰσθητὴν
 ἐστὶν ἡδονή
 ὁμοίως ὅτι
 διακίνοισιν,
 καὶ θεωρίας.
 ἡ δὲ γὰρ δὲ ἡ
 τελειοτάτη.
 6 Τελειοὶ
 δὲ πᾶσι ἐν-
 ενεργεῖται ἡ
 ἡδονή, ὡς
 ὅτι ἡ δὲ
 ἐνυπάρχου-
 σα, ἀλλ'
 ὡς ὑπάρχου-
 σάν τι τι-
 λει. ὅτι
 τῷ αὐ-
 τοῖς ἡ
 ὡς.

4 Quæ proficiscitur à Facultate optime disposita, & agit in Objectum optime dispositum. Ex tali namque actione Agens percipit apud animum suum aliquam Voluptatem: quæ signum est Perfectæ operationis.

Quarum actionum Voluptas dicitur Perfectio?

5 Actiones sunt triplices: vel enim sunt τῆς θεωρίας, id est, Contemplationis rerum divinarum, cœlestium, æternarum, & necessariarum: vel sunt τῆς διαλογίας, Ratiocinationis, & deliberationis de rebus agendis: vel sunt τῆς αἰσθητικῆς, i. e. Sensuum, qui versantur circa Singularia. Omnes hæ actiones judicantur esse perfectæ hoc quasi si- gno, Quando Agenti sunt jucundæ.

Sed quo pacto Voluptas dicitur esse Signum Perfectæ operationis?

6 Quoniam Voluptas semper comitatur Perfectam operationem, tanquam *Accidens* quoddam *inseparabile*: vel, ut Aristoteles inquit, ὡς ὑπὸ γινόμενον τι τίλλει. Quemadmodum SANÆ OPERATIONES sunt Signum sanitatis, à qua proficiscuntur: ὡς ex, *Venustas corporis*, est indicium τῆς ἀκμῆς, id est, florentis ætatis.

Quamdiu Voluptas est in Actionibus?

7 Tamdiu Voluptas est in actione, quoad Facultas Agentis & Objectum circa quod actio versatur, fuerint optime disposita; quod si vero defatigentur & languescant, necesse est etiam ipsam voluptatem imminui. Atque hæc etiam causa est, cur nulla voluptas sit perpetua, sed paulatim evanescat.

7 Ὅτι δὲ εἰς αὐτὴν ποιεῖ τὸ αἰσθητὸν ἢ νοητὸν ἢ, ὅτι δὲ εἰ, καὶ τὸ κρῖναι ἢ θεωρεῖν, ἢ εἶναι ἐν ἐνεργείᾳ ἡ ἡδονή. Καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ἀδυνατοῦ συναρτῶς ἐνεργεῖν ἢ γινώσκον ἐν ἡδονῇ δέ.

Quæ

*Quare ea, quæ nova sunt, initio vehementius
delectant, quam postea?*

8 *Quia* in res novas *Animus* magis intentus est; & *Facultas* agendi est adhuc *integra*: quæ postea paulatim fatigatur & fit remissior.

*Quare non solum homines, sed & omnia animalia
tanpotere expetunt Voluptatem?*

9 *quia* omnia amant vitam, ac propter eam quoque
amant voluptatem; quæ videtur vitam quasi perficere:
quandoquidem etiam ipsa vita est quædam actio: unde
Cic. lib. 2 De nat. Deorum ait, *Is qui nihil agit, esse omni-*
no non videtur.

မုတေ ငွေပျဉ်. ၅ 'ဝမ်းသေသွံ တိဒ် နိဝ္ဗာန်ဝမ်းဗိုလ်ကံ အံ့ သိဃကံ. ဝိပဿနာပုဒ်
သိဃကံ ဝိပဿနာပုဒ် နိဒ္ဓိ နိဒ္ဓိ ငွေပျဉ် အံ့ ကံ.

CAPUT V.

Suntne omnes Veluptates uniusmodi?

Minime : sed plures sunt earum Differentiæ atque Species.

Quibus argumentis probat Aristoteles Voluptates Specie inter se differre?

Quibus præcipue : quorum *Vnum* sumitur ab earum proprio *Subjecto*, cui insunt; *alterum*, ab earum *Effectu*.

Expone Primum argumentum.

2 Si perfectæ actiones, quibus inest & quas semper comitatur aliqua Voluptas, quam Agens inde percipit, Specie differunt: igitur etiam hæ ipsæ Voluptates Specie inter se sunt diversæ. Sed Antecedens est verum. Ergo. Assum-

prio declarari potest exemplis : Nam operationes Mentis ,
veluti sunt; Intelligere, Ratiocinari, Meditari, & similes ,
Specie differunt ab operationibus Sensuum : cujusmodi
sunt, Videre, Audire, Gustare, & reliquorum Sentuum; quę
etiam ipsę inter se Specie differunt. Eodem modo opera-
tiones Naturales Specie differunt ab operationibus Arti-
ficialibus : quemadmodum videre est in earum operibus ,

quæ

quæ Specie sunt diversa, ut Animal, Lignum, Lapis, Arbor, &c. Item Domus, Statua, Pannus, Gladius, Olla, Mensa, & cætera, sunt opera Specie diversa.

Dic alterum argumentum.

3 Ἐπὶ δὲ
μῆλλον
τὸν δὲ
φανερὸν ἐκ
τοῦ τοῦ
αὐτοῦ ἵσταν
ἡδονὰς ἡμ-
ποδίζε
ταῖς ἐν-
ταῖς αἰ-
σθη-
σιν οἱ γὰρ
φίλαυλοι
ἀδυνατοῦ-
σι τοὺς λό-
γους θεω-
ρεῖν, ἀπὸ
κατασκευ-
ῆς αὐλοῦν-
τος, μῆλ-
λον χαί-
ρωντος ἀν-
θρωπίνης
παρῆς
ἐνταῖς αἰ-
σθη-
σιν οἱ γὰρ
ἀδυνατοῦ-
σι τοὺς λό-
γους θεω-
ρεῖν, ἀπὸ
κατασκευ-
ῆς αὐλοῦν-
τος, μῆλ-
λον χαί-
ρωντος ἀν-
θρωπίνης
παρῆς

3 *Quorum Effectus* Specie differunt, ea ipsa quoque Specie differunt. Sed Voluptatum diversi sunt Specie Effectus. Ergo etiam ipsæ Voluptates Specie differunt. *Minoris declaratio.* Etenim, quam actionem propria voluptas promovet, ac perficit, eandem aliena voluptas impedit, ac quasi perdit.

*Quæ sunt ergo Voluptatum Divisiones hoc loco notan-
da? Supra enim in cap. de Temperantia
etiam aliquas divisiones habuimus.*

[illegible]

4 *Voluptates* commodè distinguuntur secundum *Actiones*, quibus ita sunt cognatæ, ut etiam videantur quibusdam esse *ὁμογενεῖαι*. Primum enim, Quemadmodum *Actiones* aliæ sunt *Honestæ*, aliæ *Turpēs*, aliæ *Intermediæ*: Ita etiam *Voluptates* aliæ sunt *Honestæ* & expetendæ; aliæ *Turpēs* & fugiendæ; aliæ *Mediæ naturæ*. Deinde, Quemadmodum *Operationes Mentis* puriores sunt operationibus *Sensuum* & *Corporis*; & ipsorum quoque *Sensuum* operationes aliæ aliis sunt priores, secundum *Sensuum* puritatem: Ita etiam *Voluptates*, quæ istis operationibus sunt cognatæ, aliæ aliis sunt puriores. Hinc existit hæc divisio, quod *Voluptates* aliæ sunt *Puræ* & sinceræ; quæ nihil habent admixtum turpitudinis, aut doloris: aliæ autem *Impuræ* & mixtæ; quibus etiam inest aliqua vel turpitudine vel molestia.

Quam praeerea habes voluptatum Divisionem?

4 Διαφε-
ρεσῶν ὃ τῆς
ἐκείνου
ὁπαικεία
καὶ φαυλό-
ταται, καὶ τῆς
ἐκείνου καὶ
ὁπαικείας
τῆς ἐκείνου καὶ
καὶ ἐκείνου

5 Est etiam alia Voluptatum divisio, desumpta à differentia animalium: quorum cum sint diversæ naturæ & operationes; etiam diversas sectantur & percipiunt volu-

23 φαυλο-
 τυπ, καὶ τῶν ῥῶν αἰρεῖων ἐσὼν, τῶν δ' ὀφθαλμῶν, τῶν δ' ἡδίστων, ὁμοίως ἐχουσιν καὶ αἱ
 ἡδίστοι καὶ ἡδίστην γὰρ ἐπὶ τῇ αἰρέσει ὁμοίαν ἔχουσιν. Διαφέρει δὲ ἡ ὁλὴ ἀπὸ τῆς
 ὑποστάσεως, καὶ ἀπὸ τῆς οὐσίας, γινώσκουσιν ὁμοίως δὲ διαφέρει καὶ ἡ αἰρέσις ἀπὸ τῆς
 πύττων αἰρέσεως ἡ δὲ αἰρέσις, καὶ ἐκείνη αἰρέσις. 5 Δοκεῖ δὲ ἡ αἰρέσις ἐκείνη
 καὶ ἡδίστη ὁμοίως αἰρέσις καὶ ἡδίστην. ἡ δὲ αἰρέσις γὰρ ἡ αἰρέσις καὶ ἡ αἰρέσις.

plates:

ptates. Hinc ergo *Voluptates* aliæ dicuntur *Humanae*; quæ hominis naturæ conveniunt: aliæ *Belluinae*, quæ belluis conveniunt; (6) quarum rursus tot sunt Differentiæ, quot sunt earum Species. Aliæ enim aliis rebus delectantur: hinc dicitur leonina, equina, asinina, canina, lupina voluptas; quæ leones, equi, asini, canes, lupi delectantur; & sic de cæteris. Est etiam Humanarum Voluptatum maxima varietas, pro diversitate temperamentorum, ætatis, sexus, conditionis, & aliarum circumstantiarum. Non enim eadem delectant senem, quæ puerum aut adolescentem; virum, quæ mulierem; Theologum, quæ militem aut mercatorem; sapientem & doctum, quæ insipientem & idiotam; non denique eadem delectant virum bonum, quæ virum malum & improbum.

In tanta autem Voluptatum varietate, quanam sunt

Vera & Humana Voluptates nominande?

7 *Vera & Humana Voluptates* enim solum sunt judicandæ, quibus vir bonus delectatur: quas nimirum percipit ex actionibus virtutum.

Quamobrem?

8 Quia solius viri boni iudicium est verum & rectum: proficiscitur enim ex virtute, quæ rerum & actionum humanarum verissima est mensura. Præterea, Quia actiones virtutum sunt solius hominis propriæ: ideo etiam voluptates, quæ illis sunt cognatæ, propriæ humanæ dicuntur. Cæteræ vero voluptates, quas ex aliis rebus vel actionibus vir bonus percipit, veluti ex cibo, potu, ludo, & fimi- libus, ei sunt communes partim cum aliis hominibus, partim etiam cum brutis animalibus.

μήτερον ἢ ἀρετῇ, καὶ ὁ ἀγαθός, ὃ τοῦτο καὶ ἡδοναὶ εἶναι αὐτῷ φαίνεται, καὶ ἡδοναί, οἷς οὗτοι χαίρουσι.

CAPUT VI.

Quid ad extremum agit Aristoteles in his libris?

RECIPIT quædam de *Beatitudine*, quam ab initio dixi esse finem hujus doctrinæ.

φίλιας καὶ ἡδοναῖς. λοιπὸν, περὶ βέλαιμονίας τύπῳ δηλῶσθαι, ἐκ τῆς τῆς αὐτοῦ τι δέμει, τῆς ἀνδραγαθίας.

Quare

Quare bis de ea agit, in Primo & hoc Postremo libro ?

Quia *Finis* in actionibus duplicem habet considerationem : Unam, *Ratione principii* ; quatenus movet Agentem , ut actionem aliquam suscipiat : alteram, *Ratione extremi* ; quatenus Agens suam actionem ad eum dirigit, & in eodem terminat.

Eodemne modo hic & supra Beatitudinem considerat ?

Non. Nam, quæ in primo libro de Felicitate tradita fuerunt, pertinent ad *Felicitatem Practicam* : quæ est secundum externam & civilem vitam , & comparatur actionibus virtutum Moralium. Quæ vero in hoc loco traduntur , pertinent ad *Felicitatem Theoricam* : quæ est secundum mentem , & consistit in contemplatione rerum divinarum & coelestium.

Consistitne Beatitudo hominis in solo Habitu, an vero in aliqua Operatione, seu Actione ?

2 Beatitudo non est ponenda in solo Habitu : alioquin enim dormiens, aut ægotans, aut inopia laborans , aut in alia aliqua calamitate constitutus etiam Beatus posset dici; quandoquidem nihil impedit, quo minus etiam tales sint habitu aliquo præditi.

Collocas ergo Felicitatem hominis in aliqua Operatione ?

3 Maxime : & quidem in Operatione per se expetenda, eaque seria.

Quare in Operatione Per se expetenda ?

4 Quia Beatitudo est bonum autarkes, id est, seipso contentum, atque perfectum : quod neque ad aliud refertur ; neque ullo alio bono extra se, ad sui maiorem commendationem, indiget.

Quare in operatione seria potius Felicitatem hominis ponis quam in operatione ludicra : qua tamen videtur in se plus habere voluptatis ?

5 Primum, Quia vir bonus serias actiones præfert ludicris actionibus. Deinde, Quia Beatitudo est ultimus fi-

2 Ἐπειὴ μὲν
δ' ὅτι οὐκ
ἔστιν ἕξις καὶ
ἡδονὴ
διὰ τὴν
ἐσθλότητα
αὐτῶν, οὐ τοῦ
ζῶντι βίον,
καὶ τῆς δι-
τιχρῶν
τῶν μέγιστα.
3 Ἀλλοι
ὅτι τὴν ἡ-
δαιμονίαν
καὶ αὐ-
τῶν αἰ-
σῶντι.
4 ὅτι τῶν
ἀλλοι.

4 Ὅτι οὐδὲν
ἡδονῆς
ἡδονῆς.

μολία, ἀλλ' αὐτάρκης. 5 Καθάρως ἐν πολλὰς εἴρεται, καὶ τὰ μὲν καὶ ἡδονὰς ἐστὶ τὰ
τῆς σπουδαίας τοιαῦτα ὄντα· ἐκ δ' αὖ ἡ καὶ τὴν οὐκ αἰσῶντι ἐν αἰσῶντι ἐστὶν ἐν αἰσῶντι καὶ
τῆς σπουδαίας ἡ καὶ τὴν ἀρετὴν. Ὅτι οὐκ ἐστὶν αἰσῶντι ἐν αἰσῶντι καὶ ἡδονῆς αἰσῶντι
τον, τὸ τέλος· εἶναι παιδίαν, δεξ.

A qua virtute proficiscitur hac virtute

1 Sapientia, quæ est nobilissimæ partis in homine, nempe Mentis, præstantissimus habitus: quemadmodum in libro sexto ostensum est.

*Cur autem in Contemplatione precipuam hominis
Beatitudinem collocas?*

2 Ἄυτη δ'
ἀνέβη τῇ
ἀρίστῃ.

2 *Quia Contemplatio est omnium operationum humana-
rum præstantissima: ideo non immerito Beatitudo, quæ
est præstantissimum hominis bonum, in ea collocatur.*

Quibus argumentis Aristoteles probat Contemplationem esse præstantissimam operationem &

[illegible]

Ὁ ὁμοῦτα
πιδεῖν ἡ
δουλεύ
σταρῶμεν
χθα τῇ
ἀνταμο.

πίας" ἡδύτης διὰ τῶν κατ' ἀρετὴν ἐνεργησάν, ἢ ἔτι τὴν σοφίαν ἢ καλοὺς κρείωντας ἔσιν. ἔε.
 "Ἡ τι λαορῶμένη αὐταίρεφα σφελὶ τὴν θωρησσικὴν μέλιναν" ἀνείη. Δόξαισι δ' αὖ ἀν-
 τημόνιν δι' αὐτὴν ἀρκαπιδωγ. ἔε. Δοκοῖται τῇ ἐθελῶναιμονία ἐν τῇ χαλῇ εἶναι. ἔε.
 4. Οἱσιν οὖν κατὰ τὸν ἀνδρωπον. καὶ οὐκ ἐπὶ πύτοις βίαις. Τεῖσι κατὰ τὸν ἀν-
 δρωπον βίον.

Quid ex his infert Aristoteles?

4. *Hominem maxime debere expetere vitam Theoricam*: quoniam est similis divinæ vitæ; & homini maxime propria. Nam per eam homo maxime vivit secundum eam partem, quæ in eo est optima & præstantissima, nempe secundum Mentem: reliquam enim vitam, nempe

πίας· ἡδύς ἐστι τῶν κατ' ἀρετὴν ἐντορχῶν, καὶ τὴν σοφίαν καλοῦμεν ἐσὶν. δε.
 Ἡ τι λεγομένη αὐταῖς καὶ δεῖ τὴν θεωρητικὴν μέλιν· ἀνείη. Δόξειε δ' αὖ αὐ-
 τοῖς μόνον δὲ αὐτὴν ἀναπαύει. δε. Δοκεῖ τὴν ἡδύσθαιμονίαν ἐν τῇ χαλῇ εἶναι. δε.
 4. Οἷον· οὐδὲ κατὰ τὸν ἀνθρώπου, καὶ οὐ καὶ πύτοι βίει· εἰ δὲ κατὰ τὸν ἀν-
 θρώπου βίει.

Vegeta-

virtutis cognitionem non posse facere virum bonum : non solum patet ex fine hujus doctrinæ, qui magis in actione quam in cognitione consistit, sed etiam testatur ipsa experientia multorum ; qui licet habeant non contemnendam virtutis cognitionem, adeo ut de ea & acute disputare & copiose verba facere possint, nihilo tamen sunt meliores.

*Quæ requiruntur igitur ad efficiendum virum bonum, seu
ad comparandam virtutem ?*

1 Tria sunt, quæ ad habitum virtutis comparandum, & ad efficiendum virum bonum requiruntur: *Natura*, *Doctrina*; & *Assuefactio* sive *Elucatio*; de quibus Aristoteles in hoc loco sic scribit: *Γινεσθαι δ' ἀγαθὸς οὐκ ἐστίν, ἢ ἄλλ' οὐδ' ἔστι, ἢ διὰ τῆς φύσεως, ἢ διὰ τῆς διδασκαλίας.* Item lib. 7. *Polit. cap. 13.* *Ἀγαθὸς ἐκ φύσεως γίγνεται διὰ τῶν ταῦτα δ' ἐστὶ φύσις, ἢ διὰ τῆς διδασκαλίας.*

Quid confert Natura?

2 Etſi nulla virtus Moralís nobis Natura ſit inſita; quemadmodum in lib. 2. cap. 1. eſt demonſtratum: ramen *Natura* habilitarem quandam homini tribuit, per quam aptus & idoneus redditur, & quaſi diſponitur ad virtutem accipiendam; ſine qua habitus virtutis acquiri non poteſt.

Quid confert Doctrina?

3 Ut, cognita virtutis natura, pulchritudine, præstantia, & utilitate, facilius ad illius amorem & studium alligi & persuaderi possimus: Contra vero, Intellecta vitiorum turpitudine, deformitate, & noxa, facilius nos ab illis abstergeri & abstrahi patiamur.

Quid confert Affectatio & Educatio?

4 Plurimum sane ad virtutis habitum acquirendum va-
let *Bona Educatio*, & *Affuectio*: adeo ut *Plato lib. 1. de*
Legib. affirmet, fere per hanc solam posse viros bonos ef-
fici. Et profecto, neglecta ea, reliqua duo, *Natura* & *Do-*
ctrina non multum poterunt prodesse.

Declara exemplo simili.

Quemadmodum ager, si debet semen recipere, & inde fructum proferre, prius diligenti cultura ad sementem &c.

præparandus est : Ita etiam animus ejus, qui in moribus instituendus est, prius diligenti educatione assuescendus est ; ut possit honestis rebus & actionibus gaudere, turpibus vero offendi, pravīs denique affectibus resistere. Alioquin enim neque præcepta ista intelligere poterit, neque illis obtemperare voler.

Quotuplex est hæc Educatio seu Institutio ?

Duplex : Privata, & Publica.

Quid est Privata παιδεία ;

Privata Institutio est : qua privatim singuli in aliqua san ilia ad virtutem & bonos mores instituuntur. Huic præest Paterfamilias ; aut is, qui ejus personam sustinet, & vices agere debet.

Quid est Publica παιδεία ;

Publica Institutio seu disciplina est, qua publica auctoritate multi, vel etiam omnes qui in eadem civitate vivunt, ad virtutis studium, publicæ honestatis & utilitatis gratia, excitantur. Huic præest Magistratus.

Ad utramque Disciplinam quid præcipue requiritur ?

5 Ἐκ τούτου
αἰσχροῦς ὁρ-
θῆς τυχεῖν
σοφείας ἀν-
τιὸν χαλε-
πὸν, μὴ
ὑποτασσά-
μενοι τῇ
αἰσχροῦς ὁρ-
θῇ, τὸ δὲ
σοφόν, ὡς
ἐν τῇ ἀρε-
τῇ, οὐκ ἔστι
πολλοῖς,

5 *Ad bonam & rectam educationem requiruntur Leges : & quidem tales, quibus non modo juvenes honestis rebus & actionibus assuescere discant ; verum etiam adulti in iis exerceantur, & confirmantur.*

Quare ad Educationem seu Disciplinam requiruntur Leges ?

6 Quoniam Leges habent vim cogendi homines, ad facienda ea, quæ alioquin propter laborem & molestiam, quæ illis conjuncta sunt, non facerent. Atqui Viri assuescere, Affectibus & cupiditatibus resistere, Disciplinæ se subicere, plerisque hominibus videtur admodum esse difficile atque molestum : unde etiam pauci reperiuntur, ἄλλοι τε καὶ νέοι. διὰ νόμους δ' εἴ τι τοῦ χεῖν τὴν προφῶν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα. καὶ ὁ γὰρ νόμος ἀνέχεται πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις. 6 Ὅτι γὰρ πολλοὶ ἀνέχονται μᾶλλον ἢ λόγῳ περὶ δειχέειν καὶ ζημίαις, ἢ τῷ καλῷ.

qui

qui utro & sponte ista facere velint. Itaque legibus ad ea sunt cogendi. Quo nomine etiam commendantur *Lacedæmonii*: apud quos juventutis instituendæ ratio, etiam publicis legibus fuit descripta, & sancita.

Vnde autem habent Leges hanc vim cogendi?

7 *Partim ab auctoritate virorum prudentum, qui eas tulerunt & sanxerunt: partim etiam propter premia, quæ pollicentur obedientibus; & pœnas, quas minantur transgressoribus.*

Quotuplices sunt hæ Leges?

8 Quemadmodum duplex est Discipline seu Educatio
nis ratio ; una Publica , altera Privata : Ita etiam Leges
sunt duplexes : alix Publice , quæ communiter ad omnes ,
qui in Repub. aliqua vivunt , pertinent ; alix Privatae , quæ
ad cujusque domum & familiam pertinent.

Estne omnium eadem vis & efficacia?

9. *Publicarum Legum* præcipua vis est ad cogendum etiam invitos, ut illis pareant: propter publicam auctoritatem eorum, qui illas debent custodire. *Privatarum* autem legum vis major est ad suadendum iis, quibus feruntur, ut ultro & volentes obtemperent: partim *Propter* *τὴν συσφύρα*, hoc est, *Sanguinis conjunctionem*, qua Patri-familiâs sunt conjuncti; partim etiam propter *τὴν ἐμπειρίαν*, id est, *Beneficentiam*, qua eidem sunt devincti; partim denique propter *τὴν ἀρετήν*, hoc est, *Quia magis accommodata sunt si singulis personis, earumque officiis,*

Ad ferendas bonas leges quid requiritur?

10 *Ad bonas Leges ferendas necessaria est ἡ νομοδότης, hoc est, Scientia Legum ferendarum; quæ consistit partim In cognitione τῆς γενικῆς καὶ ἀποστολῆς, id est, In notitia generis universerum agendum; partim In accommodatione τῆς κατὰ μέρος, Singularium actionum & negotiorum.*

οὐχ ὅτι τὰ νόμιμα καὶ τὸ ἥθη, ἔτι καὶ οἱ οἰκίαις οἱ πατριχοὶ λόγος καὶ τὰ ἥθη καὶ ἱπ
 μέλιον διαφύσινται, καὶ τὰς ὑπερστας, παρὰ πάρεσσι καὶ ὑπερ
 βεί τῃ φύσει. 10 Μάλιστα δὲ ἀνὰ τοῦ δυνάστη διδόνει ἀνὰ τῇ εἰρημῶνι, νομο
 θετικὰς γλῶσσας. δε,

Quae igitur requiruntur in bono Legislatore?

II 'ΑΛ' ἱ-
δῶμεν
θεῖκα μὲν α'-
εἰς τὰ
κατὰ τὴν ἀν-
ιστορίαν, καὶ
πολιτικῆς,
ἐκ τῶν ἀλ-
λῶν δὲ τὸ
κατὰ τὴν ἐν-
δοξόν, ὅτι
πάντων, ἢ
τις πολι-
τικῆς &c.
I 2 Α' ὅτι
μὲν πᾶσι
δῶκεται πῶς
ποιοῦν, ἢ
πῶς νομο-
θετικὸς γινώσκει αὐτὸς ἢ, κατὰ τὸν δῶκεν τῷ ἀλλαν, παρὰ τὸν πολιτικῶν, μᾶλλον γὰρ
ἰδὲ καὶ πολιτικῶν ὅτι. ἢ ἔχ' ὁμοίον φαίνεται ὅτι τῆς πολιτικῆς, &c. Τῶν δὲ ἐνδοξῶν, αὐ-
τὸν γὰρ ἡμεῖς, ἵνα φανερὸν τὸ πόρρω ἐπαι τὸ διδάσκει ὅλας γὰρ εἰδὲ ποιῶν πῶς, καὶ
ὡς ποιεῖ, ἵσταται ἔτι γὰρ αὐτῶν τῇ ἡμετέρῃ, καὶ χεῖρα ἐπὶ δεσπῶν.

II Duo: ἡ δῶκεται τὴν κατὰ τὴν ἀνιστορίαν, Scientia rei Universe; & ἡ ἐνδοξή, Experientia Singularium.

A quibus autem νομοθετικὸν est discenda?

12 Scientia ferendarum Legum non petenda est à solis Politicis, qui tantum usu quodam & experientia Respub. hodie administrant; suæ autem administrationis nullas possunt certas reddere rationes: quia habent tantum notitiam τῷ ὄν, non autem τῷ δόν. Neque etiam petenda est à Sophistis; quoniam eam non tenent: alioquin non dicerent, eam aut eandem esse cum Rhetorica, aut etiam inferiorem. Itaque petenda est ab iis, qui simul & Philosophi sunt & Politici, de quibus Plato scribit, Tum demum beatas fore Respub. si aut docti aut sapientes homines eas administrarent.

VIRTUTUM & VITIORUM

Definitiones.

P rudentia	263	Stultitia	265
Mansuetudinis	263	Iracundia	265
Fortitudinis	263	Timiditas	265
Temperantia	263	Intemperantia	265
Continentia	265	Incontinentia	265
Iustitia	265	Iniustitia	265
Liberalitatis	265	Illiberalitatis	267
Magnanimitatis	265	Puſillitatis animi	267

VIRTUTUM & VITIORUM

Proprietates & Comites.

Prudentia	267	Stultitia	271
Mansuetudinis	267	Iracundia	271
Fortitudinis	267	Timiditatis	271
Temperantia	269	Intemperantia	273
Continentia	269	Incontinentia	273
Iustitia	269	Iniustitia	273
Liberalitatis	269	Illiberalitatis	273
Magnanimitatis	271	Puſillitatis animi	275

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΠΕΡΙ ἈΡΕΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΚΙΩΝ.

Βαινετι μὲν ἐστὶ τὰ καλὰ, ψεκτι δὲ τὰ αἰχρῶ· καὶ τὸ μὲν καλὸν ἡγέμεναι αἱ ἀρεταί, τὸ δὲ αἰχρῶν αἱ κακίαι. Ἐπαινετι δὲ ἐστὶ καὶ τὰ αἵτια τῶν ἀρετῶν, καὶ τὰ παρὲς πόμδα ταῖς ἀρεταῖς, καὶ τὰ γυπόμματα ἀπὸ αὐτῶν, καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν. ψεκταὶ δὲ, τὰ ἐναντία. Τριμερὲς δὲ τὸ ψυχῆς λαμβανομένης κατὰ Πλάτωνα· ἕκαστον λογιστικὸν ἀρετὴ ἐστὶν ἢ φρόνησις· ἡ δὲ θυμωδὴς, ἢ τε πρῶότης, καὶ ἡ ἀνδρεία· ἡ δὲ ἐπιθυμητικὴ, ἢ τε σωφροσύνη, καὶ ἡ ἐγκρατεία· ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς, ἢ τε δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἐλευθεριότης, καὶ μεγαλοψυχία. Κακία δὲ ἐστὶ ἡ λογιστικὴ, ἢ ἀφροσύνη· ἡ δὲ θυμωδὴς, ἢ τε ὀργιλότης, καὶ ἡ δειλία· ἡ δὲ ἐπιθυμητικὴ, ἢ τε ἀσπλαγία, καὶ ἡ ἀκρατεία· ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς, ἢ τε ἀδικία, καὶ ἀνελευθεριότης, καὶ μικροψυχία.

ὍΡΟΙ ἈΡΕΤΩΝ.

Φρόνησις.

Ἐστὶ δὲ φρόνησις μὲν ἀρετὴ κατὰ λογιστικὴν, παρὰ σκοδαστικὴ τῶν πρὸς οὐδαιμονίαν σωζιζόντων.

Πρῶότης.

Πρῶότης δὲ ἐστὶν ἀρετὴ κατὰ θυμωδὴν, καὶ ἢν ὑπερβολῆς γίνοιτο δυσκίνητος.

Ανδρεία.

Ανδρεία δὲ ἐστὶν ἀρετὴ κατὰ θυμωδὴν, καὶ ἢν δυσέκπληκτος εἴη ἀπὸ φόβου τῶν ἐπὶ θανάτου.

Σωφροσύνη.

Σωφροσύνη δὲ ἐστὶν ἀρετὴ κατὰ ἐπιθυμητικὴν, καὶ ἢν ἀνὸρεκτος γίνοιτο ἀπὸ πλεονεξίας τῶν φανύων ἡδονῶν.

Ἐγκρατεία.

ARISTOTELIS de Virtutibus & Vitiis liber.

Simone Grynaeo interprete.

Quemadmodum vehere laudibus, quæ pulchra sunt; sic, quæ sunt turpia, convitiis proscindere, par est: Sed inter pulchra quidem, *Virtutes*; inter turpia vero *Vitia* primatum tenent. Laudari vero non ipsa modo virtus, sed causæ quoque, & comites, fructusque, & opus omne virtutis; ut contra reprehendi contraria debent. Cum autem *Animæ partes*, qualiter opinatur *Plato*, tres sint: Quæ de agendis omittendisque dispicitur, *Prudentia*; qua sustinentur infesta, *Mansuetudo*, ac *Robor*; qua ad disciscendis idoneis cupiditas regitur, *Sobrietas*, ac *continentia*; *Communesque* partium omnium harum, *Iustitia*, *Liberalitas*, ac *Magnanimitas*. Totidem rerum earundem opposita *Vitia*. In dispiciendo recto, *Stultitia*; in arcendo infesto, *Ferocia*, & *Ignavia*; in ad disciscendo idoneo, *Protervitas*, ac *Inconsistentia*; *Communesque* partium earum omnium, *Injustitia*, & *Illiberalitas*, animiq; *Parvitas* esse oportet.

QUID UNA QUÆQUE VIRTUS SIT.

Prudentia.

Prudentia igitur rationabilis animi partis virtus est, quæ, quæ ad felicitatem suam tendunt, dispicientes sibi comparant.

Mansuetudo.

Mansuetudo vero incitabilis ad vindictam animi partis virtus est, per quam ægre ad iram concitantur.

Fortitudo.

Fortitudo vero incitabilis ad vindictam, animi partis virtus est, per quam ægre terroribus mortem minantibus concutiantur.

Temperantia vel Sobrietas.

Sobrietas vero pronæ ad cupiditatem partis virtus est, quæ fit, ut in fruendis rebus sic versentur, pravas ut omnino voluptates ne appetant.

Conti-

DE VIRTUTIBUS

Ἐγκρατεία.

Ἐγκρατεία δὲ ἐστὶν ἀρετὴ τῆς ἐπιθυμητικῆς, καθ' ἣν κατέχευται τὰ λογισμῶν τῆς ἐπιθυμίας ὁρμῶσαι ἐπὶ τοῖς φαύλαις ἡδοναῖς.

Δικαιοσύνη.

Δικαιοσύνη δὲ ἐστὶν ἀρετὴ ψυχῆς, διανεμητικὴ τῆς κατ' ἀξίαν.

Ἐλευθεριότης.

Ἐλευθεριότης δὲ ἐστὶν ἀρετὴ ψυχῆς, ἐυδαίμων εἰς τὰ καλὰ.

Μεγαλοψυχία.

Μεγαλοψυχία δὲ ἐστὶν ἀρετὴ ψυχῆς, καθ' ἣν δύνανται φέρειν ἐντυχίαν καὶ ἀτυχίαν, καὶ πέναν καὶ αἰκμίαν.

ὍΡΟΙ ΚΑΚΙΩΝ.

Ἀφροσύνη.

Αφροσύνη δὲ ἐστὶ κακία τῆς λογιστικῆς, αἵτια τῆς ἡλικίας.

Ὀργιλότης.

Ὀργιλότης δὲ ἐστὶ κακία τῆς θυμοειδοῦς, καθ' ἣν εὐκίνητοι γίνονται πρὸς ὀργὴν.

Δειλία.

Δειλία δὲ ἐστὶ κακία τῆς θυμοειδοῦς, καθ' ἣν ἐκπλήττονται πρὸς φόβον, καὶ μάλιστα τῶν ἀπὸ θάνατον.

Ἀχθλασία.

Ἀχθλασία δὲ ἐστὶ κακία τῆς ἐπιθυμητικῆς, καθ' ἣν αἰσθύνονται τοῖς φαύλαις ἡδοναῖς.

Ἀκραγία.

Ἀκραγία δὲ ἐστὶ κακία τῆς ἐπιθυμητικῆς, καθ' ἣν παρσύνεται τῇ ἀλογίᾳ τῶν ἐπιθυμιῶν, ὡθοῦσιν ἐπὶ τοῖς τῶν φαύλων ἡδονῶν ἀπολαύσει.

Ἀδικία.

Ἀδικία δὲ ἐστὶ κακία ψυχῆς, καθ' ἣν πλεονεκτοῦν γίνονται πρὸς τὴν ἀξίαν.

Ἀνιδύ-

Continentia.

Continentia veto prout ad cupiditatem animi retinaculum est, per quam in fruendis rebus pravas ad voluptates incitantem cupiditatem ratione sistunt, ac continent.

Iustitia.

Iustitia vero est virtus animi, qua tribuitur quod cuique est par.

Liberalitas.

Liberalitas autem animi virtus est, erogare, quatenus honestum est, parata.

Magnanimitas.

Magnanimitas vero, virtus animi, qua ferre fortunam infortuniumque, nomen & ignominiam potest.

QUID UNUM QUODQUE VITIUM SIT.

Stultitia.

Stultitia rationis est vitium ac morbus, infelicis vitæ totius causa.

Iracundia.

Iracundia, incitabilis ad vindictam partis vitium, unde procliviter iræ concedunt.

Timiditas.

Timiditas, incitabilis ad vindictam partis vitium, quo terroribus facile concutiuntur, præsertim interitum minantibus.

Intemperantia sive Protervitas.

Protervitas ac *Lascivia* pronæ ad cupiendum patris vitium est, quo pravas voluptates diligunt.

Incontinentia.

Incontinentia pronæ ad cupiendum partis vitium est, quo fit, ut contra rationem avide cupita, tamen turpia ad voluptatum illecebras ducentia, amplectamur, attrahamusque.

Injustitia.

Injustitia vero vitium animi est, quo amplius quam par sit qualibet in re habere, pollereque volunt.

Illibera-

Ἀνελούθεια.

Ἀνελούθεια ὅ ἐστι κακία ψυχῆς, καὶ ἥν ὀρίζοντο πάντες.
 ἄνθρωποι κίεροντες.

Μικροψυχία.

Μικροψυχία ὅ ἐστι κακία ψυχῆς, καὶ ἥν ἀδυνάτοί εἰσι
 φέρειν δύτη χάν, καὶ ἀτυχίαν καὶ πτωχὴν καὶ ἀπμίαν.

ΤΑ ΤΩΝ ΑΡΕΤΩΝ.

Τὰ τῆς Φρονησεως.

Τῆς δὲ φρονησεως ἐστὶ, τὸ βελούσαι, τὸ κελύειν τὰ ἀγαθὰ
 καὶ τὰ κακά, καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ βίῳ αἰρετὰ καὶ φούκτα.
 τὸ χεῖρα πῶσι καλῶς τοῖς ὑπάρχουσιν ἀγαθοῖς, τὸ ὁμιλῆσαι
 ὀρθῶς, τὸ σωιδεῖν τοὺς κακοὺς, τὸ ἀγγίνας χεῖρα καὶ λόγον
 καὶ ἔργον, τὸ ἐλὼ ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν χεῖρα καὶ πάντων ἡ μνήμη, καὶ
 ἐμπειρία, καὶ ἀγγίνοια, ἥτοι δὲ τῶν φρονησεως ἐκείνη αὐ-
 τῶν ἐστὶν, ἡ παρέπει τῇ φρονησει. ἡ δὲ μὲν αὐτῶν οἷον σωαίδια τῶν
 φρονησεως ἐστὶ, καὶ τὰ περὶ ἐμπειρία καὶ ἡ μνήμη τὰ δὲ οἷον μέρη
 αὐτῆς, οἷον δόξα καὶ ἀγγίνοια.

Πραότητις.

Πραότητις ὅ ἐστι, τὸ δυνάει φέρειν μετρίως ἐγκλήματα καὶ
 ὀλιγωρίας, καὶ τὸ μὴ ταχίως ὀρεμᾶν ἐπὶ τῇ πτωχείᾳ, καὶ τὸ
 μὴ δύκνητον εἶναι ὡς τῇ ὀργῇ. ὅταν πικρὸν ὅτι ἦται καὶ ἀφιλί-
 νεικον ἐχόντα τὸ ἡρεμᾶν ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ εἰσιμεν.

Ἀνδρεία.

Ἀνδρεία ὅ ἐστι, τὸ δύσκοληκτον ὑπὸ φόβῳ τῶν ἐπὶ θάνατον,
 καὶ τὸ δύσκοληκτον ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ τὸ ἐντολμῶν ὡς τοὺς κινδύνους,
 καὶ τὸ μάλλον αἰρεῖσθαι πεθάναι καλῶς, ἢ αἰετῶς, σωθῆναι, καὶ
 τὸ νίκης αἶποι εἶναι. ἔπει δὲ ἀνδρεία ἐστὶ καὶ τὸ ποιεῖν, καὶ κερτερεῖν,
 καὶ αἰρεῖσθαι ἀνδραγαθίᾳ. Παρεπὶ τῇ ἀνδρείᾳ, καὶ ἡ ἐντολ-
 μία, καὶ ἡ ἐνψυχία, καὶ τὸ θάλα, καὶ τὸ θάλα. ἔπει δὲ καὶ ἡ φι-
 λοπονία, καὶ ἡ κερτερία.

Σωφρο-

Illiberalitas.

Illiberalitas autem vitium, quo lucrum undecunque oblatum sectantur.

Pusillitas animi.

Pusillitas autem parvitasque *animi* vitium est, per quod fit, ut neque fortunam nec infortunium, neque nomen nec ignominiam ferre possint.

QUID SIT UNICUIQUE VIRTUTIS SUUM.

Prudentia.

AC *Prudentia* quidem est, & consilium capere, & bona malaque discernere, & petenda fugiendave in vita omnia judicare, & bonis iis, quæ quidem concessa nobis natura sunt, præclare uti, & recte cum hominibus congregi, & opportunitatem rerum cernere, & rationem orationemque sagaciter adhibere, & eorum, quæ esse possunt nobis usui, omnium experimentum scientiamque tenere. Ipsa vero *Memoria*, *Experientia*que, & *Industria*, aut à *Prudentia* proficiunt, aut comes ejus unaquæque earum existit: Aut *Experimentum* & *Memoria* quidem, concurrentes coadjutricesque *causæ*, *Industria* vero & *In dando consilio felicitas*, partes *Prudentia* sunt judicandæ.

Mansuetudinis.

Mansuetudinis est autem, criminationes calumniasque & contemptus moderate ferre, ac ad vindictam celeriter non tendere, minimeque ad iram præcipitem esse: & cum nec insuavis nec irritabilibus moribus sis, placidum stabilemque animum retinere.

Fortitudinis.

Fortitudinis est autem, imperculso mortis ad minas animo esse, alacritatemque difficilibus in rebus servare, ad subeunda pericula animis abundare, magisque præclare mori, quam turpiter vivere servarique cupere, autoremque victoriæ existere. Ad hæc, laborare, durareque cum velle cupereque tum posse. *Fortitudinis* est. Hanc & *Animositas*, & *Generositas*, & *Fiducia*, & *Audacia*, tum & *Sedulitas*, & *Tolerantia*, sequuntur.

Sobrie.

Σωφροσύνης.

Σωφροσύνης ὅ ἐστι, τὸ μὴ ἡυμάζειν πρὸς ἀπλάουσας τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ εἶναι πάσης ἀπλάουσας αἰσχροῦς ἡδονῆς ἀνόρετον, καὶ τὸ φοβεῖσθαι καὶ πρὸς δίκαιαν ἀδειαν, καὶ τὸ περὶ αὐτῶν ὡς τὸ βίον ὁμοίως ἐν τε μικροῖς καὶ μεγάλοις. Παρέπι ὅ τῇ σωφροσύνῃ, δὲ τιμία, ἡς ἡμιοσύνης, αἰδώς, δὲ ἀλγεία.

Ἐγκρατείας.

Ἐγκρατείας, ὅ ἐστι, ὅ δὲ δύνασθαι κρατεῖν τῶν λογισμῶν τῶν ἐπιθυμίων ὁρμῶσαν ἐπὶ φάυλας ἀπλάουσας καὶ ἡδονάς, καὶ ὅ κρατερεῖν, καὶ τὸ ὑπομνητικὸν εἶναι τὸ καὶ φύσιν ἐνδεῖας καὶ λύπης.

Δικαιοσύνης.

Δικαιοσύνης ὅ ἐστι, τὸ διανεμητικὸν εἶναι ὅ καὶ ἀξίαν, καὶ σώζειν τὰ παλαιὰ ἔθνη καὶ τὰ νομικά, καὶ ὅ σώζειν τὸς γεγραμμένους νόμους, καὶ ὅ ἀληθεύειν ἐν τῇ διαφύσει, καὶ ὅ διαφυλάττειν τὰς ὁμολογίας. Ἐστὶ ὅ ὡς τῇ δικαιοσύνῃ ὡς τὸς θεοῖς, εἶτα ὡς τοῖς ἀνθρώποις, εἶτα ὡς τοῖς παλαιοῖς καὶ νεοῖς, εἶτα ὡς τοῖς πλούτιοις καὶ πτωχοῖς, εἶτα ὡς τοῖς ἐπὶ τῇ δικαιοσύνῃ, ἢ παρὰ τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὁσιότης, καὶ ἀλήθεια, καὶ ἡ πίστις, καὶ ἡ μισοπονηρία.

Ἐλευθεριότητος.

Ἐλευθεριότητος ὅ ἐστι, ὅ ὡς τῇ ἐλευθερίᾳ εἶναι χρημάτων εἰς τὴν ἐπαινετὴν καὶ θαψιλήν, ἐπὶ τῇ εἰς τὴν δόξαν ἀναλωθῆναι, καὶ τὸ βοήθητικὸν εἶναι ἐν τῇ διαφύσει, καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὅθεν μὴ δεῖ. Ἐστὶ ὅ ἐλευθεριότης, καὶ ὡς τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῇ οἰκιστῇ, καὶ κατὰ σκοδαστικὸς τῇ περιττῶν καὶ χαλῶν καὶ διαγωγῇ ἐχόντων ἡδονῶν ἀνὰ τὴν λυσιπελοῦσιν, καὶ τῇ πλεονεξίᾳ τῇ ζῶντων τῶν ἐχόντων τὴν ἡυμάσιαν. Ἀπολυθεῖ ὅ τῇ ἐλευθεριότητι, ὅ ὡς ὡς ὡς ὡς, καὶ εὐαγωγία, καὶ φιλανθρωπία, καὶ τὸ εἶναι ἐλευθερίαν, καὶ φιλόφιλον, καὶ φιλόξενον, καὶ φιλόκαλον.

Temperantia vel Sobrietatis.

Sobrietatis autem sive *Moderationis*, voluptatum corporum illecebras minime imitari, nullaque turpis illectamenti delinitione duci, ac etiam licitis utendi rebus securitatem suspectam habere, & non magis, cum ampliter, quam cum mediocriter suppetit, animum vitamque laxare, est. Comes *Sobrietatis*, quædam *Ordinis conservatio*, & *Rerum munditia*, & *Verecundia* & *Cautio* est.

Continentia.

Continentia vero, ratione cupiditatem turpes ad illecebras voluptatesque cientem compescere, & animo adversus naturalium rerum defectiones perturbationesque constanti esse & durabili.

Iustitia.

Iustitia vero, ejus quod par dignumque sit qualibet in re rationem habere, & mores ac instituta patria, scriptasque leges conservare, veritatem, ubicunque refert, dicere, patraq; custodire. *Prima* vero *Iustitia* est, qua Deo; *Proxima*, qua divinis; *Tertia* deinde, qua patrie, parentibusque *Postrema*, qua vita jam functis debitum; suumque cuique officium prestamus: Inter quas *Pietas*, aut *Pars Iustitiæ*, aut ipsam consequens *Iustitiam* est. *Iustitiam* vero & *Sanctitas*, & *Veritas*, & *Fides*, & ipsum *Prædicationis* totius ordinem consequitur.

Liberalitatis.

Liberalitatis est, animo tali comparatum esse, ut opes suas honestas ad res erogare, utque in expendendo necessarias ad res abundare, tum ut subsidio sicubi maxime referat esse, contraque, ut inde, unde non debet, minime accipere velit. *Liberalis* autem vitæ, etiam vestes, ac habitationem mundam amabit; sæpeque supervacuas, honestas modo ac haud insuavem oblectationem habentes res, licet ipsi non magno usui futuras, comparabit: quales sunt, animantia, aut jucundum, aut admirabile quæpiam præ se ferentia alere. Comes hujus, quædam in moribus *Remissio*, *Facilitas*q; & *Humanitas*: tum *Ad Misericordiam*, *ad Amicitiam*, *ad Hospitalitatem*, ad omneque præclarum *Propensio* & *Amor* est.

Magna-

Μεγαλοψυχίας.

Μεγαλοψυχίας ἔστι, τὸ καλῶς ἐνιγκεῖν καὶ εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν, καὶ πικρὴν καὶ ἀπικρίαν, καὶ ὅ μὴ θάυμαζεν μὲν περὶ μὴτε θρασυαίας, μὴτ' ἐξουσίας, μὴτε πᾶς νίκας πᾶς ἐνικωμένης· ἔχειν δὲ βάθος τῆς ψυχῆς καὶ φείγεσθαι. Ἐστὶ δὲ μεγαλοψυχία, οὐδ' ὅτ' ἔστιν ὡς πολλοῦ ποιούμενος, οὐδ' ὅ φιλόζωος· ἀπολοῦς δὲ τῷ ἥθει, καὶ γενναῖος, ἀδικεῖσθαι διωάμενος, καὶ οὐ πιμαρηπικός. Ἀπολυθεῖ δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ, ἀπλοότης, καὶ ἀληθεία.

ΤΑ ΤΩΝ ΚΑΚΙΩΝ.

Ἀφροσύνης.

Ἀφροσύνης ἔστι, ὅ κείνῃ κακῶς τὰ πρῶτα γινώσκων, ὅ βελούσιον κακῶς, ὅ ὁμιλήσῃ κακῶς, τὸ χρηστὰς κακῶς τοῖς παροῦσιν ἀγαθοῖς, τὸ ψεύδους δοξάζειν ὡς εἴ τι εἰς τὸν βίον καλὸν καὶ ἀγαθόν. Παρακλυθεῖ δὲ τῇ ἀφροσύνῃ, ἀπειρία, ἀμαθία, ἀκροσία, ἐπιστερότης, ἀμνημονία.

Ὀργιλότητις.

Ὀργιλότητις ἔστι εἶδη τέσσαρα· ἀκροχολία, πικρία, βρυσημία. Ἐστὶ δὲ ὀργίλη, μὴ δυνάσθαι φέρειν μὴτε πᾶς μικρὰς ὀλιγομελείας μὴτε ἐλαττώσεις, εἶτα δὲ καλῶς κινεῖται, καὶ πιμαρηπικόν, καὶ εὐκίνητον ὡς ὀργήν, καὶ ὑπὸ ἔργου καὶ ὑπὸ λόγου τυχόντι. Ἀπολυθεῖ δὲ τῇ ὀργιλότητι, τὸ παροξυνηθῆναι ὥς ἥθες μαλ' εὐμεταβολόν, καὶ ἢ πιμαρηπικόν, καὶ τὸ ἐπὶ μικροῖς λυπεῖσθαι, καὶ ὅ αὐτὰ πάσχειν ταχέως, καὶ παρὰ βραχὺν καὶ ὀν.

Δολίας.

Δολίας ἔστι, τὸ ὑπὸ τι τυχόντων φόβῳ δόκινον εἶναι, καὶ μάστιγι τι ὡς θάλασσαν, καὶ πᾶς σωματικῆς πηρώσεως, καὶ τὸ ὑπολαμβάνειν κρείττον εἶναι ὅπου ἔστι σωτήριον, ἢ τελευτήσῃ καλῶς. Ἀπολυθεῖ δὲ τῇ δολίᾳ, μεγακεία, ἀνδρεία, ἀπονία, φιλοψυχία, ὅπερ ἔστι πᾶς δολία, καὶ τὸ ἀφιλόνητον ὥς ἥθες.

Ἀπολυθεῖ.

Magnanimitatis.

Magnanimitatis autem, flantem reslantemq; Fortunam nomen & ignominiam præclate ferre; ac neque voluptatem, neque clientelam, neque potestatem, neque victorias eas, quæ certando parantur, mirari; sed aliquod in animo profundum, ac veluti pondus habere, est: Est autem *Magnanimus* is, qui nec vivere faciat plurimi, nec vitam ipsam vehementer amet, sed simplici quodam animo; generosoque cum sit, ferre injuriam absque vindictæ studio potest. Comes hujus *Simplicitas* est, & *Veritas*.

QUID UNICUIQUE SIT VITIUM.

Stultitia.

Stultitia vero proprium, prave de rebus judicare, praveque consulere, prave præsentibus cum rebus congregi conflictarique, prave de iis rebus, quæ in vita bonæ malæque versantur, sentire, est. *Comites* ejus, *Inscitia*, *Impotentia*, *Inepitudo*, sunt, ac *Oblivio*.

Iracundia.

Iracundia vero tria genera sunt: *Excandescencia*, *Amarulentia*, & quædam ex offensa *Torpescentia*. Est autem iracundi hominis, contemptions, imminutionesve sui, vel minimas, ferre minime posse: sed ad vindictam multamq; statim tendere, itaque & verbo & re qualibet ad iram perfacile moveri. Consequitur hanc, concitatis mobilibusq; in universum ut moribus reddat homines, tum levissimas ut res cura sua dignas maxime judicet, easque propter ut turbetur: quos quidem mores nec constanter, nec diu, sed subito ac momento patitur sustinetque *Iracundia*.

Timiditas.

Timiditatis a. est, ab undecunque venientibus terroribus commoveri facile, iis præsertim, quæ vel mortem ipsam corporis, vel aliquam corpoream orbitatem minentur: tum qualitercunque superesse servarique, quam præclare, oppetere, satius ducere. Sequitur hanc animi *Mollitia*, *Invirilitasque*, & *Inertia*, ac lucis hujus *Viteque* tuendæ nimia *cupiditas*. Subest autem quædam huic *Cautio*, moresque ejus alienos esse à contentione videmus.

Intempe-

Ἀγκλασία.

Ἀγκλασία ἡ ἐστὶ τὸ αἰρεῖσθαι ὡς ἀπλάως ἢ ἡδονῶν ἢ βλαβερῶν καὶ αἰσθητῶν, καὶ τὸ ὑπολαμβάνειν οὐδ' αἰσθεῖν μάλιστα τοὺς ἐν τοῖς τοιαύτοις ἡδοναῖς ὄντας καὶ τὸ φιλολογεῖν εἶναι, καὶ τὸ φιλοσκόπεῖν, καὶ φιλοβουλεύεσθαι, καὶ τὸ ἐκδιυρξάνειν ἐν τοῖς λόγοις καὶ ἐν τοῖς ἔργοις. Ἀγκλαθεῖ ἡ τῇ ἀγκλασίᾳ, ἀναίθια, ἀγκλαίκα, τρυφή, φαρμακία, ἀμέλεια, ὀλιγωρία, ἔκλυσις.

Ἀκροσία.

Ἀκροσία ἡ ἐστὶ τὸ κωλύοντι ἢ λογίζεσθαι ὡς ἀπλάως ἢ ἡδονῶν αἰρεῖσθαι, καὶ τὸ ὑπολαμβάνειν καὶ ἐκτείνειν εἶναι μὴ μετὰ ἔργῳ μὲν αὐτῶν, μετέχειν ἢ μηδὲν ἢ τίον· καὶ τὸ οἶεσθαι μὲν δεῖν πρᾶττειν καὶ τοῖς καλὰ, καὶ τοῖς συμφερόντι, ἀφίστασθαι ἢ αὐτῶν διὰ τοῦ ἡδονῆς. Ἀγκλαθεῖ ἡ τῇ ἀκροσίᾳ, μελακκία, καὶ μετεμέλεια, καὶ τοῖς πλείεσσι ταῦτα, καὶ τῇ ἀγκλασίᾳ.

Ἀδικία.

Ἀδικίας ἡ ἐστὶν εἶδη τρεῖς· ἀσέβεια, πλεονεξία, ὕβρις. ἀσέβεια μὲν, ἡ τοῖς θεοῖς πλεονεξία, καὶ τοῖς δαίμονι, ἡ καὶ τοῖς τοῖς κατὰ τοὺς νόμους, καὶ τοῖς νόμοις, καὶ τοῖς πατέρας· πλεονεξία ἡ, τοῖς τοῖς συμβόλαια, παρὰ τὸν ἄξιον αἰρεμένη τὸ διάφορον ὕβρις ἡ, καὶ ἡ τῶν ἡδονῶν αὐτῶν παρεκβαίνειν, εἰς ὅσον ἢ ἐκτρέφοντες ἑτέροις· ὅθεν Ἐυκλῆς περὶ αὐτῆς λέγει, ἥ τις, κερδαίνουσι οὐδὲν, ὅμως ἀδικεῖ. Ἐστὶ ἡ τῆς ἀδικίας, τὸ παρεκβαίνειν τοῖς νόμοις, καὶ τὸ ἀπειθεῖν τοῖς νόμοις, καὶ τοῖς ἄρχοις· τὸ ψεύδεσθαι, τὸ ἐπιτοκεῖν, τὸ παρεκβαίνειν ὡς ὁμοφροσύνης καὶ τῆς πίστεως. Ἀγκλαθεῖ ἡ τῇ ἀδικίᾳ, συκοφαντία, ἀλαζονεία, φιλανθρωπία παρὰ οἴησιν, κακοηθεία, πανουργία.

Ἀνιδωδία.

Ἀνιδωδία ἡ ἐστὶν εἶδη τρεῖς· αἰσθητικὴ, φθονία, κίβησις. αἰσθητικὴ μὲν, καὶ ἡ κερδαίνουσα ζητῶσι πανταχόθεν, καὶ τὸ κέρδος ἢ αἰσθητῶν τοῖς πλείεσιν ποιεῖν· φθονία ἡ, καὶ ἡ ἀδωδία πάντων ἡ, ἡ χρημάτων εἰς τὸ δόξαι κίβησις ἡ, καὶ ἡ δαπάνησις μὲν, καὶ μικρὴν δὲ καὶ κακῶς, καὶ πλείοντα βλάπτουσα, τὰ μὴ κατὰ καιρὸν ποιεῖσθαι τὸ διάφορον.

Ἐπ

Intemperantia sive Protervitas.

Intemperantia autem sive *Protervitas*, perniciosarum turpiumque voluptatum illecebras sectari, est; eosque qui his dediti sunt, felices maxime esse putare, risuque & salibus & facetiis gaudere, abundareque; denique cum rebus tum verbis supinum ac dissolutum esse. *Comites* hujus, *Confusio* & *Imprudencia*, & *Invenustas*, & *Negligentia*, & *Contemptus*, & *Dissolutio*, sunt.

Incontinentia.

Incontinentia vero est, voluptatum illecebras, ratione prohibente, sectari; & his non potiri cum sarius esse ducas, nihilominus potiri velle: cumque recta honestaque quæ sunt, esse facienda statuas, ea voluptatis ergo deferere. *Comes* *Incontinentiæ*, *Mollitia*, *Pœnitentia*que est, & omnia fere quæ *Protervitatem* sequuntur.

Injustitia.

Injustitia vero genera tria reperiuntur: *Impietas*, *Arrogantia*, *Contumelia*. *Impietas* quidem erga Deos, Divosque, aut etiam erga mortuos, tum erga parentes & patriam, rectum non servans. *Arrogantia* vero, circa contractus, commerciumque vitæ, supra quam merita est præpollere volens: *Contumelia* vero, voluptatem sibi sic struens, in probum ac dedecus alios ut ducat; recteque de ea sic *Evenus*, Tamen si nil sibi commodet, inquit, injuria gaudet tamen: Iniquitatis est vero, mores ritusque patrios prævaricari, legibus & auctoritati publicæ subesse non velle, mentiri etiam ac pejerare, pactaque transgredi, & fidem fallere. Hanc *Calumnia*, *Insistentia*que, ac *humanitatis Simulatio*, & *Perversitas*, *Dolus*que malus sequuntur.

Illiberalitatis.

Illiberalitatis quoque genera tria sunt: *Turpilucrum*, *Parcitas*, & *Tenacitas*. *Turpilucrum*, quo quærere lucrumque ex re qualibet facere non pudet, plurisque lucrum quam ignominia est: *Parcitas* autem qua honestas necessitasque ad res nostras minime sustinemus impendere: *Tenacitas* autem qua impendunt quidem, tenuiter vero maligineque adeo, plus ut incommodent, dum sumptus in tem-

Ἐστὶ δὲ ἀνελούθειας, τὸ πρὸς πλείους ποιεῖν χρῆματι καὶ τὸ μηδὲν ἰσχυρῶς ἡγεῖσθαι πάντων ποιοῦντων τὸ κέρδιον. Βίον δὲ καὶ δολοπρεπῆς, καὶ ῥυπαρῆς, φιλοπνείας καὶ ἐλούθειας ἀπολείπει. Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀνελούθειότητι, μικρολογία, βαρυθυμία, καὶ μικροψυχία, ταπεινότης, ἀμελεία, ἀγένεια, μισανθρωπία.

Μικροψυχίας.

Μικροψυχίας δὲ ἐστὶ, τὸ μὴτε πλεονεξία, μὴτε δύστην μὴτε ἀτυχῆσαι διώκειν φέρειν· ἀλλὰ πρῶτον ἐνδοξάζει, καὶ μετὰ τὸ ἐνδοξάζει ἐπιχειρεῖ. ἀπμῖαν δὲ μὴδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐνεγκεῖν δύνασθαι· ἀπὸ δὲ ὅπου καὶ ἀτυχῆσαι κερδίζει μετὰ τὴν ἐνδοξάζει· ἐπὶ πάνσι, καὶ διὰ φροσύνην. Ἐκ δὲ τοιούτων ἐστὶν ὁ μικροψυχός, οἷον πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα καλεῖν ὕβριν καὶ ἀπμῖαν, καὶ ἐπὶ ἀγνοίᾳ ἡ λήθῃ γινόμενα. Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ μικροψυχίᾳ, μικρολογία, μεμψιμοιρία, δυσελπίστια, ταπεινότης.

ΚΑΘΟΛΟΥ ΠΕΡΙ ἈΡΕΤΗΣ.

Καθόλου δὲ τὴν ἀρετὴν ἐστὶ, τὸ ποιεῖν σωδαίαν τὴν διάθεσιν πρὸς τὴν ψυχὴν ἡμετέραν καὶ τεταγμέναις κινήσεσι χρῶμεν, συμφανούσαν καὶ πάντα τὰ μέρη. διὸ καὶ δοκεῖ παρὰ πολλοῖς ἀρετῆς εἶναι, ψυχῆς σωδαίαν διάθεσιν. Ἐστὶ δὲ ἀρετῆς καὶ τὸ εὖ διακρίνειν τοὺς ἀξίους, καὶ τὸ φιλεῖν τοὺς ἀγαθοὺς, καὶ τὸ μὴτε κατὰ σκεπτικὸν εἶναι, μὴτε πρὸς περὶ τὸν ἀλλότῃ, καὶ ὁμοειδέως, καὶ συγγνωμονικῶς. Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ ἀρετῇ, χρηστότης, ἐπιείκεια, εὐνοία, ἐλπίς ἀγαθή. Ἐπὶ δὲ καὶ ἐπὶ ταῖς οἷον φιλοκρίσει, καὶ φιλόφιλον, φιλότατον, φιλόξενον, φιλόανθρωπον, καὶ φιλόκαλον· ἃ δὲ πάντα τῶν ἐπιτηδεύματων ἐστὶ τῆς κακίας ἐπὶ ἐναντία.

pore non faciunt. *Il liberalitatis* autem est, maximi pecuniam facere, inque faciendo lucro probum nullum inesse putare. Mercenaria hæc, servilisque, ac sordida vita, ab omnique honorum studio ac liberalitate aliena est: qua usu nobis venit, ut nostris in rationibus quidem angustia circumdemur, in studiis vero ac voluntariis veluti pondus ac molem obiectam habeamus, ac omnino *Puſſilitas* ac *Deſectio*, *Ingeneroſitas*que animi, ac *Humanitatis* totius odium, nos ut conſequatur.

Puſſilitatis animi.

Puſſilitatis autem, neque fortunam nec infortunium, neque non nec ignominiam ferre poſſe, eſt: ſed honore ſubeundo tumefcere, vanumque ac levem reddi; fortuna vero vel paululum adſpirante, continuo extolli; ignominiam autem ne minimam quidem ſuſtinere poſſe: Repulſam vero, fruſtrationemque quantumvis exiguam, infortunium ingens eſſe judicare, omnemque eam lacrymis, proſequi, ac ægre velut impositum pondus geſtare. Denique talis *Puſſillus* homo eſt, qui omnem neglectum ſui, etiam qui per ignorantiam oblivionemque evenit, injuriam ac contumeliam nominet. Hanc *Anguſtia*, *Querimonia*que, & *Diffidentia*, & *Depreſſio* quædam animi ſequitur.

Quid in univerſum Virtuti ſit ſuum.

IN univerſum autem animus rite compoſitus ut ſit, placidiſque ac moderatis & ſuis motibus ut feratur, omneſque per partes ipſius (quas tres eſſe diximus) velut harmoniæ ut conſonet, efficere, *Virtutis* eſt. Itaque Reipublicæ ſimilis virtuoſus animi ſtatus eſſe videtur. Eſt vero *Virtutis* & hoc, beneficiis dignos afficere, bonos amicitiâ ſua dignari: tum nec pœnæ nec vindictæ cupidum, ſed miſericordem clementemque, ac veniam concedere paratum eſſe. *Comites Virtutis*, *Probitas*, *Æquitas*, *Candor*, *Spes bona* & id genus alia ſunt. Qualis eſt familiarium, amicorum, ſociorum, hoſpitum, hominum, & bonorum præſertim amor: Quæ quidem laudatorum de numero ſunt omnia. Vitium vero contrariis per omnia præditum eſt moribus.

F I N I S.

Index rerum memorabilium.

A bsentes Vtrum se mi- tuo possint amare. 208	tute sunt removendi 45	Amicitia necessaria exmi- bus hominibus 203
Ad Actiones Adhibendi sunt owerpoio. 80	Quid 65	De Amicitia Quare Philo- sopho Morali agendum 203
Actiones Mixtae. 66	Quotuplex 153	De Amicitia varia Philo- sophorum opiniones 204
Actiones Mixtae duobus modis considerantur 66	Quid 120	Amicitia Utilis & In- cunda quando diuturna 207
Actiones Non omnes sunt capaces mediocritatis. 55, 56	Quid 124	Amicitia Vtrum possit si- mul esse inter plures 209
Actiones quae precedunt, & qua comitantur habitum virtutis, Quo pacto dif- ferant. 43	Amari Cur plerique velint potius quam Amare 212	Amicitia Utilis 206
Actionis Principia. 158	Ambitio Quid 117	Amicitiae Adjuncta 230
Actionum Principia & Adjuncta. 64	Amici magnatum & poten- tum Quales 210	Amicitiae Conjugal Causa 219
Actionum duo fontes, No- titia rei agenda, & Vo- luntas agentis. 65	Amici Quatenus vocandi, aut conveniendi in utra- que fortuna 241	Amicitiae cum Viriute co- gnatio 203
Actionum Mixtarum quatuor Species. 67	Amicis Quibus in qua fortuna maxime opus sit 240	Amicitiae Definitio 205
Adhibita non aggredien- da. 80, 81	Amico Vtrum omnia bona optanda. 221	Amicitiae & iocundum 210
Aestimandi pretia rerum Quanam sint media. 140	Amico Vtrum omnia tri- buenda 226	Amicitiae & iocundum 210
Aequalitas in Amicitia & Iustitia non eadem. 221	Amisorum Multitudo 238	Amicitiae Fraternalis Cau- sa 219
Aequalitas Quo pacto in rebus & personis invenien- da. 137	Amicus post renunciata amicitiam Quo loco ha- bendus 229	Amicitiae Obiectum 204
Aequitas Quid 153	Amicitia Conjugal 217	Amicitiae Officia unde pe- renda 229
Aequitas Vtrum eadem cum Iustitia. 151	Amicitia est aequalitas 213	Amicitiae avoikovoides & oikovoides 224
Aequitati Qua adversen- tur 153	Amicitia est societas 213	Amicitiae Paternalis Cau- sa 218
Aequitatis utilitas 152	Amicitia Honesta 206	Amicitiae Quales in singu- lis societatum Speciebus 216
Aequum bonum à Iure Quo pacto differat 152	Amicitia Honesta perfecta & rara 207	Amicitiae querelis obnoxia Qua 221
Affabilitas 121	Amicitia Incunda, magis similis est Verae Amicitiae, quam Amicitia Utilis 210	Amicitiae Quibus de causis dissolvenda 228
Affectus Non omnes sunt ca- paces mediocritatis 55, 56	Amicitia multum confert ad beatam vitam 203	Amicitiae Quo pacto colen- da 220
Affectus Non plane à vir- tutibus 204	Amicitia Naturalis, ejus- que Species 27	Amicitiae Spe-ies 205
	Amicitia necessaria civita- tibus 204	Amicitiae Stabiles Qua Spe-ies 212
		Amicitiae Utilis dua Spe- cies 215

I N D E X

Amicitia	220	galitate	108	pus habeat amicis	237
Ad Amicitiam Cur neces-		Avatorum Tri genera	107	Benefactores Quare a-	
sarius sit convicius	208	Αὐτάρκεια Quid	21	ment suos beneficia-	
Amor inter parentes &		Αὐτάρκεια Quo pacto assi-		rios	234
liberos Qualis	218	manda	21	Beneficia à quibus acci-	
Amor duplex, Activus &		Αὐτοχρῆς Utrum sibiipsis		pienda	231
Passivus	212	faciant injuriam	154	Beneficia Quo pacto com-	
Ἀναιδηνσία Quid	100	Αὐτοχρῆς Utrum fortes	94	pensanda	232
Ἀναγκαστικά Quid	127	Ἀριστοσύνη Quid	118	Beneficia Quo pacto esti-	
Animi Divisio	37, 38	B		manda	228
Animi Quæ Potentia ad		Βαρυσύνη Quid	121	Beneficia Non procrastina-	
Ethicum pertineat	38	Beatitudo AA Fortu-		nanda	105
Animi rationalis Propri-		næ sit adscribenda	138	Beneficia Quando & à	
um officium	157	Beatitudo An possit ho-		quo æstimanda	222, 225
Animi rationalis Poten-		mini auferri	32	Benevolentia Quid	238
tia	157	Beatitudo Cur definiatur		Benevolentia ad Amici-	
de Animo, Philosopho mo-		τῇ ἐνέργειᾳ	22	tiam necessaria	232
rali considerandum	37	Beatitudo Cur in con-		Benevolentia differt ab	
Animus siue mens homi-		templatione posita	254	Amicitia	232
nis est ipse homo	237	Beatitudo Cur tam Diis		Bestiæ An capaces sint	
Animus Unde cognoscatur		quàm hominibus præ-		Beatitudinis	29
Ἀντιπαρὸντος	138	cipue tribuatur	256	Βλασὴν Quid	65
Ἀεργησία	119	Beatitudo est divinum		Blanditia	122
Ἀπερχαλία	111	bonum	27, 28	Bona externa Ad vitam	
Ἀείσκη Quid	122	Beatitudo In qua opera-		Theoricam non neces-	
Ἀγνὴ Unde dicta	50	tione posita	252	saria	256
Aristocratia	214	Beatitudo Non est in lu-		Bona externa Quatenus	
Arrogantes duplices	124	dicra actione	252, 253	ad Beatitudinem ho-	
Ars Quid	162	Beatitudo Quale bonum		minis requirantur	
Ars differt à cæteris habiti-			35	26, 27	
bis Intellectus	162	Beatitudo seu Felicitas		BONI appetitus omni-	
Artis & Prudentiæ di-		Politica	20	bus insitus	243
scrimen	164	Beatitudo Theorica &		Bono Non semper oppo-	
Artis Objectum seu Mate-		Practica	252	nitur malum	244
ria	162	Beatitudinis Vera & pro-		bonorum Distinctio	20.
Artium tradendarum du-		pria operatio	254	21, 35	
plex via & ordo	9	Beatitudo Utrum in hac		Bonum vel malum esse,	
Artium opera consideran-		vita possit vere homini		Utrum sit penes homi-	
tur extra artificem	43, 49	attribui	29, 30	nem	35
Artificis Officium	162	Beatitudo Utrum huma-		Βέλδους & Βελδίων	76, 77
Assentatio	122	na industria possit com-		Βέλδους & Ζήτῆους diffe-	
Assentatio differt ab Adu-		parari	27	runt	81
latione	122, 123	Beatus Quis	34	Βέλδους & Φοβήσις	
Ἀσωτία Cur dicta	106	Beatus à misero dimidio		differunt	81
Avaritia Quid	107	vitz tempore nihil		Βέλδους & Βελδίων	82, 83
Avaritia deterior est Prodi-		differt	25		
Beatus Utrum etiam o-		Beatus Utrum etiam o-			

I N D E X.

C		Continentia Non est eadem cum Temperantia	179	Quis dicatur Injustus	149
Calumniā Quid	153	Continentiæ Proprium Objectum	184	Divitiæ An summum hominis bonum	15
Cognatis & Affinibus Quæ tribuenda	227	Contractus Inviti	134	Doctrina ad virtutem	
Cognitionis Principia	158	Contractus Voluntarii	134	Quid conferat	257
Comitas Quid	121	Conversatio In Amicitia utrum necessaria	241	Utrum quoque sit	Δόξα
Comitatus Officia	122	Convictus & Conversatio Cur in Amicitia requirantur	208, 241	Habitus Mentis	160
Communio in Societatibus Qualis	213	Cupiditatum Differentiæ	186	Δυσκολία Quid	123
Concordia Quid	233	D		E	
Concordia inter quos habeat locum	233	Damna. ἀνέστια Duplicitas	147, 14	Ducatio Duplex, Privata & Publica	258
Concordia non potest esse inter malos	254	Damnum ex Ignorantia	ibid.	Educatio Quid ad virtutem conferat	257
Consilium Bonum	168	Damnum ex Animi perturbatione	ibid.	ad Educationem bonam	
Consilium Rectum	168	Damnum ex Malitia	ib.	Necessariæ sunt Leges	258
in Consilium Qui adhibendi	78	Damnum Quando Injuria esse dicatur	ib.	Educationis diligens habenda est ratio	43
Consuetudo difficulter potest mutari	194	Decorum in Operibus	110	Εὐαρεία Quid	124
Consuetudinis magna est vis	43	Decorum in Sumptibus	ibid.	Εὐεργον Quid	65
in Consultando adhibendi sunt	ὁμολογία	Δεινότης Quid	173	Επεικία Quid	153
Consultatio Quid	76	Δεινότης quo pacto se habeat ad Prudentiam	ibid.	Επισείκη Quis	ibid.
Consultatio omnis suscipitur de Mediis	79	Deiis Non tribuntur actiones virtutum moralium	256	Επισείκη duobus modis accipitur	180
Consultationis Objectum	77	Diffimulatio	124	ΕΤΗΙΚΑ ad Nicomachum Utrum ab ipso Aristotele conscripta	3
Consultationis Patres	78	Diffimulatiores Duplices	124	ΕΤΗΙΚΑ Aristotelis Utrum in Christianorum scholis explicanda	3
Contemplatio Cur præstantissima actio	254	Distributio Justa, vel Injusta, Unde cognoscatur	136	Ethica præcepta Sola non sufficiunt ad efficiendum virum bonum	256, 257
Continens Utrum idem qui Pertinax	19	in Distributione iniqua		Ethica Qua methodo ab Aristotele tradita	5
Continens & Temperans differunt	192			Ethica Quare de Fine primo loco consideret	6
Continentia	177			Ethica Quid	2
Continentia An sit Perseverantia	191			Ethica Quo genere probandi & qualibus argumentis utatur	8, 9
Continentia & Incontinentia Cur imperfecti habitus	176			Ethica	
Continentiæ & Incontinentiæ etiam sunt certa quædam Objecta	180				

I N D E X.

Ethica Unde dicta	1	Fortes & Audaces differunt	93	Honor Vtrum summum	15
Ethica auditor Quis donec	11	Fortis viri Officium in rebus formidolosus	93	Honor Cur inter externa bona maximum	112
Ethica Finis	2	Fortis Vtrum quoque mortem possit metueret	97	Honorum Contemptus	118
Ethica Objectum	2	Fortitudinis actiones	97	Honoris Studium	117
Ethica Scopus	2	Quomodo jucunda	97	Θεός Quid	177
Ethica vocabulum duobus modis usurpatur	1	Fortitudinis Extrema	91	Θεός minus multa quam ἡγνία	188
Ethica Utilitas	2, 3	Fortitudinis Objecta	90	I	
Ethici auditoris Officium	10	Fortitudinis Proprium objectum Mars bellica	91	Idea Platonica	16, 17
Ethicorum librorum precipua capita	4	Fortitudo Cur primo loco ab Aristotele explicetur	89	in Idearum Contemplatione An summum hominis bonum	16
Ethicus quatuor animi consideret	37	Fortitudo ex Ignorantia	96	an una idea omnium bonorum	17
Eudoxi opinio de Voluptate	243, 246	Fortitudo Experimentalis	95	Ignorans agere Quis dicatur	60
Excessus magis vitandus quam Defectus circa Virtutem	62	Fortitudo Fiduciaria	96	Ignorantia circumstantiarum Quare excuset factum	71
Expetendorum Tri genera	47	Fortitudo Iracunda	95	Ignorantia Facti	70
Extremorum erga Virtutem affectio	62	Fortitudinis non verae	94	Ignorantia Facti Quando excuset	71
Euclides Quid	168	Fortitudo Politica	94	Ignorantia Iuris	70
Eudamoniae Vocabulum	12	Fortitudo Quid	90	Ignorantia Quando reddat factum invitum	69
Eudamoniae Definitio	20	Fratribus Quae tribuenda	227	Ignorantiae Distinctiones	69
F		G		per Ignorantiam agere Quis dicatur	70
Feritas Quid	177	Lauci & Diomedis permutatio Qualis	149	Impudentia Quid	127
De fine ultimo variae opiniones	12	Γνώμη	170	Incontinens Cur non possit dici Prudens	193
utrum Finis aliquis finium & actionum humanarum	6	Γνώμη & σίωσις differunt	170	Incontinens & Inemperans differunt	193
Finis non cadit in Contultationem	79	H		Incontinens Non solo appetitu peccat	182
Finis ultimi explicatio Ad quam Scientiam pertineat	8	Habitus generantur ex crebris actionibus	42	Incontinens partim Sciens, partim Ignorans peccat	180
Finis ultimi cognitio Ad quid utilis	8	Habitus Imperfecti	176	Incontinens Quot modis peccet circa Voluptates	185
Finis ultimus Quis	7	Habitus Intellectuales	160	Incontinens Vtrum agat	
Finis ultimus Quo nomine appellatur	12	Homo dicitur principium suarum actionum	139		
Finium Differentia	7	Homo Vtrum solum mortalia debeat sapere	255		
Formidabilia Duplicitate	92				
Formidabilia Quae	90				

INDEX.

agat contra suam sci-		Ius Naturale Quare sub
entiam	179	Civili ab Aristotele
Incontinens utrum pec-		ponatur
cet contra opinionem	183	144
Incontinens Vtrum pos-		Ius Oeconomicum seu
sit esse Prudens	179	Domesticum
Incontinens utrum ve-		143
re sit Improbus	193.	Ius, vel Injuriam, Quis
	194	patiat
Incontinentia Quid	177	148
Incontinentia Cupidita-		Iusta vel Injusta actio,
tum peior est, quam		Quæ dicatur
Ira	187	148
Incontinentiæ Divisio		Iusta agere & Iuste age-
	ibid.	re differunt
Incontinentiæ Dux Spe-		ibid.
cies	189	Iuste vel Injuste agere
Incontinentis actiones		Quis dicatur
considerantur secun-		ibid.
dum tria tempora	183	Iusti & Injusti notitia
Indignatio Vtrum Virtus		Vtrum facilis
	60	150
Incuria proprie dicta	148	Iustitia Commutativa
Incuria Vtrum fiat vo-		114
lenti	148	Iustitia Distributiva
Injuriam facere, an pati,		133
Vtrum peius	156	in Iustitia Commutativa
Injuriam Vtrum quis		requiritur æqualitas
sibi facere possit	154	137
Injustitia particularis	129	Iustitia Particularis
Injustitia Universalis	ib.	139
Injustitiæ Definitio	128	Iustitia Universalis
Instrumenta quibus in-		ib.
agendo utimur sunt		Iustitia Universalis dif-
<i>αἵνα συνέρχεται</i>	80	fert à Particulari
Intellectus	164	132
Intellectus Objectum		Iustitia Universalis dif-
	164	fert à Virtute Morali
Intellectus, s. v. s. Duplex		130
	170	Iustitia Universalis præ-
Intellectus Quare dica-		stantior est Particulari
tur esse Principium &		ib.
Finis	171	Iustitia Universalis qua-
Intemperans deterior Ius		re ab Aristotele exeo-
est Incontinente	190	gitata
Intemperantia Quid	100	131
		Iustitia Vtrum possit er-
		ga omnes exerceri
		151
		Iustitiæ Commutativæ
		Proportio est Arith-
		metica
		135. 137
		Iustitiæ Definitio
		128
		Iustitiæ Distributivæ Pro-
		portio est Geometrica
		135
		Iustitiæ Distributivæ &
		Commutativæ discrimen
		135
		Iustitiæ Divisio
		129
		Iustitiæ Mediocritas
		141
		Iustitiæ Mediocritas est
		Analogia
		135
		Iustitiæ Objectum
		129
		Iustitiæ

I N D E X.

Iustitiæ Particularis Di- visio 133	Magnanimitas 111, 112	dis committitur 124
Iustum esse Utrum faci- le 150	Magnanimitas Duplex 111	Mens est præstantissima hominis pars 236
Iustus Utrum etiam pos- sit facere alteri inju- riam 150	Magnanimitatis Extre- ma 116	<i>Μεγαλότητα</i> 111
Iuvenes Vtrum idonei sint Ethicæ doctrinæ auditores 10	Magnanimitatis Obje- cta 112	Milites mercenarii Vtrū etiam Fortes dicendi 98
K	Magnanimo Quis oppo- natur 112	Modestia Quid 117
<i>Καταπληξίς</i> 127	Magnanimum esse Qua- re sit difficile 113	Mollites Quid 177
L	Magnanimus est vir o- ptimus 113	Mollities Duplex 150
Lacedæmoniorum di- ligentia circa educa- tionem liberorum 259	Magnanimus Qualis cir- ca honores 113	in Moribus Quæ expetē- da & fugienda 176
Leges Duplices, Privatæ & Publicæ 259	Magnanimus Qualis cir- ca Fortitudinem, Tem- perantiam, Liberalita- tem, Iusticiam, Mansu- etudinem, Veritatem, Amicitiam 114, 115	Morositas Quid 113
Leges Vnde habeant vim cogendi 259	Magnanimus Qualis in quotidiana conversa- tione 115	Mors bellica Honestissi- ma 91
in Legislatore bono quæ requirantur 260	Magnanimus Quis 112	Mors Cur maximum ma- lum 91
Legum, & Legumlatio- rum scopus 42, 87	Magnificencia Quid 108	Mortui Vtrum Beati 30
Legum ferendarum sci- entia Vnde & à quibus petenda 260	Magnificencia differt à Liberalitate 109	N
Legum Publicarū major vis quam privatarum 259	Magnificencia Quibus personis conveniat 110	Natura Ad virtutem quid confert 257
Lentitudo 120	Magnificentiæ decorum In quibus spectetur 110	Naturalia Non possunt mutari 41
Liberalis quo pacto se gerat <i>ἡ δὲ τὴν δόξιν ἔ- λπει</i> 104, 105	Magnificentiæ Extrema 111	Necessariarum Proposi- tionum Genera 161
Liberalitas Quid 102	Magnifici Officium 109	<i>Νομοθετική</i> Quid 159
in Liberalitate exercen- da Quæ sint conside- randa 103	Magnifici Opera 109	<i>Νομοθετική</i> Vnde & à quibus petenda 260
Liberalitatis Extrema 106	Magnifici sumptus Qua- les 110	Notiora Duplicia 10
Liberalitatis Objecta 102	Mala Duplicia 90, 51	Nova Cur magis dele- scant 249
Liberalitatis Quæ actio- nes 103	Mansuetudo Quid 118	Nr̄ Quid 164
Librum arbitrium ho- minis circa actiones spi- rituales est nullum 89	Mansuetudinis Extrema 119	<i>Νῆς ἀρετῆς</i> 159
Luxus 111	Mediocrutatis cōsequen- dæ præcepta 63	Nummi usus in æstimā- dis & permutandis re- bus 141
M	Mediocritas Duobus mo- dis consideratur 53	O
Magistratui debetur honor 143	Medium personæ 54	Officia Quæ singulis tribuenda 227
	Medium Rei 53	Oligarchia 215
	Mendacium duobus mo- dis committitur 124	<i>Ὁμόνοια & ἰσομετρία</i> dif- ferunt 238
		Operatio Perfecta Quæ 248
		Operis alicujus magnitu- do Quo pacto æstiman- da 110
		<i>Ὁλιγότης</i> 120
		Parentibus

I N D E X.

P	P	P	R
Parentibus Quæ tri- buenda 227	Proportio Continua 136	R	R
Peccata per φαντασιν commissa Vtrum 228	Proportio Disjuncta ibid.	Egnum 274	Rerumpublica 274
σα 38	Proportio Duplex 136	formæ 214	214
Peccata vitioso habitu commissa Vtrum sunt ἀκρίσια 37	Propositiones Necessariæ Quæ 161	Rusticitas 165	S
Peccata circa Voluptates & Cupiditates 100	Prudens Cur non possit esse incontinent 193	Sapientia 198	Sapientia differt à Fru- dentia 165
Pemutationis justæ Si- gnum 138	Prudens non omnes Vo- luptates adpernatur 198	Sapientia præstantior est Prudentia 165	Sapientiz Objectum 165
Perpicacitas ingenii 391	Prudentia Civilis Du- plex 167	Sapientiz Propria Opera- tio 171	Sapientis Officium 165
Pertinaces Triplices 191	Prudentiu Communis Duplex 166	Scientia Quia 160	Scientia Cur aliqui non in agendo urantur 181
Philosophiæ Practicæ Par- tes 1	Prudentia differt à Sci- entia & intelligentia 167	Scientia Quo instrumen- to comparatur 161	Scientiz Objectum 161
Πικρότης 120	Prudentia Judicialia 167	Scientiz Objectum 161	Seurritas 126
Platonis dictum, Nemo sponte malus, Quo pa- cto intelligendum 86	Prudentia Practica 167	Senes Quare minus ido- nei ad Amicitias 209	Sensus Quare non sint etiam principia actio- num 158
Placabilitas 118	Prudentia Senatoria 167	Sensus Quare non sint etiam principia actio- num 158	Sensus Quo pacto infer- vant cognitioni com- parande 158
Politica Quare præstan- tissima Scientia 3	Prudentia Quomodo co- paretur 167	Signum Quo cognoscitur habitus Virtutis 44	Societatis Civilis Species 214
de Πολυφιλία 209	Prudentia Vtrum sit præ- stantior Sapientia 175	Societatis Domesticæ Species 215	Solertia 173
Posteriorum fortuna V- trum etiam ad defun- ctos pertineat 34	Prudentiz Comites seu Famulæ 168	Solentia 173	Solonis sententia de Bea- titudine hominis 29
Πρότης Quid 1	Prudentiz Divisio 166	Sordēs 111	Spontaneum Quid 65
Præterita non cadunt sub Electionem 159	Prudentiz & Solertiz di- versitas 173	Stupor 127	Superbia seu Fastus 117
Principiorum noticia pertinet ad intellectum 164	Prudentiz Objectum 163	Superbia seu Fastus 117	Syllogismi Practici Pro- positiones duplices 181
Προαίρεσις Quid 73	Prudentiz Utilitas in do- ctrina Morali 171	Syllogismi Practici Pro- positiones duplices 181	215
Προαίρεσις alia Bona, a- lia Mala 159	Prudentis Officium 163	Syllogismi Practici Pro- positiones duplices 181	169
Προαίρεσις Ex quibus constet 158	Pudor Quid 126	Syllogismi Practici Pro- positiones duplices 181	169
Προαίρεσις non est ἀνθυ- μία, neq; θυμὸς neq; ἐξ- αίρεσις, neq; δόξα 74	Pudor Quare non Virtus Vturi Vtrum Beati possint dici 29	Syllogismi Practici Pro- positiones duplices 181	169
de Προαίρεσι Quid Phi- losopho Morali: gen- dum 73	Pudor Vtrum Virtus Vturi Vtrum Beati possint dici 29	Syllogismi Practici Pro- positiones duplices 181	169
Prodigalitas Duplex 106	Q	Syllogismi Practici Pro- positiones duplices 181	169
Profusio seu Prodigali- tas 106	Querelæ inter amicos Unde existant 224	Syllogismi Practici Pro- positiones duplices 181	169
	Querelis amicorum Quo pacto occurrendum 221	Syllogismi Practici Pro- positiones duplices 181	169
		Syllogismi Practici Pro- positiones duplices 181	169

I N D E X.

<i>Σωφροσύνη</i> differt à Prudētia	169	Virtus est in Mediocritate	69
T		Virtus Heroica	176
T alio seu jus Talionis	139	Virtus maxime est secundum Naturam	43
Talio Pythagorica	9	Virtus Moralis absque actionibus	25
in Iustitia locū habeat	98	Prudentia non potest esse perfecta	171
Temperantia Quid	98	esse perfecta	171
Temperantiæ Extrema	100	Virtus Moralis An Natura sit nobis insita	40
Temperantiæ Objectum	98	Virtus non est <i>ἰσχυρὸς</i>	51
Temperantiæ Officium	100	Virtus non est <i>πῶτος</i>	50
circa Voluptates	100	Virtus participat utrumque	40
Temperantiæ, Continen-		Extremum	60
tia, & Tolerantiæ com-		Virtus Quæ optima & perfectissima	23
paratio	188	Virtus Quare dicatur	50
Timocratia	214	bitus	50
Tolerantia	177	Virtus Quo pacto etiam dicatur	55
Tyrannis	215	dicatur <i>ἀνεστῶς</i>	55
V		Virtus Quorum respectu	157
V arietas Quare delectet	201	dicatur esse Mediocris	57
Verax Qualis	123	tas	55
Verecundia Quid	126	Virtus Vtrum <i>ἀπαθής</i>	46
Verecundia Vtrum	127	Virtutes <i>διανοητικαί</i>	160
Veritas Quid	123	Virtus & vitia An sint in hominis arbitrio & potestate posita	85
Veritatis Objectum	123	Virtutes Morales Non possunt doctrina comparari	40
Violentum Duplex	66	Virtutes Naturales differunt à Veris Virtutibus	174
ad Violentam actionem	66	Trium concurrunt	65
Violentum Quid	65	Virtutes <i>ἡμικηραί</i>	121
Vir bonus in quavis fortuna	32	de Virtute Quare Philosopho Morali considerandum	37
Vir bonus maxime est φιλάυτος	230	Virtutis actionum Notæ propriæ	44
ad Virum bonum efficiendum	257	Virtutis An plures sint Species	56
Vir malus non est revera	231	Virtutis Causa Formalis	49
in jocando & ludendo	125	Virtutis Definitio Nominalis	50
Virtus An natura nobis insita	40	Virtutis & Extremorum	46
		Universalis potest sciri, licet	

INDEX.

licet quædam ejus Par-	Voluptas non est motus	se noxiæ	199
ticularia ignorentur 181	neq; generatio 246, 247	Voluptates Specie differe-	249
Volenti Vtrum fiat inju-	Voluptas non omnis ai-	runt	249
ria 143	διητά	197 Voluptati resistere Diffi-	
Voluntas Quid 82	Voluptas Quamdiu inest	cile	47
Voluntatis Objectum 83	actionibus 248	Voluptatis Definitio 198	
de Voluntatis libertate	Voluptas Quo pacto do-	Voluptatis magna vis 47	
circa actiones tam	lori opponatur 244	Voluptatis quædam ar-	
bonas quam malas 85	Voluptas Vtrum recipiat	tes 198	
Voluntatis viri Boni &	magis & minus 245	Voluptatis sensus per to-	
virum Mali non est idem	Voluptate Actiones so-	tum corpus diffusæ 47	
Objectum 84	lent æstimari 147	Voluptatis vitiosæ Defi-	
Voluptas An bonum 195,	de Voluptate Cur Ethico	nitio 197	
196, 199	considerandum 194	Voluptatum Divisio Se-	
Voluptas An ad Beatitu-	de Voluptate Philoso-	cundum animalia 250	
dinem necessaria 26	phorum opiniones di-	Voluptatum Divisio Se-	
Voluptas An possit dici	versæ 194, 243	cundum actiones 250	
Summum bonum 199	Voluptatem Quare pleri-	Voluptatum & Cupidi-	
Voluptas corrumpit iudi-	quæ sententur 14	tatum Divisio 99	
cium circa actiones 63	Voluptates Accerfitæ 99	Voluptatum Differentia	
Voluptas An Per se tur-	Voluptates Animi sunt	185, 186	
pis 246	perfectiores Voluptati-	Urbanitas Quid 125	
Voluptas An sit repletio	bis Corporis 201	Υ	
naturæ indigentis 246	Voluptates Belluinarum 251	Πόλης Utrum	
Voluptas An possit dici	Voluptates Corporis Cur	quoque sit Habitus	
Bonum 245	tantopere ab homini-	Mentis 160	
Voluptas Cur tantopere	bis expetantur 200	Φ	
ab omnibus expetatur	Voluptates Corporis non	Ιαχυρία Duplex 236	
249	sunt veræ voluptates 200	Φιλαυτίας Proprie	
Voluptas & Dolor Cur	Voluptates Corporis U-	torum 229	
sint objectum Virtutum	trum bonæ 200	Φίλησις καὶ εὐνοία Diffe-	
& Vitiorum 45	Voluptates Cur pleraque	runt 232	
Voluptas est signum con-	malæ 195	Φίλησις καὶ φιλία Diffe-	
sequens perfectæ ope-	Voluptates Duplices 198	runt 208	
rationis 248	Voluptates Humanæ 251	Φιλοποιία 117	
Voluptas non est genera-	Voluptates Naturales 99	Φιλοποιία Duplicia 92	
tio 246	Voluptates non sunt per	Φοβία Quæ 90	

Indicis Finis.

